

300.444

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

88-89
1989-90

SZERKESZTI
BÍRÓNÉ SEY KATALIN

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG TAGJAI
FITZ JENŐ KŐHEGYI MIHÁLY
RÁDÓCZY GYULA VADÁSZ GYÖRGY

LXXXVIII—LXXXIX. ÉVFOLYAM

1989 – 1990

KIADJA
A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

BUDAPEST 1990

TARTALOM

<i>Torbágyi Melinda</i> : Egy ismeretlen lelőhelyű dyrrhachiumi éremkincs Magyarországról	3
<i>Fitz Jenő</i> : Antoninianus éremlelet Nagyvenyimből	13
<i>Óvári Ferenc</i> : Philippus antiochiai veretű antoninianusairól	41
<i>Gautier Georges</i> : Tetrarchic Silver Coins in the Collection of the Hungarian National Museum	49
<i>Bíróné Sey Katalin</i> : Római pénzek egykorú hamisítványai a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában (II. rész)	55
<i>Kovács László</i> : Régészeti jegyzetek I. László király érméinek sorrendjéhez	63
<i>Andrej Mikołajczyk</i> : Hungarian Coins in the Polish Medieval and Modern Finds	77
<i>G. Héri Vera</i> : Éremritkaság a Nemzeti Múzeum Éremtárában	85
<i>Buza János</i> : Báthori Gábor dukája a délnémet pénzforgalomban	89
<i>Kőhegyi Mihály</i> : Pénzügyi válság az 1811-es devalvációt követően	99
<i>Makai Ágnes</i> : Ujabb adatok a Magyar Érdemkereszt gyártásához	109
<i>Tóth József–Zombori Lajos</i> : A „Jeton r.t.”	113
<i>Pandula Attila</i> : A Toldi Miklós Érdemérem története	119
<i>Murányi Ágnes</i> : Az 1987–1988.évi jubileumi érmék gipsztervei	133
<i>Óvári Ferenc</i> : Éremritkaságok Otacilia Severától	139
<i>Buza János</i> : A numizmatika és a számítógépek – Numismatisches EDV–Kolloquium in der Staatlichen Münzsammlung München – 1989. nov. 21–23.	141
<i>Makai Ágnes</i> : Csillag Ferenc (1907–1989)	143
<i>Éremleletek</i>	145
<i>Irodalom</i>	149
Magyar Numizmatikai Bibliográfia (<i>Baloghné Ábrányi Hedvig</i>)	165
<i>Társulati élet</i>	179

A német nyelvű resumét BLASCHTIK ÉVA fordította.
Az angol nyelvű cikkek fordítását a szerzők – Gautier és Mikołajczyk – végezték.

A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

célja a numizmatika tudományos művelése és népszerűsítése.
A Társulat kiadványa a

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

A társulati tagok tagsági díja egy évre 300.– Ft, amely 1988-tól magába foglalja a két évenként megjelenő Numizmatikai Közlöny árát is.

A Numizmatikai Közlönybe szánt cikkek és közlemények kéziratai, valamint tudományos kérdésekben való érdeklődések, új tagok felvételi kérelme, bármilyen a Társulattal kapcsolatos érdeklődés a Társulat címére (1445 Budapest Pf. 282) küldendő.

Tagdíjbefizetés és egyéb pénzügyekben a gazdasági ügyintéző – Baross Péterné – ad felvilágosítást az 1131–058 telefonszámon. Befizetési csekkap a Társulatban kapható.

A Társulat könyvtára hétfőn 16–18, szerdán 9–16 óráig és csütörtökön a hivatalos órák alatt 17,30–19,30-ig áll a tagok rendelkezésére.

A Társulat tisztségviselőit csütörtökön a hivatalos órák alatt kereshetik fel a tagtársaink hivatalos ügyeikkel.

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

SZERKESZTI
BÍRÓNÉ SEY KATALIN

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG TAGJAI
FITZ JENŐ KŐHEGYI MIHÁLY
RÁDÓCZY GYULA VADÁSZ GYÖRGY

LXXXVIII—LXXXIX. ÉVFOLYAM

1989 – 1990

KIADJA
A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

BUDAPEST 1990

TARTALOM

<i>Torbágyi Melinda</i> : Egy ismeretlen lelőhelyű dyrrhachiumi éremkincs Magyarországról	3
<i>Fitz Jenő</i> : Antoninianus éremlelet Nagyvenyimből	13
<i>Óvári Ferenc</i> : Philippus antiochiai veretű antoninianusairól	41
<i>Gautier Georges</i> : Tetrarchic Silver Coins in the Collection of the Hungarian National Museum	49
<i>Blérné Sey Katalin</i> : Római pénzek egykorú hamisítványai a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában (II. rész)	55
<i>Kovács László</i> : Régészeti jegyzetek I. László király érméinek sorrendjéhez	63
<i>Andrej Mikołajczyk</i> : Hungarian Coins in the Polish Medieval and Modern Finds	77
<i>G. Héri Vera</i> : Éremritkaság a Nemzeti Múzeum Éremtárában	85
<i>Buza János</i> : Báthori Gábor dukája a délnémet pénzforgalomban	89
<i>Kőhegyi Mihály</i> : Pénzügyi válság az 1811-es devalvációt követően	99
<i>Makai Ágnes</i> : Ujabb adatok a Magyar Érdemkereszt gyártásához	109
<i>Tóth József–Zombori Lajos</i> : A „Jeton r.t.”	113
<i>Pandula Attila</i> : A Toldi Miklós Érdemérem története	119
<i>Murányi Ágnes</i> : Az 1987–1988. évi jubileumi érmék gipsztervei	133
<i>Óvári Ferenc</i> : Éremritkaságok Otacilia Severától	139
<i>Buza János</i> : A numizmatika és a számítógépek – Numismatisches EDV–Kolloquium in der Staatlichen Münzsammlung München – 1989. nov. 21–23.	141
<i>Makai Ágnes</i> : Csillag Ferenc (1907–1989)	143
<i>Éremleletek</i>	145
<i>Irodalom</i>	149
Magyar Numizmatikai Bibliográfia (<i>Baloghné Ábrányi Hedvig</i>)	165
<i>Társulati élet</i>	179

INHALTSVERZEICHNIS

<i>Melinda Torbágyi</i> : Ein Dyrrhachiumer Münzschatz aus Ungarn mit unbekanntem Fundort	3
<i>Jenő Fitz</i> : Ein Antoninianus-Münzfund aus Nagyvenyim	13
<i>Ferenc Óvári</i> : On the Antoniniani of Philippus Minted in Antiochia	41
<i>Georges Gautier</i> : Tetrarchic Silver Coins in the Collection of the Hungarian National Museum	49
<i>Katalin Blér-Sey</i> : Zeitgenössische Fälschungen römischer Münzen im Münzkabinett des Ungarischen Nationalmuseums (II. Teil)	55
<i>László Kovács</i> : Archäologische Anmerkungen zur Reihenfolge der Münzen König Ladislaus' I.	63
<i>Andrzej Mikołajczyk</i> : Hungarian Coins in the Polish Medieval and Modern Finds	77
<i>Vera G. Héri</i> : Eine Medaillenrarität im Münzkabinett des Ungarischen Nationalmuseums	85
<i>János Buza</i> : Die Dreigröschler (Düttchen) des siebenbürgischen Fürsten Gabriel Báthori (1608–1613) im süddeutschen Geldumlauf	89
<i>Mihály Kőhegyi</i> : Die Finanzkrise nach der Devaluation im Jahr 1811	99
<i>Ágnes Makai</i> : Neue Angaben zur Herstellung des Ungarischen Verdienstkreuzes	109
<i>József Tóth–Lajos Zombori</i> : The Jeton Corp.	113
<i>Attila Pandula</i> : Die Geschichte der Miklós-Toldi-Verdienstmedaille	119
<i>Ágnes Murányi</i> : Gipsentwürfe zu den Jubiläumsmünzen von 1987–1988	133
<i>Ferenc Óvári</i> : Rare Coins of Otacilia Severa	139
<i>János Buza</i> : Die Numismatik und die Computer – Numismatisches EDV–Kolloquium in der Staatlichen Münzsammlung München – 21–23 November 1989	141
<i>Ágnes Makai</i> : Ferenc Csillag (1907–1989)	143
<i>Münzfunde</i>	145
<i>Literatur</i>	149
Bibliographie der ungarischen Numismatik (<i>Hedvig Balogh-Ábrányi</i>)	165
<i>Gesellschaftliches Leben</i>	179

Egy ismeretlen lelőhelyű dyrrhachiumi éremkincs Magyarországról

1988 telén a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára megvásárolt egy ismeretlen lelőhelyű görög éremkincset, amely 153 db dyrrhachiumi pénzt tartalmazott, köztük 4 db egykorú utánzatot is. A leletkörülményekről sajnos semmiféle adatunk nincs. Tekintettel arra, hogy Magyarország déli, délkeleti részén régebben is előkerültek már hasonló éremkincsek,¹ ennek a leletnek magyarországi eredete is valószínű.

A kincslelet darabjai erősen kopottak, ez azonban inkább a verőtövek elhasználódásából, mint a forgalmi idő hosszúságából ered. Gyakori a darabok között a félre csúszott verőtövel készült példány és egy hibás veret is van köztük (Kat. 127).

Az érmek mindegyike a dyrrhachiumi éremverés utolsó szakaszában készült és a szokásos ábrázolás mutatja. (I–V. tábla)

Av.: Borját szoptató tehén jobbra, felette különböző magiszter nevek illetve különböző hol látható, hol teljesen lekopott illetve a verőtő félrecsúszása miatt lemaradt szimbólumok az érem felső harmadában, a jobb oldali mezőben vagy a szelvényben.

Rev.: Un. Alkinoosz kertje, körülötte a város nevének rövidítése (ΔYP) illetve az eponimosz ephoroszok nevei.

	Ltsz.		Ltsz.
1. EYKTHM($\omega\upsilon$)—(A)—MYN—TA AR drachma 3.21 g Ceka 162	1.1989.1	8. MENISK($\sigma\varsigma$) felette kiterjesztett szárnyú sas, szelvényben kormánylapát. $\Delta\Gamma A-\Theta\iota\Omega-N(\sigma\varsigma)$ AR drachma 3.17 g Ceka 316	1.1989.10
2. (E)YKTHM Ω N felette női fej j; jobbra kalász $\Phi A-N\iota\varsigma-KOY$ AR drachma 3.20 g Ceka 167	1.1989.2	9. MENI($\sigma\chi\sigma\varsigma$) szelvényben kormánylapát ($\Delta\rho$)—XIII—ΠΟΥ AR drachma 3.30 g Ceka 318	1.1989.8
3. EYNOY ς felette kakas j; jobbra bőségszaru NI—KYA—($\lambda\omicron u$) AR drachma 3.29 g Ceka 176	1.1989.3	10. MENISK($\sigma\varsigma$) mint előző ($\Delta\rho$)—XIII—ΠO(u) AR drachma 3.27 g Ceka 318	1.1989.8
4. EXEΦPΩN jobb mezőben kerykeion, szelvényben szőlőfürt EΞA—KE—CTOY AR drachma 3.53 g Ceka 195	1.1989.4	11. MENISKOS mint előző ($\Delta\rho-x\iota\tau$)—ΠΟΥ AR drachma 3.10 g Ceka 318	1.1989.8
5. KTHT($\sigma\varsigma$) szelvényben Δ KΛEI—TOPI—OY AR drachma 3.37 g Ceka 278	1.1989.5	12. MENISKOS mint előző ($\Delta\rho$)—XIII—ΠΟΥ AR drachma 3.14 g Ceka 318	1.1989.8
6. KYΔIIIΠOZ jobb mezőben bőségszaru, szelvényben kormánylapát ($\Delta\mu$)—YN—TA AR drachma 3.29 g Ceka 286	1.1989.6	13. MENISKOS mint előző ($\Delta\rho$)—XIII—ΠΟΥ AR drachma 3.31 g Ceka 318	1.1989.8
7. (Mε)NIZ($\chi\sigma\varsigma$) szelvényben kormánylapát $\Delta\Gamma A-(\vartheta\iota\omega-\upsilon)\sigma\varsigma$ AR drachma 3.30 g Ceka 316	1.1989.9	14. MENISKOS—AP—XI($\tau-\pi\tau\omicron u$) AR drachma 3.28 g Ceka 318	1.1989.7
		15. (M)ENISKOS—AP—XIII—Π(ou) AR drachma 3.28 g Ceka 318	1.1989.7
		16. MENISKOS—AP—X($\iota\pi$)—ΠΟΥ AR drachma 3.25 g Ceka 318	1.1989.7

¹ Békésgyula: ArchÉrt 11(1891)189. Doboz: Bíró-Sey K.: ArchÉrt 105/2(1978) 223–234. Szeged, Alsótanya NK 11(1912)13., Váchartyán: NK 4(1905)98., és előkerültek szórványérmek Békésgyula és Kétegyháza környékéről: NK 5(1906)105., NK 13(1914)70.

	Ltsz.		Ltsz.
17. (M)ENISKOS — AP—X(ιτ—που)		43. MENISKOS mint előző	
AR drachma 3.03 g Ceka 318	1.1989.7	ΔΙ(ο—υυ)—ΣΙΟΥ	
18. MENISKO(ς) — Α(ρ—χιτ—που)		AR drachma 3.17 g Ceka 320	1.1989.12
AR drachma 3.22 g Ceka 318	1.1989.7	44. (M)ENISKOS mint előző	
19. MENISKOS — AP—X(ιτ—που)		(Διο)—ΝΥ—ΣΙ(ου)	
AR drachma 3.24 g Ceka 318	1.1989.7	AR drachma 3.17 g Ceka 320	1.1989.12
20. MENISKOS — (Αρχιτ)—ΠΟΥ		45. (M)ENISKOS mint előző	
AR drachma 3.18 g Ceka 318	1.1989.7	(Διο)—ΝΥ—ΣΙΟΥ	
21. MENISKO(ς) — (Αρχιτ)—ΠΟΥ		AR drachma 3.23 g Ceka 320	1.1989.12
AR drachma 3.32 g Ceka 318	1.1989.7	46. MENISKOS mint előző	
22. MENISKO(ς) — (Αρ—χιτ)—ΠΟΥ		(Διο)—ΝΥ—ΣΙΟΥ	
AR drachma 3.28 g Ceka 318	1.1989.7	AR drachma 3.15 g Ceka 320	1.1989.12
23. MENISKOS — (Διο—υ)Υ—ΣΙΟΥ		47. (M)ENISKOS mint előző	
AR drachma 3.30 g Ceka 320	1.1989.11	(Διο)—ΝΥ—ΣΙΟΥ	
24. (Μενις)ΚΟΣ — (Διο—υυ)—ΣΙΟΥ		AR drachma 3.30 g Ceka 320	1.1989.12
AR drachma 2.92 g Ceka 320	1.1989.11	48. MENISKOS mint előző	
25. MENISKOS — ΔΙΟ—ΝΥ—ΣΙΟΥ		(Διο)—ΝΥ—ΣΙΟΥ	
AR drachma 3.21 g Ceka 320	1.1989.11	AR drachma 3.24 g Ceka 320	1.1989.12
26. ΜΕΝΙ(σμος) — ΔΙΟ—ΝΥ—(σίου)		49. ΜΕΝΙ(σμος) mint előző	
AR drachma 3.13 g Ceka 320	1.1989.11	(Διο)—ΝΥ—ΣΙΟ(υ)	
27. (M)ENISKO(ς) — ΔΙΟ—ΝΥ—Σ(ίου)		AR drachma 3.15 g Ceka 320	1.1989.12
AR drachma 2.99 g Ceka 320	1.1989.11	50. ΜΕΝΙΣΚΟ(ς) mint előző	
28. (M)ΕΝΙ(σμος) — ΔΙΟ—Ν(υ)—(σίου)		ΔΙ(ο—υυ)—ΣΙΟΥ	
AR drachma 3.53 g Ceka 320	1.1989.11	AR drachma 3.29 g Ceka 320	1.1989.12
29. (Μενις)ΚΟΣ — (Διονυ)—ΣΙΟΥ		51. ΜΕΝΙΣ(μος) mint előző	
AR drachma 3.28 g Ceka 320	1.1989.11	ΔΙΟ—(υυ)—ΣΙΟΥ	
30. ΜΕΝΙΣΚ(ος) — ΔΙΟ—(υυ—σίου)		AR drachma 3.31 g Ceka 320	1.1989.12
AR drachma 3.36 g Ceka 320	1.1989.11	52. ΜΕΝΙΣΚΟΣ mint előző	
31. ΜΕΝΙΣΚΟΣ — ΔΙΟ—ΝΥ—ΣΙΟΥ		ΔΙΟ—(υυ—σίου)	
AR drachma 3.07 g Ceka 320	1.1989.11	AR drachma 3.68 g Ceka 320	1.1989.12
32. ΜΕΝΙΣΚΟΣ—(Διο—υ)Υ—ΣΙΟΥ		53. ΜΕΝΙΣΚΟΣ mint előző	
AR drachma 3.33 g Ceka 320	1.1989.11	ΔΙΟ—(υυ—σίου)	
33. ΜΕΝΙΣ(μος) — ΔΙΟ—ΝΥ—(σίου)		AR drachma 3.19 g Ceka 320	1.1989.12
AR drachma 3.48 g Ceka 320	1.1989.11	54. ΜΕΝΙΣΚΟΣ mint előző	
34. ΜΕΝΙΣ(μος) — (Διο)—ΝΥ—ΣΙΟΥ		(Διο—υυ)—ΣΙΟΥ	
AR drachma 3.46 g Ceka 320	1.1989.11	AR drachma 3.48 g Ceka 320	1.1989.12
35. (Με)ΝΙΣΚΟΣ — (Διο)—ΝΥ—ΣΙΟ(υ)		55. ΜΕΝΙΣΚΟΣ mint előző	
AR drachma 3.30 g Ceka 320	1.1989.11	(Δ)ΙΟ—ΝΥ—(σίου)	
36. ΜΕΝΙΣΚΟΣ — ΔΙΟ—(υυ)—(σ)ΙΟΥ		AR drachma 3.34 g Ceka 320	1.1989.12
AR drachma 3.18 g Ceka 320	1.1989.11	56. (M)ΕΝΙΣΚΟ(ς) mint előző	
37. (M)ΕΝΙΣΚΟΣ — (Διο—υυ—σίου)ΟΥ		(Διο)—ΝΥ—ΣΙΟΥ	
AR drachma 3.31 g Ceka 320	1.1989.11	AR drachma 3.21 g Ceka 320	1.1989.12
38. ΜΕΝΙ(σμος) — ΔΙΟ—ΝΥ—(σίου)		57. (M)ΕΝΙΣΚΟΣ mint előző	
AR drachma 3.56 g Ceka 320	1.1989.11	(Διο)—ΝΥ—ΣΙΟΥ	
39. (Με)ΝΙΣΚΟΣ — (Διο—υυ)—ΣΙΟΥ		AR drachma 3.28 g Ceka 320	1.1989.12
AR drachma 3.30 g Ceka 320	1.1989.11	58. (M)ΕΝΙΣΚΟΣ mint előző	
40. ΜΕΝΙΣΚΟΣ felette madár j.		(Διο—υυ)—ΣΙΟΥ	
ΔΙΟ—Ν(υ—σίου)		AR drachma 3.34 g Ceka 320	1.1989.12
AR drachma 3.16 g Ceka 320	1.1989.12	59. ΜΕΝΙΣΚΟΣ mint előző	
41. (M)ΕΝΙΣΚΟΣ mint előző		ΔΙΟ—(υυ—σ)ΙΟΥ	
ΔΙΟ—ΝΥ—(σίου)		AR drachma 3.15 g Ceka 320	1.1989.12
AR drachma 3.19 g Ceka 320	1.1989.12	60. ΜΕΝΙΣΚ(ος) mint előző	
42. (Με)ΝΙΣΚΟΣ mint előző		(Διο)—ΝΥ—ΣΙΟΥ	
(Διον)Υ—ΣΙΟΥ		AR drachma 3.28 g Ceka 320	1.1989.12
AR drachma 3.14 g Ceka 320	1.1989.12		

	Ltsz.		Ltsz.
61. ΜΕΝΙΣΚΟ(ς) mint előző ΔΙΟ-ΝΥ-ΣΙΟΥ AR drachma 3.16 g Ceka 320	1.1989.12	79. (Μ)ΕΝΙΣΚΟΣ mint előző ΛΥ-Κ(ις-κου) AR drachma 3.40 g Ceka 325	1.1989.17
62. (Μ)ΕΝΙΣΚΟΣ mint előző (Διο)-ΝΥ-ΣΙΟΥ AR drachma 3.27 g Ceka 320	1.1989.12	80. ΜΕΝΙΣΚΟΣ mint előző ΛΥ-ΚΙΣ-ΚΟΥ AR drachma 3.38 g Ceka 325	1.1989.17
63. (Με)ΝΙΣΚΟΣ mint előző ΔΙΟ-(νυ-σιου) AR drachma 3.22 g Ceka 320	1.1989.12	81. ΜΕΝΙΣ(κος) mint előző ΛΥ-ΚΙΣ-ΚΟ(υ) AR drachma 3.26 g Ceka 325	1.1989.17
64. (Μ)ΕΝΙΣΚΟ(ς) szelvényben villám- köteg (Καλ)-ΛΩ-ΝΟΣ AR drachma 3.28 g Ceka 322	1.1989.13	82. (Μ)ΕΝΙΣΚΟ(ς) mint előző ΛΥ-ΚΙΣ-ΚΟΥ AR drachma 3.42 g Ceka 325	1.1989.17
65. ΜΕΝΙΣΚΟ(ς) mint előző ΚΑΛ-ΛΩ-(νος) AR drachma 3.09 g Ceka 322	1.1989.13	83. (Μ)ΕΝΙΣΚΟΣ mint előző ΛΥ-ΚΙΣ-(κου) AR drachma 3.13 g Ceka 325	1.1989.17
66. ΜΕΝΙΣΚΟΣ mint előző ΚΑΛ-ΛΩ-(νος) AR drachma 3.31 g Ceka 322	1.1989.13	84. ΜΕΝΙΣΚΟΣ mint előző ΛΥ-ΚΙΣ-Κ(ου) AR drachma 3.27 g Ceka 325	1.1989.17
67. (Με)ΝΙΣΚΟΣ felette Niké repül kezében koszorúval j; szelvényben villámköteg (Καλ)-ΛΩ-(νος) AR drachma 3.25 g Ceka 322	1.1989.14	85. (Μ)ΕΝΙΣΚΟΣ mint előző (Λυ)-ΚΙΣ-Κ(ου) AR drachma 3.21 g Ceka 325	1.1989.17
68. ΜΕΝΙΣΚΟΣ mint előző (Καλ)-ΛΩ-ΝΟΣ AR drachma 3.17 g Ceka 322	1.1989.14	86. ΜΕΝΙΣΚΟΣ mint előző ΛΥ-ΚΙΣ-(κου) AR drachma 3.21 g Ceka 325	1.1989.17
69. (Μ)ΕΝΙΣΚΟΣ mint előző ΚΑΛ-ΛΩ-(νος) AR drachma 3.28 g Ceka 322	1.1989.14	87. (Με)ΝΙΣΚΟΣ mint előző (Λυ)-ΚΙΣ-ΚΟΥ AR drachma 3.10 g Ceka 325	1.1989.17
70. ΜΕΝΙΣΚΟΣ mint előző (Καλ)-ΛΩ-ΝΟΣ AR drachma 3.28 g Ceka 322	1.1989.15	88. ΜΕΝΙΣΚΟΣ mint előző (Λυ)-ΚΙΣ-ΚΟΥ AR drachma 3.22 g Ceka 325	1.1989.17
71. (Με)ΝΙΣΚΟΣ jobb mezőben álló nőalak (Λυ)-ΚΙΣ-ΚΟΥ AR drachma 3.16 g Ceka 325	1.1989.18	89. ΜΕΝΙΣΚΟΣ mint előző ΛΥ-(κισ-κου) AR drachma 3.03 g Ceka 325	1.1989.17
72. ΜΕΝΙΣΚΟΣ mint előző (Λυ)-ΚΙΣ-Κ(ου) AR drachma 3.08 g Ceka 325	1.1989.17	90. (Μ)ΕΝΙΣ(κος) mint előző (Λυ-κισ)-ΚΟΥ AR drachma 3.14 g Ceka 325	1.1989.17
73. ΜΕΝΙΣΚΟΣ mint előző (Λυ-κισ)-ΚΟΥ AR drachma 3.16 g Ceka 325	1.1989.17	91. ΜΕΝΙΣΚΟΣ mint előző ΛΥ-ΚΙΣ-ΚΟΥ AR drachma 3.07 g Ceka 325	1.1989.17
74. (Με)ΝΙΣΚΟ(ς) mint előző ΛΥ-(κισ)-ΚΟΥ AR drachma 3.36 g Ceka 325	1.1989.17	92. (Με)ΝΙΣΚΟΣ mint előző (Λυ)-ΚΙΣ-ΚΟΥ AR drachma 3.23 g Ceka 325	1.1989.17
75. ΜΕΝΙΣΚΟ(ς) mint előző ΛΥ-ΚΙΣ-ΚΟΥ AR drachma 3.20 g Ceka 325	1.1989.17	93. ΜΕΝΙΣΚΟΣ mint előző ΛΥ-ΚΙΣ-Κ(ου) AR drachma 3.29 g Ceka 325	1.1989.17
76. (Μ)ΕΝΙΣΚΟΣ mint előző ΛΥ-(κισ-κ)ΟΥ AR drachma 3.24 g Ceka 325	1.1989.17	94. ΜΕΝΙΣΚΟΣ mint előző (Λυ)-ΚΙΣ-ΚΟΥ AR drachma 3.15 g Ceka 325	1.1989.17
77. ΜΕΝΙΣΚΟΣ mint előző (Λυ-κισ)-ΚΟΥ AR drachma 3.22 g Ceka 325	1.1989.17	95. (Μ)ΕΝΙΣΚΟΣ mint előző (Λυ-κισ)-ΚΟΥ AR drachma 3.35 g Ceka 325	1.1989.17
78. ΜΕΝΙΣΚΟΣ mint előző (Λυ)-ΚΙΣ-ΚΟΥ AR drachma 3.11 g Ceka 325	1.1989.17	96. ΜΕΝΙΣΚΟΣ mint előző ΛΥ-ΚΙ(σ-κου) AR drachma 3.13 g Ceka 325	1.1989.17

	Ltsz.		Ltsz.
97. MENISK(ος) mint előző ΛΥ-(χισ-κου) AR drachma 3.20 g Ceka 325	1.1989.17	120. MENISKOS mint előző ΦΙ-ΛΩ-(τα) AR drachma 3.25 g Ceka 331	1.1989.22
98. (Με)ΝΙΣΚΟΣ mint előző (Λυ-χισ)-ΚΟΥ AR drachma 3.12 g Ceka 325	1.1989.17	121. (Μ)ΕΝΙΣΚΟ(ς) mint előző ΦΙ-(λω)-ΤΑ AR drachma 3.15 g Ceka 331	1.1989.22
99. ΜΕΝΙΣΚΟ(ς) mint előző ΛΥ-(χισ)-ΚΟΥ AR drachma 3.26 g Ceka 325	1.1989.17	122. ΜΕΝΙΣΚΟ(ς) szelvényben futó kutya j. Φ(ι)-ΛΩ-(τα) AR drachma 3.27 g Ceka 331	1.1989.20
100. ΜΕΝΙΣΚΟΣ mint előző Λ(υ-χισ-ν)ΟΥ AR drachma 3.14 g Ceka 325	1.1989.17	123. (Μ)ΕΝΙΣΚ(ος) mint előző (Φι-λω-τ)Α AR drachma 3.27 g Ceka 331	1.1989.20
101. (Μ)ΕΝΙΣΚΟΣ mint előző ΛΥ-ΚΙΣ-ΚΟ(υ) AR drachma 3.32 g Ceka 325	1.1989.17	124. ΜΕΝΙΣΚΟΣ jobb mezőben fáklya (ΦΙ)-ΛΩ-ΤΑ AR drachma 3.06 g Ceka 331	1.1989.21
102. ΜΕΝΙΣΚ(ος)-ΛΥ-ΚΙΣ-ΚΟΥ AR drachma 2.98 g Ceka 325	1.1989.16	125. ΜΕΝΙ(σκος)-(Φ)Ι-ΛΩ-(τα) AR drachma 3.23 g Ceka 331	1.1989.19
103. ΜΕΝΙΣΚ(ος)-ΛΥ-(χισ-κου) AR drachma 3.26 g Ceka 325	1.1989.16	126. (Ξε)ΝΩΝ szelvényben kormány- lapát ΑΓΑ-(νιω-νος) AR drachma 3.15 g Ceka 353	1.1989.28
104. ΜΕΝΙΣΚΟ(ς)-ΛΥ-(χισ-κου) AR drachma 3.06 g Ceka 325	1.1989.16	127. ΞΕΝΩΝ jobb mezőben kalász ΔΑ-ΜΗ-ΝΟΣ Hibás veret, a hátlaon ΔΑ kettőzve AR drachma 3.26 g Ceka 357	1.1989.24
105. ΜΕΝΙΣΚΟΣ -(Λυ)-ΚΙΣ-ΚΟΥ AR drachma 3.11 g Ceka 325	1.1989.16	128. ΞΕΝΩΝ mint előző ΔΑ-(μη-νος) AR drachma 3.49 g Ceka 357	1.1989.25
106. ΜΕΝΙΣΚΟ(ς)-ΛΥ-ΚΙΣ-ΚΟΥ AR drachma 2.97 g Ceka 325	1.1989.16	129. ΞΕ(νων) szelvényben futó kutya j. ΔΑ-ΜΗ-(νος) AR drachma 3.18 g Ceka 357	1.1989.26
107. ΜΕΝΙΣΚΟΣ -ΛΥ-ΚΙΣ-(κου) AR drachma 3.19 g Ceka 325	1.1989.16	130. (Ξε)ΝΩΝ jobb mezőben kalász, szelvényben szőlőfürt (Δα)-ΜΗ-ΝΟΣ AR drachma 3.20 g Ceka 357	1.1989.27
108. ΜΕΝΙΣΚΟΣ -(Λυ-χισ)-ΚΟΥ AR drachma 3.04 g Ceka 325	1.1989.16	131. (Ξ)ΕΝΩΝ jobb mezőben kalász ...-...-ΝΟΣ AR drachma 3.18 g cf. Ceka 353, 355, 357, 359	1.1989.29
109. ΜΕΝΙΣΚΟ(ς)-ΛΥ-ΚΙΣ-(κ)ΟΥ AR drachma 3.13 g Ceka 325	1.1989.16	132. ΞΕΝΩΝ fölötté madár ΠΥ-(ρβα)-buzogány AR drachma 3.29 g Ceka 360	1.1989.30
110. ΜΕΝΙΣΚΟΣ -(Λυ)-ΚΙΣ-Κ(ου) AR drachma 3.12 g Ceka 325	1.1989.16	133. ΞΕΝΩΝ mint előző ΠΥΡ-ΒΑ-buzogány AR drachma 3.11 g Ceka 360	1.1989.30
111. ΜΕΝΙΣΚΟ(ς)-Λ(υ-χισ-κο)Υ AR drachma 3.21 g Ceka 325	1.1989.16	134. ΞΕΝΩΝ fölötté sas, szelvényben futó kutya ΦΙΛΟ-ΔΑ-ΜΟ(υ) AR drachma 3.20 g Ceka 362	1.1989.31
112. ΜΕΝΙΣΚΟΣ -ΛΥ-ΚΙ(σ-κου) AR drachma 3.14 g Ceka 325	1.1989.16	135. ΞΕΝΩ(ν) mint előző ΦΙΛ(ο-δα)-ΜΟΥ AR drachma 3.19 g Ceka 362	1.1989.31
113. ΜΕΝΙΣΚΟΣ -(Λ)Υ-ΚΙΣ-Κ(ου) AR drachma 3.22 g Ceka 325	1.1989.16	136. ΞΕΝΩΝ mint előző ΦΙΛΟ-ΔΑ-(μου) AR drachma 3.21 g Ceka 362	1.1989.31
114. ΜΕΝΙΣΚΟΣ -ΛΥ-(χισ-κ)ΟΥ AR drachma 3.30 g Ceka 325	1.1989.16	137. (Ξ)ΕΝΩΝ mint előző ΦΙΛΟ-(δα)-ΜΟΥ AR drachma 3.19 g Ceka 362	1.1989.31
115. ΜΕΝΙΣΚΟ(ς)-(Λυ-κ)ΙΣ-ΚΟΥ AR drachma 3.29 g Ceka 325	1.1989.16		
116. (Μ)ΕΝΙΣΚΟΣ jobb mezőben fáklya, szelvényben futó kutya j. ΦΙ-(λω-τ)Α AR drachma 3.39 g Ceka 331	1.1989.22.		
117. ΜΕΝΙΣΚΟΣ mint előző ΦΙ-ΛΩ-Τ(α) AR drachma 3.32 g Ceka 331	1.1989.22		
118. ΜΕΝΙΣΚΟ(ς) mint előző ΦΙ-ΛΩ-(τα) AR drachma 3.27 g Ceka 331	1.1989.22		
119. (ΜΕ)ΝΙΣΚΟ(ς) mint előző Φ(ι-λω-τα) AR drachma 3.26 g Ceka 331	1.1989.22		

	Ltsz.		Ltsz.
138. ΞΕΝΩΝ mint előző ΦΙΛΟ-ΔΑ-MOY AR drachma 3.28 g Ceka 362	1.1989.31	146. ΦΙΛΩΝ fölötté női fej j. (ΜΕΝΙ)ΣΚΟΥ AR drachma 3.04 g Ceka 438	1.1989.37
139. ΞΕΝΩΝ fölötté madár ..... AR drachma 2.90 g cf. Ceka 353-363	1.1980.32	147. ΦΙΛΩΝ mint előző ΜΕ-NI-ΣΚΟΥ AR drachma 2.84 g Ceka 438	1.1989.37
140. ΣΙΑΑ(νός) szelvényben villámköteg ΑΠΙ-ΣΤΗ-ΝΟΣ AR drachma 3.24 g Ceka 376	1.1989.33	148. ΦΙΛ(ων) - ΜΕ-NI-ΣΚΟΥ AR drachma 3.10 g Ceka 438	1.1989.38
141. ΣΙΑΑΝΟΣ mint előző ΑΠΙ-ΣΤ(η)-ΝΟΣ AR drachma 3.06 g Ceka 376	1.1989.33	149. (ΦΙΛ)ΩΝ - ΜΕ-NI-ΣΚΟ(u) AR drachma 3.26 g Ceka 438	1.1989.38
142. ΣΙΑΑΝ(ος) mint előző ΑΠΙ-ΣΤΗ-ΝΟΣ AR drachma 3.03 g Ceka 376	1.1989.33	Egykorú utánzatok	
143. ΣΩ(στριων) fölötté női fej j. jobb mezőben... (Φα)-ΝΙΣ-ΚΟΥ AR drachma 3.22 g Ceka 414	1.1989.34	150. ΙΜΝΣΚΟΣ - ΔΑ-MO-II-ΙΛΟ AR drachma 3.11 g	1.1989.39
144. ΦΙΛΗΜΩΝ fölötté kakas, jobb mezőben bőségszaru ΝΙ-(κυλ)-ΛΟΥ AR drachma 3.34 g Ceka 428	1.1989.35	151. ΜΕΝΙΣΚ fölötté madár j. ΙΑΤ-ΤΜΤ-...-... AR drachma 2.92 g	1.1989.40
145. (Φιλ)ΩΝ jobb mezőben kalász, szelvényben szőlőfürt ΔΑ-(μη)-ΝΟΣ AR drachma 3.21 g Ceka 435	1.1989.36	152. ΕΥ\ fölötté sas ΔΥ-Δ-...-... AR drachma 2.76 g	1.1989.41
		153. ΞΑΤC szelvényben szőlőfürt ΛΟΒ-...ΤΟΖ-ΛC AR drachma 3.13 g	1.1989.42

A lelet érmei 21 magister-pár között oszlanak meg. (A magister-párokkal jellemezhető érmeket az egyszerűség kedvéért a továbbiakban típusnak fogom nevezni.) Az érmeknek azonban több mint 70 %-át gyakorlatilag 4 típus alkotja. Ezek a Meniszkoszal dolgoztató eponimoszok pénzei (Ceka 318, 320, 322, 325). Viszonylag nagyobb mennyiségben van még képviselve a Ceka 331 (10 db), a Ceka 357 (4 db), a Ceka 362 (5 db) és a Ceka 438 (4 db). A többi típus már csak 1-2 példányban van jelen. A kárpát-medencei dyrrhachiumi éremleletek legnagyobb részére ez a megoszlási arány a jellemző.

A dyrrhachiumi leletek nagyon gyakoriak a Kárpát-medencében, rendszerint Apollonia érmeivel együtt fordulnak elő, de mintkét város érmei önállóan, esetleg más idegen pénzekkel együtt is előkerülnek. A két város éremverése gyakorlatilag párhuzamos, sőt számos kapcsolat is van köztük, így a kutatás is mindig együtt foglalkozik velük. Apolloniai és dyrrhachiumi érmek viszonylag nagy számban találhatók a Kárpátokon kívüli Románia területén, a mai Jugoszláviában, természetesen Albániában és a mai Bulgária ÉNY részén. (1. térkép)

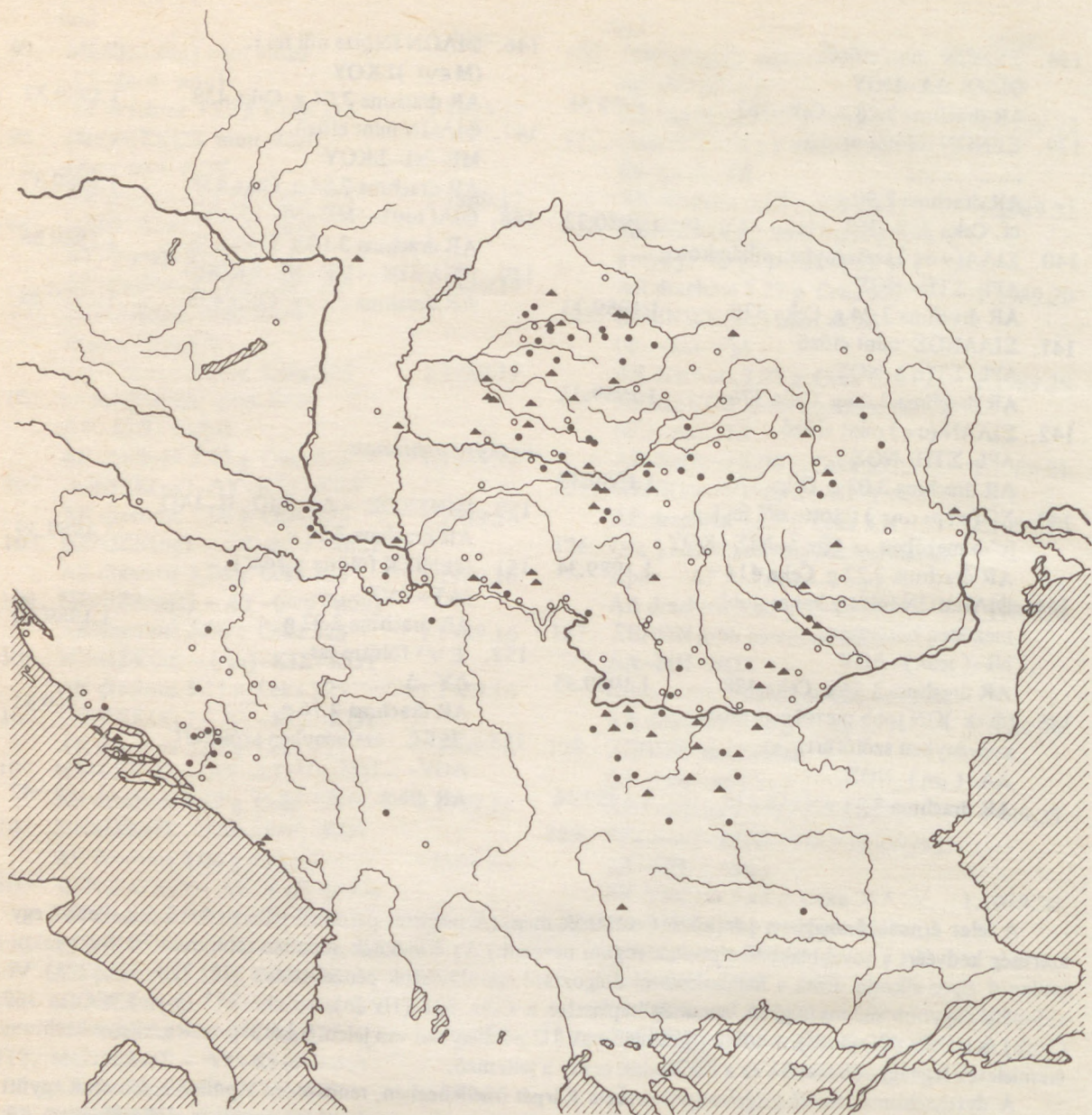
Az apolloniai dyrrhachiumi éremverés első modern feldolgozása az albán Hasan Ceka² nevéhez fűződik, aki természetesen elsősorban az albániai leletanyag alapján módosította az A. Maier által javasolt ie. 229-100 közötti kelteztést.³ Ceka lefelé és felfelé egyaránt kiterjesztette az éremverés időtartamát. Az éremverést 3 pe-riódusra osztotta fel részben tipológiai alapon (nevek hossza, figurális szimbólumok megjelenése és elhelyezkedése), részben az Albániában előkerült kincsleletek összetétele alapján.⁴ Az Albánián kívüli leletanyagot azonban szinte egyáltalán nem ismerte. Az első periódust a durrezi, a másodikat a leshi kincs alapján keltezte,

²Ceka, H.: La datation des drachmes de Dyrrhachion et d'Apollonie et l'époque de leur pénétration massive vers les côtes de la Mer Noire. Actes du 1er Congrès International des Etudes Balkaniques et sud-est Européennes II. Sofia 1969. 277-288. - Ceka, H.: Questions de numismatique Illyrienne. (Tirana 1972)

³Maier, A.: Die Silberprägung von Apollonia und Dyrrhachium. NZ 1/1908/1-33.

⁴Ceka, H.: La datation...

Apollóniai és dyrrhachiumi érmék elterjedése

- ▲ vegyeskincs
- egynemű kincs
- szórvány

de idetartozik az azóta előkerült bakkeri kincs is.⁵ A harmadik periódust pedig a 2 tirnai lelet alapján, ahol már római denárokkal együtt fordulnak elő az apollóniai és dyrrhachiumi drachmák.⁶ A 3. periódus, ahová a mi kincsünk is tartozik, i.e. 150–30 közé datálódik. P. Popović is elfogadta Ceka keltezését, amit ő a jugoszláviai és romániai leletanyag ismeretében megerősítve látott, tekintettel arra, hogy ezek a drachmák gyakran fordulnak elő római köztársasági denárokkal együtt, viszont szinte soha helyi, barbár pénzekkel.⁷ És ezzel

⁵Ceka, H.: Le trésor numismatique de Bakker. *Studia Albanica* 1/1972/49–68.

⁶Ceka, H.: *Studime Historike* 1/1966/1–40.

⁷Popović, P.: On the dating of drachms of Apollonia and Dyrrhachium. (Frappé et ateliers monétaires dans l'antiquité et moyen âge.) (Belgrad 1976)

tulajdonképpen kétségbe vonta a román kutatásnak azt a Maier datálásán alapuló elméletét, hogy ezek a pénzek az i.e. II. szd-i kereskedelem eredményeként kerültek Dáciába.⁸

Ceka ugyan felállította az általános kronológiai keretet, de a tisztviselő nevek datálásától tartózkodott és így az illir pénzverésről írt munkájában csak egy alfabetikus katalógust közölt a 2 város magiszterneves érmeiről.⁹ Újabban történtek kísérletek a nevek datálására. Az amerikai P. Visona az apolloniai érmeikkel foglalkozott,¹⁰ a román N. Conovici pedig mindkét illir város pénzeinek időrendjéről és dáciai forgalmáról írt egy nagyvolumenű munkát,¹¹ de sajnos még egyik mű sem jelent meg nyomtatásban. Conovici azonban két cikkében is közölte nagy vonalakban kutatásának módszereit és eredményeit, amelyek alapján módosította a dáciai beáramlásukról eddig alkotott képet.¹² Az alapkronológiai keret, amit közzé tett, részletesebb, mint Cekaé és bizonyos fókig eltér tőle. Ő 5 periódusra osztotta fel az apolloniai és dyrrhachiumi éremverést és nagyjából i.e. 270/60–i.e. 85/3 közé keltezte.¹³ Conovici szerint a dáciai éremanyag kevés kivételtől eltekintve mindkét város éremverésének utolsó szakaszába tartozik (Dyrrhachium esetében ez i.e. 97–85, Apolloniában i.e. 104/2–i.e. 85/3 közé esik) és ráadásul már a verés megszűnése után került Dáciába.¹⁴

Tekintettel a cikk korlátozott terjedelmére a továbbiakban csak az erdélyi dyrrhachiumi éremkincsek elemzéséből kapott eredményeket tudom röviden ismertetni és sem a részletes elemzést, sem az azt illusztráló táblázatokat nem tudom bemutatni. Ezek jelenleg még kézirat formájában lévő disszertációmban láthatóak.¹⁵

A kincsek relatív kronológiai keltezéséhez az érmei típusok szerinti megoszlása ad támpontot. Ennek alapján két alapvetően eltérő kincshorizontot kapunk. Az elsőbe 3 erdélyi kincslelet tartozik: Diec 1¹⁶ és 2¹⁷, valamint Sieu Odorhei.¹⁸ A két dieci leletben csak apolloniai és dyrrhachiumi érmei vannak, a sieu odorheiben viszont ezek számát jóval felülmúló thasosi és macedonia primai tetradrachmák, valamint néhány boi arany. Az apolloniai és dyrrhachiumi érmei között nagy a típus szóródás, mert a 13 dyrrhachiumi érem 13, a 4 apolloniai pedig 4 különböző típust képvisel. Diec 1-ben a 26 apolloniai érem 9 típusból, a 142 dyrrhachiumi pedig 71 típusból tevődik össze. Diec 2-ben az 52 apolloniai érem 17, a 211 dyrrhachiumi pedig 91 típus között oszlik meg. E három lelet egyikében sem fordulnak elő a többi leletekben gyakori típusok, illetve Diec 2-ben van egyetlen darab Ceka 318 (Meniszkosz-Archippu). Ennek a 3 leletnek a típusai viszont csak ritkán fordulnak elő a többi kincsekben és akkor is csak 1-1 példányban. A Ceka féle 2. periódusba tartozó bakerri kincs, amely mindenképpen az i.e. II. szd. első felére keltezhető, nagyon kevés kapcsolatot mutat ezzel a három lelettel, mindössze 4-5 reversen előforduló név, de még ezek esetében sem biztos, hogy valóban ugyanazokról a személyekről van szó. Ez mindenesetre arra utal, hogy a bakerri kincs érmeinek keltezése illetve a mi első horizontunkba tartozó pénzek verése között igen hosszú idő telhetett el, ha a bakerri típusok itt elő sem fordulnak. Ennek a csoportnak korábbi volta mellett szól, hogy a sieu odorheii leletben nagyszámú macedonia primai tetradrachma található, amelyek már ritkák az i.e. I. szd.-ban – már az elején is – és egyébként is ennek a korszaknak a legritkább görög érmei a Kárpát-medencében.¹⁹ A thasosi tetradrachmák viszont az i.e. I. szd. második évtizedének veretei, köztük már néhány nagyon korai utánzattal.²⁰ A boi aranyak két-

⁸ Mitrea, B.: Penetratiune comercială e circulație monetară în Dacia prima dată a cuceririi. *Ephemeris Daco-romana* 10/1945/91–98. – Mitrea, B.: Thraco-Dacia 4/1983/23–31.

⁹ Ceka, H.: Questions... 184–199.

¹⁰ Visona, P.: Drachmai Apolloniatici – A tentative chronology of the drachms of Apollonia Illyria. Paper on file at the American Numismatic Society. vara 1979

¹¹ Conovici, N.: Cronologia drahmelor din Dyrrhachium și Apollonia și circulația în Dacia. (Kézirat)

¹² Conovici, N.: Thraco-Dacia 6 (1985) 59–74. – Conovici, N. Aspecte ale circulației drahmelor din Dyrrhachium și Apollonia în peninsula Balcanică și în Dacia. BSNR 77–79/1983–1985/69–88.

¹³ Conovici, N.: Aspecte... 70.

¹⁴ Conovici, N.: Aspecte... 79.

¹⁵ Torbágyi M.: Görög éremforgalom a Kárpát-medencében. Bölcsészdoktori disszertáció 1988. 146–168 és XVII–XXV. táblázatok.

¹⁶ NK 2(1903)14–15., NK 7(1908)110–113.

¹⁷ Sășianu, A.: Ancient coinage in western and northwestern Romania. (Oradea 1980) 111–129. Nr. 45

¹⁸ Preda, C.–Marinescu, Ch.: BSNR 77–79(1983–1985)19–67.

¹⁹ Mitrea, B.: Penetratiune... 73. – Torbágyi M.: NK 74–75(1985–1986)20–22. – Torbágyi M.: Görög éremforgalom... 114–123.

²⁰ A thasosi pénzek datálásához ld.: Katzarova, G.: IAI 27(1964)131–152., Torbágyi M.: NK 84–85(1985–1986) 17–20., Torbágyi M.: Görög éremforgalom... 137–145.

ségtelenül a kincs legkésőbbi érmei. Durva megközelítéssel az i.e. I. szd. közepére tehetőek, tekintettel a Burebista-féle boi hadjárat időpontja körüli bizonytalanságra.²¹

A II. horizontba tartozó kincsek jellemzője a nagyon kis típus szóródás. Néhány típus dominál bennük, így a dyrrhachiumi érmei közül: Ceka 318, 320, 322, 325, 331, 357, 360, 361, 362, 438. Ezeken kívül más típus nagyon kevés van és azok is többnyire 1-2 példányban.²² (Természetesen ugyanez jellemző az ebbe a horizontba tartozó Apolloniai érmekre is.)

A II. horizontbeli kincsektől bizonyos fokú eltérést mutat a zaklopacai lelet,²³ mivel a típusok megoszlása némileg más képet mutat, noha természetesen itt is a II. horizontra jellemző veretek dominálnak. Fel tűnő a Ceka 438 abszolút hiánya, nagyon kevés a Ceka 325, ami pedig az idetartozó kincsekben a leggyakoribb típus. Sok viszont a Ceka 363, ami máshol jóval ritkább vagy nincs is. Jellemző, hogy a Xenonnal közösen szereplő eponimoszok veretei felülmúlják a Meniszkoszsal közösen előfordulókat, ami a többi kincs esetében éppen fordítva van. A Meniszkosz érmei közül is azok a gyakoribbak, amelyek máshol ritkábbak (Ceka 316–Agathionosz, Ceka 318–Archippu). Azonkívül a zaklopacai lelet tartalmaz még néhány első horizontba tartozó típust is és ez nem a nagy darabszám (1120 db dyrrhachiumi érme) következménye, hiszen a visoarai 800 db-s dyrrhachiumi kincs esetében egyáltalán nem ez a helyzet.²⁴ Mindezek alapján elmondható, hogy a zaklopacai kincs a II. horizont legkorábban összeállt és elrejtett lelete.

Az e csoportba tartozó többi lelet²⁵ viszont nagyon egységes képet mutat és szinte kizárólag csak az említett típusokat tartalmazzák, egyéb típusok minimális mennyiségben fordulnak elő bennük. Bár ezek között is vannak bizonyos megoszlásbeli különbségek, merészség lenne ez alapján kronológiai különbségeket levonni. Ezeknek a kincseknek nagyon egyszerű összetétele arra utal, hogy többé-kevésbé egyidőben jutottak a Kárpát-medencébe. A leggyakoribb illetve legnagyobb számban előforduló típusokon szereplő tisztviselők működési ideje pedig nagyon közel állhatott egymáshoz és az érmei nem sokkal keletkezésük után kerültek ide.

Az abszolút kronológiához a más, idegen pénzekkel való közös előfordulásuk ad támpontokat. Ezek a pénzek kevés kivételtől eltekintve római köztársasági denárok.²⁶ A hilibi leletben²⁷ 1 db köztársasági denár mellett van még 21 db thasosi tetradrachma, de ezek későbbi típusoknak tűnnek, mint az első horizontba tartozó sieu odorheii lelet thasosi érmei. A dragesti kincs²⁸ 3 köztársasági denára közül i.e. 83-as veret a legkésőbbi. A vukovári leletben²⁹ 4 db köztársasági érme van, i.e. 79-ben készült a legfiatalabb. Somesul Cald³⁰ 120 db köztársasági érme i.e. 56-ban zárul. A lokva hegységi éremkincs³¹ 38 db köztársasági denárt tartalmaz,

²¹ Crisan, I.H.: Burebista és kora. (Bucarest 1980) 213–224.

²² E csoporton belül van néhány kivétel, ahol jóval nagyobb a típusok szóródása és nem is mutat egy-egy típus olyan jellegzetes koncentrálódást, mint az idetartozó többi kincsekben. Mivel ezek a kincsek sok köztársasági, sőt római császárkori denárt is tartalmaznak és az i.sz. II–III. szd.-ban zárulnak, nem igazán alkalmasak kronológiai vizsgálatra. Nyilvánvalóan egy lassan felhalmozódó éremanyagról van szó, amely hosszú időn keresztül gyűlt össze a forgalomban lévő pénzekből. Azt azonban jól tükrözik ezek a kincsek, hogy az apolloniai és dyrrhachiumi pénzek – ha nem is nagy mennyiségben – még az i.sz. III. szd.-ban is használatban voltak. *Békésgyula*: lsd. 1. jegyzet. – *Vajdahunyad*: NK 5(1906)137–138., *Tisa*: Winkler, J.: Sargetia 7(1970)27–42.

²³ Petrovič, J.: Starinar 7(1932)40–65.

²⁴ Mitrea, B.: SCN 2(1958)27–98., Buzdugan, C.: SCN 6(1975)201–206.

²⁵ A 2. horizontba tartozó jellegzetes dyrrhachiumi leletek: *Budoii Marghita*: Luchian, O.: SCN 5(1971)362–371. és Sășianu, A.: i.m. 146. Nr.10/III. – *Déva*: Chirilă, E.–Rușu, A.: AMPorolissensis 4(1980)69–76. – *Voivodeni*: Chirilă, E.: Apulum 7(1968)123–144., *Hilib*: Székely, Z.: CercNum 3(1980)3–10. – *Pănade*: Mitrea, B.: Apulum 9(1971)177–207., *Titel*: NK 9(1910)113 és MNMÉt 102.1910.9–16 és 24.1936.1–2., *Somesul Cald*: Mitrea, B.: Thraco–Dacica 4(1983)27. – *Vukovári*: Brunsmid, J.: VHAD 12.(1912)262–264., *Pecinci*: Popovič, P.: Numizmatičar 1(1978)9–22.

²⁶ Ilyen kivétel a titeli lelet, ahol sirmiumi típusú barbár pénzek vannak. – *Bolsaia* (Dacia N.S.9.1965.490), *Cigmău* (Glodariu, I.: Dacian trade with the Hellenistic and Roman World. BAR Suppl. Series 8. (Oxford 1976) 226.Nr.71), *Sebes Alba* (Glodariu, I.: i.m. 229. Nr.133) thasosi pénzeket tartalmaznak, de a leletek szétszóródása miatt a bennük lévő érmei pontos számát és megoszlási arányát nem ismerjük. A *pianu de susi* leletről viszont nem tudjuk, milyen típusú apolloniai és dyrrhachiumi érmeket tartalmaz, csak azt, hogy van benne 1 db thasosi tdr. is. Mitrea, B.: Penetratione... 89. Nr. 31 és 94.

²⁷ Székely, Z.: CercNum 3(1980)3–10.

²⁸ Chidiosan, N.–Sășianu, A.–Beledan, N.: Crisia 8 (1978) 27–50.

²⁹ Brunsmid, J.: VHAD 12(1912)262–264.

³⁰ Mitrea, B.: Thraco–Dacica 4(1983)27.

³¹ NK 11(1912)141.

az utolsó i.e. 50 körülre keltezhető. A dévai lelet³² pedig 2 Marcus Antonius féle legios denárt tartalmaz. Az abszolút kronológiához a csak vagy legalábbis nagy többségében apolloniai drachmákat tartalmazó leleteket is figyelembe kell venni, mivel ezek is u.e. horizonthoz tartoznak. A dobozi leletben³³ 1 db köztársasági érme van i.e. 109-ből, a cermei somosésiben³⁴ 10 db, az utolsó i.e. 76-ból. A beiusi lelet³⁵ pedig 21 db római köztársasági pénzt tartalmaz és i.e. 71-ben készült a legkésőbbi. A keltezésnél tulajdonképpen figyelmen kívül kell hagyni azokat a kincseket, amelyekben csak 1-2 római pénz van i.e. 109–i.e. 79 közöttől. Ezek ugyanis biztosan nem utalnak a leletek elrejtési idejére, mivel a kérdéses darabok éppen azoknak a nagy példányszámban kiverett szériáknak a képviselői, amelyek még az Augustus kori pénzforgalomban is nagy mennyiségben voltak jelen.³⁶ A római pénzek Daciába való tömeges beáramlása kétségkívül komoly viták tárgya.³⁷ Én azonban úgy vélem, hogy az i.e. I. szd. közepe táján már nyugodtan számolhatunk a római pénzek nagyobb mennyiségű megjelenésével, tekintettel az i.e. 50-es években záródó köztársasági denár leletekre. Az említett vegyes kincsekben (tehát apolloniai és dyrrhachiumi drachmák más, főleg római érmeikkel) a század közepéig az apolloniai-dyrrhachiumi érmeik vannak túlsúlyban a római denárokkal szemben. A század közepét követően viszont határozottan megfordul ez az arány és dyrrhachiumi érmeik csak ritkán fordulnak elő a köztársasági denárkincsekben.³⁸ (Közel 200 római köztársasági érmelet ismert a mai Románia területéről és összesen vagy 2 tucat tartalmaz belőlük apolloniai és dyrrhachiumi érmeiket is és ebből is csak 6-7 esik az i.e. I. szd. közepét követő időre.) Úgy tűnik tehát, hogy a kétféle pénz egymás mellett élésének ideje az i.e. I. szd. 60-50-es évei lehettek. Ezt követően a római denárok egyre tömegesebb beáramlása kiszorítja a drachmákat a forgalomból. Hogy teljesen mégsem tűntek el, arra a császárkorban záródó leletekben való feltűnésük utal.³⁹

Az apolloniai és dyrrhachiumi érmeik beáramlásának kezdetét viszont a thasosi pénzekkel való ritka előfordulásuk jelzi. Mivel a thasosi érmeik forgalmával az i.e. 70-es éveket követően aligha számolhatunk,⁴⁰ így az apolloniai és dyrrhachiumi drachmák tömeges megjelenését nagyjából az i.e. I. szd. harmadik évtizedére tehetjük. Ezt a keltezést nagyon jól alátámasztják a Conovici által vizsgált bulgáriai leletek is,⁴¹ amelyek – még a legkésőbbiek is – a dieci és zaklopacai éremkincsekkel jellemezhető csoportokba tartoznak, tehát korábbiak, mint a Kárpát-medencei anyag többsége. Ezek a bulgáriai leletek pedig a vegyes összetételű kincsek alapján i.e. 75 elé keltezhetőek. Mivel a zaklopacai lelet szoros összefüggést mutat a Kárpát-medencei leletek többségével, nem lehet sokkal korábbi azoknál. A II. horizontba tartozó kincsek érmeinek nagy része pedig maximum 10-12 eponimosz ephoros között oszlik meg, amelyek közül néhány már Zaklopacában is feltűnik. Ezen eponimosz ephorosok többségének egymásutániságára utal, hogy többnyire u.a. pénzverő magisterrel dolgoztak (Meniszkosz). Mindezek alapján a dyrrhachiumi pénzek legnagyobb részének idekerülése nagyon rövid időhatárok közé keltezhető, nagyjából i.e. 75–i.e. 65 közé. Az elmondottak alapján tehát jelen kincsünk valamikor az i.e. I. szd. második harmadában kerülhetett a Kárpát-medencébe.

Ha az apolloniai és dyrrhachiumi leletek rendkívül nagy számát nézzük (több mint 60 kincs és közel 100 szórványlelet) meglepőnek tűnik idekerülési idejüknek ez a szűk időtartama. Ez a rövid időszak határozottan ellentmond annak a kutatás által hangoztatott nézetnek, hogy ezek a pénzek a kereskedelem eredményeként kerültek ide. A hatalmas mennyiségű pénz rövid időn belüli feltűnése határozottan más jellegű kapcsolat

³² Chirilă, E. – Rușu, A.: AMPorolissensis 4(1980)69–76.

³³ Bíró-Sey, K.: ArchÉrt 105/2(1978)223–234.

³⁴ Chirilă, E. – Barbu, I.: Ziridava 11(1979)141–144.

³⁵ Chițescu, M.: SCN 4(1968)355–362.

³⁶ Torbágyi, M.: ActaArch 36(1984)182–186.

³⁷ A kutatók egy része szerint a római denárok nagymértékű daciai forgalmával már az i.e. I. szd. első három évtizedében, sőt talán már az i.e. II. szd. végétől lehet számolni. Mitrea, B.: SCN 2(1958)179–181., Winkler, J.: JNG 7(1967)133–136., Chițescu, M.: Carpica 4(1971)162–163. Más kutatók viszont csak az i.e. I. szd. második harmadától, méginkább a közepétől számolnak a római pénzek tömeges megjelenésével. Preda, C.: SCN 5(1971)75., Poenaru-Bordea, Ch.: Pontica 7(1974)232–233. – Babes, M.: Dacia N.S.19(1975)132–133. Az egész problémakör összefoglalását lásd. Chițescu, M.: Numismatic aspects of the history of Dacian state. BAR International Series 112. 1981. 9–26. – Crawford, M.H.: Coinage and Money under the Roman Republic. Italy and the Mediterranean Economy. (London 1985) 227–236.

³⁸ Vasad, Sășianu, A. i.m. 180–183. Nr.144. – Cernat: Chițescu, M.: Numismatic aspects... 136. Nr.42. – Capreni-Cornetu: SCN 3(1960)447–486., Vladeni: Glodariu, I.: i.m. 241. Nr. 154. – Barbosi: Glodariu, I.: i.m. 233. Nr.7. A köztársasági érmeletről lásd. Chițescu, M.: Numismatic aspects...

³⁹ Lásd 22. jegyzet, valamint Szeged és Váchartyán (Ird. 1. jegyzetben), amelyeknek pontos összetétele nem ismert.

⁴⁰ Torbágyi M.: Görög éremforgalom... 137–145.

⁴¹ Conovici, N.: Aspecte... 78–81.

utal. A legpregnásabb magyarázatnak az tűnik, hogy tömeges megjelenésüket a Burebista féle hadjáratokkal hozzuk kapcsolatba.⁴² Természetesen ez nem zárja ki azt, hogy az i.e. II. szd. végétől kezdve a kereskedelem csatornáin keresztül is érkezhettek. Erre utalnak szerintem az I. horizontba tartozó hosszú típussorozatokat mutató kincsek, amelyek lassú, fokozatos felhalmozódás képét tükrözik. Ezek egy scordiscusok által közvetített adria vidéki kapcsolat eredményeként kerülhettek ide. Ezt erősíti meg a Drobeta környékén előkerült apollonia dyrrhachiumi drachmákat és scordiscus pénzeket tartalmazó leletek.⁴³ A szerémségi és illiriai szórványérmek között vannak – tény, hogy nem sok – dieci horizontnak megfelelő pénzek. A Román Alföldről csak egy ilyet ismerek, pedig ott a szórványanyag elég jól közölt, ellentétben az erdélyivel.

Vizsgált kincsünk tehát hadizsákmányként került területünkre és minden bizonnyal még az i.e. I. szd. közepe táján rejtették el, amennyiben más pénzeket (itt elsősorban római denárookra gondolok), mint a kööltek nem tartalmazott.

⁴² Preda, C. – Marinescu, Ch.: i.m. 61–64.

⁴³ Ostrovul Simian: SCIV 24(1973)140. – Drobeta: Apulum 11(1974)714.

Torbágyi Melinda
Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára
1088 Budapest, Múzeum krt. 14–16.

EIN DYRRHACHIUMER MÜNZSCHATZ AUS UNGARN MIT UNBEKANNTM FUNDORT

1988 kaufte das Münzkabinett des Ungarischen Nationalmuseums einen griechischen Münzfund mit unbekanntem Fundort, der aus 153 Dyrrhachiumer Drachmen (unter ihnen 4 zeitgenössische Fälschungen) bestand. Mehr als 70 Prozent des Fundes bilden 4 Typen (Ceka 318, 320, 322, 325). Diese Verteilung charakterisiert den größten Teil der Dyrrhachiumer Münzfunde im Karpatenbecken. Die starke Konzentriertheit auf diese Typen weist darauf hin, daß diese Münzen etwa zur gleichen Zeit und in einem sehr kurzen Zeitraum verborgen wurden.

Anhand der anderen Münzen – vor allem Denare aus der Zeit der römischen Republik und viel seltener Tetradrachmen aus Thasos – in den Funden App. Dyrr. kann die Erscheinungszeit dieser griechischen Münzen auf das zweite Drittel des 1. Jahrhunderts v. Chr. datiert werden. Ihr massenhaftes Erscheinen innerhalb einer kurzen Zeitspanne läßt sich höchstwahrscheinlich mit den Feldzügen von Burebista in Zusammenhang bringen.

Antoninianus éremlelet Nagyvenyimből

A községi homokbánya területén, ahonnan koracsászárkori sírok és településnyomok ismeretesek¹, 1972-ben egy antoninianus éremlelet került elő.² Az éremlelet meghatározhatatlan nagy részét a találók széthordták, a dunaújvárosi Intercisa Múzeum a leletből 815 darabot szerzett meg. A későbbiekben a székesfehérvári István Király Múzeum gyűjtőktől további 418 darabot vásárolt meg.

A múzeumba került kincslelet a következő érmekből áll:³

Iulia Domna

1. Denarius – Roma, 196–197
IVLIA AVGVSTA
FORTV–NE AVG

BMC n.h.⁴

Caracalla

2. Antoninianus – Roma, 215
ANTONINVS PIVS AVG GERM
PM TRP XVIII COS PP – Iupiter
3. Antoninianus – Roma, 215
ANTONINVS PIVS AVG GERM
PM TRP XVIII COS IIII PP – oroszlán

BMC 112

BMC 150⁵

Elagabalus

4. Antoninianus – Roma, 218–219
IMP CAES M AVR ANTONINVS AVG
FIDE–S EXER–CITVS
5. Antoninianus – Roma, 219
IMP CAES M AVR ANTONINVS AVG
PM TRP II – COS II PP – Roma
6. Antoninianus – Roma, 219
IMP CAES ANTONINVS AVG
FIDES EXER–CITVS
7. Antoninianus – Roma, 219–220
IMP ANTONINVS AVG
FIDE–S MILITVM

BMC 12

BMC 86

BMC 107

BMC 131

¹TIR L/34, 83; Vágó, E.: Nagyvenyim–Sandgrube. Arch. Ért. 94(1967)222, 48. sz.

²Fitz, J.: Der Geldumlauf der römischen Provinzen im Donaugebiet Mitte des 3. Jahrhunderts. (Budapest–Bonn 1978) 195, FMRI I (1989) 272–279.

³Az Intercisa Múzeumba került érmeket Visky Zsolt gyűjtötte össze, aki feldolgozásukat nekem engedte át. Ezúttal fogadja köszönetemet.

⁴A hátlap körirata Septimius Severusnál fordul elő, BMC, V, 49 p.

⁵BMC 150 (CP) ábrázolást ismer.

8.	Antoninianus – Roma, 219–220 IMP ANTONINVS AVG FIDES–MI–LI–T–V–M		BMC 132
9.	Antoninianus – Roma, 219–220 IMP ANTONINVS AVG LAETIT–IA PVBL		BMC 144
10.	Antoninianus – Roma, 219–220 IMP. ANTONINVS AVG LAETIT–IA PVBL		BMC 145
11.	Denarius – Roma, 221 IMP ANTONINVS (PIVS AVG) PM TRP III COS II PP – Elagabalus		BMC 256

Balbinus

12.	Antoninianus – Roma, 238 IMP CAES D CAEL BALBINVS AVG CONCORDIA AVGG – kézfogás		BMC 67

Gordianus III.

13–20.	Antoninianus – Roma, 1. em., 238–239 IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG FIDES MILITVM		RIC 1
21–25.	Antoninianus – Roma, 1. em., 238–239 IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG IOVI CONSE–RVATORI		RIC 2
26–39.	Antoninianus – Roma, 1. em., 238–239 IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG PAX A–VGVSTI		RIC 3
40–45.	Antoninianus – Roma, 1. em., 238–239 IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG PROVIDENTIA AVG		RIC 4
46–51.	Antoninianus – Roma, 1. em., 238–239 IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG VICTORIA AVG		RIC 5
52.	Antoninianus – Roma, 1. em., 238–239 IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG VIRTVS AVG		RIC 6
53–54.	Antoninianus – Roma, 2. em., 239 IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG PM TRP II COS PP – Fides		RIC 15
55.	Antoninianus – Roma, 2. em., 239 IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG PM TRP II COS PP – Iupiter és Gordianus		RIC 16
56–58.	Antoninianus – Roma, 2. em., 239 IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG PM TR–P II COS PP – Pax		RIC 17
59–60.	Antoninianus – Roma, 2. em., 239 IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG PM TRP II COS PP – Providentia		RIC 18
61.	Antoninianus – Roma, 2. em., 239 IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG PM TRP II COS PP – Victoria		RIC 19
62.	Antoninianus – Roma, 2. vagy 3. em., 239–240 IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG PM TRP II COS PP – Mars		RIC 29

63–65.	Antoninianus – Roma, 3. em., 240 IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG AEQVITAS AVG		RIC 34
66–72.	Antoninianus – Roma, 3. em., 240 IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG CONCORDIA AVG		RIC 35
73–75.	Antoninianus – Roma, 3. em., 240 IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG LIBERALITAS AVG II		RIC 36
76–81.	Antoninianus – Roma, 3. em., 240 IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG PM TRP II COS PP – Gordianus		RIC 37
82.	Antoninianus – Roma, 3. em., 240 IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG ROMAE AETERNAE		RIC 38
83–90.	Antoninianus – Roma, 3. em., 240 IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG ROMAE AET–ERNAE		RIC 38
91–96.	Antoninianus – Roma, 3. em., 240 IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG VIRTVS AVG		RIC 39
97–98.	Antoninianus – Roma, 3. em., 240 IMP CAES GORDIANVS PIVS AVG AEQVITAS AVG		RIC 51
99–100.	Antoninianus – Roma, 3. em., 240 IMP CAES GORDIANVS PIVS AVG ROMAE AETERNAE		RIC 55
101–107.	Antoninianus – Roma, 3. em., 240 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG AEQVITAS AVG		RIC 63
108–112.	Antoninianus – Roma, 3. em., 240 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG CONCORDIA MILIT		RIC 65
113–117.	Antoninianus – Roma, 3. em., 240 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG LIBERALITAS AVG III		RIC 67
118–124.	Antoninianus – Roma, 3. em., 240 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG PM TRP II COS PP – Gordianus		RIC 68
125–126.	Antoninianus – Roma, 3. em., 240 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG PM TRP III COS PP – Gordianus		RIC 69
127–128.	Antoninianus – Roma, 3. em., 240 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG ROMAE AETERNAE		RIC 70
129–134.	Antoninianus – Roma, 3. em., 240 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG VIR–TVS AVG		RIC 71
135–138.	Antoninianus – Roma, 4. em., 241–243 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG AETERNITATI AVG – A. bal lábán áll		RIC 83
139–163.	Antoninianus – Roma, 4. em., 241–243 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG AETERNITATI AVG – A. jobb lábán áll		RIC 83
164–199.	Antoninianus – Roma, 4. em., 241–243 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG IOVI STATORI		RIC 84

200–204.	Antoninianus — Roma, 4. em., 241–243 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG IOVIS-TATORI		RIC 84
205–206.	Antoninianus — Roma, 4. em., 241–243 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG IOVIS STATOR		RIC 85
207–230.	Antoninianus — Roma, 4. em., 241–243 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG LAETITIA AVG N		RIC 86
231–233.	Antoninianus — Roma, 4. em., 241–243 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG PM TR–P III COS II PP — Apollo		RIC 87
234–249.	Antoninianus — Roma, 4. em., 241–243 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG PM T–RP IIII COS II PP — Apollo		RIC 88
250–262.	Antoninianus — Roma, 4. em., 141–243 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG PM T–RP V COS II PP — Apollo		RIC 89
263.	Antoninianus — Roma, 4. em., 241–243 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG PM T–R P VI COS II PP — Apollo ilve		RIC 90
264–281.	Antoninianus — Roma, 4. em., 241–243 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG PM TRP IIII COS II PP — Gordianus jobbra		RIC 92
282–298.	Antoninianus — Roma, 4. em., 242–243 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG PM TRP V COS II PP — Gordianus jobbra		RIC 93
299–300.	Antoninianus — Roma, 4. em., 241–243 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG PM TRP VI COS II PP — Gordianus jobbra		RIC 94
301–329.	Antoninianus — Roma, 4. em., 241–243 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG VIRTVTI AVGVSTI — Hercules		RIC 95
330–333.	Antoninianus — Roma, 5. em., 243–244 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG FELICIT TEMP		RIC 140
334–335.	Antoninianus — Roma, 5. em., 243–244 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG FELICI–T TEMPOR		RIC 141
336–340.	Antoninianus — Roma, 5. em., 243–244 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG FELICITAS TEMPORVM		RIC 142
341–345.	Antoninianus — Roma, 5. em., 243–244 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG FORT REDVX		RIC 143
346–352.	Antoninianus — Roma, 5. em., 243–244 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG FORTVNA REDVX		RIC 144
353–359.	Antoninianus — Roma, 5. em., 243–244 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG MARS PROPGV		RIC 145
360.	Antoninianus — Roma, 5. em., 243–244 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG MARTEM PROPGVGNATOREM		RIC 147
361–372.	Antoninianus — Roma, 5. em., 243–244 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG PROVID AVG		RIC 148

373–379.	Antoninianus – Roma, 5. em., 243–244 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG PROVIDENTIA AVG		RIC 150
380–391.	Antoninianus – Roma, 5. em., 243–244 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG SECVRIT PERP		RIC 151
392.	Antoninianus – Roma, 5. em., 243–244 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG SECVRIT PERPET		RIC 152
393–397.	Antoninianus – Roma, 5. em., 243–244 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG SECVRITAS PERPETVA		RIC 153
398–401.	Antoninianus – Roma, 5. em., 243–244 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG VICTOR AETER		RIC 154
402–403.	Antoninianus – Roma, 5. em., 243–244 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG VICTORIA AETER		RIC 155
404–409.	Antoninianus – Roma, 5. em., 243–244 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG VICTORIA AETERNA		RIC 156
410.	Antoninianus – Antiochia, 238–239 IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG LIBERALITAS AVG		RIC 187a
411.	Antoninianus – Antiochia, 2. em., 242–244 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG FIDES MILITVM		RIC 209
412.	Antoninianus – Antiochia, 2. em., 242–244 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG FIDES M–ILITVM – Fides 2 jelvényel		RIC 209
413–423.	Antoninianus – Antiochia, 2. em., 242–244 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG FORTV[N]A REDVX		RIC 210
424.	Antoninianus – Antiochia, 242–244 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG IOVI CONSERVATORI		RIC 211
425–444.	Antoninianus – Antiochia, 2. em., 242–244 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG ORIENS AVG – Sol		RIC 213
445.	Antoninianus – Antiochia, 2. em., 242–244 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG PAX AVGVSTI		RIC 214
446–453.	Antoninianus – Antiochia, 2. em., 242–244 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG SAECVLI FELICITAS – Gordianus		RIC 216
454.	Antoninianus – hybrid, 244 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG ANNOA AVGG		RIC 231
455.	Antoninianus – Antiochia?, 242–244 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG FIDES MILITVM – Fides jelvényel és ferdén tartott sceptrummal		RIC 209v
456.	Antoninianus – hybrid 244 IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG (FIDES átverve:) PROVI MILITVM – Providentia balra bőségszaruval		RIC n.h.

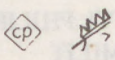
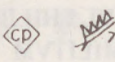
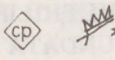
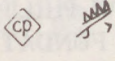
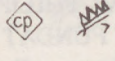
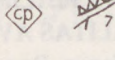
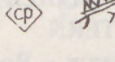
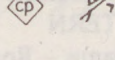
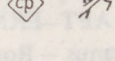
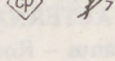
Philippus

457–464.	Antoninianus – Roma, 244			RIC 2b
	IMP M IVL PHILIPPVS AVG	cp		
	PM TRP II COS PP – Philippus ülte			
465–473.	Antoninianus – Roma, 246			RIC 3
	IMP M IVL PHILIPPVS AVG	cp		
	PM TRP III COS PP – Felicitas			
474–476.	Antoninianus – Roma, 247			RIC 4
	IMP M IVL PHILIPPVS AVG	cp		
	PM TRP IIII COS II PP – Felicitas			
477–478.	Antoninianus – Roma, 248			RIC 5
	IMP PHILIPPVS AVG	cp		
	PM TRP IIII COS II PP – Felicitas			
479.	Antoninianus – Roma, 248			RIC 7
	IMP PHILIPPVS AVG	cp		
	PM TRP V COS III PP – Mars balra			
480–481.	Antoninianus – Roma, 248			RIC 9
	IMP PHILIPPVS AVG	cp		
	TRANQVILLITAS AVGG / B			
482.	Antoninianus – Roma, 249			RIC 12
	IMP PHILIPPVS AVG	cp		
	SAECVLARES AVGG / I – oroszlán jobbra			
483.	Antoninianus – Roma, 248			RIC 15
	IMP PHILIPPVS AVG	cp		
	SAECVLARES AVGG / II – nőstényfarkas ikrekkel			
484–485.	Antoninianus – Roma, 248			RIC 15
	IMP PHILIPPVS AVG	cp		
	SAECVLARES AVGG / II – nőstényfarkas ikrekkel			
486.	Antoninianus – Roma, 248			RIC 19
	IMP PHILIPPVS AVG	cp		
	SAECVLARES AVGG – szarvas			
487.	Antoninianus – Roma, 248			RIC 21
	IMP PHILIPPVS AVG	cp		
	SAECVLARES AVGG – antilop			
488–489.	Antoninianus – Roma, 248			RIC 24c
	IMP PHILIPPVS AVG	cp		
	SAECVLARES AVGG / COS III – oszlop			
490–491.	Antoninianus – Roma, 248			RIC 25b
	IMP PHILIPPVS AVG	cp		
	SAECVLVM NOVVM – hexastil templom			
492–499.	Antoninianus – Roma, 244–247			RIC 26b
	IMP M IVL PHILIPPVS AVG	cp		
	ADVENTVS AVGG – Philippus lovon			
500–527.	Antoninianus – Roma, 244–247			RIC 27b
	IMP M. IVL PHILIPPVS AVG	cp		
	AEQVITAS AVGG			
528–547.	Antoninianus – Roma, 244–247			RIC 28c
	IMP M IVL PHILIPPVS AVG	cp		
	ANNOA AVGG			
548–554.	Antoninianus – Roma, 244–247			RIC 31
	IMP M IVL PHILIPPVS AVG	cp		
	FELICITAS TEMP			
555–557.	Antoninianus – Roma, 244–247			RIC 32b
	IMP M IVL PHILIPPVS AVG	cp		
	FIDE–S MILIT			

558–559.	Antoninianus – Roma, 244–247 IMP M IVL PHILIPPVS AVG FIDES MILIT		RIC 33
560–563	Antoninianus – Roma, 244–247 IMP M IVL PHILIPPVS AVG FIDES MILITVM		RIC 34b
564.	Antoninianus – Roma, 244–247 IMP M IVL PHILIPPVS AVG LAET FUNDATA		RIC 35b
565–571.	Antoninianus – Roma, 244–247 IMP M IVL PHILIPPVS AVG LAETIT FUNDAT		RIC 36b
572–574.	Antoninianus – Roma, 244–247 IMP M IVL PHILIPPVS AVG LAETIT FUNDAT		RIC 37b
575–582.	Antoninianus – Roma, 244–247 IMP M IVL PHILIPPVS AVG LIBERALITAS AVGG II		RIC 38b
583–585.	Antoninianus, Roma, 244–247 IMP M IVL PHILIPPVS AVG PAX AETERN		RIC 40b
586–591.	Antoninianus – Roma, 244–247 IMP M IVL PHILIPPVS AVG PAX AETERN		RIC 41
592–609.	Antoninianus – Roma, 244–247 IMP M IVL PHILIPPVS AVG ROMAE AET–ERNAE		RIC 44b
610–613.	Antoninianus – Roma, 244–247 IMP M IVL PHILIPPVS AVG ROMAE AETERNAE		RIC 45
614.	Antoninianus – Roma, 244–147 IMP M IVL PHILIPPVS AVG SALVS AVG		RIC 46b
615–622.	Antoninianus – Roma, 244–247 IMP M IVL PHILIPPVS AVG SALVS AVG		RIC 47
623–629.	Antoninianus – Roma, 244–247 IMP M IVL PHILIPPVS AVG SECVRIT ORBIS		RIC 48b
630–640.	Antoninianus – Roma, 244–247 IMP M IVL PHILIPPVS AVG VICTORIA AVG		RIC 49b
641–643.	Antoninianus – Roma, 244–247 IMP M IVL PHILIPPVS AVG VICTORIA AVG		RIC 50
644–652.	Antoninianus – Roma, 244–247 IMP M IVL PHILIPPVS AVG VICTORIA AVGG		RIC 51
653–654.	Antoninianus – Roma, 244–147 IMP M IVL PHILIPPVS AVG VIRTVS AVG		RIC 52
655–661.	Antoninianus – Roma, 244–247 IMP M IVL PHILIPPVS AVG VIRTVS AVG		RIC 53
662–667.	Antoninianus – Roma, 247–249 IMP PHILIPPVS AVG AEQVITAS AVGG		RIC 57

668–669.	Antoninianus – Roma, 247–249 IMP PHILIPPVS AVG AETERNITAS AVGG – elefánt		RIC 58
670–674.	Antoninianus – Roma, 247–249 IMP PHILIPPVS AVG ANNOA AVGG		RIC 59
675.	Antoninianus – Roma, 247–249 IMP PHILIPPVS AVG FELI / CITAS / IMPP		RIC 60
676–678.	Antoninianus – Roma, 247–249 IMP PHILIPPVS AVG FIDES EXERCITVS		RIC 62
679.	Antoninianus – Roma, 247–249 IMP PHILIPPVS AVG FORTVNA REDVX		RIC 63b
680–684.	Antoninianus – Roma, 247–249 IMP PHILIPPVS AVG ROMAE AETERNAE		RIC 65
685–686.	Antoninianus – Antiochia, 247–249 IMP M IVL PHILIPPVS PF AVG PM VIRTVS EXERCITVS		RIC 71
687.	Antoninianus – Antiochia, 249 IMP M IVL PHILIPPVS AVG PM TRP VI COS PP – Felicitas		RIC 78v.
688.	Antoninianus – hybrid, 244–247 IMP M IVL PHILIPPVS AVG CONCORDIA AVGG		RIC 109
689.	Antoninianus – Roma, 248 IMP PHILIPPVS AVG ΘΑΥΑ ΘΕΡΑΛΥΘΕΑΣ / COS / III – oszlop		RIC n.h. ⁶

Otacilia Severa

690.	Antoninianus – Roma, 248 OTACIL SEVERA AVG PIETAS AVGG / Δ		RIC 115
691.	Antoninianus – Roma, 248 OTACIL SEVERA AVG SAECVLARES AVGG / – viziló		RIC 116b
692.	Antoninianus – Roma, 244–246 MARCIA OTACIL SEVERA AVG CONCORDIA AVGG		RIC 119b
693.	Antoninianus – Roma, 244–246 MARCIA OTACIL SEVERA AVG PIETAS AVG		RIC 122b
694–704.	Antoninianus – Roma, 244–246 MARCIA OTACIL SEVERA AVG PVDICITIA AVG		RIC 123c
705–721.	Antoninianus – Roma, 246–248 M OTACIL SEVERA AVG CONCORDIA AVGG		RIC 125c
722–726.	Antoninianus – Roma, 246–248 M OTACIL SEVERA AVG CONCORDIA AVG		RIC 125c

⁶RIC 24c variációja.

727–731.	Antoninianus – Roma, 246–248 M OTACIL SEVERA AVG IVNO CONSERVAT		RIC 127
732–733.	Antoninianus – Roma, 248–249 OTACIL SEVERA AVG CONCORDIA AVGG		RIC 129
734–736.	Antoninianus – Roma, 248–249 OTACIL SEVERA AVG PIETAS AVGVSTAE		RIC 130

Philippus iunior

737–738.	Antoninianus – Roma, 244–246 M IVL PHILIPPVS CAES IOVI CONSERVAT		RIC 213
739–740.	Antoninianus – Roma, 244–246 M IVL PHILIPPVS CAES PIETAS AVGVSTOR – áldozati szerek		RIC 215
741–742.	Antoninianus – Roma, 244–246 M IVL PHILIPPVS CAES PRINCIPI IVVENT		RIC 216c
743.	Antoninianus – Roma, 255–246 M IVL PHILIPPVS CAES PRINCIPI IVVENT		RIC 217
744–762.	Antoninianus – Roma, 244–246 M IVL PHILIPPVS CAES PRINCIPI IVVENT		RIC 218d
763–766.	Antoninianus – Roma, 244–246 M IVL PHILIPPVS CAES PRINCIPI IVVENT		RIC 219
767.	Antoninianus – Roma, 246–248 IMP PHILIPPVS AVG VIRTVS AVGG – Mars		RIC 223
768–769.	Antoninianus – Roma, 246–248 IMP PHILIPPVS AVG SAECVLARES AVGG / -- kecske		RIC 224
770–771.	Antoninianus – Roma, 246–247 IMP M IVL PHILIPPVS AVG AETERNIT IMPER – Sol		RIC 226v.
772–777.	Antoninianus – Roma, 247–249 IMP PHILIPPVS AVG PAX – AETERNA		RIC 231c
778.	Antoninianus – Antiochia, 249 IMP M IVL PHILIPPVS AVG PM TRP – VI COS PP – Felicitas		RIC 235
779.	Antoninianus – Roma, 247–249 IMP M IVL PHILIPPVS AVG AEQVITAS AVGG		RIC 240a v. ⁷
780.	Antoninianus – Antiochia, 247–249 IMP M IVL PHILIPPVS AVG AEQVITAS AVGG		RIC 240b v. ⁸

⁷ RIC AEQVITAS AVGG hátlapot ad, „Coh.¹⁻² has rev. AVG – a slip.”

⁸ Mint az előző jegyzetben.

781.	Antoninianus – hybrid, 247–249 IMP M IVL PHILIPPVS AVG AETERNITAS AVGG – elefánt		RIC 246Aa v. ⁹
782.	Antoninianus – hybrid, 247–249 IMP M IVL PHILIPPVS AVG PAX AETERN		RIC 250v.
783.	Antoninianus – Roma, 246–248 IMP M IVL PHILIPPVS AVG IOVI CONSERVAT		RIC n.h. ¹⁰

Decius

784	Antoninianus – Roma, 249 IMP TRAIANVS DECIVS AVG PAX – AVGVSTI		RIC 6
785–787.	Antoninianus – Roma, 249–251 IMP C M Q TRAIANVS DECIVS AVG ABVNDANTIA AVG		RIC 10b
788–792.	Antoninianus – Roma, 249–251 IMP C M Q TRAIANVS DECIVS AVG ABVNDANTIA AVG		RIC 10b
793–799.	Antoninianus – Roma, 249–251 IMP C M Q TRAIANVS DECIVS AVG ADVENTVS AVG		RIC 11b
800–802.	Antoninianus – Roma, 249–251 IMP C M Q TRAIANVS DECIVS AVG ADVENTVS AVG		RIC 11b
803–811.	Antoninianus – Roma, 249–251 IMP C M Q TRAIANVS DECIVS AVG DACIA		RIC 12b
812–814.	Antoninianus – Roma, 249–251 IMP C M Q TRAIANVS DECIVS AVG GEN ILLYRICI		RIC 15b
815–826.	Antoninianus – Roma, 249–251 IMP C M Q TRAIANVS DECIVS AVG GENIVS EXERC ILLVRICIANI		RIC 16c
827.	Antoninianus – Roma, 249–251 IMP C M Q TRAIANVS DECIVS AVG GENIVS EXERC ILL–VRICIANI		RIC 16c
828.	Antoninianus – Roma, 249–251 IMP C M Q TRAIANVS DECIVS AVG GENIVS EXERCITVS ILLYRICIANI		RIC 18
829–834.	Antoninianus – Roma, 249–251 IMP C M Q TRAIANVS DECIVS AVG PANNONIAE		RIC 21b
835–844.	Antoninianus – Roma, 249–251 IMP C M Q TRAIANVS DECIVS AVG PANNONIAE		RIC 21b
845.	Antoninianus – Roma, 249–251 IMP C M Q TRAIANVS DECIVS AVG PANNONIAE		RIC 23

⁹RIC: AETERNITAS AVG.

¹⁰A hátlap Philippos junior Caesar-érmein fordul elő (RIC 213). Antiochia?

846–853.	Antoninianus — Roma, 249–251 IMP C M Q TRAIANVS DECIVS AVG VBERITAS AVG		RIC 28b
854.	Antoninianus — Roma, 249–251 IMP C M Q TRAIANVS DECIVS AVG VBERITAS AVG		RIC 28b
855–866.	Antoninianus — Roma, 249–251 IMP C M Q TRAIANVS DECIVS AVG VICTORIA AVG		RIC 29c
867.	Antoninianus — Viminacium, 250–251 IMP CAE TRA DEC AVG DACIA FELIX		RIC 37b
868–870.	Antoninianus — Viminacium, 250–251 IMP CAE TRA DEC AVG GEN ILLVRICI		RIC 38a
871.	Antoninianus — Viminacium, 250–251 IMP CAE TRA DECIVS AVG GENIVS EXERC ILLVRICIANI		RIC 39b
872.	Antoninianus — Viminacium, 250–251 IMP CAE TRA DECIVS AVG PANNONIAE		RIC 41a
873.	Antoninianus — Viminacium, 250–251 IMP CAE TRA DECIVS AVG PANNONIAE		RIC 41b
874.	Antoninianus — Antiochia, 249–251 IMP C M Q TRAIANVS DECIVS AVG AEQVITAS AVG		RIC 44
875.	Antoninianus — Antiochia, 249–251 IMP C M Q TRAIANVS DECIVS AVG AEQVITAS AVGG		RIC 45
876.	Antoninianus — Viminacium, 250–251 DIVO AVGVSTO CONSECRATIO		RIC 78
877.	Antoninianus — Viminacium, 250–251 DIVO TITO CONSECRATIO		RIC 82a
878.	Antoninianus — Viminacium, 250–251 DIVO TRAIANO CONSECRATIO		RIC 85b
879.	Antoninianus — Viminacium, 250–251 DIVO HADRIANO CONSECRATIO		RIC 87
880–881.	Antoninianus — Viminacium, 250–251 DIVO ALEXANDRO CONSECRATIO		RIC 97

Herennia Etruscilla

882–884.	Antoninianus — Roma, 249–251 HER ETRVSCILLA AVG FECVNDITAS AVG		RIC 55b
885.	Antoninianus — Roma, 249–251 HER ETRVSCILLA AVG FECVNDITAS AVGG		RIC 56
886.	Antoninianus — Roma, 249–251 HER ETRVSCILLA AVG IVNO REGINA		RIC 57

887–898.	Antoninianus – Roma, 249–251 HER ETRVSCILLA AVG PVDICITIA AVG		RIC 58b
899.	Antoninianus – Viminacium, 249–251 HER ETRVSCILLA AV[G] – síma hajjal PVDI–CITIA AV[G]		RIC 58b
900–908.	Antoninianus – Roma, 249–251 HER ETRVSCILLA AVG PVDICITIA AVG		RIC 59b
909–913.	Antoninianus – Viminacium, 249–251 HER ETRVSCILLA AVG – síma hajjal PVDICITIA AVG		RIC 59b
914–915.	Antoninianus – Viminacium, 249–251 HER ETRVSCILLA AVG PVDICITIA AVG – Pudicitia magas támlájú széken ül		RIC 59b

Herennius Etruscus

916–918.	Antoninianus – Roma, 250–251 Q HER ETR MES DECIVS NOB C CONCORDIA AVGG – kézfogas		RIC 138
919–924.	Antoninianus – Roma, 250–251 Q HER ETR MES DECIVS NOB C PIETAS AVGG – Mercurius		RIC 142b
925.	Antoninianus – Roma, 250–251 Q HER ETR MES DECIVS NOB C PIETAS AVGVSTORVM – áldozati felszerelés		RIC 143
926.	Antoninianus – Roma, 250–251 Q HER ETR MES DECIVS NOB C PRINC IVVENT – Apollo ülve		RIC 144b
927.	Antoninianus – Roma, 250–251 Q HER ETR MES DECIVS NOB C PRINCIPI IVVENTVTIS – Apollo ülve		RIC 146
928–932.	Antoninianus – Roma, 250–251 Q HER ETR MES DECIVS NOB C PRINCIPI IVVENTVTIS – Herennius balra áll		RIC 148b
933–934.	Antoninianus – Roma, 250–251 Q HER ETR MES DECIVS NOB C SPES PVBLICA		RIC 149
935.	Antoninianus – Viminacium, 251 IMP C Q HER ETR MES DECIO AVG PIETAS AVGG		RIC 151a
936.	Antoninianus – Antiochia, 250–251 HEREN ETRV MES Q V DECIVS CAESAR / IV VICTORIA AVG		RIC 161v
937.	Antoninianus – Roma, 250–251 Q HER ETR MES DECIVS NOB C ----- (nem verték ki)		RIC ----

Hostilianus

938.	Antoninianus – Roma, 251 C VAL HOS MES QVINTVS N C MARS PROPGV		RIC 176a
939.	Antoninianus – Roma, 251 C VALENS HOSTIL MES QVINTVS N C MARTI PROPGVNATORI		RIC 177b

940.	Antoninianus — Roma, 251 Q VAL HOS MES QVINTVS N C PIETAS AVGG — Mercurius		RIC 178b
941.	Antoninianus — Roma, 251 Q VALENS HOSTIL MES QVINTVS N C PRINCIPI IVVENTVTIS		RIC 182
942.	Antoninianus — Roma, 251 IMP CAE C VAL HOS MES QVINTVS AVG SECVRITAS AVG		RIC 191

Trebonianus Gallus

943-944.	Antoninianus — Roma, 253 IMP CAE C VIB TREB GALLVS AVG AETERNITAS AVGG		RIC 30
945.	Antoninianus — Roma, 253 IMP CAE C VIB TREB GALLVS AVG AP-OL — SALVTARI		RIC 32
946-948.	Antoninianus — Roma, 251-253 IMP CAE C VIB TREB GALLVS AVG FELICITAS PVBLICA		RIC 33
949-952.	Antoninianus — Roma, 251-253 IMP CAE C VIB TREB GALLVS AVG LIBERTAS AVGG		RIC 57
953-955.	Antoninianus — Roma, 251-253 IMP CAE C VIB TREB GALLVS AVG LIBERTAS AVG / — *		RIC 38
956-959.	Antoninianus — Roma, 251-253 IMP CAE C VIB TREB GALLVS AVG PIETAS AVGG		RIC 41
960-962.	Antoninianus — Roma, 251-253 IMP CAE C VIB TREB GALLVS AVG PIETAS AVGG / — *		RIC 42
963.	Antoninianus — Roma, 251-253 IMP CAE C VIB TREB GALLVS AVG PROVIDENTIA AVG		RIC 43
964-966.	Antoninianus — Roma, 251-253 IMP CAE C VIB TREB GALLVS AVG VICTORIA AVG		RIC 48a
967-978.	Antoninianus — Viminacium, 251-253 IMP C C VIB TREB GALLVS AVG IVNO MARTIALIS		RIC 69
979-991.	Antoninianus — Viminacium, 251-253 IMP C C VIB TREB GALLVS AVG LIBERTAS PVBLICA		RIC 70
992-1011.	Antoninianus — Viminacium, 251-253 IMP C C VIB TREB GALLVS AVG PAX AETERNA		RIC 71
1012-1020.	Antoninianus — Viminacium, 251-253 IMP C C VIB TREB GALLVS AVG PIETAS AVGG		RIC 72
1021.	Antoninianus — Antiochia, 251-253 IMP C C VIB TREB GALLVS PF AVG / ... ADVENTVS AVG / ... — Gallus Iovon ülve		RIC 79
1022.	Antoninianus — Antiochia, 251-253 IMP C C VIB TREB GALLVS PF AVG / . AEQVITAS AVG / ..		RIC 80

1023.	Antoninianus — Antiochia, 252–253 IMP C C VIB TREB GALLVS PF AVG / ... FELICITAS PVBL / .		RIC 82
1024.	Antoninianus — Antiochia, 251–253 IMP C C VIB TREB GALLVS PF AVG / ... FELICITAS PVBL / ...		RIC 82
1025.	Antoninianus — Antiochia, 251–253 IMP C C VIB TREB GALLVS PF AVG / . IVNO MARTIALIS / .		RIC 83
1026.	Antoninianus — Antiochia, 251–253 IMP C C VIB TREB GALLVS PF AVG / .. IVNO MARTIALIS / ..		RIC 83
1027.	Antoninianus — Antiochia, 251–253 IMP C C VIB TREB GALLVS PF AVG / . IVNO MARTIALIS / ...		RIC 83
1028.	Antoninianus — Antiochia, 251–253 IMP C C VIB TREB GALLVS PF AVG / IV IVNO MARTIALIS / VI		RIC 83
1029.	Antoninianus — Antiochia, 251–253 IMP C C VIB TREB GALLVS PF AVG / .... IVNO MARTIALIS /		RIC 83
1030.	Antoninianus — Antiochia, 251–253 IMP C C VIB TREB GALLVS PF AVG MARTI P—A[CIF]ERO / .		RIC 85
1031.	Antoninianus — Antiochia, 251–253 IMP C C VIB TREB GALLVS PF AVG / .. MARTI PACIFERO / ..		RIC 85
1032.	Antoninianus — Antiochia, 251–253 IMP C C VIB TREB GALLVS PF AVG / ... PAX AVGVS / .		RIC 86
1033.	Antoninianus — Antiochia, 251–253 IMP C C VIB TREB GALLVS PF AVG / ... PAX AVGVS / ...		RIC 86
1034.	Antoninianus — Antiochia, 241–253 IMP C C VIB TREB GALLVS PF AVG PAX AVGVS / ..		RIC 86
1035.	Antoninianus — Antiochia, 251–253 IMP C C VIB TREB GALLVS PF AVG / ... PAX AVGVS		RIC 86
1036.	Antoninianus — Antiochia, 251–253 IMP C C VIB TREB GALLVS PF AVG / .. PAC AVGVS / S C		RIC 87
1037.	Antoninianus — Antiochia, 251–253 IMP C C VIB TREB GALLVS PF AVG VBERITAS AVG / .		RIC 92
1038.	Antoninianus — Antiochia, 251–253 IMP C C VIB TREB GALLVS PF AVG / . VBERITAS AVG / .		RIC 92
1039.	Antoninianus — Antiochia, 251–253 IMP C C VIB TREB GALLVS PF AVG / . VBERITAS AVG / ..		RIC 92
1040–1041.	Antoninianus — Antiochia, 251–253 IMP C C VIB TREB GALLVS PF AVG / .. VBERITAS AVG / ..		RIC 92
1042.	Antoninianus — Antiochia, 251–253 IMP C C VIB TREB GALLVS PF AVG / ... VBERITAS AVG / ...		RIC 92

1043.	Antoninianus – Antiochia, 251–253 IMP C C VIB TREB GALLVS PF AVG / ... VBERITAS AVG /		RIC 92
1044.	Antoninianus – Antiochia, 251–253 IMP C C VIB TREB GALLVS PF AVG / IIV VBERITAS AVG / IIV		RIC 92
1045.	Antoninianus – Antiochia, 251–253 IMP C C VIB TREB GALLVS PF AVG / IIV VICTORIA AVG / IIV		RIC 93
1046.	Antoninianus – Antiochia, 251–253 IMP C C VIB TREB GALLVS PF AVG / ... VICTORIA AVG / ...		RIC 93
1047–1048.	Antoninianus – Antiochia, 251–253 IMP C C VIB TREB GALLVS PF AVG / ... VICTORIA AVG		RIC 94
1049.	Antoninianus – Viminacium, 251–253 IMP C C VIB TREB GALLVS AVG PM TRP III COS II PP / . – Felicitas		RIC n.h. ¹¹

Volusianus

1050.	Antoninianus – Roma, 253 IMP CAE C VIB VOLVSIANO AVG PM TR P III COS II – Volusianus áldoz		RIC 141
1051.	Antoninianus – Roma, 251–253 IMP CAE C VIB VOLVSIANO AVG AEQVITAS AVGG		RIC 166
1052–1054.	Antoninianus – Roma, 251–253 IMP CAE C VIB VOLVSIANO AVG CONCORDIA AVGG		RIC 167
1055.	Antoninianus – Roma, 251–253 IMP CAE C VIB VOLVSIANO AVG CONCORDIA AVGG		RIC 168
1056.	Antoninianus – Roma, 251–253 IMP CAE C VIB VOLVSIANO AVG IVNONI M–ARTIALI		RIC 171
1057–1059.	Antoninianus – Roma, 251–253 IMP CAE C VIB VOLVSIANO AVG PAX AVGG		RIC 179
1060–1065.	Antoninianus – Roma, 251–253 IMP CAE C VIB VOLVSIANO AVG PAX AVGG / ┘*		RIC 180
1066.	Antoninianus – Roma, 251–253 IMP CAE C VIB VOLVSIANO AVG PIETAS AVGG		RIC 182
1067–1069.	Antoninianus – Roma, 251–253 IMP CAE C VIB VOLVSIANO AVG SALVS AVGG		RIC 184
1070–1072.	Antoninianus – Roma, 251–253 IMP CAE C VIB VOLVSIANO AVG VIRTVS AVGG		RIC 186
1073–1075.	Antoninianus – Roma, 251–253 IMP CAE C VIB VOLVSIANO AVG VIRTVS AVGG ┘*		RIC 187

¹¹ Philippus hátlappal.

1076.	Antoninianus — Roma, 251–253 IMP CAE C VIB VOLVSIANO AVG LIBERTAS AVGG —*			RIC 189v.
1077.	Antoninianus — Roma, 251–253 IMP CAE C VIB VOLVSIANO AVG VICTORIA AVGG			RIC 194
1078–1083.	Antoninianus — Viminacium, 251–253 IMP C C VIB VOLVSIANVS AVG FELICITAS PVBL			RIC 205
1084–1096.	Antoninianus — Viminacium, 251–253 IMP C C VIB VOLVSIANVS AVG VIRTVS AVGG			RIC 206
1097.	Antoninianus — Viminacium, 251–253 IMP C C VIB VOLVSIANVS AVG PAX AETERNA			RIC 211
1098.	Antoninianus — Antiochia, 251–253 IMP C V AF GAL VEND VOLVSIANO AVG / .... AEQVITAS AVG			RIC 225
1099.	Antoninianus — Antiochia, 251–253 IMP C V AF GAL VEND VOLVSIANO AVG / IIV AEQVITAS AVG / ..			RIC 225
1100.	Antoninianus — Antiochia, 251–253 IMP C V AF GAL VEND VOLVSIANO AVG / VII AEQVITAS AVG / .			RIC 225
1101.	Antoninianus — Antiochia, 251–253 IMP C V AF GAL VEND VOLVSIANO AVG / . PAX AVGVS			RIC 230a
1102.	Antoninianus — Antiochia, 251–253 IMP C V AF GAL VEND VOLVSIANO AVG / . PAX AVGVS / .			RIC 230a
1103.	Antoninianus — Antiochia, 251–253 IMP C V AF GAL VEND VOLVSIANO AVG / .. PAX AVGVS / .			RIC 230a
1104.	Antoninianus — Antiochia, 251–253 IMP C V AF GAL VEND VOLVSIANO AVG / . VBERITAS AVG / .			RIC 237b
1105.	Antoninianus — Antiochia, 251–253 IMP C V AF GAL VEND VOLVSIANO AVG / ... VBERITAS AVG / ...			RIC 237a v.
1106.	Antoninianus — Antiochia, 251–253 IMP C V AF GAL VEND VOLVSIANO AVG / ... VICTORIA AVG			RIC 239a

Aemilianus

1107.	Antoninianus — Roma, 253 IMP AEMILIANVS PIVS FEL AVG ERCVL VICTORI			RIC 3b
1108.	Antoninianus — Roma, 253 IMP AEMILIANVS PIVS FEL AVG PACI AVG			RIC 8
1109.	Antoninianus — Roma, 253 IMP AEMILIANVS PIVS FEL AVG SPES PVBLICA			RIC 10
1110.	Antoninianus — Roma, 253 IMP AEMILIANVS PIVS FEL AVG VIRTVS AVG			RIC 12

Valerianus¹²

1111.	Antoninianus – Roma, 2. em., 253–254 IMP C P LIC VALERIANVS AVG SALVS –A–VGG	(P)	RIC 121 Fitz 4
1112.	Antoninianus – Roma, 2. em., 253–254 IMP C P LIC VALERIANVS AVG VICTORIA AVG	(P)	RIC 124 Fitz 5
1113.	Antoninianus – Roma, 2. em., 253–254 IMP C P LIC VALERIANVS AVG VIRTVS AVG	(P)	RIC 133 Fitz 6
1114–1118.	Antoninianus – Roma, 3. em., 254 IMP C P LIC VALERIANVS AVG VICTORIA AVG	(P)	RIC 125 Fitz 18
1119–1121.	Antoninianus – Roma, 3. em., 254 IMP C P LIC VALERIANVS AVG FIDES MILITVM	(P)	RIC 89 Fitz 21
1122.	Antoninianus – Roma, 3. em., 254 IMP C P LIC VALERIAVS AVG APOLINI PROPG	(P)	RIC 74 Fitz 31
1123.	Antoninianus – Roma, 4. em., 254–256 IMP C P LIC VALERIANVS PF AVG AP–OLINI CONSERVA	(P)	RIC 72 Fitz 35
1124.	Antoninianus – Roma, 4. em., 254–256 IMP C P LIC VALERIANVS PF AVG AP–OLINI C–ONSERVA	(P)	RIC 72 Fitz 35
1125.	Antoninianus – Roma, 4. em., 254–256 IMP C P LIC VALERIANVS PF AVG AP–O–LINI CONSERVA	(P)	RIC 72 Fitz 35
1126.	Antoninianus – Roma, 4. em., 254–256 IMP C P LIC VALERIANVS PF AVG AP–O–LI–NI CONSERVA	(P)	RIC 72 Fitz 35
1127–1130.	Antoninianus – Roma, 4. em., 254–256 IMP C P LIC VALERIANVS PF AVG VICTORIA AVGG	(P)	RIC 128 Fitz 37
1131.	Antoninianus – Roma, 4. em., 254–256 [IMP] C P LIC VALERIANVS PF AVG FIDES MILITVM	(P)	RIC 90 Fitz 40
1132.	Antoninianus – Roma, 4. em., 254–256 IMP C P LIC VALERIANVS PF AVG [FIDE]S MILITVM	(P)	RIC 90 Fitz 40
1133–1136.	Antoninianus – Roma, 4., 6., 7. em., 254–258 IMP C P LIC VALERIANVS PF AVG FELICITAS AVGG	(P)	RIC 87 Fitz 41, 63, 79
1137.	Antoninianus – Roma, 4. em., 254–256 IMP C P LIC VALERIANVS PF AVG PM TR P – III C–OS III PP – Mars	(P)	RIC n.h. Fitz 42
1138.	Antoninianus – Roma, 5. em., 256 IMP C P LIC VALERIANVS PF AVG LIBERALITAS AVG III	(P)	RIC 104 Fitz 55
1139.	Antoninianus – Roma, 6. em., 256–257 IMP C P LIC VALERIANVS PF AVG [LAETITIA] AVGG	(P)	RIC n.h. Fitz 70

¹² A Valerianus–Gallienus dinasztia érmeit a kevésbé használható RIC-en kívül az FMRU I. kötetében közölt *Aufbau* alapján is közlöm.

1140.	Antoninianus – Roma, 6. em., 256–257 IMP C P LIC VALERIANVS PF AVG [LAE]TITIA AVGG	(P)	RIC n.h. Fitz 70
1141.	Antoninianus – Viminacium, 3. em., 254 IMP VALERIANVS P AVG CONCOR EXERC	(P)	RIC 233 Fitz 105a ¹³
1142.	Antoninianus – Viminacium, 3. em., 254 IMP VALERIANVS P AVG SAECVLI FELICITAS	(P)	RIC 149 Fitz 113
1143.	Antoninianus – Viminacium, 4. em., 254–256 IMP VALERIANVS P AVG PROVID AVGG	(P)	RIC 248 Fitz 122
1144.	Antoninianus – Viminacium, 5. em., 256 IMP VAL[ERIAN]VS P AVG VIRTVS AVGG	(P)	RIC 271 Fitz 130
1145.	Antoninianus – Viminacium, 5. em., 256 IMP VALERIANVS P AVG PAX AVGG	(P)	RIC 245 Fitz 131
1146–1152.	Antoninianus – Viminacium, 5. em., 256 IMP VALERIANVS P AVG PAX – AVGG	(P)	RIC 245 Fitz 131
1153–1159.	Antoninianus – Viminacium, 5. em., 256 IMP VALERIANVS P AVG SALVS AVGG	(P)	RIC 253 Fitz 135
1160–1163.	Antoninianus – Viminacium, 5. em., 256 IMP VALERIANVS P AVG SPES PVBLICA	(P)	RIC 257 Fitz 136
1164.	Antoninianus – Viminacium, 6. em., 257–258 IMP VALERIANVS PF AVG VICT PART	(P)	RIC 262 Fitz 143
1165.	Antoninianus – Antiochia, 2. em., 254 IMP C P LIC VALERIANVS AVG ROMAE AETE–RNAE	(P)	RIC 221 Fitz 185a
1166.	Antoninianus – Antiochia, 3. em., 255 IMP C P LIC VALERIANVS AVG FORTVNA REDVX	(P)	RIC 284 Fitz 194
1167.	Antoninianus – Cyzicus, 1. em., 255 IMP C P LIC VALERIANVS AVG PIETAS AVGG – két császár	(P)	RIC 284 Fitz 207
1168.	Antoninianus – Cyzicus, 2. em., 256–257 IMP C P LIC VALERIANVS PF AVG RESTITVT ORI–EN[TIS]	(P)	RIC 287 Fitz 212

Gallienus

1169.	Antoninianus – Roma, 3. em., 254 IMP C P LIC GALLIENVS AVG CONCORDIA EXERCIT	C	RIC 132 Fitz 16
1170.	Antoninianus – Roma, 3. em., 254 IMP C P LIC GALLIENVS AVG [I]QVI CON–SERVA	C	RIC 143 Fitz 17
1171.	Antoninianus – Roma, 3. em., 254 IMP C P LIC GALLIENVS AVG AP–OLINI CONSERVA	C	RIC n.h. Fitz 18

¹³ A hátlapon Concordia előtt oltár.

1172–1173.	Antoninianus – Roma, 3. em., 254 IMP C P LIC GALLIENVS AVG VIRTVS–AVGG	C	RIC 181 Fitz 21
1174.	Antoninianus – Roma, 3. em., 254 IMP C P LIC GALLIENVS AVG FIDES MILITVM	C	RIC 137 Fitz 22
1175.	Antoninianus – Roma, 3. em., 254 IMP C P LIC GALLIENVS AVG PROVIDENTIA AVGG	C	RIC 158 Fitz 34
1176.	Antoninianus – Roma, 4. em., 254–256 IMP C P LIC GALLIENVS PF AVG LAETITIA AV–GG	C	RIC 145 Fitz 46
1177–1178.	Antoninianus – Roma, 4. em., 254–256 IMP C P LIC GALLIENVS PF AVG P–ROVIDENTIA AVGG	C	RIC 159 Fitz 54
1179–1180.	Antoninianus – Roma, 4. em., 254–256 IMP C P LIC GALLIENVS PF AVG PR–OVIDENTIA AVGG	C	RIC 119 Fitz 54
1181.	Antoninianus – Roma, 4. em., 254–256 IMP C P LIC GALLIENVS PF AVG PM TR P IIII COS III P[P]	C	RIC 119 Fitz 57a
1182.	Antoninianus – Roma, 6. em., 256–257 IMP GALLIENVS [PF] AVG GERM VICTORIA GERM	C	RIC 175 Fitz 64
1183–1184.	Antoninianus – Roma, 6. em., 256–257 IMP GALLIENVS PF AVG GERM VIRTVS AVGG	C	RIC 187a Fitz 73a
1185.	Antoninianus – Roma, 6. em., 256–257 IMP GALLI[ENVS P]F AVG GERM VIRT–VS AVGG	C	RIC 187a Fitz 73a
1186.	Antoninianus – Viminacium, 4. em., 254–256 IMP GALLIENVS P AVG PAX – AVGG	C	RIC 291 Fitz 127
1187.	Antoninianus – Viminacium, 4., 5. em., 254–256 IMP GALLIENVS P AVG SALVS AVGG	C	RIC 399 Fitz 130,151
1188.	Antoninianus – Viminacium, 4., 5. em., 254–256 IMP GALLIENVS P AVG S–ALVS AVGG	C	RIC 399 Fitz 130,151
1189–1191.	Antoninianus – Viminacium, 5. em., 256 IMP GALLIENVS P AVG SPES PVBLICA	C	RIC 403 Fitz 153
1192.	Antoninianus – Viminacium, 6. em., 257–258 IMP GALLIENVS PF AVG [VICT] GERM	C	RIC 404 Fitz 163
1193.	Antoninianus – Viminacium, 6. em., 257–258 IMP GALLIENVS PF AVG VICT G–ERM	C	RIC 404 Fitz 163
1194.	Antoninianus – Viminacium, 6. em., 257–258 IMP GALLIENVS P[F AVG] [GE]RMANI[C]VS MAXIMVS	C	RIC 382 Fitz 166
1195.	Antoninianus – Viminacium, 6. em., 257–258 IMP GALLIENVS PF AVG S[ALV]S AVGG	C	RIC n.h. Fitz 169
1196.	Antoninianus – Viminacium, 6. em., 257–258 IMP GALLIENVS PF AVG SPES PVBLICA	C	RIC 402 Fitz 175

1197.	Antoninianus – Cyzicus, 2. em., 256–257 IMP C P LIC GALLIENVS PF AVG RESTITVT ORI–ENTIS		RIC N.h. Fitz 303
1198.	Antoninianus – Cyzicus, 2. em., 256–257 IMP C P LIC GALLIENVS PF AVG VIRT–VS AV–GG		RIC 456 Fitz 304
1199.	Antoninianus – Hybrid, 256–257 IMP C P LIC GALLIENVS PF AVG VICTORIA GERMANICA		RIC n.h. Fitz 351a ¹⁴

Salonina

1200–1201.	Antoninianus – Roma, 3. em., 254 SALONINA AVG IVNO REGINA		RIC 29 Fitz 1
1202.	Antoninianus – Roma, 3. em., 254 SALONINA AVG IVNO RE–GINA		RIC 29 Fitz 1
1203.	Antoninianus – Roma, 4. em., 254–256 SALONI–NA AVG IVNO [R]EGINA		RIC 29 Fitz 2
1204.	Antoninianus – Roma, 4. em., 254–256 SALONI–NA AVG IVNO R–EGINA		RIC 29 Fitz 2
1205.	Antoninianus – Roma, 4. em., 254–256 SALON–INA AVG IVNO R–E–GINA		RIC 29 Fitz 2
1206–1208.	Antoninianus – Viminacium, 5. em., 256 CORN SALONINA AVG PIETAS AVG		RIC n.h. Fitz 17
1209.	Antoninianus – Viminacium, 5. em., 256 CORN SAL[ONINA AVG] P–IETAS AVG		RIC n.h. Fitz 17
1210–1212.	Antoninianus – Viminacium, 5. em., 256 CORN SAL–ONINA AVG PIETAS AV–G		RIC n.h. Fitz 17
1213.	Antoninianus – Viminacium, 5. em., 256 CORN SALONINA AVG PVDICITIA AVG		RIC 66 Fitz 18
1214–1221.	Antoninianus – Viminacium, 5. em., 256 CORN SALONINA AVG V–E–S–T–A		RIC 39 Fitz 19

Valerianus iunior

1222.	Antoninianus – Roma, 5–7. em., 256–258 P C L VALERIANVS NOB CAES PRINCIPI IVVENTVTIS		RIC 23 Fitz 1,5,8
1223.	Antoninianus – Roma, 5. em., 256 [P] C L [VALER]IANVS NOB CAES IOVI CRESC[ENTI]		RIC 14 Fitz 4
1224.	Antoninianus – Roma, 6. em. 256–257 [P] C L VALERIANVS NOB CAES PIETA–S AVGG		RIC 20 Fitz 6a ¹⁵

¹⁴ Hybrid. Előlap: Roma, 4. emissio – hátlap: Roma, 6. emissio.

¹⁵ A hátlapon az áldozati szerek az ismert típusoktól eltérő sorrendben helyezkednek el.

1225.	Antoninianus – Viminacium, 5. em., 256			RIC 19
	P LIC VALERIANVS CAES			Fitz 25
	PIETA–S AVG			
1226–1229.	Antoninianus – Viminacium, 5. em., 256			RIC 13
	P LIC VALERIANVS CAES			Fitz 26
	IOVI CRESCENTI			
1230–1231.	Antoninianus – Viminacium, 6. em., 257–258			RIC 13
	P LIC VALERIANVS CAES			Fitz 29
	IOVI CRESCENTI			
1232.	Antoninianus – Cyzicus, 2. em., 256			RIC 52
	VALERIANVS NOBIL CAES			Fitz 50
	SPES PVBLICA			
1233.	Antoninianus – Cyzicus, 2. em., 256			RIC n.h.
	VALERIANVS NOBIL CAES			Fitz 50a ¹⁶
	SPE PVBLICA			

A kincslelet legkésőbbi érmei 257/258-ból valók. Ezek a következők:

Valerianus	1164. sz.	Viminacium	6. emissio
Gallienus	1193. sz.	Viminacium	6. emissio
	1194. sz.	Viminacium	6. emissio
	1195. sz.	Viminacium	6. emissio
	1196. sz.	Viminacium	6. emissio
Valerianus jun.	1230. sz.	Viminacium	6. emissio
	1231. sz.	Viminacium	6. emissio

A viminaciumi 6. emissio vereteiből álló sorozathoz feltételesen Valerianus 1133–1136. és Valerianus iunior 1222. számú, a római verdéből való antoninianusa is hozzászámítható: az előbbiek a 4., 6., vagy 7. emissióban készültek, 254 és 258 között, az utóbbiakat az 5., 6., vagy 7. emissio során állították elő, a 256–258 közötti évek egyikében. Mivel ezek az érmei nem köthetők emissióhoz, datáló értékük nincsen. Figyelemre méltó, hogy a római verdének időponthoz köthető veretei a 6. emissiónál (256/257) nem későbbiek, bizonyosra vehető, hogy a közelebről nem datálható érmei sem származhattak a 7. emissióból, azaz 257/258-ból.

A viminaciumi 6. emissiójának 1164. számú Valerianus érme VICT PART hátlappal 258 tavaszánál nem korábbi,¹⁷ a leletben Valerianus iunior *consecratiō*s érme 258 második feléből nem fordul elő: a kincs záródását ezek alapján 258 első felére, az év közepére datálhatjuk. Valószínűnek látszik, hogy a földberekítés Valerianus iunior halálát követő eseményekkel, Ingenius *usurpatio*-jával és gyors bukásával hozható összefüggésbe.

A 258-ban kialakult helyzettel magyarázható az a jelenség is, hogy a késői érmei kivétel nélkül Viminaciumból valók: a központi verde 7. emissiójának pénzei már nem jutottak el a Duna mellé.

*

A kincslelet összetétele a következőképpen alakult:¹⁸ A 196–258 periódus évi átlaga: $\frac{1233 \text{ érme}}{62 \text{ év}}$:19,89, amely az indexben 100-nak felel meg.

	Db	Évi átlag	Index
Előzmények	12	0,29	0
III. Gordianus	444	74,00	372
Philippus	327	65,40	329
Decius	158	79,00	397
Gallus	165	82,50	415
Aemilianus	4	–	–
Valerianus	123	24,60	124

¹⁶ A hátlap köriratában SPE olvasható SPES helyett.

¹⁷ Fitz, J.: i.m. 682–684.

¹⁸ A feldolgozás idézett munkámban kidolgozott módszer alapján történt.

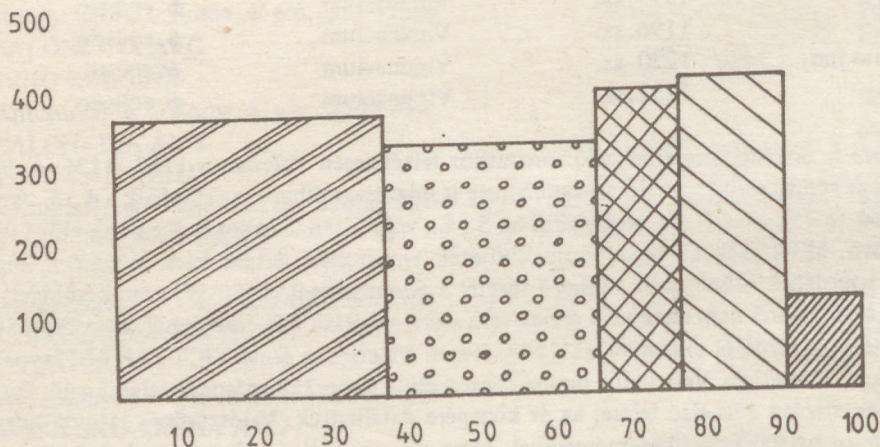

Az érmek százalékos megoszlása:

	Db	Százalék
Előzmények	12	0,97
III. Gordianus	444	36,01
Philippus	327	26,52
Decius	158	12,81
Gallus	165	13,38
Aemilianus	4	0,33
Valerianus	123	9,98
	1233	100,00

A pénzek rendszeres gyűjtése III. Gordianus alatt indult meg. A korábbi érmek (Iulia Domna 196/97-ből való denara, 2 Caracalla antoninianus, 1 denar és 7 antoninianus Elagabalustól és 1 Balbinus antoninianus) mint a 238–258 időszakban a pénzforgalomban lévő korábbi pénz került az elrejtő birtokába.

Az érmek uralkodók szerinti megoszlása – az évi átlagok alapján számított index szerint – kiegyenlített. III. Gordianus után, Philippus alatt kisebb visszaesés mutatkozott, amelyet Decius és Trebonianus Gallus alatt mérsékelt emelkedés követett. Az index Valerianus alatt erősen visszaesett. Az indexek és a százalékok egybevetése a következő képet mutatja (1. ábra):

Az éremleret megoszlása indexek és százalékok alapján

E megoszlás alapján a kincslet a Dunavidék III. század közepi pénzforgalmáról írt munkám „*megtakartott pénzek*” kategóriájába tartozik. A kincslet e típusa egy határozott időpontban kezdődik – a II. század közepén ez az időpont általában III. Gordianus uralomra kerülése – tudatosan és rendszeresen félretett pénzekből tevődik össze. Kincsletünk a 3. intercisai¹⁹ és az enyingi²⁰ lelethez áll közel. A három éremleret százalékos megoszlása, Nagyvenyimhez viszonyítva:

	NAGYVENYIM	INTERCISA	ENYING
Előzmények	100	180	146
III. Gordianus	100	102	98
Philippus	100	99	108
Decius	100	109	121
Gallus	100	132	133
Valerianus	100	18	13

¹⁹ Fitz, J.: Antoninianus éremleret Intercisából. NK 86–87(1987–1988)37–42.

²⁰ Fitz, J.: i.m. (Geldumlauf) 187–189.

A három éremlelet közül a nagyvenyimi a leginkább kiegyenlített. A 238 előtti veretek aránya csekélyebb, mint a másik két kincsleletben, a Decius- és Gallus-indexek is alacsonyabbak. Jelentős az eltérés a Valerianus-pénzek tekintetében: a nagyvenyimi kincs nem közvetlenül a 253. évi uralomváltás után került földbe, mint amazok, de a III. Gordianustól Gallusig tartó emelkedés ebben a leletben is megtört Aemilianus *usurpatio*-jával.

*

A Philippus-kori visszaesés az éremleletekben gyakoribb annál, semhogy egy-egy kincslelet sajátosságának tekinthetnénk. III. Gordianus és Decius emelkedő irányzata között Philippus-kori visszaesés mutatkozik a következő dunavidéki éremleletekben (III. Gordianus indexét 100-nak számítva):

Kincslelet	Típus	Db	Gordianus	Philippus	Decius	Provincia
Mahala Belkovci	mp	160	100	64	223	MS
Nozarevo	mp	122	100	64	145	MI
Progorlec	mp	1258	100	67	173	MI
Sisesti	mp	151	100	78	135	D
Mikre	mp	996	100	84	186	MI
Intercisa	mp	57	100	86	114	PI
Nagyvenyim	mp	1233	100	88	107	PI
Bosna	mp	37	100	90	113	PS
Vichovgrad	mp	766	100	93	274	MI
Belo pole	mp	96	100	94	159	MS
Gorni Dabnik	mp	40	100	96	160	MI
Enying	mp	2040	100	97	132	PI

(A felsorolásban nem szerepel Korong (2330 db) amelyben a Decius-kori emelkedés nem múlta felül III. Gordianus indexét (97)). Mind a 12, illetve 12+1 kincslelet a *megtakarított pénzösszeg* (mp) típusba²¹ tartozik. A típus leleteinek mintegy felére jellemző a Philippus-kori visszaesés, a másik felénél Philippus indexei magasabbak, mint III. Gordianusé. A *megtakarított pénzösszeg* ennek alapján két jól elhatárolható altípusra osztható, amelyek feltehetően a gyűjtés eltérő jellegéből származhatnak. Philippus alacsonyabb indexeinek értelmezésére két lehetőség is kínálkozik: 248/49-ben a Dunavidék Pacatianus *usurpatio*-ja idején nem részesült központi pénzellátásban, a katonák zsoldjukat a felkelésben való részvétel miatt később sem kapták meg. Ez esetben azok a kincsleletek, amelyekre Philippus alacsony indexei jellemzőek, katonáktól származnának, akik részesei voltak a lázadásnak, amíg a másik altípushoz tartozó leletek magasabb Philippus index-szel olyan eredetre utalnának, amelyekben a jövedelmet nem befolyásolta a polgárháború. Ez azonban nem igazolható. Függetlenül attól, hogy a katonák 248/49-ben megkapták-e zsoldjukat, vagy sem, Philippus uralkodásának késői szakaszában bizonyára kevesebb új pénz jutott a dunai provinciákba.

Az adható másik magyarázat egy egyébként is ellentmondásos jelenség értelmezéséből indul ki: a *megtakarított pénzösszegek* feltűnő módon III. Gordianus érmeinek gyűjtésével indulnak, mintha ilyen vagyono-
kat azok gyűjtöttek volna, akik 238-ban kezdtek katonáskodni, vagy akkor kerültek olyan helyzetbe, hogy pénz tehessenek félre. Valószínűtlen, hogy 238 ilyen választóvonal lett volna. 238 a pénzforgalomban mégis meghatározó határállomás: a denar uralkodó szerepét ekkor váltotta fel az antoninianus. A kincsleletek összeállításában bizonyos fajta válogatás gyakran érvényesült. Lehetséges, hogy a 238 előtt kezdődött pénzgyűjtéseket ilyen válogatás rejti el előlünk: a Maximinus Thrax alatt (vagy a 230-as évek első felében) félrerakott denaraikat, azok nagyobb részét 238 után III. Gordianus antoninianusaira cserélték át. E feltevést megerősítik a leletek Maximinus Thrax (részben Severus Alexander) érmeinek előfordulási arányai. A fenti leletekben a két császár pénzei valóban szembetűnően kis számúak:

²¹ Fitz, J.: i.m. (Geldumlauf) 196–317.

Kincslelet	Maximinus Thrax		Severus Alexander	
	Db	%	Db	%
Mahala Belkovci	2	1,27	2	1,27
Nozarevo	1	0,82	16	13,11
Progorlec	17	1,91	100	11,23
Sisesti	2	1,33	2	1,33
Mikre	10	1,02	58	5,92
Intercisa III.	—	—	—	—
Nagyvenyim	—	—	—	—
Bosna	—	—	3	8,11
Vichovgrad	8	1,05	56	7,34
Belo pole	1	1,04	5	5,21
Gorni Dabnik	—	—	2	5,00
Enying	1	0,05	2	0,10
Korong	4	0,17	47	2,02

A 13 éremlelet közül négyben (30 %) Maximinus Thrax érmei egyáltalában nem találhatók, de a legmagasabb előfordulás sem éri el a 2 %-ot. Severus Alexander százaléakai nagyobb szóródást mutatnak (0–13 %), amit nemcsak hosszabb (13 évi) uralkodása indokolhat, de időbeli távolsága is: az éremleletek gyűjtési intenzitása (Philippus és Gallus indexei alapján) nem teszi valószínűvé, hogy a pénzek félretelevése 238-nál lényegesen korábban kezdődhetett volna. A Maximinus-érmek aránya azonban nem nagyobb az éremleletek túlnyomó többségében sem, beleértve a *korábbi vagyonokat* is. A III. század közepi, 1000 darabnál nagyobb kincsleletekben (összesen 114.671 érem) mindössze 1893 Maximinus Thrax denart tartunk nyilván, ami a nagy kincsleletek 1,65 %-a. Maximinus Thrax indexei csupán néhány *korábbi vagyon*-nál haladták meg III. Gordianus indexeit:

Kincslelet	Maximinus Thrax		III. Gordianus
	Db	index	index
Berkovica	10	125	63
Marcianopolis	1722	139	11
Sexaginta Prista I.	55	104	95

Ezek a leletek alapján ki kell zárunk annak valószínűségét, hogy Maximinus Thrax idejében, amikor az uralkodó a dunavidéki háborúban maga is a helyszínen tartózkodott, a pénzellátásban rendkívüli nehézségek léptek volna fel. Valószínűnek tekinthető, hogy az antoninianus bevezetése általában az erősen devalválódott denárok átváltásával járt. Ezt elsősorban azoknál a kincsleleteknél tarthatjuk igazoltnak, amelyekben III. Gordianus indexei dominálnak.

Ez a teória szerint tehát a III. Gordianus indexeit el nem érő Philippus indexek nem azt mutatják, hogy Philippus alatt visszaesés következett volna be, hanem azt, hogy a Gordianus-antoninianusok egy része Maximinus Thrax idejéből származó, — 238 után átváltott — bevételnek tekinthető. Valószínűnek látszik, hogy III. Gordianus és Philippus indexeinek kisebb vagy nagyobb különbsége bizonyos fokig jelezheti, mennyivel 238 előtt kezdődhetett a pénz rendszeres félretelevése. Az indexek alakulását azonban más tényezők is befolyásolhatták, ezért konkrétabb megállapítások nem tehetők.

*

Az éremlelet összetétele, indexe ugyanolyan sajátosságokat mutat, mint az intercisai és az enyingi kincslelet.²² Ennek alapján feltételezhető, hogy hasonló módon jött létre, mint amazok, azaz olyan katona félretett zsoldjának tekinthető, aki évente azonos összeget takarított meg, az uralomváltozások éveiben általában többet. Mint a másik két kincslelet esetében is, a pénz félretelező katona (?) sorsában 253 hozott változást, eddigi rendszeres jövedelme nem folytatódott. Decius és Trebonianus Gallus 3-3 évben megosztó 158, illetve

²² Fitz, J.: i.m. (NK) 42–46.

165 antoninianusa alapján az évente félretett pénzt 54 darabra becsülhetjük. Az éremlelet gyarapodása e feltevés szerint a következőképpen alakulhatott:

III. Gordianus	238	54 db	
	239	54 db	
	240	54 db	
	241	54 db	
	242	54 db	
	243	54 db	
	244	54 db	378 db
Philippus	244	54 db	
	245	54 db	
	246	54 db	
	247	54 db	
	248	54 db	
	249	54 db	324 db
Decius	249	54 db	
	250	54 db	
	251	54 db	162 db
Gallus	251	54 db	
	252	54 db	
	253	54 db	162 db

Évenként 54 antoninianus félretevésével számolva uralkodóként a következő felhasználás állapítható meg:

	Érmek száma	Félretéve	+ –
Előzmény	12	–	+ 12
III. Gordianus	444	378	+ 66
Philippus	327	324	+ 3
Decius	158	162	– 4
Gallus	165	162	+ 3

A jelentős plusz, amely III. Gordianus érméinél mutatkozik, feltételezhetően a gyűjtés korábbi megkezdéséből adódik. Ez nyilvánvalóvá lesz előttünk, ha III. Gordianus korai pénzeinek megoszlását áttekintjük:

1. emissio	238/39	41 db
2. emissio	239	10 db
3. emissio	240	72 db

Az 1–3. emissióban vert 123 érem a 238–240 feltételezhetően félretett 162 antoninianus fedezetére nem volt elegendő. Nyilvánvalóan III. Gordianus uralkodásának kezdetén, a 238. évben a zsold fizetése korábbi (Maximinus Thrax) pénzzel történt. III. Gordianus plusz pénzei – hasonló összegű évi félretett összeggel számítva – egy további kifizetést tesznek valószínűvé, azaz az első félretett tétel 238 elején, Maximinus Thrax alatt történhetett. Az első két kifizetésből származó, 108 antoninianusnak megfelelő denar átváltására a kincslelet III. Gordianus-érmeinek összetétele alapján csak évekkel később kerülhetett sor. Ha összevetjük a 238–244 között kifizetett zsold halmozott összegét a III. Gordianus emissiókhoz tartozó pénzek darabszámával, a következő számsorokat kapjuk.

	Zsold		Roma	Antiochia
238	54		—	—
238	108	(238–39)	50	1
239	162			
240	216		122	
241	270			
242	324	(241–43)	317	
243	378			
244	432	(243–44)	399	(242–44) 44

A kincsleletet elrejtő katona III. Gordianus érmeinek darabszáma csak 243 táján haladta meg a 238 óta évente félretett összeget, az átváltás ennek alapján 242/43 táján történhetett, elsősorban a 4. római emissiohoz tartozó 195 érmmel.

A pénzgyűjtés kezdetének tisztázásával Trebonianus Gallus bukásáig a zsold összege és a kincsleletként elásott pénzösszeg közötti eltérés a következőképpen alakult:

Előzmény	+ 12
III. Gordianus	+ 12
Philippus	+ 3
Decius	– 4
Gallus	+ 3
	+ 26

A különbség 92 %-a a leletben lévő 238 előtt vert pénzekből és III. Gordianus – feltételezhetően ugyancsak előzménynek tekinthető – antoninianusaiból tevődött össze, Philippus, Decius és Gallus 9 éve alatt mindössze + 2 érmmel bővült a vagyon. Ez a megoszlás szerint valószínűtlen, hogy a + 26 érmet a félretett pénz Gallus utáni időszakánál vehessük számításba. Lehetséges viszont, hogy a kincs elrejtőjének katonai szolgálata nem 238 elején kezdődött, hanem 237 második felében –, ha egyáltalában szabad a következtetésekben ilyen messzire elmenni.

*

Kincsleletünk tulajdonosa, mint az intercisai és az anyingi leleté is, az évi zsoldjából eltett összeghez (esetünkben 54 antoninianus) minden uralomváltáskor (238, 244, 249, 251) ugyanakkora összeget csatolt vagyonához. Trebonianus Gallus bukásával ez a folyamat megszakadt. A 253. évi uralomváltás után a vagyon gyarapodása a következőképpen alakult:

Emissio	Db	Évenként	
253	4	6	
253/54	3		
254	22	32	
254–56	28		
255	2	12	
256	48	62	
256/57	11	10	(257)
257/58	9	5	(258)
	127	127	

253-ban, amikor két uralomváltás is történt, a nagyvenyimi kincslelet tulajdonosa sem Aemilianustól, sem Valerianustól nem kapta meg a zsoldjának megfelelő összegű juttatást, ellentétben az enyingi kincs elrejtőjével, akit Aemilianus még jutalmazott és az intercisai kis vagyon birtokosával, akinél a pénz gyűjtése 254-ben szakadt meg. A nagyvenyimi kincs katonája feltehetően Aemilianus *usurpatio*-jában már nem vett részt. Vagyonának Valerianus-kori része, annak feltűnően ingadozó évi tételei miatt, nem értelmezhető.

Fitz Jenő
8000 Székesfehérvár
Koch László u. 11.

EIN ANTONINIANUS-MÜNZFUND AUS NAGYVENYIM

Von dem Antoninianus-Münzfund aus Nagyvenyim gelangten 1233 Münzen in den Besitz des Intercisa Museum (Dunaújváros) und István király Museum (Székesfehérvár). Das jüngste Stück des Schatzfundes (eine Prägung von Valerian aus Viminacium mit dem Revers VICT PART, Nr. 1164) stammt aus der ersten Hälfte des Jahres 258. Aus der Zusammensetzung des Schatzfundes läßt sich folgern, daß es sich bei der verborgenen Geldsumme um regelmäßig beisetgelegte Erparnisse aus einem regelmäßigen Jahreseinkommen (Sold?) handelt. Das Sammeln wurde vermutlich etwas vor dem Jahr 238 begonnen, die unter Alexander Severus oder eher unter Maximinus Thrax erworbenen Denarii wurden später gegen die Antoniniani Gordianus' III. ausgetauscht. Der Besitzer des Schatzes verlor mit dem Auftreten Aemilianus' sein Einkommen, denn die Münzen, die nach 253 in den Schatzfund gelangten, sind keine regelmäßige Erparnisse mehr.

Philippus antiochiai veretű antoninianusairól

A jelenleg legelterjedtebben használt „The Roman Imperial Coinage” katalógus IV/III kötete – melynek összeállítása óta négy évtized telt el – PHILIPPUS antiochiai veretű antoninianusait két csoportba osztja. A RIC 69–74 sorszámú érmeiket „első kibocsátásnak”, míg a 75–87 sz.-t „későbbi kibocsátásként” különbözteti meg. A két csoport stílusa, időbeli és területi elterjedtsége, átlagos kémiai összetétele lényegesen eltér egymástól. Ezért több szerző kétségbevonta, hogy a két csoportba tartozó érmek ugyanazon verdeből származnak. Leletstatisztikai elemzésből megállapítottam, hogy amíg a 254 előtt fölbekerült pannoniai és moesiai leletekben lévő PHILIPPUS érmek 1,7 %-át a RIC 69–74 sz. érmék teszik ki, addig a RIC 75–87 sz. érmékből még véletlenül sem található egyetlen darab sem a több mint 2000 db antoninianus között. Ugyanakkor amíg a 254 után földbekerült pannoniai és a Balkánon talált leletekben csaknem 6 %-át teszik ki a RIC 75–87 sz. érmék, addig a RIC 69–74 sz. antoninianusok mennyisége 2,7 %. Az általam tanulmányozott több mint 50 db pontosan leírt nagy leletben lévő 15500 db római veret mellett 238 db RIC 69–74 sz. és 128 db RIC 75–87 sz. érmet találhatók.

A fenti adatok annak bizonyítására kerültek bemutatásra, hogy a két emissio közt lényeges különbségek állnak fenn, nemcsak stíluskritikai szempontból, nemcsak a kémiai összetétel tekintetében, hanem területi és időbeni megoszlásban is.

II. PHILIPPUS római és antiochiai veretű antoninianusainak aránya ugyanezen leletekben 3578:116. Amíg a RIC 69–74 sz. érmek mindössze háromféle hátlappal készültek, addig a „későbbi” kibocsátás nagy változatosságot mutat. Ezért határoztam úgy, hogy I. PHILIPPUS RIC 75–87 sz. és II. PHILIPPUS 232–251 sz. érmeit új rendszerbe foglalom, felhasználva a Cohen, a RIC katalógusokat, a rendelkezésemre álló leletleírások nagy mennyiségű adatát, a közkézen forgó külföldi aukciókatalógusokat, néhány magán- és közgyűjtemény leírását.*

Az alábbiakban – angol nyelven – közreadott összeállításban csaknem ötszörannyi éremtípus és változat leírása fordul elő, mint amit az eddigi katalógusok ismertettek. A statisztikai adatok azt mutatják, hogy I. és II. PHILIPPUS császárok részére közel azonos mennyiségű és típusú érmet vertek. Ebből következik az újszerű katalógizálási rendszer is, mely a két császár érmeit párhuzamosan ismerteti.

Néhány hátlaptípust átsoroltam az antiochiaiak közé. Leglényegesebb szempont volt a stíluskritika. Számos azonos ismérvet kellett „felfedezni” ahhoz, hogy az átsorolás megtörténjen. Így például az Otacilia RIC 138 sorszámú érmet hátlapja AEQVITAS AVG. Ez a hátlap viszonylag gyakori I. és II. PHILIPPUS érmei közt, de kizárólag csak az antiochiai vereteken fordul elő. Az egyéb vereteken mindig AVGG-ra végződik a hátlap legenda. A stílusjegyek megegyezést mutatnak abban, hogy az AEQVITAS alakja zömök, óriási, bőségszarut és kis mérleget tart. A láb és a kéz tartása jellegzetes, az antiochiai veretekre jellemző. A legenda betűi összetéveszthetetlenek („G” betűk „C”-hez hasonlóak, az „A” szárai csaknem párhuzamosak, valamennyi betű határozott és jól megrajzolt). Már ezek az érvek is megalapozottá tennék a besorolást. Egy másik típus, ugyancsak azonos és jól megrajzolt. Már ezek az érvek is megalapozottá tennék a besorolást. Egy másik típus, ugyancsak Otaciliának a CONCORDIA AVGG hátlapú érme, mely egy példányban ismert, de jó foto áll rendelkezésre róla. A hátlapjáról egyértelműen megállapítható, hogy a stílusában, verési technikájában tökéletesen megegyezik Philippusok hasonló antiochiai veretű érmeinek hátlapjával (RIC 83 és 241). Érdekes tüzetesen összehasonlítani őket. Vagyis ennek az éremnek a hátlapja is antiochiai, továbbá *hybrid* veret. A *hybrideket* eddig egy külön kategóriába sorolták, mint valami extra „tücsök-bogarat”, holott a *hybrid* is valamelyik verde terméke. Ha az elő- és hátlapokat Antiochiában cserélték össze, akkor antiochiai *hybrid* és joggal sorolható az antiochiai veretek közé. A verde helyét a „hybrid” megjelölés nem determinálja. Ami ezeknek az érmeknek az előlapjait illeti, közös vonást lehet identifikálni köztük, és Etruscilla antiochiai veretű antoninianusai között. Így számomra tökéletesen bizonyított a katalógus 54. és 55. számú érmeinek antiochiai eredete.

* Külön köszönetemet fejezem ki dr. Bíró Tibornénak azért, hogy lehetővé tette számomra átnézni a MNM Éremtárának az idevonatkozó gazdag anyagát, melyet munkám során felhasználtam.

Az AETERNITAS AVGG hátlap viszonylag gyakran fordul elő Philippus császárok érmein „hosszú” előlap legendával (10A és 10B). Ezeknek antiochiai eredetére egyértelműen utalnak a stíluskritikai jegyek. A PAX AVGVSTI hátlap esetében a dolog nem ennyire meggyőző, de tény, hogy III. Gordianus RIC 214 sz. érmének hátlapjával készült a RIC 99 sz. veret. A RIC 214-es III. Gordianus pedig antiochiai veret. Ez teszi indokolttá az antiochiai besorolást.

I. és II. Philippus antiochiai érmeinek „párbaállítását” látva, az olvasó joggal kérdezheti, hogy vajon létezik-e minden típusból a „pár” amit a szerző sugall. Erre a válasz, hogy sok esetben valószínű – hiszen ez bebizonyosodott az esetek többségében – ez a katalógus adataiból is látható, de nem valószínű, hogy pl. a 44A sz. érmet egyszer megtalálják. Ezért a táblázat 7. és 8. oszlopában kérdőjeleket állítunk, ott ahol a feldolgozott leletekben nem fordult elő mindkét császártól az azonos érme. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ilyen érmek nem léteznek, vagy a későbbiekben nem kerülhetnek elő. Pusztán arról van szó, hogy a szerzőnek nincs tudomása arról, hogy hol találhatók ilyen érmék. Megjegyzendő, hogy a táblázatban 7. és 8. oszlopában több helyen is felsorakoznak olyan érmek, melyeknek nincs sem „C” sem „RIC” számuk. Ezek a rendszeres kutatómunka során bukkantak fel. Továbbá megjegyzendő, hogy a vizsgált leletekből nem került elő az összes érme, melyet a katalógusok már korábban jelöltek. A 7. és 8. oszlop ott is üresen áll (pl.: 6A, 12B, 16B, 24A, 35A, stb.). Ezeknek az érmeknek a létezése nem vonható kétségbe, csak a feldolgozott leletek nem tartalmazták azokat. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy az elemek periódusos rendszerének a megalkotásánál is több „rubrika” üresen maradt. Mendelejev nem tudta ismert elemekkel kitölteni rendszerét. Később azonban éppen ennek alapján fedezték fel a hiányzó elemeket. Ennyi feltételezés és fantázia egy rendező jellegű feldolgozásban megengedhető. Az „Élet” ez ügyben igazolja a szerzőt. A kézirat összeállítása óta jutott birtokába a 23B és az 51A számú érme!).

A katalógus első oszlopában I. Philippus, a 3. oszlopban II. Philippus érmeinek katalógusszámai állnak. A második és negyedik oszlopban az idevonatkozó COHEN II és a RIC IV/3 katalógus megfelelő számai találhatóak, ha ilyen létezik.

Az 5. oszlop betűjele utal az előlapfeliratra és annak típusára. A 6. oszlopban az érme hátlapfelirata és leírása található. A 7. és 8. oszlopban I. ill. II. Philippus érmeinek fellelhetőségét tüntettem fel. Az itt megadott számok az egy leletben vagy gyűjteményben lévő azonos érmék darabszámai. Ha a betűjel után nem áll szám, akkor csak egy darab található az adott helyen.

Ha az eredeti leletleírásban az érmék sorszámmal vannak ellátva, úgy azt közlöm a jegyzetben. Egyes leletleírások egy szám alatt közlik az összes azonos típusú pénzt (pl. Smederevo). Más leírások minden pénzt külön sorszámmal látnak el (pl. Tulln). A leletleírások nagyobb része nem közöl sorszámot (pl. Dorchester).

A Rauch árverési katalógusokra történő hivatkozásokor a kötetszámot és tétel sorszámat adom meg. A RIC IV/3. kötetre való hivatkozásokor a képes tábla száma és sorszáma képezi a hivatkozás alapját.

A revers legendákat értelemszerűen közlöm, tekintet nélkül a valós elválasztásokra. Ezt az indokolja, hogy nem áll rendelkezésre az összes idézett érme fényképe. Tapasztalataim szerint a revers legendák az esetek 95 %-ában egybefüggők, kivételes esetben fordul elő megszakítás, mint például: A–ETERNITASAVGG (lásd. 11B fényképet). A fényképfelvételek a MNM Éremtárának és a magángyűjteményem darabjairól készültek. A fényképek sorszámozása megegyezik a katalógus számokkal. A MNM érmeinek a lefényképezésére az esetben került sor, amikor a magángyűjteményben nem állt rendelkezésre megfelelő darab és viszont.

Kerültem azon darabok lefényképezését, melyekhez hasonló típust a tullni vagy a gorsiumi leletekben már szép fényképfelvételek illusztrálnak.

A katalógus 5. oszlopában alkalmazott rövidítések feloldása:

- a/ IMP M IVL PHILIPPVS AVG jobbranéző sugárkoronás császár (köpeny hátulról nézve)
- b/ IMP M IVL PHILLIPVS AVG jobbranéző sugárkoronás császár (köpeny előlről nézve)
- c/ IMP M IVL PHILIPPVS AVG balranéző császár páncélban
- d/ IMP M IVL PHILIPPVS AVG balranéző császár köpenyben
- e/ IMP PHILIPPVS AVG jobbranéző császár
- f/ IMP PHILIPPVS AVG balranéző császár páncélban
- g/ M OTACIL SEVERA AVG diadémos mellkép félholdon jobbra
- h/ MARC OTACI SEVERA AVG diadémos mellkép félholdon jobbra

Catalogue of I. and II. Philip's well as Otacilia's antoninian mint of Antiochia
(VI–VII. tábla)

I. és II. Philippus valamint Otacilia antiochiai veretű antoninianusainak katalógusa

I. PHILIPPUS		II. PHILIPPUS		Elő- lap Av. typ	REVERSE	Hoards, collections, etc.	
Kata- lógus szám	RIC és COHEN	Kata- lógus szám	RIC és COHEN			PHILIP I. (A)	PHILIP II. (B)
1	2	3	4	5	6	7	8
1A	—	1B	—	a	ADVENTVS AVGG Philip on horse pacing l, raising r. hand and holding spear	J(2)	T
2A	R81 C4	2B	—	c	— " —	M T(3)	?
3A	—	3B	—	a	ADVENTVS AVG As on no. 1		Ó
4A	—	4B	R240a	a	AEQVITAS AVGG Aequitas stg. 1., holding scales and cornucopiae	T(7) Ó EL	T(4) K(2) S(2) Ó G(6) JK M(4) E Ré Se Na(2)
5A	—	5b	—	b	— " —	Ré	T(2)
6A	R82	6B	R240b	c	— " —		E
7A	—	7B	C1	a	AEQVITAS AVG As on no. 4	T(10) M(3) EL(2) J(4) Ca(3) Sz Ü(2) Ó	T(5) M(4) Ra(2) Sch G(6) G1 Ó Ca(2) Sz
8A	—	8B	—	b	— " — as last	T(2) E	M G
9A	C8	9B	C2	c	— " — as last	M(2) T(3) Ó Tkalec	M Ra Tkalec T Se(2) G (3) Ó
10A	—	10B	—	a	AETERNITAS AVGG Elephant, guided by driver with goad and wand, walking l.	M K G(4)	M(3) G(2) T
11A	—	11B	—	b	— " —	?	Ó
12A	—	12B	R246Aa	a	AETERNITAS AVG as last	?	
13A	—	13B	—	a	CONCORDIA AVGG Concordia seated l., holding patera and cornucopiae	M(3)	M E T Ó Ca
14A	R83 C35	14B	R241 C8	c	— " —	M	M G1 R
15A	—	15B	—	a	CONCORDIA AVG as last	?	Ó
16A	—	16B	C10	a	FELICITAS IMPP in three lines in laurel-wreath	G	

1	2	3	4	5	6	7	8
17A	R84 C41	17B	R242 C11	c	FELICITAS IMPP in three lines in laurel —wreath as last	M(2) R	R
18A	—	18B	—	e	FELICITAS TEMP Felicitas stg. 1., holding long caduceus and cornucopiae	M Bu	?
19A	R87	19B	—	f	— " — as last	BM	?
20A	R84A R103A	20B	R248	a	FIDES EXERCITVS Four standards, the second from r., a legionary eagle	M D T N G Ca	T O
21A	—	21B	R245 C19	e	LIBERALITAS AVGG IIII Philip I. and II seated 1. on curule chairs	?	BM
22A	R99	22B	—	a	PAX AVGVSTI Pax running 1., holding branch and sceptre	M	?
23A	—	23B	—	a	P M TR P III COS P P Felicitas, As on no. 18	BH	O
24A	R75 C129	24B	—	c	P M TR P III COS II P P as last		?
25A	R75A C130	25B	R232	a	P M TR P IIII COS P P Felicitas As on no. 18	M(4) Do Ss(2) T(3) Sch G(3)	T(4) BM G(4) S M
26A	—	26B	—	b	— " — as last	O	?
27A	—	27B	—	c	— " — as last	G(2)	?
28A	R76	28B	R233 C34	a	P M TR P IIII COS II P P as last	T(5) EL Tc(3) O	T(3) Sz S M Sch
29A	C135	29B	—	c	— " — as last	T M(2) O Tkalec	T Ra(2)
30A	R75B C132	30B	R234 C35	a	P M TR P IIII COS P P Philip veiled, stg. 1., sacrificing over tripot and holding wand	G(2)	W
31A	—	31B	—	a	P M TR P IIII COS II P P Philip, as on no. 30	T EL M	G O
32A	—	32B	—	c	— " — as last	M	?
33A	—	33B	—	d	— " — as last	?	T(2)
34A	R76A C131	34B	—	e	P M TR P IIII COS II P P Felicitas, as on no. 18	G1 E Sch	?

1	2	3	4	5	6	7	8
35A	R77 C134	35B	—	f	P M TR P IIII COS II P P Concordia, veiled, stg. 1., holding patera and wand		?
36A	R77A	36B	—	a	P M TR P V COS III P P Felicitas, as on no. 18	D	?
37A	C155	37B	C 38 R235	a	P M TR P VI COS P P as last	G(3) Sm Gö M(10) Ra Sch T(7)S(4) A EL	G(8) G1 M(3) BM T(6) S(3) Na(2)
38A	—	38B	—	b	as last	T E	T G M
39A	R78	39B	R235 C 39	c	as last		G1 R BM M
40A	—	40B	—	e	as last	M	M
41A	C156	41B	R236 C 40	a	P M TR P VI COS P P Philip, as on no. 30	T(3) M JK G(2) D En J(2) Ca	T(3) M(6) G(3) S Ó Sch(3) G1
42A	R79a	42B	—	c	as last		?
43A	R79b	43B	—	c	as last	D S	?
44A	—	44B	R237 C 41	a	P M TR P VI COS P P Philip II stg. 1., holding globe and spear reversed at his feet, captive seated	????	
45A	R 80 C157	45B	—	a	P M TR P VI COS P P Lion, radiate, valking r.		S G
46A	—	46B	R238 C 42	c	as last	?	M
47A	—	47B	R239 C 43	a	as last, but lion 1.	T	M(2) Ra
48A	—	48B	C 70	a	ROMAE AETERNAE Roma seated 1. on shield, holding Victory and spear	T Ra	M(3) T G Sz S(2)
49A	R 85 C167	49B	R243 C 71	c	— " — as last	G	Ca R
50A	R86b C199 R108	50B	—	a	SAECVLVM NOVVM Hexastyle temple with statue (of Roma) in centre	Tc A JK Ra(2) D B T(2)	M(2) T(2) Ré G(2) S Ra
51A	—	51B	—	b	— " —	Ó	M
52A	R86b C200	52B	R244 C 81	c	— " —		Sz
53A	C198v	53B	—	e	— " —	Ó	?
OTACILIA					OTACILIA		
54	R138 SyOa			g	AEQVITAS AVG Aequitas stg. 1., holding scales and cornucopiae	M SP So Trau	

1	2	3	4	5	6	7	8
55				g	CONCORDIA AVGG Concordia seated l. holding patera and single cornucopiae	G	
56	R132 C 18			h	FECVNDITAS TEMPORVM Tellus seated l., holding corn- ears and cornucopiae: in front child stg a second child in background	P Trau	
57	R133 C 42			h	PIETAS AVG N Pietas stg. l., holding patera and transverse sceptre: on l., child stg.		
58	R134 C 24			h	– ” – but Pietas holds globe and sceptre	BM T Ó D Sch	
59	R135 C 24			h	MARC OTACI SEVERA AVG As on obv.	V	

A katalógus 7. és 8. oszlopában szereplő érmek fellelhetősége

1A	J 148,	1B	T 1024,
4A	T 893–9,	4B	T 1009–12, G 1200–5, Ré 760,
5A	Ré 684	5B	T 1013–4,
7A	T 900–9, Ca 3992–4, J 116,	7B	T 1015–9, G–1190–5, S 207, Gl 113, Ca 4054–5, Ra 29/509, 35/5736
8A	T 910–1,	8B	G 1196,
9A	T 890–2, Tkalec 1989/388	9B	T 1020, G 1197–9, Ra 35/5737, Tkalec 1987/397
10A	G 1006–9,	10B	T 1025, G 1211–12,
		13B	T 1021, Ca 4056,
16A	G 1000 (a leletleírás viminaciumi vere- tek közé sorolja)	14B	Gl 114, R 8/18
17A	R 7/6,		
18A	A MNM példányán FELICITTEMP áll. BU 1927 eredete kérdéses lehet, mivel a budaörsi leletben egyetlen „késői” an- tiochiai antoninianus sincs ezen kívül.	17B	R 8/19,
20A	T 912, G 997, Ca 3995 N 901,		
25A	T 867–9, G 990–2,	20B	T 1026,
27A	G 995–6	25B	T 989–2, G 1173–6, S 217b
28A	T 871–5,		
29A	T 876 Tkalec 1985/311	28B	T 993–5, S 217
30A	G 993–4	29B	T 996, Ra 13/267, 27/539
31A	T 870		
		31B	G 1210
34A	Gl 93	33B	T 997–8
37A	T 878–84, S 165, Sm 1115, Ra 36/522 G 1010–2 (a gorsiumi lelet XXVIII. 15. ábrán bemutatott érme II. PHILIPPUS-é)	37B	T 999–1000, T 1002–5, G 1177–84
38A	T 877		S 118, Gl 120,
		38B	T 1001, G 1185,
		39B	Gl 121, R 8/17,

41A	T 885–7, J 147, G 1013–4, Ca 3990,	41B	T 1006–8, G 1186–8, S 219, G1 117
43A	S 116		
47A	T 889	45B	G 1189, S 220,
48A	T 913, Ra 32/838,	47B	Ra 26/249
49A	G 998	48B	T 1027, G 1213, S 226b
50A	Ra 26/234 és 34/702 T 914–5	49B	Ca 4057, R 8/20,
A T	1024–27 darabok stílusa antiochiai eredetre vall.	50B	T 1022–3, G 1206–7, Ra 22/539, Ré 761
54	So 2080		
55	G 1117		
58	T 950		

Rövidítések
a katalógusban előforduló leletek és gyűjteményekről

A	=	<i>Apetlon</i> : Göbl R.: Der römische Münzschatzfund von Apetlon. (Eisenstadt 1954) Wiss. Arbeiten aus dem Burgenland, Heft 6., 43.
B	=	<i>Balaca</i> : Bíróné Sey K.–K. Palágyi S.: Comm. Arch. Hung. (1983) 63.
BH	=	<i>Beachy Head</i> : Carson R.A.G.: NC 8/1968/67.
BM	=	<i>British Museum</i> gyűjteményében (RIC után)
BU	=	<i>Budaörs</i> : Kaba M.: NK 82–83 (1983–1984) 7.
C	=	<i>Cohen H.</i> : Description historique des monnaies médailles impériales. IV. (Paris 1885)
Ca	=	<i>Carnuntum</i> : Hahn W.: Die Fundmünzen der römischen Zeit im Österreich. Bd. 1. Carnuntum (Wien 1976)
D	=	<i>Dorchester</i> : Mattingly H.: NC 73(1939)21.
Do	=	<i>Dolinno</i> : Pioro I. S. – Hercen A.G. Num. Sfrag. (Kiev) 5(1974)81.
E	=	<i>Ermitage</i> gyűjteménye
EL	=	<i>ELTE</i> (Eötvös Lóránd Tudomány Egyetem Budapest) gyűjteménye
En	=	<i>Enying</i> : Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának (MNMÉ) kéziratoss gyűjteménye <i>Éremleletek 1881 aug.</i>
G	=	<i>Gorsium</i> : Fitz J.: Der Geldumlauf der römischen Provinzen im Donaugebiet Mitte des 3. Jahrhunderts. (Budapest–Bonn 1978)
G1	=	<i>Glibovac</i> : Petrovik J.: Starinar 3(1930)88.
Gö	=	<i>Görgeteg</i> : MNMÉ <i>Éremleletek</i> 179/1876
J	=	<i>Jablanica</i> : Vasic M.: Starinar 18(1967)63–82.
JK	=	<i>Jagodina–Krusevac</i> : Kubitschek W.: NZ 32(1900)185.
K	=	<i>Kistormás</i> : Bíróné Sey K.: FA 15(1963)55.
M	=	<i>Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának</i> gyűjteménye
N	=	<i>Nanterre</i> : Le Gentilhomme P.: Rev. Num. (Paris) 9(1946)15. (ugyanitt lásd <i>Nicolaev</i>)
Na	=	<i>Nagyberek</i> : Gohl Ö.: NK 12/1913/104.
Ó	=	A szerző gyűjteménye
R	=	<i>RIC</i> : Mattingly H.–Sydenham E.A. – Sutherland C.H.V.: The Roman Imperial Coinage. IV/III (London 1949)
Ra	=	<i>Rauch H.D.</i> (Wien) cég árverési katalógusai szám és tételszámra való hivatkozással.
Ré	=	<i>Répási Gy.</i> : NK 50–51(1951–52)58. (gyűjteménye)
S	=	<i>Smederevo</i> : Petrovik J.: Starinar 3/1931/32.
Sch	=	<i>Schwarzenacker</i> : Bernhart M.: Mitt. Bay. Num. Gesell. 67(1914–15)32–33.
Se	=	<i>Serrania</i> : Gallwey H.D.: NC 2/1962/335.
Sm	=	<i>Smyrna</i> : Eddy S.K.: The minting of Antoniniani A.D. 238–249 and the Smyrna Hoard. NNM No. 156, (New York 1967)
So	=	<i>Schimko</i> : Győrik Márton: A pozsonyi Ágost. Hitv. Evang. Lyceum Dr. <i>Schimko</i> Dániel-féle érem- és régiséggyűjteményének Katalógusa. I. kötet. (Pozsony 1895)
Ss	=	<i>Szakcs</i> : Kerekes P.: NK 13(1914)145.
Sy	=	<i>Seaby M. A.</i> : Roman Silver Coins. Vol. IV. London (1971) p. 17.

- SP = *S. Paul im Lavanttal*, Alram M., Szaivert W., Dick F.: *Tes. Num. Rom. Byz. IV.* (Wien) 1983.
Sz = *Szalacska IV.*: Alföldi M.: NK 50–51(1951–52)7.
T = *Tulln*: Göbl R.: NZ 83(1969)7.
Tc = *Tengelic*: Albeker M.—Bíróné Sey K.: NK 68–69(1969–70)13.
Tkalec = A.Tkalec (Wien) árverési katalógus dátum és tételszámra való hivatkozással.
Trau = *Sammlung Franz Trau* — *Münzen der römischen Kaiser A.* Hess 1935. Mai. 22.
Ü = *Üsküb*: Kubitschek W.: NZ 41(1908)43.
V = *Vailant* gyűjtemény (RIC nyomán)
W = *Wiczay* gyűjtemény: *Musei Hedervarii in Hungaria numos antiquos graecos et latinos descripsit anecdotos vel parum cognitos etiam cupreis tabulis incidi curavit C. Michael A. Wiczay opere duas in partes distributo.* (Vindobonae 1814)

Óvári Ferenc
Veszprémi Egyetem
8201 Veszprém Pf. 158.

ON THE ANTONINIANI OF PHILIPPUS MINTED IN ANTIOCHIA

A new catalogue of antoniniani minted in Antiochia for Philippus I., Philippus II and Otacilia Severa was compiled by the author. For that purpose the known catalogues, large privately owned and public collections and more than fifty exact reports on coin finds were utilized. The new catalogue reviews almost five times as much variants as the available catalogues.

Tetrarchic Silver Coins in the Collection of the Hungarian National Museum

It is well known that the collection of roman coins of the Hungarian National Museum is extremely important. I have personally noticed this importance as regards in particular the silver coins of the tetrarchy it contains, from Diocletian's reform of the coinage until the emissions of Constantine in Treveri dated of 310 AD. With a total number of 130 *argentei* and fractions, Budapest, if we except Vienna takes place among the largest public collections in Europe both from the quantitative and qualitative aspects. Constituted over a long period of time the series of tetrarchic silver coins contains a significant number of unique or extremely rare specimens together with unpublished ones. The distribution of the coins among the different mints is as follows: Treveri 14, Ticinum 4, Aquileia 5, Roma 42, Carthago 2, Siscia 15, Serdica 3, Thessalonica 12, Heraclea 4, Nicomedia 8, Cyzicus 1, Antiochia 13, Alexandria 4, imitations 3.

The purpose of the present article is to describe those coins of particular interest in the collection and to establish whenever possible parallels together with comments concerning similar coins belonging to other public or private collections which I have been, at this stage, in a position to study in the frame of an ongoing general research on the silver coinage of the tetrarchy.

In order to underline the importance of the collection 24 specimens have been selected mostly emanating from Balkan and oriental mints which are particularly well represented here. Elements of appreciation and references are given after the description of each coin. The sequence of the mints is arranged according to volume VI of the Roman Imperial Coinage.

With the hope that this study will be of some utility, I wish finally to express my deep gratitude to Mrs. K. Bíró-Sey and Mr. I. Gedai for their kind cooperation in having authorized me to examine the collection during my stay in Budapest in October 1987.

CATALOGUE

All the busts are without exception laureate to the right.

The types of ribbons are as follows:

Type I:

Type II:

The breaks in the legends are indicated in the text.

SISCIA

- 1./ DIOCLET-IANVSAVG, ribbons type I.
VICTOR-IAAVGG, four emperors sacrificing before a six turreted enclosure. *SIS 2,73-12
Unique specimen with this reverse legend break. A coin of the same obverse die with reverse legend break VICTORI-AAVGG (RIC 56) is in Oxford (Ashmolean Museum). A second *argenteus*, also from the same obverse die but with reverse VIRTVS-MILITVM is in Oxford too (Walker collection).
- 2./ CONSTAN-TIVSNOBC, ribbons type II.
VICTORI-AAVGG, four emperors sacrificing before a six turreted enclosure. *SIS 3,04-6
Unique. Similar coins for Diocletian (see n° 1) and for Galerius (Ljubljana ex: Sisak hoard, pl.IV,7)
- 3./ MAXIMIA-NVSPFAVG, ribbons type II.
VIRTVS-MILITVM, four emperors sacrificing before a six turreted enclosure. *SIS 2,89-6.

Second known specimen. Another coin of the same pair of dies is in Ljubljana. Reverse die linked to Vienna 23521, obverse DIOCLETIA—NVSPFAVG with ribbons type I, not recorded in RIC VI. These coins struck for the *augusti* with a long obverse legend must belong to the last emission showing the type of the sacrificing emperors prior to the introduction of the gateway type. The same legend then appears in the subsequent series for Diocletian and Maximian.

4./ CONSTA—NTIVSNOBC, ribbons type II.

VICTOR—IAAVGG, four emperors sacrificing before a seven turreted enclosure. *SIS 3,26—12. Unpublished. The break of the obverse legend has not been recorded so far.

5./ DIOCLET—IANVSAVG, ribbons type II.

VICTOR—IAAVGG, three turreted gateway with no doors. *SIS 3,67—7.

Unique. RIC 63a quotes this coin according to A. Alföldi. Another coin from the same obverse die with reverse VICTORI—AAVGG, same type, appeared in the auction sale Dorotheum, 5.10.1981, n° 333.

6./ DIOCLETIA—NVSPFAVG, ribbons type II.

VIRTVS—MILITVM, four turreted gateway, doors thrown back. *SIS 3,52—6.

Unpublished. The series to which the present coin belongs follows the three turreted gateway reverse as rightly stated in RIC VI, p.443 and 462. The long obverse legend is now reintroduced (see n° 3 above).

7./ CONSTAN—TIVSNOBC, ribbons type II.

VICTORI—AAVGG, four turreted gateway with doors thrown back. Two dots above arch. SIS 3,08—6. RIC VI 73, probably in confusion with this specimen, attributes a similar coin to Vienna where it is not to be found.

8./ MAXIMIA—NVSPFAVG, ribbons type II.

VIRTVS—MILITVM, four turreted gateway with doors thrown back. SIS 3,06—6.

Unpublished. This coin shows once again the long obverse legend (see n° 3 and 6).

SERDICA

9./ DIOCLETI—ANVSAVG, ribbons type II.

VIRTVS—MILITVM, three turreted gateway, no doors. SM.SDA. 2,99—12.

RIC VI 1a, mentions officina A for this type according to auction sale Hirsch XXXI,6.5.1912,n° 1856. K.Pink, NZ 1930 p.30, quotes the same specimen together with a second one from the Trau sale (n° 3333).

The *argenteus* described above shows an obverse die identity with a coin in Vienna coming from the fourth officina Δ

10./ MAXIMIA—NVSAVG (Herculius), ribbons type II.

VIRTVS—MILITVM, as n° 9 SM.SDB. 3.13—12.

RIC VI 1b. The distinction between the coins of Herculus and those of Galerius Augustus is easy to make on the ground of their respective portraits. A confusion is made in RIC VI 1b in attributing a coin in Vienna of officina B to Herculus. The specimen concerned (Vienna 37884) clearly shows the portrait of Galerius.

11./ MAXIMIA—NVSAVG (Galerius), ribbons type II.

VIRTVS—MILITVM, as n° 10 SM.SDI. 3.09—12.

Unpublished. RIC VI 11b refers to a coin in Vienna of officina Γ. This specimen, (Vienna 37885), shows an obverse legend break MAXIMI—ANVSAVG.

THESSALONICA

12./ MAXIMI—ANVSNOBC, ribbons type I.

PROVI—DENTIAAVGG, four turreted gateway, with doors thrown back. TS.Γ. 3,14—12.

RIC VI 9, mentions this coin after K.Pink, NZ, 1930, p.29, note 1. A second specimen from the same pair of dies is in Karlsruhe. A parallel coin for Maximian, published by I. Meixner (Numizmatičke Vjesti, 1958 p.1) also comes from the same reverse die. The portraits on these coins show clear features of the style of Siscia. This in our view, confirms the classification proposed by K. Pink in 1930 for Thessalonica.

13./ DIOCLETI—ANVSAVG, ribbons type I.

VIRTVS—MILITVM, three turreted gateway, no doors. TS.B. 3,28—7.

Unpublished. RIC VI 13a, refers to a specimen of officina Γ in Vienna. In fact the relevant coin (Vienna 23535) also comes from officina B but from different dies.

14./ DIOCLET—IANVSAVG, ribbons type II.

VIRTVS—MILITVM, three turreted gateway, no doors. .T.S.Δ. 3,15—12.

Unpublished. This coin like the following one confirms the existence of a fourth officina Δ during the last emission at Thessalonica. This had been already established in the Sternberg auction sale catalogue XI of 20.11.1981, n°817. The specimen described above is linked by the reverse to another *argenteus* in auction sale Hamburger, 19.10.1925 n°1588 also of Diocletian.

15./ DIOCLET—ANVSAVG, ribbons type II.

VIRTVS—MILITVM, three turreted gateway, no doors. .T.S.Δ. 3,19—12.

Unpublished. With another legendbreak, this coin confirms the conclusion reached in the previous comment. A second specimen from different dies is reproduced in the above mentioned Sternberg auction catalogue.

HERACLEA

16./ DIOCLET—ANVSAVG, ribbons type I.

VICTORIAE—SARMATICA, four emperors sacrificing before a six turreted enclosure. H€ 2,75—12.

Unpublished. Even if two other specimens of this type are known (one in Copenhagen and one in an auction catalogue, Lanz, Graz, 3.12.1977, n°926), this *argenteus* bearing the mintmark H€ with the reverse legend in the dative, provides an opportunity to reexamine the question of the sequence of the *argentei* struck at Heraclea. V. Picozzi (RIC, 1973, p.140) has published a similar coin for Maximian in his own collection. We have been able to list two other specimens of this type in Stockholm and in an auction catalogue (Hirsch, Munich, 25.6.1984, n°732).

V. Picozzi considers that this coin belongs to the fifth officina €. He then suggests a new repartition of the material into two emissions. The first was struck in the sole fifth officina and signed H€. It comprised for each ruler both types of reverse legends (nominative and dative). The second emission was produced in four officinae A, B, Γ, Δ, in two successive sub issues with the same distribution of nominative and dative forms of reverse legends. This classification is difficult to accept since it does not take into account the sequential aspect of the length of the reverse legends and is based, as admitted by the author, on the examination of a very limited number of coins. The new and unpublished material made available to us as a result of a long enquiry on tetrarchic silver, encourages to propose, even tentatively, a different classification for the silver coinage at Heraclea. The minting of the *argentei* of the reform should have started first of all with an unsigned emission actually represented by two coins for Diocletian and Maximian. The first one comes from the Sisak hoard and was regarded by Jeločnik in his publication of the hoard (p.58 and pl.XII,11) as an „uncertain *argenteus*”. The comparison with a number of *argentei* of Heraclea bearing the mintmark shows evident stylistic parallels (general features of the portrait, type of ribbons, shape of the enclosure etc...). The short reverse legend VICTORIA—SARMAT also pleads in favour of such an attribution since it fits very well with the classification proposed by K. Pink (NZ, 1930 p.26) and adopted by C.H.V. Sutherland (RIC VI, p.521). Furthermore the existence in a private collection of a similar unsigned coin for Maximian of the same style with reverse legend VICTORIA—SARMATICA confirms in our opinion the reality of a first unsigned issue at Heraclea as it is the case in Treveri, Ticinum, Rome, Siscia and Cyzicus.

The sequence of tetrarchic silver in the mint could then provisionally be established as follows:

a/ Unsigned issue with reverse legends in the nominative form (VICTORIA—SARMAT and VICTORIA—SARMATICA for Diocletian and Maximian respectively). The fact that such coins are only known for the *augusti* could support the idea that like the nummi the *argentei* were first produced at Heraclea for Diocletian and Maximian only (see RIC VI p. 522).

b/ H€ issue also with legends in the nominative, the four emperors being represented.

c/ HA—Δ issue also with legends in the nominative form.

d/ H€ issue with legends in the dative form VICTORIAE—SARMATICA known so far for Diocletian and Maximian only.

e/ HA—Δ issue with reverse legends in the dative for the four rulers.

One last element to be taken into consideration is induced by the fact that it has been admitted that the production of *argentei* stopped at Heraclea when it started in Nicomedia precisely with a first emission presenting reverse legends in the dative form associated to the type of the sacrificing emperors.

ANTIOCHIA

17./ MAXIMIA-NVSCAESAR, ribbons type I.

VICTORIAE-SARMATICAE, four emperors sacrificing before a four turreted enclosure. *|B 2,85-11.
ANT

Unrecorded officina for this type. RIC VI p.616,33b only mentions officina H in Vienna. A second specimen of officina B coming from the same dies is in Leningrad.

18./ MAXIMIA-NVSCAESAR, ribbons type I.

VIRTVS-MILITVM, three turreted gateway, no doors. *ANTH* 3,11-12.

This *argenteus* establishes undoubtedly the existence of a new emission at Antiochia unknown to the previous authors. The parallel coin for Diocletian, also unpublished, exists in the Madrid collection. This issue most probably falls after the emission signed *ANT* quoted by RIC VI p.617, n° 41a and 41b from Pink and Trau, for which a unique specimen is known with certainty for Galerius in the Cardiff collection and before the concluding emission *ANTH* of the first tetrarchy.

ALEXANDRIA

19./ MAXIMIA-NVSCAES, ribbons type I.

VIRTVS-MILITVM, three turreted gateway, no doors. $\frac{A |}{ALE}$ 2,99-12.

This unique coin belonging to the first part of the second emission confirms the description given by Pink, NZ 1931, p.I, note 1, of a similar specimen in the Trau collection. In the sale catalogue of this collection the coin appears under n°3603. (see RN, 1984, p.140, n°14).

20./ MAXIMI-ANVSAVG, ribbons type II.

VIRTVS-MILITVM, three turreted gateway, no doors. $\frac{| A}{ALE}$ 3,14-12.

Unpublished. This coin reveals a new variant in the sense that it was previously known only with ribbons of type I (see RN, 1984, p.XIV. n° 21 and 22).

21./ DIOCLETI-ANVSAVG, ribbons type I.

VIRTVS-MILITVM, three turreted gateway, no doors. $\frac{| \Gamma}{ALE}$ 3,22-12.

This is a second specimen from different dies of this type (see RN, 1984, pl.XV, n° 30).

CONTEMPORARY IMITATIONS

22./ IMPMAX-IMIANVSAVG, ribbons type I.

VIRTVS-MILITVM, four emperors sacrificing before a six turreted enclosure. $\frac{|}{Club}$ 2,09-12.

This very interesting and unique coin is to be regarded as a contemporary imitation of the coinage of Treveri even if its obverse comes from an official die used for gold in the same mint and associated in the present case with an imitated reverse die. The obverse is linked to an *aureus* also in Budapest (5,00-6) signed $\frac{|}{TR}$ and with reverse type COMES-AVGG struck in 297 (see RIC VI, p.168, n° 37 note 3). This

aureus was considered as „certainly anomalous” by C.H.V. Sutherland but a direct examination revealed that this is not the case and the coin finds very normally its place in the emission in which the other rulers are represented. The *argenteus* of Budapest is also linked by the obverse to four other silver coins.

Two of them present a reverse VIRTVS-MILITVM $\frac{|}{C}$ (Mazzini, IV, pl.LXXXVI, 625 and Oxford, ex.

MM, auction sale XIII, 424) with a die identity. The two other *argentei* (MM, auction XIII, 423 and Vienna 40759) show a reverse type VIRTVS-MILITVM $\frac{|}{|}$ and are also linked by the reverse. In 1954 H.A. Cahn regarded n° 423 and 424 of auction MM, XIII, as being „frappes spéciales” closely linked to the official production of Treveri. The fact that these *argentei* are of particularly low weight, with an exception for MM, XIII, 423 (3,28), and that the official obverse die is paired with obviously imitated

reverse dies reproducing the symbols of three successive emissions of the relevant mint ($\frac{1}{\text{Club}}$, $\frac{1}{\text{C, D}}$, $\frac{1}{\text{Club}}$) clearly indicates the irregular character of this production. Let us finally mention the existence in a private collection of an *argenteus* of Galerius with legend MAXIM–IANVSNC and the unusual reverse VICTORIA–SARMATIC $\frac{1}{\text{TR}}$. This coin is also linked by the obverse to two *aurei* in the Beaurains hoard (n° 233 and 234) with reverse type COMES–AVGG, $\frac{1}{\text{TR}}$, precisely belonging to the same issue as the above mentioned *aureus* of Budapest. This, in our view, supports once again the idea of contemporary imitations for the silver coins produced partly with official dies.

23./ DIOCLETI–ANVS AVG, ribbons type I.

VIRTVS–MILITVM, four emperors sacrificing before a six turreted enclosure. $\frac{1}{\Gamma}$ 2,48–5.

The unofficial character of this coin is evident. It tends to imitate the *argentei* of the fourth emission of Rome characterized by large flat flans and low relief. The present coin seems to be made of good silver and its weight is low according to the standard of 1/96.

24./ MAXIMIA–NV=AVG, ribbons type II.

VIRTVS–MILITVM, four emperors sacrificing before a six turreted enclosure. $\frac{1}{\text{A or } \Delta}$ 2,52–1.

This is again an imitation of the Rome mint of the second or of the fourth emission. The general aspect as well as the weight of the coin reveal its unofficial character. Note in particular the use of two horizontal dashes to represent the S in the name of the emperor.

Georges Gautier
Consulat Général de France
Tunis

A Magyar Nemzeti Múzeum tetrarchia kori ezüstpénzei

A tetrarchia-kori ezüstpénzek szempontjából igen fontos a budapesti gyűjtemény. Ennek ritka, illetve kiadatlan példányai kerültek itt publikálásra, számszerint 24 darab. Diocletianus, Constantius Chlorus, Maximianus Herculus és Galerius Maximianus ezüstjei. Ezek a Siscia, Serdica, Thessalonika, Heraclea, Antiochia és Alexandria veréből kerültek ki. Végül 3 db egykorú hamisítvány, amelyek a római, illetve a treverii verdek pénzeit utánozzák.

A darabok katalógusi feldolgozásához értékelés és annotált bibliográfia tartozik. Minden darabot ábrázol a VIII. tábla.

Római pénzek egykorú hamisítványai a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában (II. rész)

A Numizmatikai Közlöny előző – 1987/1988 – számában¹ megkezdtem a MNM Éremtárának egykorú hamisítvány gyűjteményét közre adni. Jelen cikk annak folytatása. Ebben kizárólag egyféle hátlapi típusú pénzekkel, így a VICTORIAE LAETAE PRINC PERP (a továbbiakban VL típus) Ae 3 nagyságú redukált follis utánzatokkal foglalkozom.

A 4. századi egykorú hamisítványoknak ez a típus a legnépesebb csoportja. Hiszen már Alföldi András 1926-ban megjelent publikációjában² 156 ilyen típusú pénzt ismertetett. Ezek azonban csak részben származtak a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményéből. Alföldi ezen kívül a zágrábi Nemzeti Múzeum, a bécsi Kunsthistorisches Museum és a Severeano gyűjtemény darabjait tette közzé. Annak idején 60 darab VL típusú egykorú utánzatot publikált az Éremtárból. Az elmúlt fél évszázad alatt elődeim és én még 61 darabot szereztünk. Ezek között vannak olyan példányok is, amelyek már 1926 – tehát Alföldi publikációjának megjelenése – előtt is a gyűjteményben voltak, de valami oknál fogva nem kerültek bele a cikkébe. Ilyen a kat. 3, 4, 22, 24, 25, 28 példányok, amelyeknek korábbi leltári számai vannak. Valószínűleg szintén a régebbi törzsanyaghoz tartoztak azok a darabok, amelyek a nagy revízió után (1968) kaptak leltári számot, mivel nem lehetett őket azonosítani a régi leltári bejegyzések alapján. Ilyenek a kat. 6, 7, 25, 27, 32, 37, 38, 43 és 54 pénzek.

Lelőhelyek szempontjából csak az utóbbi években vásároltak között akad ismert. Így két I. Licinius érem *Dunaszekcsőről* (kat. 1, 5) származik, I. Constantinus bronza *Baranyajenőről* (kat. 8), *Pécs környékéről* I. Constantinus verete ticinumi jeggyel (kat. 9). *Kostolác* a lelőhelye egy régi leltározású Constantinus dinasztia valamelyik tagja számára készült veretnek (kat. 25)³. *Hetény* a lelőhelye szintén egy Constantinus dinasztia pontosabban meg nem határozható tagjától származó igen könnyű bronznak (kat. 36). Végül *kaposvári* a kat. 45 és 46 sz. példány.⁴

Alföldi publikációjában felsorolt VL típusú pénzek⁵ közül érdekes módon majd mindegyik lelőhelyes. Mivel azonban anyaggyűjtésének legnagyobb részét a zágrábi múzeum anyaga alkotja, így az derül ki, hogy ott pontosan feljegyezték a lelőhelyeket, míg a bécsi és budapesti gyűjteményben sokkal kevésbé. A zágrábi anyag Mitrovica, Vinkovci, Dalj, Osijek, Stari Slankamen, Ilok, Novi Banovci, Sotin, Sisak, Surduk, Hrtkovci, Ana-dolkioi (Tomi), Stari, Banostor, Szerbia (?) Kupinovo, Vukovar, a Kulpából Sisaknál, Petrovci (Ruma). A budapesti gyűjtemény 3 példánya a nagytétényi leletből⁶, Kiskunhalasról egy darab⁷, Dunapenteletről két példány származik.⁸

¹ *Bíró-Sey, K.*: Római pénzek egykorú hamisítványai a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában. NK 86–87(1987–88) 49. *Bíró-Sey, K.*: Contemporary Roman counterfeit coins in the Niklovits collection. FA 28(1977)100. *Bíró-Sey, K.*: Zeitgenössische Fälschungen römischer Münzen in Pannonien. Riv.It. di Num. Vol. XC. 1988. 329–348.

² *Alföldi, A.*: Materialien zur Klassifizierung der gleichzeitigen Nachahmungen von römischen Münzen aus Ungarn und den Nachbarländern. NK 25(1926)37–48.

³ NK 3(1904)83, 5. sz. Gohl Ödön leírta a darabot, mint kostoláci lelőhelyűt, de ábrázolás nincs róla, a leírás alapján azonosítani lehetett.

⁴ A NK 86–87(1987–88)53, 16–17 sz., a leírt darabok között csak kettőnek volt lelőhelye: 16. sz.: Hetény, 17.sz.: Szalacska környéke. Mindkettő VIRTUS EXERCIT típus. A Riv. It.-ban publikált (lásd 1. jegyzet) Nemzeti Múzeumi anyagban csak két lelőhelyes darab van. Julianus bikás nagybronz (54. sz.) *Dunakömlődről*, ugyanez a típus (60. sz.) *Szalacskáról* származik. Sajnos a publikációból a lelőhelyek említése kimaradt.

⁵ *Alföldi, A.*: i.m. 41–45.

⁶ *Nagytétény* Riv. It. di Num. Vol. XXXIV(1921)470, lásd még *Alföldi, A.*: i.m. 41 p. Nr. 21, 44 p. Nr. 116, 45 p. Nr. 149.

⁷ *Kiskunhalas*, NK 25(1926)42 p. Nr. 60.

⁸ *Dunapentele*, NK 25(1926)45 p. Nr. 129, 131.

Az alábbi táblázat mutatja be a VL típusú utánzatok összesített súlyadatait, a biztosan verdéhez köthető, illetve olvasható verdejegyű darabokat és a lelőhelyeket:

<i>kat.sz.</i>	<i>súly</i>	<i>Táblázat</i>	<i>verde</i>	<i>lelőhely</i>
1	1,62		—	—
2	2,30		—	—
3	2,77			
4	1,55		Siscia	
5	2,50		—	Dunaszekcső
6	2,99		Treveri	
7	2,25		Treveri	
8	2,66		—	Baranyajenő
9	3,18		Ticinum	Pécs környéke
10	3,53		Siscia	
11	2,91			
12	3,14			
13	3,03			
14	2,73		Siscia	
15	2,27			
16	3,00			
17	2,74			
18	2,39			
19	3,57			
20	2,91			
21	2,27			
22	3,46			
23	3,33		Siscia	
24	3,91			
25	2,55			Kostolac
26	1,90		Siscia	
27	1,84		Siscia	
28	3,30		Siscia ?	
29	2,23			
30	2,38			
31	2,93			
32	3,46		Siscia	
33	3,46			
34	2,59			
35	2,62			
36	1,99			Hetény
37	1,87			
38	2,70			
39	2,52			
40	3,16			
41	2,83			
42	1,77			
43	2,93		Siscia	
44	2,96			
45	2,57			Kaposvár
46	1,71			
47	2,67		Siscia	
48	3,87			
49	2,49			
50	2,20			
51	2,29			
52	2,74			
53	2,56			
54	1,98			
55	3,32		Siscia	
56	2,25			
57	2,07			
58	1,60			
59	4,17		Siscia	
60	2,00			
61	2,93			

Metrológia szempontjából változatos képet mutatnak a darabok, a legkönnyebb 1,60 g (kat. 58), a legsúlyosabb pedig 4,17 g súlyú (kat. 59). A pénzek zömének súlya 2,5–3,00 g között ingadozik. Átlagsúlyuk így 2,66 g.⁹ Ez jóval fölötte van a korábban publikált VIRTVS EXERCIT típusú bronzok átlagának, ami 2,23 g volt.

Nagy, de érthető hiányossága a RIC VII-nek, hogy nem adja a pénzek től–ig súlyát, mint a VI. kötete teszi. Így csak egy rövid összefoglaló ismerteti a redukált follisok súlyát.¹⁰ E szerint 318-ban a bronzok átlagsúlya 3,35 g, 322-ben 3,00 g (330-ban már csak 2,25 g az átlag).¹¹ A hivatalos veretekhez viszonyítva tehát jóval kisebb a hamisítványok átlagsúlya. Véleményünk szerint bronzokról lévén szó itt nem a hamis és eredeti darabok súlya közötti különbség megnyerése (nemesfémnél ez számottevő érték) volt a hamisítás célja – hanem a pénzpótlás.

A VIRTVS EXERCIT és a VL típusú utánzatok átlagsúlya közötti különbség inkább az előbbi típusból vizsgált pénzek kis számából és nem annyira a valóságos különbségből adódik.

Végül a *verdékről*, illetve verdejegyekről, amelyek felismerhetők egyes példányokon.

A VL típust a 318–320-as években verték redukált follis (vagyis Ae 3) nagyságban bizonyos verdékben. Így 319–320-ban a londoniumi verde I. Constantinus, II. Constantinus és Crispus császároknak verte a típust többnyire sisakos előlapi ábrázolással, jobbra és balra néző fejjel.

A lugdunumi verde ugyanennek a típusnak egy rövidebb feliratos (VICTORIAE LAET PRINC PERP) variációját készíti 319–320-ban, azzal a különleges verdejeggyel, ami csak itt fordul elő: egymásnak háttal ülő foglyok a szelvényben esetleg betűkkel. Lugdunumban azonban az előbb említett császárokon kívül még I. Liciniusnak is készült e típus. Ebben a verdében azonban az előlapokon nem a sisakos, hanem a babéros típus az uralkodó.¹²

Treveriben szintén 318–319-ben verték e típust, rövidebb körirattal is, mint VICTORIAE LAETAE PRIN P vagy LAET PP.¹³ Itt az előlap kizárólag sisakos előlapi variációkkal készült I. Constantinus, II. Constantinus, I. Licinius és Crispus számára. A két I. Constantinus utánzathoz (kat. 6, 7) a treverii verde darabjai szolgáltatták a mintát.

Az egyetlen *ticinumi* utánzat (kat. 9) a Pécs környékén talált I. Constantinus bronz, amelynek majdnem hibátlan körirata nem, de enyhén barbarizáló ábrázolása utal utánzat voltára.

Sisciaiban is 318–320 között készült a típus, mint a többi verdében. Itt azonban az említett császárokon kívül még II. Liciniusnak is vertek.¹⁴ Az utánzatok között 11 darabon felismerhető a sisciai jegy (kat. 4, 14, 23, 26, 27, 28, 32, 43, 47, 55, 59). Egyébként is az a valószínű, hogy a leletekben is leggyakoribb sisciai veretekhez jutottak hozzá leginkább az utánzók is.

A VL típusú bronzok utánzatai az eredetieknél valamivel kisebb súlyban a 320-as években lehettek forgalomban a tartományban. A nagytétényi leletben való előfordulásuk utal erre.

Katalógus

(IX–X. tábla)

1. I. Licinius	E./ Babérkoszorús, sisakos, páncélos mellkép jobbra. H./ VL típus Ae 3, 1,62 g, 13–14 mm, ✓ Ltsz: L.I.3.1988.1. Lh: Dunaszekcső
2. I. Licinius	E./ Babérkoszorús, sisakos, páncélos mellkép jobbra. H./ VL típus Ae 3, 2,30 g, 15–16 mm, ↓ Ltsz: 3A.1981.21.
3. I. Licinius	E./ Babérkoszorús, sisakos, páncélos mellkép jobbra. H./ VL típus Ae 3, 2,77 g, 16 mm, † Ltsz: 71A.1916.20.

⁹NK 86–87(1987–88)50.

¹⁰RIC VII. 9. p.

¹¹Londinium RIC VII 154–182 sz.

¹²Lugdunum RIC VII 63–90 sz.

¹³Treveri RIC VII 208A–236 sz.

¹⁴Siscia RIC VII 47–92 sz.

4. *I. Licinius*
E./ Babérkoszorús, sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus
Ae 3, 1,52 g, 14–15 mm, †
Ltsz: 71A.1916.21. (?)
5. *I. Licinius*
E./ Sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus
Ae 3, 2,50 g, 14 mm, †
Ltsz: L.I.2.1988.3. Lh: Dunaszekcső
6. *I. Constantinus*
E./ Babérkoszorús, sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus STR Treveri
Ae 3, 2,99 g, 15 mm †
Ltsz: R.I.6731
7. *I. Constantinus*
E./ Babérkoszorús, sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus TR Treveri
Ae 3, 2,25 g, 15–16 mm, †
Ltsz: R.I.6735 (?)
8. *I. Constantinus*
E./ Babérkoszorús, sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus. IIII verdejegy
Ae 3, 2,66 g, 15–16 mm †
Ltsz: 154.1936.1. Lh: Baranyajenő
9. *I. Constantinus*
E./ Babérkoszorús, sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus T T Ticinum
Ae 3, 3,18 g, 15–16 mm †
Ltsz: L.I.1.1981.6. Lh: Pécs környéke
10. *I. Constantinus*
E./ Babérkoszorús, sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus < ISI Siscia
Ae 3, 3,53 g, 15–16 mm, †
Ltsz: 3A.1981.22.
11. *I. Constantinus*
E./ Babérkoszorús, sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus, TIT verdejegy
Ae 3, 2,91 g, 16 mm, †
Ltsz: 7A.1980.3.
12. *I. Constantinus*
E./ Babérkoszorús, sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus
Ae 3, 3,14 g, 16 mm, †
Ltsz: 55.1934.3.
13. *I. Constantinus*
E./ Babérkoszorús, sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus
Ae 3, 3,03 g, 15–17 mm, †
Ltsz: 79.1934.3.
14. *I. Constantinus*
E./ Babérkoszorús, sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus, IICIZ verdejegy
Ae 3, 2,73 g, 14–16 mm, †
Ltsz: 4A.1981.7.
15. *I. Constantinus*
E./ Babérkoszorús, sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus
Ae 3, 2,27g, 14 mm, †
Ltsz: 4A.1981.6.
16. *I. Constantinus*
E./ Babérkoszorús, sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus
Ae 3, 3,00 g, 16–17 mm, †
Ltsz: 4A.1981.5.
17. *I. Constantinus*
E./ Sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus, IAI- verdejegy
Ae 3, 2,74 g, 14–15 mm, †
Ltsz: 9A.1984.3.

18. *I. Constantinus*
E./ Sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus, .TΓ verdejegy
Ae 3, 2,39 g, 13–14 mm, ↓
Ltsz: 4A.1981.8.
19. *I. Constantinus*
E./ Sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus, OHΠ verdejegy
Ae 3, 3,57 g, 17 mm, ↓
Ltsz: 54.1934.7.
20. *I. Constantinus*
E./ Sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus .Λ. verdejegy
Ae 3, 2,91 g, 15 mm, ↑
Ltsz: 135.1933.3.
21. *I. Constantinus*
E./ Sisakos — sisakforgóval — páncélos mellkép jobbra
H./ VL típus
Ae 3, 2,27 g, 14–15 mm, ↓
Ltsz: 2.1981.3.
22. *Constantinus dinasztia*
E./ Babérkoszorús, sisakos, páncélos mellkép jobbra
H./ VL típus
Ae 3, 3,46 g, 15 mm, ✓
Ltsz: 13.1907.2.
23. *Constantinus dinasztia*
E./ Sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus ·I2I2· Siscia
Ae 3, 3,33 g, 19 mm, →
Ltsz: 98.1948.2.
24. *Constantinus dinasztia*
E./ Sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus
Ae 3, 3,91 g, 16–17 mm, \
Ltsz: 133.1912.35.
25. *Constantinus dinasztia*
E./ Babéros, sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus, ΠΠΑΣΩ· verdejegy
Ae 3, 2,55 g, 16–17 mm, ↑
Ltsz: 47.1904, NK 3/1904/ 83, 5. Lh: Kostolac
26. *Constantinus dinasztia*
E./ Sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus, NISTI verdejegy
Ae 3, 1,90 g, 14 mm, \
Ltsz: R.I.6799
27. *Constantinus dinasztia*
E./ Babérkoszorús, sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus I2I Siscia
Ae 3, 1,84 g, 14–15 mm, ↓
Ltsz: R.I. 6753
28. *Constantinus dinasztia*
E./ Babérkoszorús, sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus, ...ΣC· verdejegy
Ae 3, 3,30 g, 17–19 mm, ↑
Ltsz: 122.1909.14.
29. *Constantinus dinasztia*
E./ Babérkoszorús, sisakos, páncélos (?) mellkép jobbra.
H./ VL típus, <Π verdejegy
Ae 3, 2,23 g, 17 mm, ↓
Ltsz: 22.1932.9.
30. *Constantinus dinasztia*
E./ Babéros, sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus
Ae 3, 2,38 g, 15 mm, ↓
Ltsz: 11A.1984.27.
31. *Constantinus dinasztia*
E./ Babéros, sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus
Ae 3, 2,93 g, 17 mm, ↓
Ltsz: 11A.1984.23.

32. *Constantinus dinasztia*
E./ Babéros, sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus 2I2II Siscia
Ae 3, 3,46 g, 16–17 mm, †
Ltsz: R.I. 6805
33. *Constantinus dinasztia*
E./ Sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus
Ae 3, 3,46 g, 15–16 mm, †
Ltsz: 3A.1981.23.
34. *Constantinus dinasztia*
E./ Babérkoszorús, sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus
Ae 3, 2,59 g, 16–17 mm, †
Ltsz: 3A.1981.27.
35. *Constantinus dinasztia*
E./ Sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus, JINII verdejegy
Ae 3, 2,62 g, 14–15 mm, †
Ltsz: 4A.1981.4.
36. *Constantinus dinasztia*
E./ Sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus
Ae 4, 1,99 g, 11–12 mm, †
L.I.1.1981.2. Lh: Hetény
37. *Constantinus dinasztia*
E./ Babéros, sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus, F2I verdejegy
Ae 3, 1,87 g, 14–15 mm, †
Ltsz: R.I. 6729
38. *Constantinus dinasztia*
E./ Babéros, sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus
Ae 3, 2,70 g, 18–19 mm, †
Ltsz: R.I. 6804
39. *Constantinus dinasztia*
E./ Babéros, sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus, IO- verdejegy
Ae 3, 2,52 g, 17 mm, †
Ltsz: 84.1932.67.
40. *Constantinus dinasztia*
E./ Babéros, sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus
Ae 3, 3,16 g, 14–15 mm, †
Ltsz: 52.1935.1.
41. *Constantinus dinasztia*
E./ Babéros, sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus
Ae 3, 2,83 g, 15–16 mm, †
Ltsz: 3A.1981.25.
42. *Constantinus dinasztia*
E./ Babéros, sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus
Ae 3, 1,77 g, 13–14 mm, →
Ltsz: 9A.1984.2.
43. *Constantinus dinasztia*
E./ Babéros, sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus SISC, Siscia
Ae 3, 2,93 g, 14 mm, †
Ltsz: R.I. 6719
44. *Constantinus dinasztia*
E./ Babéros, sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus, IIIII verdejegy
Ae 3, 2,96 g, 16–18 mm, †
Ltsz: 11A.1984.26.
45. *Constantinus dinasztia*
E./ Babéros, sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus, IIII verdejegy
Ae 3, 2,57 g, 16–17 mm, †
Ltsz: L.I. 3.1988.4. Lh: Kaposvár

46. *Constantinus dinasztia*
E./ Sisakos, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus
Ae 3, 1,71 g, 14 mm, ↓
Ltsz: 11A.1984.24.
47. *Constantinus dinasztia*
E./ Jobbra néző páncélos mellkép, kopott.
H./ VL típus 2I2 Siscia
Ae 3, 2,67 g, 15–16 mm, ↘
Ltsz: 114.1932.65.
48. *Constantinus dinasztia*
E./ Babérkoszorús, páncélos mellkép jobbra.
H./ VL típus, V2X2 verdejegy
Ae 3, 3,87 g, 18–19 mm, ↓
Ltsz: 114.1937.1.
49. *Constantinus dinasztia*
E./ Babérkoszorús (?), köpenyes, páncélos mellkép jobbra, kopott.
H./ VL típus
Ae 4, 2,49 g, 13–14 mm, ↙
Ltsz: 7A.1980.2.
50. *Constantinus dinasztia*
E./ Babérkoszorús, köpenyes mellkép jobbra.
H./ VL típus
Ae 3, 2,2 g, 15 mm, ↓
Ltsz: 11A.1984.25.
51. *Constantinus dinasztia*
E./ Sisakos – sisaktarajjal – páncélos mellkép pajzzsal, balra.
H./ VL típus, CII verdejegy
Ae 3, 2,29 g, 16 mm, →
Ltsz: 79.1934.2.
52. *I. Constantinus*
E./ Sisakos, páncélos mellkép pajzzsal és lándzsával balra.
H./ VL típus, SII II verdejegy
Ae 3, 2,74 g, 15–16 mm, ↑
Ltsz: 13A.1982.319.
53. *I. Constantinus*
E./ Sisakos, köpenyes, páncélos mellkép lándzsával balra.
H./ VL típus, TIICII verdejegy
Ae 3, 2,56 g, 15–16 mm, ↘
Ltsz: 50.1979.2.
54. *I. Constantinus*
E./ Sisakos, köpenyes, páncélos mellkép lándzsával balra.
H./ VL típus T Ticinum
Ae 3, 1,98 g, 14–15 mm, ↓
Ltsz: R.I. 6734
55. *I. Constantinus*
E./ Sisakos fej ?, mellkép ?, balra, kopott.
H./ VL típus, 3202 verdejegy
Ae 3, 3,32 g, 16–17 mm, ↓
Ltsz: 3A.1981.24.
56. *Constantinus dinasztia*
E./ Sisakos, páncélos mellkép balra, pajzsot és lándzsát tart.
H./ VL típus
Ae 3, 2,25 g, 15 mm, ↓
Ltsz: L.I. 3.1988.3. Lh: Kaposvár
57. *Constantinus dinasztia*
E./ Sisakos, páncélos mellkép balra.
H./ VL típus, a szelvényben vonalkák
Ae 3, 2,07 g, 14–15 mm, ↓
Ltsz: 13A.1982.317.
58. *I. Constantinus*
E./ Gyöngydiadémós mellkép, páncélban balra.
H./ VL típus
Ae 3, 1,6 g, 15–16 mm, ↙
Ltsz: 11A.1984.22.
59. *Constantinus dinasztia*
E./ Fejdíszes (?), köpenyes mellkép balra.
H./ VL típus, CI2A verdejegy
Ae 3, 4,17 g, 16–17 mm, ↑
Ltsz: 55.1934.2.

60. *Constantinus dinasztia*

E./ Fejdíszes (?) fej ? mellkép ? balra, kopott.

H./ VL típus

Ae 3, 2,00 g, 14–15 mm, †

Ltsz: 3A.1981.26.

61. *Constantinus dinasztia*

E./ Gyöngydiadémós fej balra, vagy mellkép ? vagy pajzs ?, kopott.

H./ VL típus

Ae 3, 2,93 g, 16 mm, †

Ltsz: 2.1981.4.

Bíróné Sey Katalin

Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár
1088 Budapest Múzeum krt. 14–16.

ZEITGENÖSSISCHE FÄLSCHUNGEN RÖMISCHER MÜNZEN IM MÜNZKABINETT DES UNGARISCHEN
NATIONALMUSEUMS

Der Artikel ist die Fortsetzung zu der Arbeit, die in der vorigen Nummer von *Numizmatikai Közlöny*, 85–87 (1987–1988), erschien und in der Fälschungen mit Fundort und aus Streufunden aus der Sammeltätigkeit der letzten 60 Jahren publiziert wurden.

Nun werden die zeugenössischen Fälschungen des Typs VICTORIAE LEATAE PRINC PERP (zwischen 2 Viktorias Schild auf Altar), Ae 3, die in der Zeit der Herrschaft der Constantinus Dynastie im 4. Jahrhundert geprägt wurden, publiziert. Dieser Typ kommt am häufigsten unter den Fälschungen vor. Die Originalmünzen wurden 318–320 geprägt, ihre Imitationen natürlich danach, wobei sie jedoch nicht genauer datiert werden können (Taf. IX–X.).

Die Münzzeichen sind zum Großteil unerkennbar, Unter den lesbaren kommt natürlich das Zeichen der Prägestätte in Siscia am häufigsten vor.

Régészeti jegyzetek I. László király érméinek sorrendjéhez*

Magyarországon a pénzűjtás vagy pénzrontás rendszerének bevezetése Salamon király uralkodási idejétől feltételezhető,¹ aki országlásának tizenegy éve alatt több érmefajta veretett.² Ez a gyakorlat I. László korában tovább folytatódott: ő az 1077 tavaszi trónralépése és 1095 július 29-én bekövetkezett halála közötti időben 10 érmetípust bocsátott ki (CNH 25–28, 31–34, 36–37). Nagyon valószínű, hogy az egymást követő veretek forgalomba hozatalára kétévenként, húsvét táján került sor, s emiatt pénzei jól tagolt abszolút kronológiai keretbe helyezhetők.³ E pénzek érmekepei elég nagy változatosságot mutatnak, amire azért volt szükség, hogy az újat a régiektől ránézésre is meg lehessen különböztetni, mert a lakosság csak így tudott könnyen megszabadulni a számítási értéküket gyorsan elvesztő régi érméktől. Öt-tíz év múlva viszont, az összetéveszthetőség veszélye nélkül lehetett veretni kezdeni a régebbiektől csak némileg eltérő új típusokat; megőrizve így a folyamatosság látszatát is.⁴ Sajnos az érmék kibocsátási sorrendjét nem ismerjük, s a rekonstruálására csak korlátozott lehetőségeink vannak: az átlagsúlyok alakulásának vizsgálata és a folyamat történeti értékelése, a finomság mérése, az érmekepek változása és kapcsolódása egy uralkodó elődje és utódja, illetve saját további veretei, érmekepeihez, az egyes típusoknak kincsleletekben, s amint azt az alábbiakban elsőként szerepeltetni fogom, temetőekben és sírleletekben való együttes előfordulása. Amint azonban a későbbiekből kiderül, e módszerek hiánytalan alkalmazása sem vezet véglegesnek tekinthető eredményre.

*E tanulmány vázlata megjelent: Kovács, L.: B.M. Szőke – L. Vándor: Pusztaszentlászló Árpád-kori temetője. Acta ArchHung 42(1990): 9. jegyzet.

¹Mivel I. András CNH 11 típusú első vereténél nehezebb CNH 12 számú érmeje többször körülnyírna kerül elő, Hóman B. arra gondolt, hogy közvetlenül a kiverés után, még a királyi verdbén csonkíthatták meg őket, ill. a korábban teljes súllyal mégis kibocsátott példányokat idővel beváltva utólag nyírták körül. E módszerrel mintegy a könnyebb pénzlábra tértek volna át, vagyis „a periódusonként való pénzkibocsátásnak első, primitív formában történt jelentkezése volt a pénzek körülnyírása.” A módszert persze a kereskedők, s magánsemmel is utánozhatták: *Hóman, B.: Magyar pénztörténet 1000–1325.* (Budapest 1916) 213–217, 220. Gondolatmenetét teljességgel elutasította: *Györffy, Gy.: Az új társadalmi rend válsága.* (Budapest 1986) 68–69. A megfigyelt jelenség valóban általános a Kárpát-medencében – bár teljes adatgyűjtése még nem történt meg! –, s csak sokkal kisebb mértékben fordul elő I. András utódainak érmeivel. További vizsgálat tárgya lehetne, hogy az I. András uralkodásának elejére jellemző érmekeveredés nem csupán az I. István halálát követő nyugtalan évek következménye-e olyképpen, hogy nem történt meg következetesen az elődök érmeinek egy új pénz verésekor rendszeresített beváltása: *Hóman, B.: i.m.* 204. Emellett szól az a tény, hogy I. András egyébként a 14 éves uralkodása alatt utódainál kevesebb, mindössze két érmetípust veretett (CNH 11 és a 12(14)): ugyanazon veret és kétféle körülvágata).

²Réthy L. és Huszár L. egyaránt négy-négy veretével számolt (CNH 19–22 = H 14–17, az utolsó típus három nagyság-változatban), míg Hóman B. hat érmekibocsátását vallotta (CNH 19–22, 22A–B). Szerinte Salamon „tízévi uralkodása alatt öt ízben bocsátott ki új pénzt – ami kétévenkénti rendszeres pénzújításra mutat”, s ez a fokozatos pénzrontással járt együtt. A hatodik kibocsátás (CNH 21) már I. Géza-kori volt: *Hóman, B.*: i.m. 224–227. Salamon pénzreformjának hátterét Györffy Gy. világította meg, ő hét, csökkenő súlyú, s az elődeiénél kevésbé finom ezüsből vert érmefajta ugyancsak kétévenkénti cseréjével számolt (CNH 19, 20, 22, 22A–B, 21, 19A). Megállapította, hogy a veretek egymásutánisága még véglegesen nem tisztázott, különösen az utolsó kettővel illetően: *Györffy, Gy.*: Az új társadalmi... 872–874, 887. Salamon a mogyoródi csata után, 1074 tavaszán Pozsonyba menekült, ahol beszorítva, 1080-ig békében meghúzódhatott: *Györffy, Gy.*: Az új társadalom... 884–886, 896–897. Pozsonyi pénzverdére ezidőből nincsen adat, s ugyanez vonatkozik Salamon ottani pénzverésének feltételezésére is. Ezt a témát időközben kidolgoztam: *Kovács, L.*: Salamon pénzveréséről. Századok 124(1990) sajtó alatt.

³Hóman, B.: i.m. 230–231, 415–418; Rádóczy, Gy.: I. László pénzeinek korrendi meghatározása metrológiai alapon. Az Érem 24 : 45/46 (1968) 4–7.

⁴ *Hóman, B.*: i.m. 246–247. Biztos ellenpélda is akad: pl. CNH 24–25!

I. László említett tíz érmefajtája közül az I. Béla és I. Géza CNH 16 és 24 számú vereteivel egyező érme-képi és hasonló súlyú CNH 25 érméjét joggal tekintette elsőnek minden sorrendi kísérlet szerzője (2. ábra), a folytatásról azonban megoszlottak a vélemények. Rupp J. munkájában már a CNH későbbi sorrendjével azonos rendszer jelentkezett,⁵ a Weszerle J.-féle sorozat viszont indoklás nélkül, lényegesen eltért tőle.⁶ A CNH rögzítette sorban a hasonló érmekepek alkotta párosok követték egymást (CNH 25–26, 27–28/30/, 31–32, 33–34, 36–37), de sorrendjük az időközben előkerült kincsletek összetétele alapján kérdéssé vált. Nuber F. K. ezi-rányú tapasztalatai, valamint saját metrológiai vizsgálatai nyomán (1–2. ábra), Hóman B. a CNH 25, 27, 36, 31, 26, 34, 37, 28(-30), 32, 33 sorrend mellett foglalt állást. Ő ismerte fel, hogy Salamonhoz hasonlóan I. László is gyakorolta a kétvétenkénti pénzűjtást, de szemben vele, a kényszerű pénzbeváltás lépéseivel nem csökkenteni, hanem éppen ellenkezőleg, növelni óhajtotta veretei értékét. A külső körülmények azonban dön-tően befolyásolták ezt a törekvést! Hóman B. véleménye szerint, I. László első verete (CNH 25) még I. Géza könnyű obulusához igazodott, de második érméjével (CNH 27) már visszatért apja – Béla – még herceggként veretett pénze nehezebb pénzlábjához. Ezután a következő, még súlyosabb veret (CNH 36) kivételétől eltekint-ve, négy további pénzénél (CNH 31, 26, 34, 37) is ehhez a pénzlábjhoz ragaszkodott. Uralkodásának végén az összes korábbi magyar veretnél nehezebb átlagsúlyú három érmét veretett (CNH 28, 32, 33), s ezeket a koráb-ban említett CNH 36-tal együtt, az első magyar denároknak kell tekinteni. A folyamat nem volt egyenes von-alú, mert az abszolút kronológiából következően 1079-től a CNH 27, 1091-től pedig a CNH 28 példányai gyakori körülvágással maradtak ránk (olyannyira, hogy utóbbi kétféleképp megnyírt példányai a CNH 29–30 számait kapták), s ez Hóman B. szerint annak a jele, hogy a kincstár az említett háborús évek eseményei miatt a pénzcsonkítás jövedelemszerző módszeréhez volt kénytelen nyúlni.⁷ Később Jeszenszky G. egy nagy felvi-déki kincslet feldolgozásakor a típusrend megállapításához szóba jöhető módszerek használhatóságát is ellenőrizte. Rámutatott az átlagsúlyszámítás eredményeinek ingatag voltára (vö. 1. ábra), a finomság mért ada-tainak átlagolásából fakadó nehézségekre, a pénzverőjegyek változásának értelmezhetetlenségére, s a sorrendi-ség megállapítását az érmekepek egésze és részletei látványának összevetése alapján kísérte meg. Három veret-csoportot különített el: az elsőbe a durva verésű, a hátapon árkolásként jelentkező, vastag előlapi peremű négy, a másodikba a finoman rovátkolt vagy gyöngyözött szélű ugyancsak négy, a harmadikba pedig az elő-zőktől teljesen elütő két érmefajta került, s e csoportok belső sorrendjének megállapítása után a következő sorrendiség mellett foglalt állást: CNH 25–26, 28(-30), 36; 27, 31–33; 34, 37.⁸ Rendszerét átvette Unger E. munkája,⁹ Huszár L. viszont tudomást se véve róla, a CNH sorszámainak megfelelően haladt.¹⁰ Valószínűleg nem hitt a hasonló kísérletekben, mert egy másik munkára sem tért ki. Rádóczy Gy. I. László érmetípusait a sajátkezűleg lemért nagy számú ép veret alapján nyert átlagsúly (1. ábra) szerint rakta sorba. Ezután a CNH fent említett öt érmekep-párosát átlagsúlyaik figyelembevételével két öttagú csoportra választotta szét, s az átlagsúlyok növekvő sorozatát a típusrend megtartása miatt a végén megbontva, az alábbi kibocsátási rend-szert állította fel: CNH 25, 28, 31, 37, 34 (I. csoport), 26–27, 32, 36, 33 (II. csoport). Az abszolút kronológia említett keretében e rendszer szerint az 1075–1091 közötti nyolc típusnál az átlagsúly egyenletes növekedése volt a jellemző, ezután pedig a délvidéki hadjáratok és a kun betörés, 1092-ben pedig az orosz háború költségei miatt az utolsó két kibocsátás átlagsúlya valamelyest mérséklődött. Az I. László verette denársúlyú pénz idő-szaka szerinte 1085-ben, a 0,70 gramm átlagsúlyú CNH 34-gyel kezdődött meg.¹¹

⁵ Még a CNH 35 és 37 nélkül: Rupp, J.: Magyarország ekkorig ismeretes pénzei lerajzolva történeti, s pénztudományi kútfők után megmagyarázva. (Buda 1841) 29–36, II.t.37–42, III.t.43–48, X.t.296–298.

⁶ Sorrendje a CNH 25, 26, 36, 31, 32, 31, 33, 34, 28, 29, 30, 27 sorrendnek felelt meg: Weszerle, J.: Hátrahagyott érmé-szeti táblái. (Budapest 1911²) VII. t.10–27, VIII.t.1–30.

⁷ Hóman, B.: i.m. 207–211, 229–231. Hóman B. sorozatának minden tagja szemlátomást különbözött az előzőtől, míg a CNH sorrendjében a 25 és 26 között a különbség nem volt szembetűnő.

⁸ Jeszenszky, G.: Szent László korabeli magyar éremlelet és tanulságai. NK 38–39 (1939–1940) 33–38. Egy másik cik-keben újra utalt a CNH 36 korai voltára: Jeszenszky, G.: Szent László korabeli éremlelet Székesfehérvár vidékéről. NK 41 (1942) 27. Vö. 15. jegyzet!

⁹ Unger, E.: Magyar éremhatározó. Középkor (1000–1307). (Budapest 1960) 6.

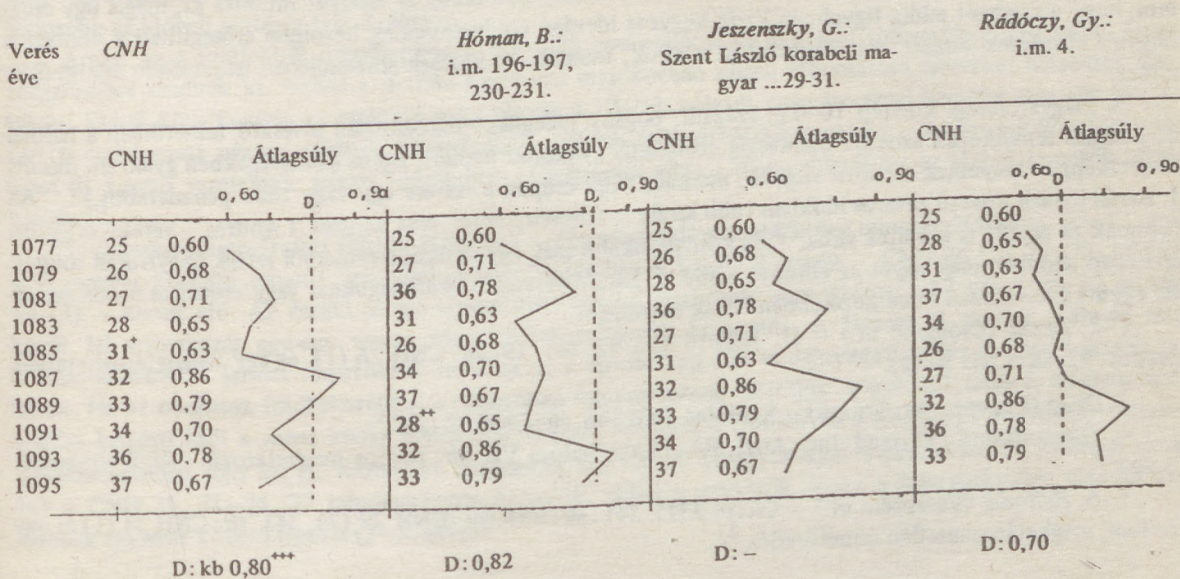
¹⁰ Témánkat illetően ellentmondásos, hogy miután megállapította: az I. László által veretett kb 0,8 g súlyú és nehezebb érme-k már valódi denárok, katalógusában ennél jóval könnyebb pénzeket is (pl. CNH 31, 34, 37) is denárnak nevezett meg: Huszár, L.: Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute. (Budapest 1979) 10, 35–36: H 21–30.

¹¹ Rádóczy, Gy.: i.m. Sorrendjében ugyanolyan jól váltogatják egymást az eltérő érmekepek, mint Hóman B. rendszeré-ben, viszont a Jeszenszky-féle sorban éppen az a baj, mint a CNH-nál: a hasonló érmekepű CNH 25, 26-tal való kezdés!

CNH szám	Hóman, B.: i.m. 208-209.	Jeszenszky, G.: Szent László korabeli magyar...29-31	Jeszenszky, G.: Szent László korabeli...24-27.	Rádóczy, Gy.: i.m. 4.	Átlag (1.)	Átlag (2.)
25	0,61 g (29 db)	0,60 (68)		0,60 (62)	J 0,60	0,60
26	0,70 (25)	0,66 (152)	0,79 (6)	0,70 (127)	J 0,66	0,68
27	0,68 (35)	0,71 (306)	0,76 (3)	0,72(249)	J 0,71	0,71
28	0,66 (37)*	0,66 (138)	0,63 (5)	0,62 (75)	J 0,66	0,65
31	0,69 (28)	0,63 (315)		0,63 (298)	J 0,63	0,63
32	0,84 (46)	0,87 (233)	0,88 (110)	0,85 (156)	J 0,87	0,86
33	0,81 (81)	0,78 (255)	0,79 (111)	0,79 (214)	J 0,78	0,79
34	0,70 (35)	0,70 (45)		0,70 (32)	J 0,70	0,70
36	0,83 (55)	0,78 (151)	0,90 (6)	0,77 (211)	R 0,77	0,78
37	0,67 (21)	0,66 (35)		0,67 (21)	J 0,66	0,67

1. ábra I. László érmeinek típus szerinti átlagsúlya különböző mérések alapján, két tízesre kerekítve (Jelmagyarázat: Átlag (1.): Egy sorozatméréssel, a legtöbb darabból kapott átlagsúly a szerző nevének kezdőbetűjével; Átlag (2.): Az összes példányból számított átlagsúly; *: Hóman B. táblázatában a CNH 28: 0,82 (20) és a CNH 29-30: 0,5 (17) adata külön szerepel, itt összesítve)

2. ábra I. László érmeinek keltezett típusrendje különböző szerzők szerint (Jelmagyarázat: Átlagsúly: 1. kép: Átlag (2.); *: A denárok Huszár, L.: i.m. 35-36. nyomán; **: Denárként csak a CNH 28-ra mért 0,82 g átlagsúly alapján, Hóman, B.: i.m. 211.; ***: A denársúly Huszár, L.: i.m. 10. nyomán; - kövérrel szedve a denárok CNH száma D: A szerzők végezte átlagsúlymérések után, általuk feltételezett denársúly)

Utoljára Györffy Gy. tekintette át a tárgyalta kérdést. Tömör megfogalmazás szerint „László – Salamont követve – kétévenként új pénz veretett..., először a Géza által vert 0,6 gramm súlyú dénár, tulajdonképpen fél-dénár vagy obulus verését folytatta, de már második veretétől kezdve rátért a 0,65–0,7 gramm körüli nehezebb denárookra, majd uralkodása második felében elkezdte az elődeiét meghaladó súlyú, 0,80 gramm körüli denárok verését, melyből összesen három veret készült..., belőle 40 darab, azaz 1 pensa azonos értékű lett egy denárak verését, melyből uralkodása végén kibocsátott két veretével letért az aranyalapról...¹² A fentebb ismertetett elméletek közül csak Rádóczy Gy. munkájára nem hivatkozó¹³ Györffy Gy. véleménye lényegében Jeszenszky G. okfejtésével vethető össze, különösen annak figyelembevételével, hogy ugyanő egy

¹² Györffy, Gy.: Az új társadalom... 904–905.

¹³ Györffy, Gy.: Az új társadalom... 1668.

másik munkájában a CNH 33 és 37-et a Jeszenszky-féle típusrend abszolút időrendjének megfelelő keltezéssel említette meg.¹⁴

A bemutatott nézetek összevetéséhez szükségét éreztem egy egységes adatsor kialakításának, hogy eltüntessem az egyes szerzők mérési eredményeinek eltéréseit. Ezt az adatsort típusonként az összes mért példány átlagsúlyából visszszámított összsúlyból nyert új átlagsúlyokból állítottam össze (1. ábra: Átlag 2.), eltekintve attól, hogy a mért darabok bizonyos része feltétlenül azonos lehetett. Az átlagsúly változásának vonalát a szerzők szerinti típusrendben felrajzolva¹⁵ (2. ábra) megállapítható, hogy ha az átlagsúly növelését – azaz egyre súlyosabb pénz verését – I. László tudatos pénzügyi tevékenységének tekintjük, akkor ezt leginkább az amúgyis ennek a folyamatnak a kifejezésére törekvő Rádóczy-féle sorrend tükrözi, a nagyjából emelkedő tendenciájú görbéjével, s a végén mutatkozó, logikus magyarázatú visszaeséssel. A Hóman- és a Jeszenszky-féle rendszer első átlagsúlyi csúcsa 1081-ben, ill. 1083-ban ugyan magyarázható lenne Salamon király megbékítésével, s a nála lévő kincstár(rész?) visszaszerzésével 1080-ban, vagy összeesküvésének elfojtásával 1081-ben,¹⁶ de a görbe további futásának indoklására már hiányoznak az adatok. Ugyanakkor talán nem véletlen, s a jelenség feltehetőleg valójában I. László tudatos törekvését tükrözi, hogy a legnagyobb átlagsúlyú három veretéből kettő-kettő Hóman B. és Jeszenszky G. szerint (CNH 32–33), ill. mindhárom, Rádóczy Gy. szerint (CNH 32, 36, 33) uralkodásának utolsó harmadában kerülhetett kibocsátásra. Ezek az érmék vitathatatlanul denárok voltak!

A fenti áttekintés – véleményem szerint – a Rádóczy-féle rendszer előnyét mutatta ki, mégis úgy érzem, hogy a régészet eddig figyelmen kívül hagyott idevágó eredményeinek bevonása elősegítheti a döntést a tárgyalat elméletek között. Az alábbiakban a sírok, temetők és kincsek sorrendjében ismertetem adatgyűjtésemet.

A magyarországi köznép 10–12. századi, pogány jellegüket fokozatosan elvesztő temetőiben a halotti obulusadás temetkezési szokása mindvégig szubjektív gyakorlat maradt. Egyes közösségekben gyakran, másutt kivételképpen helyeztek a halott szájába, markába vagy csupán a testére egy vagy több pénzdarabot.¹⁷ Az I. István halálát követő zavaros időkben több király – I. István, Péter, Aba Sámuel, I. András – veretei is együtt forogtak és együtt is kerültek sírba,¹⁸ de később inkább csak egy uralkodó érméiből tettek nagyrítván többet, általában azonban csak egyet az elhunyt mellé. I. László veretei többedmagukkal vagy elődei és utóda érméivel együtt a következő temetkezésekben láttak napvilágot:

1–2. *Deszk* (Csongrád m.) – D. Temető 19., 92. sír: 19. sír: CNH 26 (1), és egy meghatározhatatlan töredék, 92. sír: CNH 30 (2),^{18a}

3. *Ducó* (Ducové, okr. Trnava) – Kostolec dűlő 346. sír: CNH 32 (2),¹⁹

4. *Gyulavarsánd* (Várşand, jud. Arad, R) – Laposhalom VII. sír: pontos meghatározás nélkül elpusztult (2 db)²⁰

5–6. *Halimba* (Veszprém m.) – Cseres 331., 341. sír: 331. sír: CNH 29 (2), 341. sír: CNH 34 (1) és egy további, meghatározhatatlan érmetöredék,²¹

¹⁴ 1091. és 1095. évi kibocsátásuként említette I. Lászlónak az I. András tihanyi sírkövén láthatóhoz hasonló három horodozható kereszttel díszített súlyos denárait (= CNH 33), valamint a keresztetekéhez hasonló kereszttel ékes vereteit (= CNH 37): Györffy, Gy.: Szt. László. László király emlékezete. (Budapest 1977) 15, 19–20.

¹⁵ Jeszenszky G. tisztában volt a pénzváltás rendszerével, de úgy gondolta, hogy ez a művelet csak a CNH 25 és 26 forgalomba hozatala után, a CNH 28 kibocsátását követően indult meg: Jeszenszky, G.: Szent László korabeli magyar... 34. Típusrendjét és a kétévenkénti típusváltás abszolút időrendjét a 2. ábra összeállításához én kapcsoltam össze, Jeszenszky G. abszolút időrendet nem adott meg, s a denárokat sem nevezte meg.

¹⁶ Györffy, Gy.: Az új társadalmi... 897.

¹⁷ Kovács, L.: Bemerkungen zur Arbeit von István Gedai: A magyar pénzverés kezdete. Acta Arch Hung 40(1988) 288–290.; Kovács, L.: Megjegyzések Gedai István: A magyar pénzverés kezdete c. könyvéhez. Századok 122(1988) sajtó alatt.

¹⁸ Gedai, I.: A magyar pénzverés... 68–69; további példák: Kovács, L.: Zur ersten Publikation einer neuen Veröffentlichungsreihe. Acta Arch Hung 36(1984) 276: 25. jegyzet.

^{18a} Az adat megküldését Kürti Bélának itt is megköszönöm.

¹⁹ Az adat közlésének engedélyezését Alexander Ruttkaynak ezúton is megköszönöm.

²⁰ Roska, M.: A gyulavarsándi (Arad m.) Laposhalom régeltani viszonyai. FolArch 3–4(1941) 52.

²¹ Török, Gy.: Die Bewohner von Halimba im 10. und 11. Jahrhundert. ArchHung 39(1962)162–163.

7. *Kaposvár* (Somogy m.) – 61. sz. út 549. sír: CNH 26 (2),²²
 8. *Madár* (Modrany, okr. Komárno, CS) – Szentkirálykúti dűlő 38./1977. sír: CNH 34 (1) és Kálmán érmeje (CNH 46),²³
 9–11. *Magyarhomorog* (Hajdú-Bihar m.) – Kónyadomb 276., 288., 452. sír: 276. sír: CNH 30 (1) és egy meghatározhatatlan töredék, 288. sír: CNH 26 (1), 36 (2), 452. sír: I. Géza érmeje (CNH 24) és CNH 25 (1),²⁴
 12. *Mezőberény* (Békés m.) 43. sír: Salamon érmeje (CNH 22) és CNH 26 (1), CNH 36 (5),²⁵
 13. *Napkor* (Szabolcs-Szatmár m.) 10. sír: CNH 31 (3),²⁶
 14–16. *Oroszlámos* (Banatsko Aranđelovo, opšt. Novi Kneževac, J) I–III./1903. sír: I./1903. sír: CNH 25 (1), 26 (1), II./1903. sír: Salamon érmeje (CNH 19) és CNH 26 (1),²⁷ 33 (1), III./1903. sír: CNH 36 (1) „más töredékekkel”,²⁸

17. *Tiszalúc* (Borsod-Abaúj-Zemplén m.) – Sarkadpuszta 142. sír: CNH 36 (2).²⁹

Az összegyűjtött tizenhét adatból tizenegy (1–7, 9, 13, 16–17) nem értékelhető. Egy ellenben megerősíti a CNH 25 korai kibocsátásának feltevését (11.), egy pedig a CNH 26 hozzá közeli korát (14.), míg további kettő a CNH 36 tőlük nem távoli forgalmi idejére utal (10, 12.). Egy síregyüttes a CNH 34 késői volta mellett érvel (8.). E „tanulások” óvatos összegzése egyértelműen a Jeszenszky-, kevésbé a Hóman-, s legkevésbé a Rádóczy-féle sorrendiséggel egyeztethető. Ugyanez vonatkozik a szélesebb időhatárai miatt kétségesebb keltező erejű hatodik leletre (15.), hiszen Salamon verete (CNH 19) és a CNH 33 között az ő rendszerében a legkisebb az időbeli távolság (vö. 2. ábra).

Amint az a fentiekből megállapítható, a halotti obulusnak szánt érmekeket többnyire a pillanatnyi érme-forgalomból emelték ki, hiszen a sírokba egy típusú vagy korban közeli kibocsátású vereteket helyeztek általában. Ebből következően az említett nagy sírszámú 10–12. századi magyarországi köznépi temetők jól feltárt és térképezett pénzes sírjainak rendszeréből – annak felismerhetősége esetén! – ugyancsak következtetni lehet I. László vereteinek relatív időrendjére. Gyűjtésem szerint ilyen vizsgálatra az alábbi temetők alkalmasak.³⁰

1. *Biharkeresztes-Ártánd* (Hajdú-Bihar m.) – Nagyfarkasdomb: eredetileg mintegy 200 síros, 10–12. századi magyar köznépi temető, amelynek 8 temetkezésében I. László 8 érmeje – CNH 26 (2), 27 (2), 28 (1), 36 (3) – került elő. Az északi részen elpusztított temető szerkezete nem világos: a 47 pénzes sír 52 érmeje közül 10 temetkezés egy-egy verete meghatározhatatlannak bizonyult. A Hóman B. szerint Kálmán első három veretével³¹ jelzett temetőrészt leszámítva, a sírmező ép déli és délnyugati szélén I. László érmeit találták. Ha az obulusok földbekerülését e temetőben folyamatosnak tekintjük, akkor az I. Géza és Kálmán uralkodása közötti időt a szent király vereteinek hiányos sorozata a Hóman- és a Rádóczy-féle rendszer szerint egyenletesebben tölti ki, ha viszont az obulusadás menetében kihagyásokkal is számolunk,³² hiszen a sírok-ból a CNH 25, 31–34, 37 mindenképpen hiányzik, akkor a meglévők éppen a Jeszenszky-féle sorrend első felének egymást követő típusai (2–3. ábra).³³

²² Bárdos, E.: Középkori templom és temető Kaposvár határában. *Somogyi Múzközl* 3(1978) 195.

²³ Kolníková, E.: Přirastky mincí v Archeologickom Ústave SAV v roku 1977. *AVANS* (Bratislava 1978) 147.

²⁴ Dienes I. és a szerző 1961–1971, 1985–1988. között végzett, közöletlen ásátása.

²⁵ MNM Középkori Osztály lt.sz.: 12./1944: 43. sír.

²⁶ Az adat közlésének engedélyezését Fodor Istvánnak ezúton is megköszönöm.

²⁷ Tömörkény, I.–Harsányi, P.: A szegedi múzeumba került régipénz leletek. *NK* 11(1912) 12. Sajtóhibaként CNH 20-ként szerepel: Tömörkény, I.: Oroszlámosi leletekről és ásátás a Körös éri iskolánál. *ArchÉrt* 24(1904) 269.

²⁸ Tömörkény, I.–Harsányi, P.: A szegedi múzeumba... 12; Tömörkény, I.: Oroszlámosi leletekről... 269.

²⁹ Kovács, L.: A tiszalúc-sarkadpusztai (Borsod-Abaúj-Zemplén m.) 11. századi magyar temető. *ArchÉrt* 111(1986) 219, 221–222.

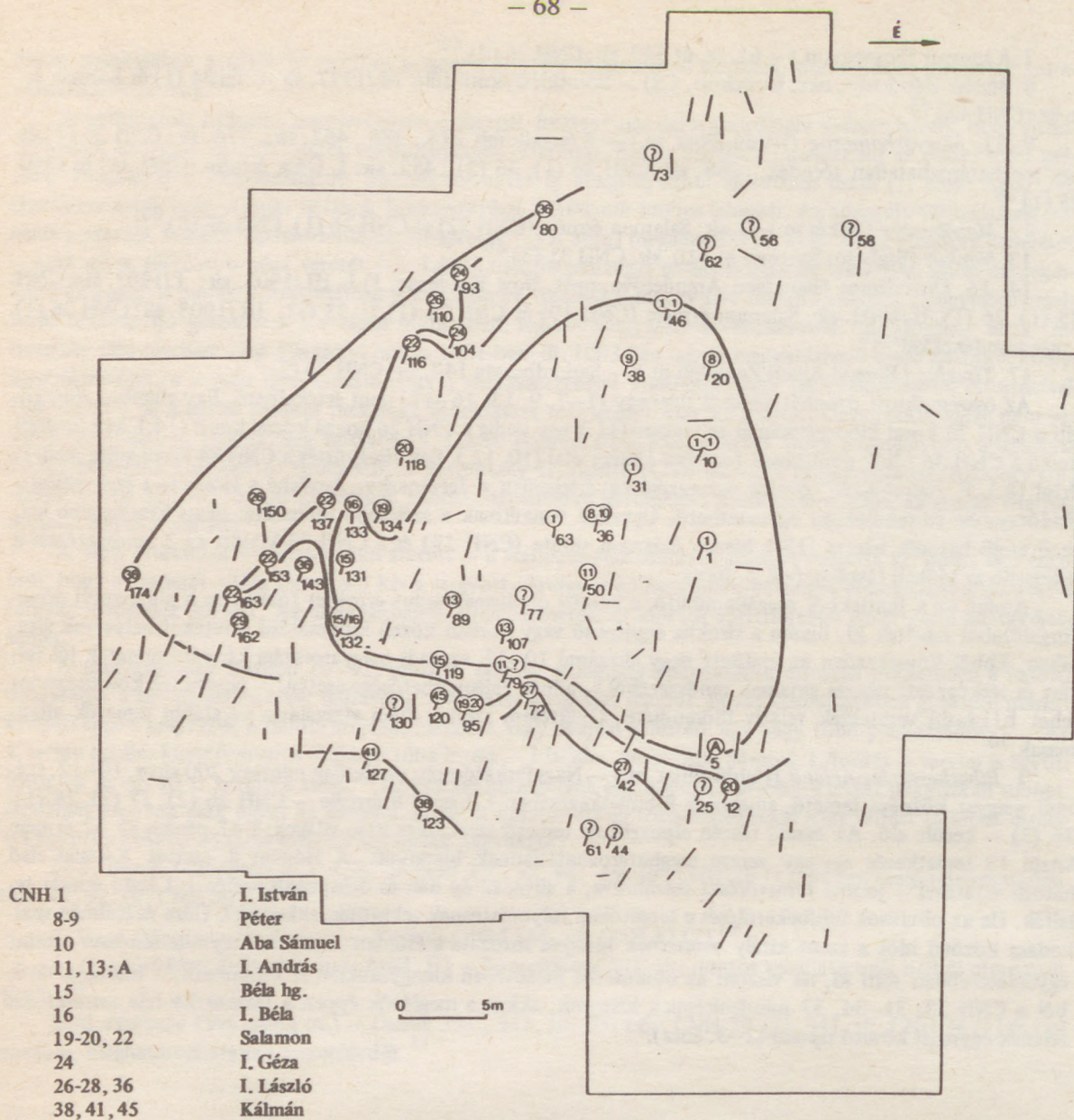
³⁰ Hangsúlyozni szeretném, hogy ez a vizsgálat csak az érmékre szorítkozott, s az érintett temetkezések és környezetük régészeti anyagát figyelmen kívül hagyta. További adatokra a már feltárt, de még közöletlen Csekej (Čakajovce, okr. Nitra, CS) – Kostolné dűlői és a Hajdúdorog (Hajdú-Bihar m.) – temetőhegyi temetők közzététele után számíthatunk!

³¹ CNH 45, 38, 41, 46 stb.: Huszár, L.: i.m. 36.

³² Kovács, L.: Bemerkungen zur Arbeit... 288–290; Kovács, L.: Megjegyzések Gedai István... ..

³³ Mesterházy K. közöletlen ásátása. Az adatok közlésre átadását ezúton is megköszönöm!

3. ábra: A Biharkeresztes–Ártánd, nagyfarkasdombi temető érmés sírjai

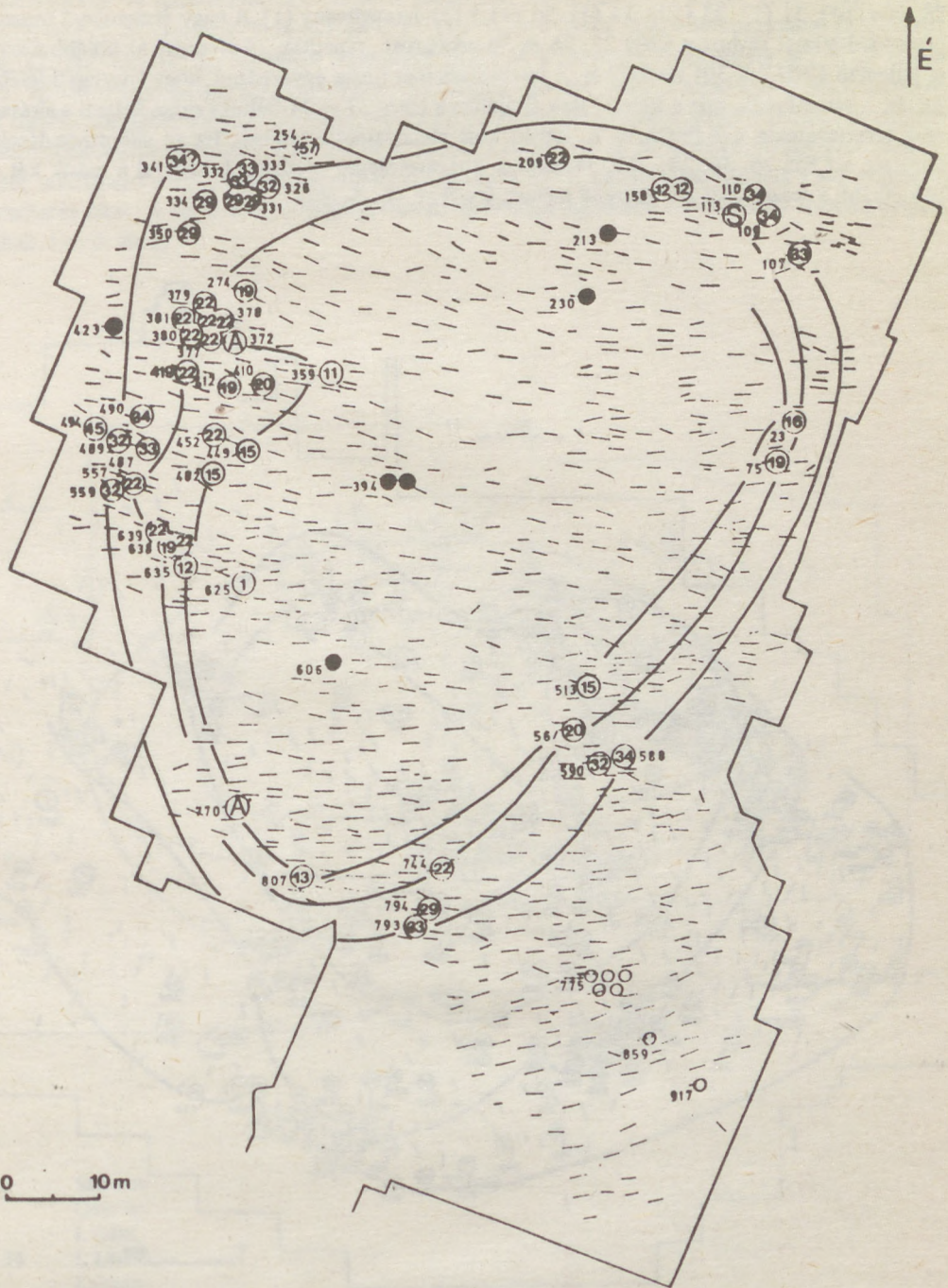
(Megjegyzés: A 3–7. ábrán közölt temetők érméit Gedai I. határozta meg. A térképeken a CNH 28–30 az eredeti számain, a jelmagyarázatban és a szövegben csak CNH 28-ként szerepel)

2. *Halimba*—Cseres: 932 síros, teljesen feltárt, 10–12. századi magyar köznépi temető, amelynek 57 temetkezésében 67 érmére bukkantak. A közreadó Török Gy. – igaz még Rádóczy Gy. tanulmányának megjelenése előtt – rámutatott arra, hogy az itt előkerült 19 I. László érmének – CNH 29 (5), 32 (4), 33 (5), 34 (5) – a temető szélén megfigyelhető helyzete a Jeszenszky-féle rendszerrel egyeztethető.³⁴ I. Géza veret itt nem került napvilágra, s Kálmán korát is csak első érméjének (CNH 45) egyetlen példánya képviselte, majd II. Istvánt kihagyva, egyetlen II. Béla veret (CNH 57) zárta a hiányos sort. I. László érméi szintén hiányos sorozatot alkottak, s ismét a Rádóczy-rendszer szerint ívelték volna át egyenletesebben a király uralkodási idejét. A Hóman-féle sorrend jobban, a Jeszenszky-féle kevésbé ugyan, de szinte kínálja az uralkodó pénzeit tartalmazó sírok egymáshoz közeli helyzetéhez illő időrendi közelségüket is! A CNH 32–34 temetőszéli felbukkanása viszont legjobban Jeszenszky rendszerével vethető össze, s ellentmondani látszik a CNH 34-nek a másik két

³⁴ Török, Gy.: i.m. 90-100.

rendszerben elfoglalt abszolút időrendi helyzetével. (2., 4. ábra)

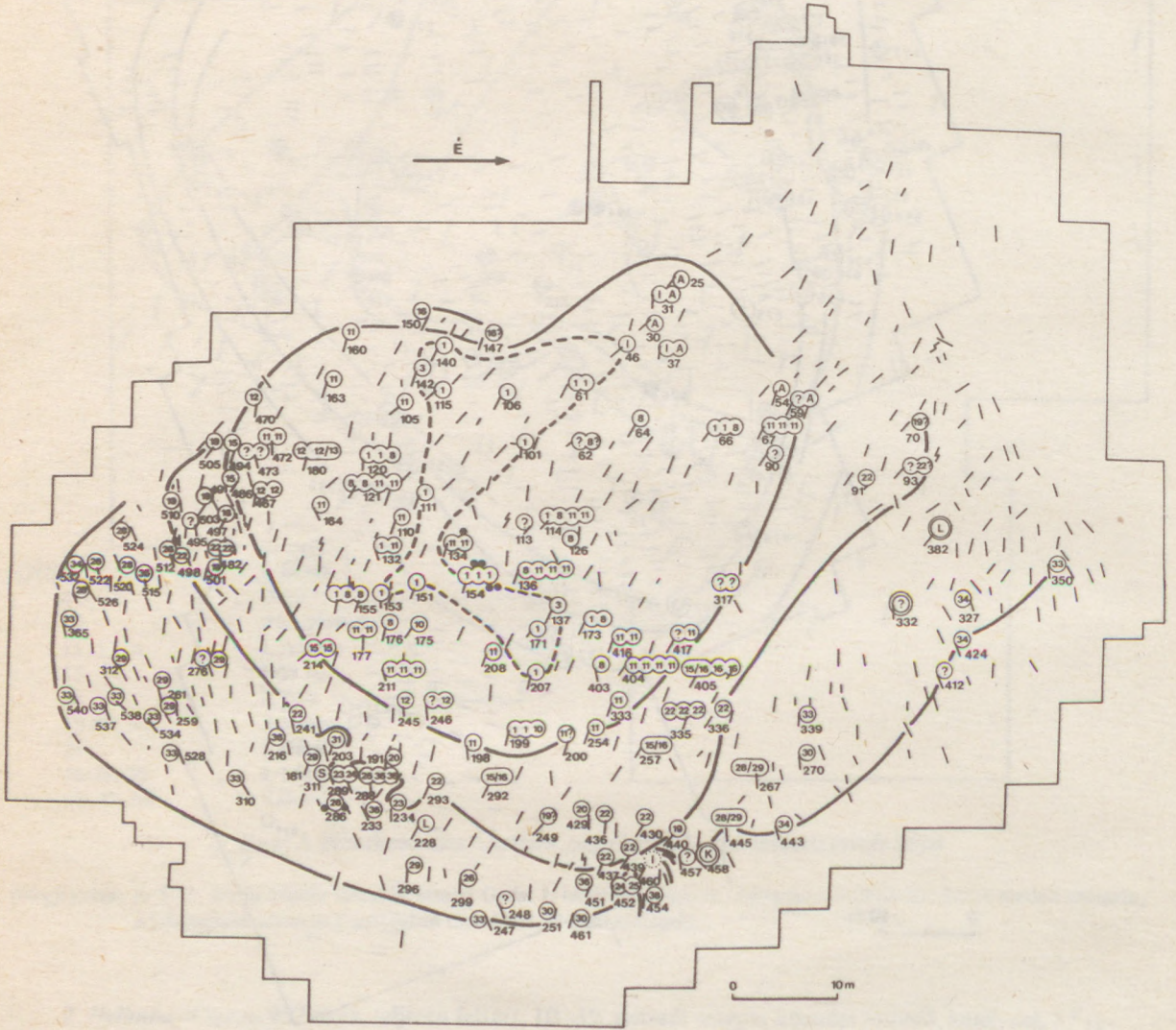

•	római
o	nyugat-európai (10. sz.)
CNH 1	I. István
11, 13; A	I. András
15	Béla hg.
16	I. Béla
19-20, 22; S	Salamon
28, 32-34	I. László
45	Kálmán
57	II. Béla

4. ábra: A halimba-cseresi temető érmés sírjai

3. Magyarhomorog-Könyadomb: 540 síros, teljesen feltárt, 10-12. századi magyar köznépi temető, melynek 145 temetkezésében 201 érme látott napvilágot, s közöttük 42 I. László veret: CNH 25 (1), 26 (6), 28(-30) (14), 31 (1), 33 (10), 34 (4), 36 (4), ? (1), hamisítvány (1). A nagy érmeszámú temetőben a Salamon pénzekkel jelzett sávhoz a CNH 25, 26 és 36 példányai „tapadtak”, keveredve az inkább a következő szakaszra jellemző CNH 28(-30) veretekkel. A temetőterképet nézve egyértelmű, hogy a nyugati felében korábban véget ért a temetkezés, míg a keleti félen általában a CNH 33 és 34 felbukkanása keltezi a sírásás befejezését, kivéve természetesen a Kálmán és II. István kori visszatemetkezéseket. Ez az ellentmondásokkal bonyolított rendszer a CNH 26, 36, 28... 33, 34 veretek hozzávetőleges egymásutániságával a másik két elmélettel szemben inkább a Jeszenszky-féle sorrend mellett érvelhet. (2., 5. ábra)

CNH 1, 3; I
8
10
11-13; A
15
16
19-20, 22

I. István
Péter
Aba Sámuel
I. András
Béla hg.
I. Béla
Salamon

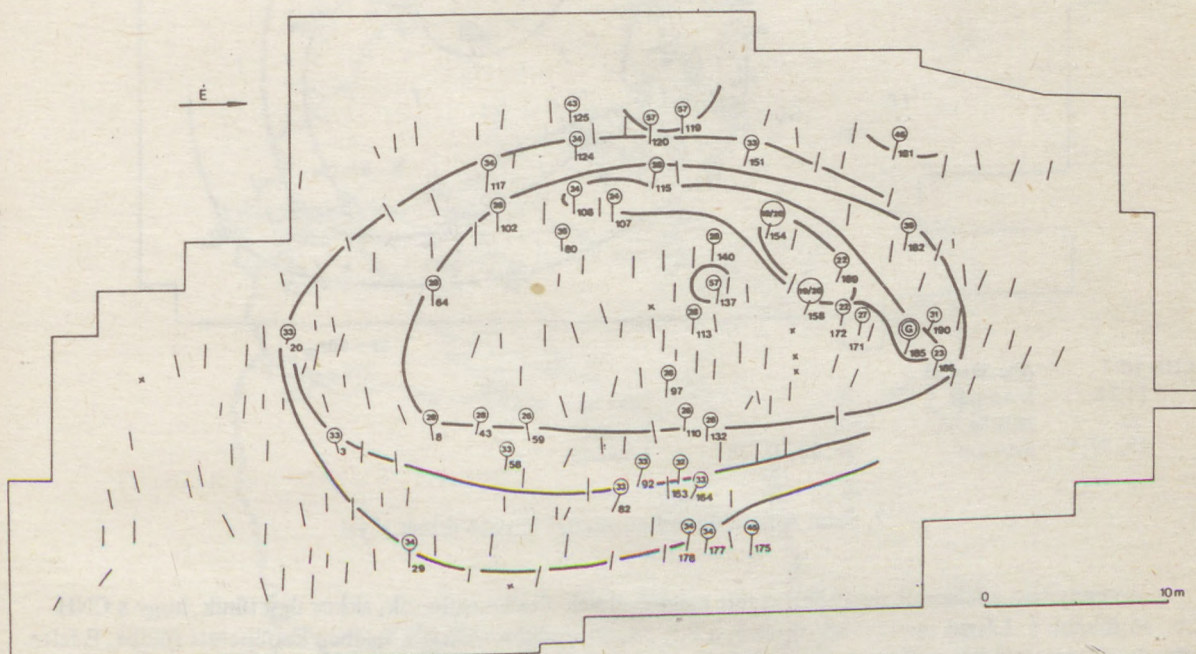
23
24
25-26, 28, 31, 33-34,
36; L
38; K
○
○

Géza hg.
I. Géza
I. László
Kálmán
II. István
hamisítvány

5. ábra: A magyarhomorog-könyadombi temető érmés sírjai

4. *Pusztaszentlászló* (Zala m.) – Deáksűrű: legalább 237 síros, teljesen feltárt 11. századi magyar köznépi temető, amelynek legalább 44 temetkezésében 44 érme került elő, közöttük 29 I. László érme: CNH 26 (4), 27 (1), 28(-30) (7), 31 (1), 32 (1), 33 (7), 34 (5), 36 (2), ? (1)³⁵. Ha a felvázolt időrend nagyjából helyénvaló, akkor a CNH 26, 27, 28(-30), 31, 36 vereteket tartalmazó síroknak a Salamon, Géza herceg és I. Géza érmeivel jelzett sávhoz, valamint egymáshoz megmutatkozó közelsége a hasonló korú, a szent király uralkodásának inkább az elején történt megásása melletti érv lehet; ehhez azt is fel kell tételeznünk, hogy a temető északi szélénél a pénzzel való temetkezés hamarabb véget ért. A CNH 32, s főleg a 33 és 34 hasonló, szélső előfordulása, s a Kálmán veretét tartalmazó temetkezésekhez való közelsége egyaránt I. László királyságának késői szakaszából látszik származtatni őket. A fenti óvatos megfigyelések együttesen leginkább a Jeszenszky-sorrend helyesége mellett szólnak. (2., 6. ábra)

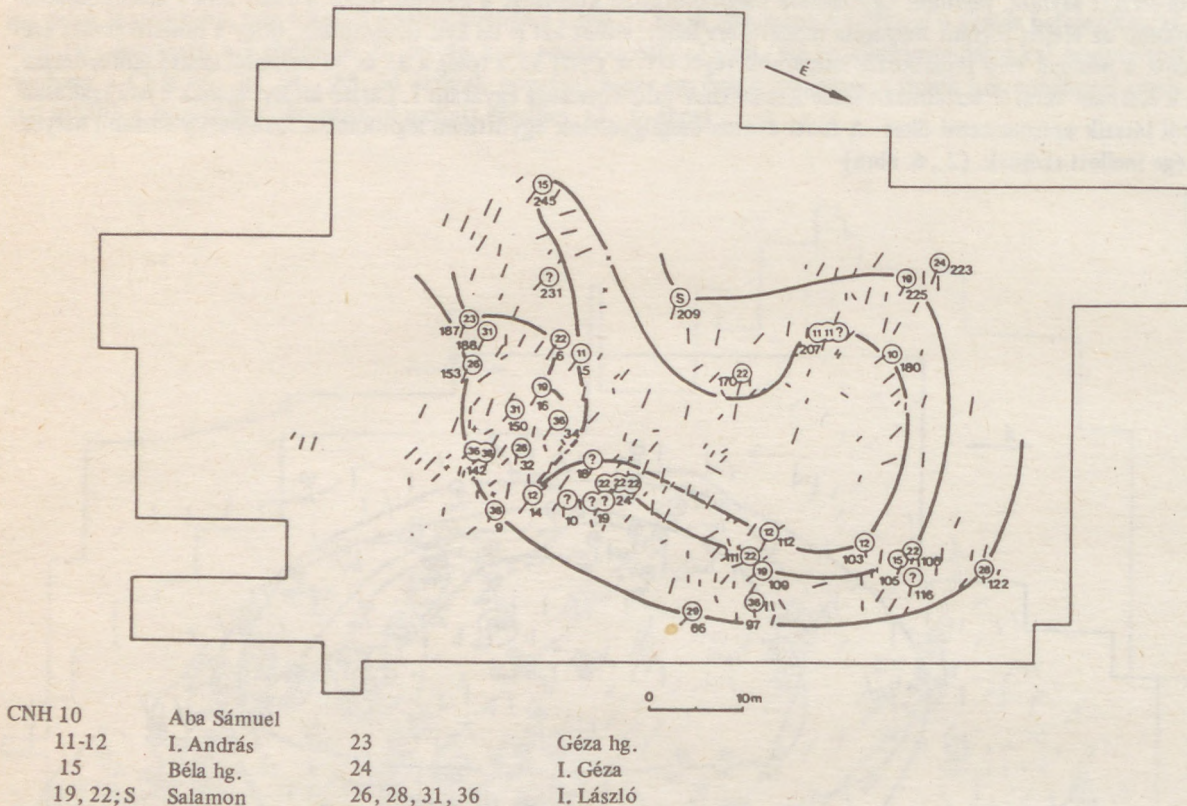
CNH 19-20, 22	Salamon
23	Géza hg.
24; G	I. Géza
26-28, 31-34, 36	I. László
43, 45	Kálmán
57	II. Béla
○	hamisítvány

6. ábra: A pusztaszentlászló-deáksűrűi temető érmés sírjai

³⁵ Szőke, B. – Vándor, L.: Pusztaszentlászló Árpád-kori temetője. FontesArchHung (Budapest 1987) 78. és uo. 94. kép; Kovács, L.: B.M. Szőke...

5. *Tiszalúc*–Sarkadpuszta: 352 síros, teljesen feltárt, 11. századi magyar köznépi temető, amelynek 34 temetkezésében 40 érme látott napvilágot, közöttük I. László 11 érméje: CNH 26 (3), 28(-30) (2), 31 (2), 36 (4). E veretek temetőszéli helyzete főként a CNH 36 Rádóczy Gy. által javasolt későiségét kérdőjelezi meg, s együttesük a Jeszenszky-rendszer szerint egy viszonylag szűk, zárt időszakból látszik származni. (2., 7. ábra)³⁶

7. ábra: A tiszalúc-sarkadpusztai temető érmés sírjai

Amennyiben a felsorolt temetőkben tett megfigyelések általánosíthatók, akkor úgy tűnik, hogy a CNH 26, 36 inkább I. László uralkodásának első, a 32, 33, 34 pedig a második felében kerülhetett földbe. E feltevésnek a valószínűsége csökkenő sorrendjében felel meg a Jeszenszky-, Hóman-, ill. Rádóczy-féle rendszer. Jeszenszky G. annakidején összegyűjtötte tanulmányának megírása idejéig előkerült I. László korabeli érmeleleteket,³⁷ amelyek listáját a következőkkel egészíthetem ki:

1. *Dömös* (Pest m.) – *Dab*: 51 érméből álló kincslet: Béla herceg CNH 15 (10), I. Béla CNH 16 (5), Salamon CNH 19 (20), 20 (9), 22 (6), I. László CNH 25 (1).³⁸ 2. *Magyarfráta* (Frata, jud. Cluj, R): agyagedényben elrejtett, 1952-ben kiszántott kincs: I. László CNH 33 (120).³⁹ 3. *Torda* (Turda, jud. Cluj, R): agyagedényben elrejtett, 1950-ben meglelt kincs: I. László CNH 33 (48).⁴⁰

A dömösi kincslet tovább erősítette a CNH 25 I. László első vereteként való megítélését, a másik két kincs viszont nehezebben értékelhető. Feldolgozóik a Rádóczy-féle kronológiát az Unger (=Jeszenszky)-féle sorrenddel vetették össze, s ebből az alábbi nehézség adódott. Rádóczy Gy. a CNH 33 veretet, mint I. László utolsó érméjét, 1095-ös kibocsátásának tartotta, E. Chirilă és A. Hopârtean viszont a Jeszenszky/Unger-féle

³⁶ Kovács, L.: A tiszalúc-sarkadpusztai...

³⁷ Jeszenszky, G.: Szent László korabeli magyar... 36: II. táblázat.

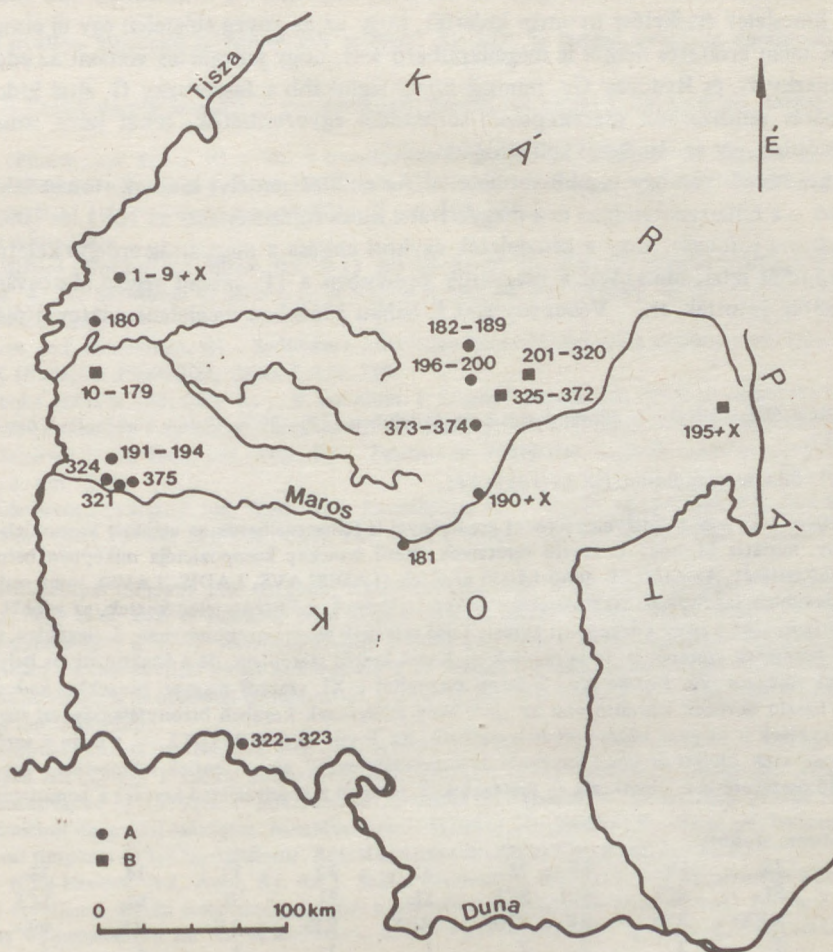
³⁸ NK 56–57 (1957–1958) 63.

³⁹ Chirilă, E. – Feneşan, V.: Der Münzhort von Frata. StudComSibiu 18 (1974) 43–49.

⁴⁰ Anghel, Gh. – Hopârtean, A.: Citeva date despre un tezaur de monede din secolul al XI-lea, descoperit la Turda. Apvlm 8 (1970) 51–53; Chirilă, E. – Hopârtean, A.: Tezaurul monetar de la Turda (Contribuții numismatice la problema penetrației ungarilor în Transilvania în secolul XI). Potaissa 1 (1978) 59–73. Utóbbi cikk tanulmányozásában Jakabffy I. volt segítségemre, amit ezúton is megköszönök!

sorrend szerint az utána következő CNH 34 és 37 típusokat is kényszerűségből ugyanebből az évből vélte keltezni. Hogy ne kelljen I. László halála évéből három típus kibocsátását is feltételezniök, a CNH 33-ét 1094 végére finomították, s 1095-re csak a másik két, ritkának tekintett típust hagyták meg. Ebből a keltezésből a két, tisztán egynemű kincs elrejtésének idejére az 1095-ös esztendő eleje következett,⁴¹ okául pedig az Erdélybe is betörő kun támadások egyikét sejtették. Jóllehet csábítónak találták, hogy a kun portyák közül a jól ismert 1091. évit válasszák, ami egy kicsit korábbra keltezte volna a két kincs elrejtését is, ezt a lehetőséget bizonyítékok híján elvetették.⁴² Véleményükkel szemben Bóna I. rámutatott, hogy a „három érmekincs, I. László edényben elásott pénzei Tordán (48 db egy valószínű nagyobb leletből), Magyarfrátán (120 db), Biharszentandrás (170 db és Kónsztantinosz Monomakhosz – 1042–1055 – érme) korára és elrejtési idejére nézve pontosan megfelel a Kapolcs-vezette első (igazi) kun-kumán támadás (1091) irányának. Az Ojtozi szoroson betörő kunok Torda és Kolozsvár környékét pusztítva jutottak ki az Alföldre, ahol először Bihart

8. ábra: Erdély és a Partium I. László érmés leletei

(Jelmagyarázat: A: sárleletek, B: kincseletek; 1–9. Bihar, 10–179. Biharszentandrás, 180. Biharszentjános, 181. Déva, 182–189. Doboka, 190. Gyulafehérvár, 191–194. Gyulavarsánd, 195. Homoródszentpál, 196–200. Kolozsmonostor, 201–320. Magyarfráta, 321. Ó-Bodrog, 322–323. Ó-Moldova, 324. Ó-Pécska, 325–372. Torda, 373–374. Várfalva, 375. Zimánd)

⁴¹ Chirilă, E. – Feneșan, V.: i.m. 47; Chirilă, E. – Hopârtean, A.: i.m. 64–65.

⁴² Chirilă, E. – Hopârtean, A.: i.m. 66–67. Ugyanitt arra is utaltak, hogy az 1091. évi kun betöréssel aligha lehetne megindokolni az ugyancsak tisztán, 185 CNH 33 típusú veretet tartalmazó somogyvári (Somogy m.) kincs földberekítését. Jóllehet nincs okom kétségbevonni a mindössze „Göndöcs főjegyző levele” révén dokumentált kincs összetétele meghatározásának hitelességét – vö. Jeszenszky, G.: Szent László korabeli magyar... 36: II. táblázat – semmi szükségét nem érzem az erdélyi kincsekkel közös eseményhez kötésének. Ki tudja, több-e a véletlennél, hogy éppen a somogyvári apátság alapításakor, s pontosan 1091 őszén, I. László nagy kísérettel szemlélte meg a helyszínt? 1091 a Jeszenszky-féle egyesített kronológia szerint (2. kép) egyben a CNH 33 kibocsátási éve is!

és környékét dúlták fel.”⁴³ Bóna I. érvelése nem egyeztethető össze a Rádóczy-féle időrenddel. A biharszent-andrási (Sîntandrei, jud. Bihor, R) már 1912-ben közreadott kincs⁴⁴ 171 érméjéből 170 ugyanis CNH 31 típusú volt, s a Rádóczy-ajánlotta 1081. évi kibocsátása esetén későbbi típusok is belekeveredhetek volna. A magyarfrátai és a tordai kincs CNH 33-as dénárait pedig a Rádóczy-féle sorrend szerint csak az 1091. évi hadjárat után négy évvel később kezdték volna verni!

I. László pénzeinek a kétévenkénti kibocsátási rendszerbe foglalt Jeszenszky-féle sorrendje (2. ábra) szerint a CNH 33 verési éve viszont éppen 1091-re esik, s ílymódon a két egymasmű, csak belőle összeállt kincs keveredetlen földberejtését könnyen meg lehet indokolni. Ugyanezzel a módszerrel a CNH 31 verési éve 1081-ről 1087-re módosul, s ezzel a biharszentandrási kincs egyöntetűsége is érthetőbbé válik.

A fentiekben kísérletet tettem I. László pénzverése típusorrendjének megállapításához új forrásanyag, a régészeti leletek bevonására. Az uralkodó érmeinek a korabeli sírleletekben való többes előfordulása, a pénzeit tartalmazó temetkezéseknek a temetőjükben elfoglalt helyzete, s a többiekhez való viszonya, végezetül pedig néhány új kincslelet értékelése nyomán kiderült, hogy ez az anyag elégtelen egy új elmélet megalapozásához. Az viszont talán erőltetés nélkül is megállapítható volt, hogy jellegzetes vonásai az eddigi vélemények, Hóman B., Jeszenszky G. és Rádóczy Gy. munkái közül leginkább a Jeszenszky G. által kidolgozott, s a kétévenkénti kibocsátás rendszerével összekapcsolt sorrenddel egyeztethetők, tehát jelen ismereteink szerint, mint a legvalószínűbbet, ezt az elméletet kell elfogadnunk!

A tárgyalt kérdésnek van egy tágabb vetülete is! Az említett erdélyi kincsek román feldolgozói – mint arról már volt szó – a biharszentandrási és a magyarfrátai kincs földberejtését az 1081. és 1095. évre sejtették, s arra a megállapításra jutottak, hogy e pénzleletek egykori elásása a magyarság erdélyi keletre nyomulásának mértékét és időrendjét jelzi. Másszóval a magyarok Erdélyben a 11. század végéig Marosváraszhely vidékéig, ill. a Nagy-Küküllőig jutottak el.⁴⁵ Véleményüket I. Sabău 1958-ban megjelent adatgyűjtésére⁴⁶ alapozták,

⁴³ Bóna, I.: Daciától Erdőlvégig. A népvándorlás kora Erdélyben (271–896). Erdély története. Főszerk.: Köpeczi B. 1. (Budapest 1986) 232.

⁴⁴ H. Fekete, P.: Biharszentandrason. NK 11(1912) 141.

⁴⁵ Nem lehetetlen, hogy egy megfigyelés-sorozat eredményei is felhasználhatók az ajánlott kronológiai rendszer támogatásához! Vadász Gy. mutatta ki, hogy I. László vereteinek eltérő érmekép kompozíciója miképpen befolyásolta a körirat hosszúságát és betűelosztását. Az eltérések mind László nevének (LADISLAVS, LADISCLAVS), mint pedig címének (REX, RE) kiírásában, valamint a szóelválasztó kereszteske szerepeltetésének módjában jelentkeztek, az utóbbi négyféle változatban: 1. hagyományosan, azaz a nagy középponti kereszt felső szárának meghosszabbításában, 2. ugyanígy, de egyben betöltve a REX elmaradt X-betűjének szerepét is, 3. ugyancsak az X-szel kettős szerepben, de a hagyományos helytől balra, 4. mind +ként, mind X-ként elhagyva: vö. Vadász Gy., Néhány észrevétel a XI. századi magyar pénzekkel kapcsolatban. Az Érem 39:2 (1983) 6–9. László nevének írásváltozatai az „sz” hang jelölésének korabeli bizonytalanságával függenek össze – vö. Horváth M., Megjegyzések a magyar középkori helyesírásról. Az Érem 41:1 (1985) 12. –, s talán a verőtövek készítőinek változásával magyarázhatók, emiatt érdemel figyelmet az a „szabályosság”, ami a fentiek tekintetében egyedül a Jeszenszky-féle rendszerrel való összevetésben jelentkezik (a táblázatok 3. sorában a szóelválasztó kereszt a bemutatás kedvéért a REX-szel egybeírva):

A: a CNH-rendszere szerint:

CNH szám	25	26	27	28	31	32	33	34	36	37
LADISLAVS írása	SL	SCL	SCL	SCL	SL	SL	SL	SL	SCL	SL
REX és + írása	REX+	RE+	RE+	RE+	REX+	RE+	RE+	RE	RE+	RE+
a + helye	1.	2.	2.	2.	1.	3.	3.	4.	2.	3.

B: a Hóman-féle rendszer szerint:

CNH szám	25	27	36	31	26	34	37	28	32	33
LADISLAVS írása	SL	SCL	SCL	SL	SCL	SL	SL	SCL	SL	SL
REX és + írása	REX+	RE+	RE+	REX+	RE+	RE	RE+	RE+	RE+	RE+
a + helye	1.	2.	2.	1.	2.	4.	3.	2.	3.	3.

C: a Jeszenszky-féle rendszer szerint:

CNH szám	25	26	28	36	27	31	32	33	34	37
LADISLAVS írása	SL	SCL	SCL	SCL	SCL	SL	SL	SL	SL	SL
REX és + írása	REX+	RE+	RE+	RE+	RE+	REX+	RE+	RE+	RE	RE+
a + helye	1.	2.	2.	2.	2.	1.	3.	3.	4.	3.

D: a Rádóczy-féle rendszer szerint:

CNH szám	25	28	31	37	34	26	27	32	36	33
LADISLAVS írása	SL	SCL	SL	SL	SL	SCL	SCL	SL	SCL	SL
REX és + írása	REX+	RE+	REX+	RE+	RE	RE+	RE+	RE+	RE+	RE+
a + helye	1.	2.	1.	3.	4.	2.	2.	3.	2.	3.

⁴⁶ Chirilă, E. – Feneşan, V.: i.m. 47–48; Chirilă, E. – Hopârtean, A.: i.m. 64–65.

amelyet Bóna I. már idézett, úttörő jellegű munkája nyomán lehet kiegészíteni.⁴⁷ Az adatok kismértékű növekedésénél sokkal fontosabb az általa kikényszerített szemléletváltozás! A 10-11. századi régészeti leletekre épített településtörténetből ugyanis vitathatatlanra vált, hogy Erdély területén a honfoglalás évétől kezdve folyamatosan megtelepült a magyar lakosság. A közöletlen, s ezért csak megemlíthető lelőhelyek nagy száma alapján jóval több lehet a 48. jegyzetben felsorolt 10-12. századi pogány indítású köznépi temetőknél, s a 11. században megkezdett templom-körüli temetőknél, tehát minden bizonnyal jóval több I. László érmét tartalmazó lelőhely lehetne már ismert. Azt is hangsúlyoznom kell, hogy a szent király pénzeinek – és hasonlóképpen a többi magyar uralkodó I. Istvánnal kezdődő vereteinek is – az említett temetők temetkezéseiben való megléte csak a halotti obulus-adás gyakorlatára utal, hiányából viszont csak e gyakorlat hiányára, s nem a korabeli temetkezések, s legkevésbé sem a korabeli lakosság hiányára lehet következtetni, különösen nem annak figyelembevételével, hogy többnyire csak részlegesen feltárt sírmezőkkel számolhatunk!⁴⁸ A leletek gyarapo-

⁴⁷ *Sabău, I.*: Circulația monetară în Transilvania secolelor XI–XIII, în *lumina izvoarelor numismatice*. StCercNum 2 (1958) 269–301.

⁴⁸ A Partium és Erdély magyar köznépi és templomkörüli temetőinek között I. László érméi, további I. László korabeli kincsleletei:

1–9+X. Bihar (Biharia, jud. Bihor, R) – Vár: a templomkörüli temető közöletlen 11-14. századi sírjaiban legalább 9 db I. László veret volt: CNH 26? (1), 28 (2), 31 (1), 33 (2), 36 (2), ? (1). *Sabău, I.*: i.m. 286: Nr. 5. Megjegyzendő, hogy az I. táblázatban e lelőhelyről 11 I. László veret szerepel; *Bóna, I.*: i.m. 209, 224.

10–179. Biharszentandrás

180. Biharszentjános (Sîntion, jud. Bihor, R): 10-11. századi közöletlen köznépi temetőrészlet egyik sírjában 1 I. László érme. *Alexandrescu, A. D.*: Săpăturile de salvare de la Sîntion (r. Oradea, reg. Oradea). SCIV 6(1955) 493–494; *Sabău, I.*: i.m. 294: Nr. 44; *Bóna, I.*: i.m. 209.

181. Déva (Deva, jud. Hunedoara, R) – Szőlőskert: közöletlen temetőrészlet egyik sírjában lett I. László érme. *Kuun, G.*: Keleti kútfők. MHK (Budapest 1900) 200; *Bóna, I.*: i.m. 218.

182–189. Doboka (Dăbîca, jud. Cluj, R) – B. templom: I. László 8, közöletlen típusú érméjével keltezve: *Pascu, Șt.* – *Rusu, M.* – *Iambor, P.* – *Edroiu, N.* – *Gyulai, P.* – *Wollmann, V.* – *Matei, Șt.*: Cetatea Dăbîca. ActaMusNapoc 5(1968) 169, 201.

190+X. Gyulafehérvár (Alba Iulia, jud. Alba, R) – Zalatnai út: közöletlen nagyobb temetőrészletben egy vagy több I. László érme. *Bóna, I.*: i.m.: 219.

191–194. Gyulavarsánd (Vârșand, jud. Arad, R) – Laposhalom IV., VII., XI. sír: köznépi temetőrészlet három sírjában volt I. László veret: IV: CNH 33–34? (1), VII.: ? (2), IX.: 26 (1); *Roska, M.*: i.m. 52; *Sabău, I.*: i.m. 299: No. 60; *Bóna, I.*: i.m. 211.

195+X. Homoródszentpál (Sînpaul, jud. Harghita, R): „Szt.-Pálon nagy mennyiségű Kálmán, László és Béla pénzek találtak, arra mutatva, hogy talán Béla és László is mint Erdély hercegei megfordultak... ezen a helyen...” Orbán B. szövegéből kitűnik, hogy megjegyzése nem a nevek sorrendje szerint vélhető 12., hanem a 11. századi királyok érméire vonatkozott. E. Chirilă és V. Feneșan a kincs elrejtési idejét legkorábban a 12. század közepére tette. *Orbán, B.*: A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi és népismei szempontból. I (Pest 1868) 166; *Sabău, I.*: i.m. 295: Nr. 41; *Chirilă, E.* – *Feneșan, V.*: i.m. 47; *Bóna, I.*: i.m. 232–233.

196–200. Kolozsmonostor (Cluj–Napoca, jud. Cluj, R) 10., 32., 41., 75. és 124. sír: 11–12. századi templomkörüli temetőrészlet öt sírjában lett egy-egy I. László érme: CNH 26 (3), 28 (1), 31 (1). *Iambor, P.* – *Matei, Șt.*: Incinta fortificată de la Cluj-Mănăstur. ActaMusNapoc 16(1979) 602–604; *Iambor, P.* – *Matei, Șt.* – *Halasu, A.*: Considerații privind raportul cronologic dintre așezarea și cimitirul de la Cluj-Mănăstur. ActaMusNapoc 18(1981) 140; *Iambor, P.* – *Matei, Șt.*: Noi cercetări arheologice la complexul medieval timpuriu de la Cluj-Mănăstur. ActaMusNapoc 20(1983) 136; *Bóna, I.*: i.m. 222.

— Kolozsvár (Cluj–Napoca, jud. Arad, R): Az I. Sabău említette, s Kniezsa I. munkái nyomán között leltári számon (MNM É 56/1896) egyetlen I. István érme szerepel, tehát a lelőhelyet e felsorolásból törölni kell! *Sabău, I.*: i.m. 287: Nr. 12; *Kniezsa, I.*: Ungarns Völkerschaften im XI. Jahrhundert. AECO 4:1-3(1938) 409; *Kniezsa, I.*: Magyarország népei a XI-ik században. SzIE 2 (Budapest 1938) 472.

201–320. Magyarfráta

321. Ó-Bodrog (Bodrogu Vechi, jud. Arad, R) – Monostor: I. László érméje: *Blăjan, M.* – *Dörner, E.*: Probleme de demografie istorică pe baza studiului căldărușelor de lut (sec. XI–XIII), descoperite pe teritoriul județului Arad. Ziridava 10(1978) 124: Nr. 3; *Munteanu, L.*: Cercetări arheologice în așezarea feudală timpurie de la mănăstirea Bodrog, jud. Arad. CercArh 4(1981) 98.

322–323. Ó-Moldova (Moldova Veche, jud. Caras Severin, R): feldúlt sírok leleteiből megmaradt 2 I. László érme: NK 13(1914) 17; *Sabău, I.*: i.m. 290: Nr. 24; *Bóna, I.*: i.m. 216.

324. Ó-Pécska (Pecica, jud. Arad, R): I. László érméje: *Velter, A.* – *M.*: Unele considerații privind circulația monetară din secolele V–XII în bazinul Carpatic (cu o privire specială asupra teritoriului României). SCIVA 39(1988) 270: Nr. 19.

325–372. Torda

373. Várfalva (Moldoveneghi, jud. Cluj, R) – Jósika kastély 55. sír: meghatározhatatlan I. László érme: *Roska, M.*: Árpádkori temető Várfalván. Dolg 5(1914) 143; *Sabău, I.*: i.m. 290–291: Nr. 25; *Bóna, I.*: i.m. 217–218.

374. Várfalva – Unitárius templom: a templomkörüli temető egyik sírjában 1 I. László érme (Weszerle 1911² A.VII. Nr.25 = CNH 32). *Sabău, I.*: i.m. 291: Nr. 25; *Bóna, I.*: i.m. 225.

375. Zimánd (Zimandu Nou, jud. Arad, R) – Földvár pusztá: feldúlt sírokból megmaradt I. László érme: CNH 28. *Réthy, L.*: Két Árpádkori temető Arad megyében. ArchÉrt 18(1898) 128; *Sabău, I.*: i.m. 299: Nr. 63; *Bóna, I.*: i.m. 217.

dásával kiderült, hogy I. László korai veretei sem csak Biharra szorítkoztak,⁴⁹ hanem a tőle igencsak keletre fekvő, de jól feltárt és közölt kolozsmonostori temetőben is napvilágot láttak. A folyamatos magyar helybenlakás egyre szaporodó bizonyítékai fényében tehát teljesen valószínűtlen, hogy a biharszentandrás és magyarfrátai kincs a magyarság tévesen feltételezett 11. századi előrenyomulásának jele.⁵⁰ A helyes magyarázatot Bóna I. fogalmazta meg, s a fentiekben elhárítani véltem az abszolút kronológiai nehézségeit is!⁵¹

Kovács László
MTA Régészeti Intézet
1014 Budapest, Üri utca 49.

ARCHÄOLOGISCHE ANMERKUNGEN ZUR REIHENFOLGE DER MÜNZEN KÖNIG LADISLAUS' I.

Das System der zweijährlichen Münzeneruerung führte König Salomon in Ungarn ein,^{1–2} und auch Ladislaus I. praktizierte es: Zwischen 1077 und 1095 ließ er 10 Münzsorten prägen. Ihre Reihenfolge ist umstritten,^{3–4} unter anderem nahmen J. Rupp, J. Weszerle, L. Réthy, B. Hóman, G. Jeszenszky, E. Unger, L. Huszár und Gy. Györffy Stellung zur Frage.^{5–14} Wenn man die Angaben der Meinungen der Numismatiker in Tabellen festhält (Abb. 1–2),^{15–16} stellt sich heraus, daß eine eindeutige Wahl nicht möglich ist. Da in den Gemeinfriedhöfen im 10.–12. Jahrhundert und in den Friedhöfen um Kirchen herum, die seit dem 11. Jahrhundert angelegt wurden, oft ungarische Münzen als Totenobolus mitbegraben wurden,^{17–18} konnte ich diesbezüglich auf noch nicht verwendetes Argumentationsmaterial hoffen.

In 17 Gräbern wurden Münzen Ladislaus' I. zusammen mit anderen von ihm oder mit Prägungen seiner Vorgänger bzw. seines Nachfolgers gefunden,^{18a–29} und die auswertbaren sechs Angaben (8, 10–12, 14–15) ließen sich am ehesten mit der Reihenfolge von Jeszenszky, weniger mit der von Hóman und am wenigsten mit der von Rádóczy vergleichen.

Das gleiche konnte ich bei der Untersuchung der gut erschlossenen, zusammen mit Plänen und den Angaben der Münzen publizierten fünf Fundorten der erwähnten Friedhöfe feststellen, als ich die Horizontalstratigraphie, die anhand der Münzen aus den Gräbern erstellt wurde, auswertete (Abb. 3–7).^{30–36}

Die Liste der Schätze aus der Zeit Ladislaus' I., die G. Jeszenszky 1940 gesammelt hatte,³⁷ konnte um weitere drei Funde erweitert werden.^{38–40} Aufgrund der Abstimmung der ungarischen Theorien datierten die Autoren der Publikationen über die Schätze von Magyarfráta (Frata, Rumänien) und von Torda (Turda, Rumänien) die Zeit von deren Verbergung auf 1095, und der seit langem bekannte Schatz von Biharszentandrás (Sîntandrei, Rumänien) wurde nach Meinung seines Beschreibers 1081 verborgen.^{41–42, 44} Der Erklärung I. Bónas zustimmend, sehe auch ich den Grund ihrer Verbergung im kumanischen Feldzug im Jahr 1091, und damit stimmt das Jahr der Prägung der Münzen CNH 33, aus der diese beiden Schätze nur bestehen, anhand des Systems von Jeszenszky auch überein, während das Prägungsjahr der Münzen CNH 31 aus dem Schatz von Biharszentandrás (1087) dem nahe liegt.

Das vorgestellte archäologische Material hat sich als unzulänglich für die Aufstellung einer neuen Theorie erwiesen, war aber von den vorhandenen Systemen am ehesten mit dem von Jeszenszky vergleichbar, daher empfehle ich dieses als das wahrscheinlichste zu akzeptieren.⁴⁵

Schließlich möchte ich die Ansicht widerlegen, daß die obigen drei siebenbürgischen Schätze das Ausmaß und die Zeitfolge des ungarischen Vordringens in Siebenbürgen im 11. Jahrhundert anzeigen würden.⁴⁶ Anhand der Ergänzung der Sammlung von I. Sabău⁴⁷ durch die Arbeit von I. Bóna (Abb. 8)⁴⁸ erhöhte sich die Anzahl der Angaben zwar nur in geringem Umfang, doch aufgrund der großen Zahl der von ihm publizierten Fundorte aus dem 10.–11. Jahrhundert – die allerdings keine Prägungen von Ladislaus I. enthielten – ebenso wie der Vielzahl von nicht publizierten Fundorten, ist unbestreitbar, daß es sich um eine Erscheinung handelt, die im Kreis der seit 895 kontinuierlich dort siedelnden ungarischen Bevölkerung zu beobachten ist.^{49–51}

(Die Skizze dieser Studie ist früher schon veröffentlicht worden.)*

⁴⁹ Vö. 17. jegyzet!

⁵⁰ Korábban erre gondolt: Chirilă, E. – Feneşan, V.: i.m. 48.

⁵¹ E feltételezés szerint, ugyanis a Magyarországgal kereskedelmi kapcsolatban nem lévő Erdély – vö. Chirilă, E. – Feneşan, V.: i.m. 48 – területén az előrenyomuló magyarok az uralkodójuk által frissen vert érmék kincseinek azonnali földberejtésével jelölték volna az általuk éppen elért új határokat...???

⁵² A kitűnő térképrajzokért Dukay Bernadettnek tartozom köszönettel.

Hungarian Coins in the Polish Medieval and Modern Finds

The numismatic discoveries in the Polish territory have long since revealed the presence of Hungarian coins in the medieval and modern Poland. The finds, especially the coin hoards, have provided quite often the only evidence the flow of Hungarian money, the circulation and finally the hoarding of Hungarian coin in Poland. Therefore in this paper the coin hoards have been regarded as the essential source category shedding some light on a question of the monetary relations between two neighbouring countries in the past.

Our present knowledge of the early medieval coin finds in Poland has been considerably supported with a series of the find inventories covering the individual Polish regions: Great Poland¹, Pomerania², Mazovia and Central Poland³, Silesia and Little Poland⁴. The late medieval finds have not been published yet in a form of the inventory, but these of the Hungarian coins have been already studied by S. Kubiak⁵. The modern coin hoards from the present Poland's territory have been published by M. Męclewska and A. Mikołajczyk⁶. Unnumerous single finds of the Hungarian coins, recorded mainly during the archaeological excavations, have been reported in the small notes⁷. Since the Ruthenian lands were incorporated to the Crown of Polish Kingdom in the 14th century and more of this area still in 1569, the Ukrainian inventory of the numismatic finds published in Poland⁸ shouldn't be omitted in the present study.

Thus we can summarize the chronology of the Hungarian coins hoarded in the Polish territory during the middle ages and the modern period, between 1000 and 1950 (fig. 1.). Since the area of Silesia and West Pomerania didn't belong politically to Poland for centuries from the late middle ages the finds recorded over there are treated in a different way.

¹ Ślaski J. – Tabaczyński S.: Wczesnośredniowieczne skarby srebrne Wielkopolski. (Warszawa, Wrocław 1959)

² Kiersnowscy T. i R.: Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Pomorza. (Warszawa Wrocław 1959)

³ Gupieniec A. – Kiersnowscy T. i R.: Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Polski środkowej, Mazowsza i Podlasia. (Wrocław, Warszawa, Kraków, 1965)

⁴ Haisig M. – Kiersnowski R. – Reyman J.: Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Małopolski, Śląska, Warmii i Mazur. (Wrocław, Warszawa, Kraków, 1966)

⁵ Kubiak S.: Hungarian coin in Polish medieval finds, *Acta Archaeologica Carpathica*, 12(1971) 27–47.

⁶ Męclewska M. – Mikołajczyk A.: Skarby monet z lat 1500–1649 na obszarze PRL. Inwentarz, (Warszawa 1983)
Męclewska M. – Mikołajczyk A.: Skarby monet z lat 1650–1944 na obszarze RP. Inwentarz (in press).

⁷ Bulkiwicz S.: WN 25(1981) 56., Niemirycz WN 25(1981) 56., Kiersnowski R.: WN 15(1971) 53., Kiersnowski R.: WN 16(1972) 46., Suchodolski S.: WN 26(1982) 40., Suchodolski S.: WN 18(1974) 117., Suchodolski S.: WN 20(1976) 57., Suchodolski S.: WN 26(1982) 60.

⁸ Kotlar M.: Znaleźiska monet z XIV–XVII w. na obszarze Ukraińskiej SRR. Materiały. (Wrocław 1975) Kotlar M.: Znaleźiska monet z XVIII w. na obszarze Ukraińskiej SRR, WN 21(1977) 193–256., see also Mikołajczyk A.: Uzupełnienie do pracy M. Kotlarskiego „Znaleźiska monet z XIV–XVII w. na obszarze Ukraińskiej SRR. Materiały”, WN 16(1972).

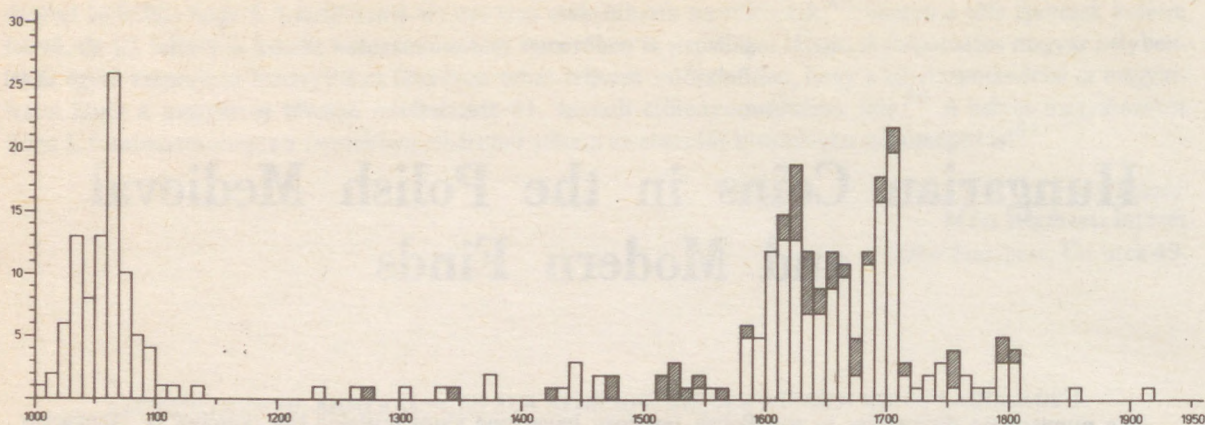

Fig. 1. Chronology of the coin-hoards with the Hungarian element buried in the Polish area from 11th to 20th century (Hatched fields mean the Silesian and West Pomeranian hoards after 1250)

The Hungarian coins arrived in Poland comparatively later than other foreign early medieval denari recorded in the Polish hoards. This delay has already come to M. Gumowski's attention as he dated the appearance of the Hungarian coins to c. 1025 or little later and their larger inflow to the mid-11th century⁹. My observations of the find material confirm the above remark. Indeed, the number of the Hungarian coin-finds in Poland increased in 1030-40s. There are 31 hoards with the Hungarian element buried in the first half of 11th century and as many as 61 such hoards buried in the second half of 11th century, while only 3 hoards date back to the first half of 12th century. Moreover there are 8 single finds of the early medieval Hungarian coins in Poland.

The chronology of the arrival of the coins struck by the individual Hungarian rulers — according to the earliest date of the hoarding in the Polish soil — is as follows. From the first quarter or from the beginning of the second quarter of 11th century the denari struck under Stephen I (997–1038) come. The denar of Peter I (1038–1041) appears in the Górzno hoard buried after 1038. The denari of Samuel (1041–1044) were recorded only in the Ulesie hoard (tpq 1061). The denari of Andrew I (1046–1061) must have been hoarded much earlier since they are known from the Krzemieniewo hoard buried after 1046. The denari of prince Bela I occurred in the Bałdowice hoard (tpq 1060). The coins of Geza I (1064–1077) were recorded in the Siemyśl hoard (tpq 1064), those of Wladislaw I (1077–1095) — in the Mazovian hoard (tpq 1077) and finally the denari of Stephen II (1114–1131) in the Malczkowo hoard buried after 1114. In many cases the Hungarian coins appeared to be the latest and dating pieces in the hoards, resulting — perhaps — from the quick exportation of the Hungarian coined silver to Poland in the 11th century.

The analysis of the coin-hoards in question revealed some increase in the volume of the Hungarian silver movement to Poland. In the hoards buried in the first half of 11th century 43 certain and at least 10 uncertain Hungarian pieces, mostly the Stephen I's denari (41+7) were recorded. In the hoards from the next half of 11th century more Hungarian coins were registered: as many as 613 certain and at least 37 uncertain denari as well as 7 obols. They were the issues of Andrew I: 278 + at least 9 denari and 1 obol; Stephen I: 203 + at least 7 denari and 4 obols; Bela I: 62 + at least 9 denari and 2 obols; Wladislaw I: 17 + at least 2 denari; Peter I: 16 + at least 3 denari; Salamon: 16 + at least 5 denari; Geza I: 4 denari; Koloman: 3 denari; Samuel: 2 denari; uncertain issuer: 12 + at least 2 denari. The hoards from the 12th century contained a reduced number of the Hungarian coins: 17 + at least 3 denari, mainly from the reign of Andrew I (10 + at least 1 denari), so resembling the former composition of the Hungarian element, which must have still remained in circulation. Altogether the early medieval Polish hoards provided 673 + at least 50 denari and 7 obols struck in the Hungarian mints.

⁹Gumowski M.: A magyar pénz szereplése Lengyelországban a XI. században. NK 4(1905) 86 pp.

Besides the hoards the Hungarian coins were recorded in the early medieval graveyards with graves furnished with single denari of Andrew I (3 pieces), Bela I (2 pieces) as well as in the settlement layers of the strongholds at Gniezno, Cracow (Wawel), Radom, Tum near Łeczyca and Ostrów Lednicki. The excavations carried out at the above sites provided the denari of Stephen I (1 piece) Andrew I (1 piece), Salomon (1 piece), Geza I (1 piece) and the imitation of (Stephen's ?) obol, then the triens of Stephen IV, the latest issue in the whole early medieval Hungarian material.

According to R. Kiersnowski's estimation¹⁰ as many as 180 finds of the early medieval Hungarian coins were recorded North of Hungary, including 89 finds in Poland, 21 finds in Moravia and 20 finds in Gotland. Those finds contained c. 3000 Hungarian coins, of which over 1090 pieces in the Polish finds. My calculations give at least 750 pieces since I have omitted the hoards from the small corner of West Pomerania situated now in the territory of GDR. The following hoards from this part deserve our attention: Niederlandin (tpq 1060) – 21 denarii and first of all Vossberg (tpq 1060) – 384 denari struck in Hungari¹¹.

The Hungarian coins recorded in the Polish early medieval hoards divided between different rulers present the proportions as follows: Stephen I 33,11 %, Peter I 2,61 %, Samuel 0,33 %, Andrew I 45,35 %, Bela I 10,11 %, Salomon 2,61 %, Geza I 0,65 %, Wladislaw I 2,77 %, Koloman 0,49 % and uncertain ruler 1,96 %. The majority of the coins struck under Andrew I perhaps reflects the volume of the contemporary Hungarian mint-output on one hand and the dimension of the coin exportation to Poland on the other. Among the numerous Hungarian denari recorded in Poland there are few fragmented coins, so frequent in the Polish early medieval hoards. Perhaps the Hungarian coins have not been halved due to their relative low weight.

A cease of the Hungarian coin flow to Poland at the turn of 11th and 12th century might be connected with a change in the terms of trade. Accumulation of the imported silver in Poland could reach a level enabling the domestic mintage to develop under Boleslaw the Brave (1058–1079), Wladislaw Herman (1079–1102) and Boleslaw the Wrymouth (1102–1138). The denari struck by those Polish rulers were numerous in the contemporary hoards. At the same time the huge importation of the Sachsenpfennigs from Saxony to Poland – shaping the Polish monetary circulation in the second half of 11th century – ceased and came to an end. The silver prices must have reduced attracting no more the coined silver from abroad. The domestic coinage minimized the conditions of circulation of the foreign coins, including those making their way to Poland across Moravia and Carpathians. As far as I know the finds of the early medieval Hungarian coins in Poland make the only evidence of such commercial relations between Hungary and Poland in the 11th century.

After a division of Poland into smaller Piast princedoms in 1139 the Polish mintage decentralized. The coin-hoards dated to the late 12th and 13th century are not so numerous as those from the previous period. Nevertheless some of the hoards, registered in Mazovia, Great Poland and Little Poland, revealed the Hungarian element: the bracteates of Andrew II (1205–1235) and Bela IV (1235–1270). The latter were more numerous and one additional piece was excavated in the Czersk castle of the Mazovian princes.

¹⁰ Kiersnowski R., *Pieniądz kruszcowy w Polsce Wczesnośredniowiecznej*. (Warszawa 1960) 224–232.

¹¹ Kiersnowski R., *Złoto na rynku polskim w XIII–XIV w.* WN 16(1972) 145.

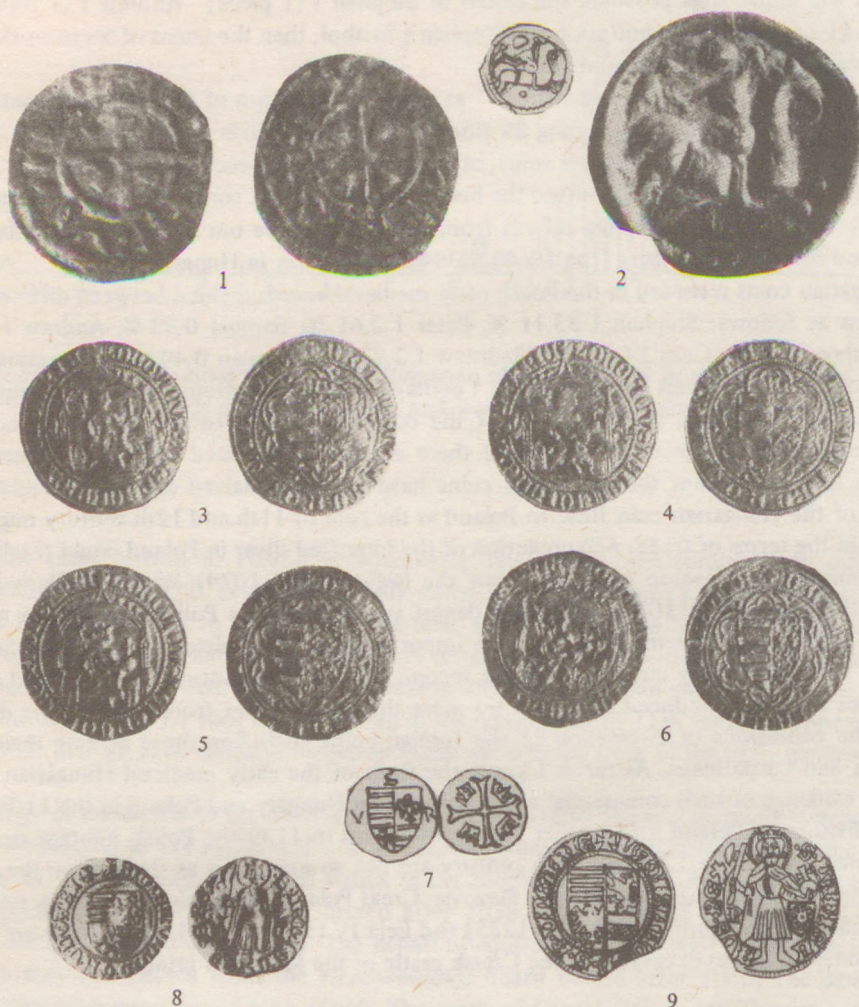

Fig. 2. Some medieval Hungarian coins recorded in Poland: 1— Radom, stronghold Piotrówka, 2— Czersk castle, 3—6 Ozorków hoard, 7— Choszczno hoard, 8— Oborniki Śląskie, 9. Połczyn Zdrój.

The Hungarian bracteates entered the Polish monetary circulation in different provinces of the 13th century, but their economic significance was only very marginal. A similar opinion concerns the Hungarian denari of Charles Robert (1308—1342), Sigismund of Luxembourg (1387—1437) and Wladislaw Jagiellon (1440—1444) known from the later medieval hoards of the 14th and 15th century, recorded in the Crown lands, as well as the Hungarian obols of Sigismund of Luxembourg registered in one West Pomeranian hoard, and finally the Hungarian grossi of Louis the Great (1342—1382) and Charles Robert recorded in few specimens in three finds. Few single finds of the late medieval Hungarian small coins were revealed in a course of the archaeological excavations conducted in Cracow-Kazimierz, Sandomierz and on the Polish-Hungarian frontier in Muszyna and Sromowce Wyżne in the Carpathians.

The late medieval hoards revealed however the new sort of the Hungarian coinage in the monetary market of Poland. It was the gold florin which played more important role in the Poland's economy than any other denomination of the Hungarian origins. The Plesy hoard (tpq 1434), near the border between the Crown of Polish Kingdom and Silesia, is the earliest Polish find of the Hungarian gold: four florins struck during the reign of Sigismund of Luxembourg. In Silesia, which became a part of the Bohemian Kingdom in the 14th century (thus separated politically from Poland), the Hungarian florins have been hoarded one century earlier.

The Jawor hoard (tpq 1346) contained the florins of Louis the Great. The recent discovery on Środa Śląska provided the hoard of the monarchical jewelry and the coins – silver and gold including the Hungarian pieces – buried in c. mid-14th century.

The written records confirm, however, the earlier circulation of the gold florins in Poland, already in the 14th century. Those coins were used mainly in the international trade and St. Peter payments. In the collectors' bills from 1309–1372 the Hungarian florins were mentioned several times¹¹. The florins were mentioned quite frequently in the 15th-century sources and in c. 85 % those mentions concerned the Hungarian pieces. Number of similar mentions increased after c. 1430, when the presence of the Hungarian gold is confirmed by the coin-hoards¹². In the Great Polish hoards from Gniezno (tpq 1458) and Szamotuły (tpq 1458 or 1463) as many as 116 and 74 florins respectively were recorded. In Royal Prussia one florin was recorded in the Raclawki hoard (tpq 1441) and on the Kujavian border in the Nieszawka hoard (tpq 1458) 4 florins were found. Other hoards come from Ostrowy (tpq 1458) – 30 florins, Zaborze (tpq 1458?) – 3 florins. The single finds of the Hungarian florins are known from Royal Prussia – Druzno and Dybowo, Central Poland – Łódź and from Great Poland – Piątek Wielki. More finds dated to the 15th century are known from Silesia: Nasale and Zaborowice. There are not such hoards in West Pomerania, where the German guldens have been in circulation, and only one single find of the florin of Władysław V (1444–1458) was recorded.

According to S. Kubiak¹³ in the 15th-century finds from the Crown lands, except Royal Prussia, as many as 624 Hungarian coins were recorded. This number includes 556 florins. The Hungarian gold had a decisive role in placing the Hungarian coinage in the monetary circulation of the early Jagiellon Poland. The Hungarian coins constituted 7,4 % of all foreign coins from the hoards. The major part of this material was made of the Prague grossi and other Bohemian coins – 48 % and by the Teutonic Order's coins – 42,5 %. Remaining foreign (Silesian, West Pomeranian, German, Lithuanian, Moldavian, Livonian, Achaian and Croatian) issues constituted as few as 2,1 % of the whole foreign element in the hoards.

The 16th century brought new hoards with the Hungarian coins in Silesia and West Pomerania. They were the denari, but also grossi and ducats. The ducats were recorded in six Silesian and in four West Pomeranian hoards buried between 1547 and 1649 in the former and between 1516 and 1662 in the latter territory. Both in Silesia and West Pomerania the Hungarian talers and halftalers were discovered in six localities. The hoards from the 16th and first half of 17th century evidence some weak and regular flow of the Hungarian coinage, mainly the ducats and talers since the other denominations were rare, for example 9-denari (grossi) 1623 in one hoard and even the Transilvanian pieces.

Different picture is presented by the hoards from the area of the Crown. In the Great Polish village Mielzyn the hoard of 161 ducats, including the Hungarian issues from Władysław V to Louis II Jagiellon (1516–1526), was buried after 1516. Two other 16th-century finds from Little Poland provided the Ferdinand I's obol and Rudolf II's denar found under the foundations of the houses. The hoards buried in the 16th century in Bohdanówka, Podolia, Jezyn and Rybojady, Great Poland, Gdańsk and Zelewo, Royal Prussia, Wielka Turza, Ducal Prussia and two hoards from Radom contained the Hungarian ducats.

Another two Podolian hoards (Kunisowce and Stawiszczce) provided the Hungarian denari, announcing the beginning of the intensive inflow of the Hungarian denari to the area the Polish-Lithuanian state called *Rzeczpospolita* i.e. Republic or Commonwealth uniting the Crown with the Great Duchy of Lithuania (the so called Lublin union contracted in 1569, followed by the monetary union of 1580). This flow took place at the turn of 16th and 17th century and one should add that since the 11th century there has not been so readable monetary movement of the Hungarian silver coins to Poland. Again we deal with the denari, this time amounting – according to the coin-hoards from the 16th and 17th century – to at least c. 1300. The coins in question were struck between 1505 and 1620, with the highest proportions for the years of 1571, 1576–1578 and 1584.

The constitution of the Coronation Diet, issued by the newly elected King Sigismund III in Cracow on 20 January 1588, authorized the Hungarian „szelągi”, in fact the denari, in the domestic circulation. The flow of the Hungarian denari to Poland in the late 16th and early 17th century was linked with the importation of the Hungarian silver in general, which reached its apogee just in this period. Different

¹¹ Kiersnowski R., *Złoto na rynku polskim w XIII–XIV w.* WN 16(1972) 145.

¹² Kubiak S., *Monety pierwszych Jagiellonów (1386–1444)*, (Wrocław, Warszawa, Kraków, 1970) 190–195.

¹³ Kubiak S., *Udział monet zagranicznych w obiegu pieniężnym w Królestwie Polskim w XV w.*, (in:) *Nummus et historia. Pieniądz Europy średniowiecznej*, (Warszawa 1985) 277–287.

exchange rates for ducats, talers and raw silver between Poland and Hungary stimulated quite efficiently the bullion movement, attracting the silver from the Poland's southern neighbour and fulfilling simultaneously the Hungarian monetary market with the Polish currency in reverse. The rate of interest from the importation of ducats amounted to c. 26 %, from the importation of talers – to c. 15–16 %, and from the importation of raw silver – to c. 29 %. On the other side the profits were increased with shipments of the Polish coins (half-grossi, grossi, triple grossi, later $1\frac{1}{2}$ - grossi) to Slovakia, Transilvania and the present area of Hungary.¹⁴

The Hungarian denari available for hoarding in Poland constituted quite high percentage in some Polish coin-hoards buried in the years of 1600–1620: Sienno – 58,58 %, Kociszew – 43,85 %, Wsola – 39,90 %, Kalisz – 38,46 %, Szczakowa – 32,76 %, Mielnik – 18,10 %, Modliborzyce – 15,76 % and Mlynek – 12,03 %. Certainly, other hoards didn't contain the Hungarian element at all, but nevertheless the years of 1600–1620 were the period of the highest proportions of the Hungarian coin the Polish coin-hoards ever recorded. In the later decades the Hungarian denari continued to be hoarded, but their share considerably decreased.

At the same time the Transilvanian silver coins made their way to the Polish area. They were recorded in over 20 hoards buried until the early 1660s in all provinces of the Crown: from the Baltic coast to the Kiev region, with some concentration in the environs of Winnica in Podolia, the province next to the Polish-Transilvanian border. The Transilvanian pieces were mainly the grossi from 1610s, polturas ($1\frac{1}{2}$ -grossi), triple grossi, six-grossi and other denominations (one taler and few ducats), no more than 40 in all.

The second half of 17th century brought an essential change in the sort of the Hungarian coinage recorded in the Polish hoards, namely in the Crown area. Still some denari of the late 16th and early 17th century have remained in circulation, but gradually they were replaced by the pieces of 15-, 6- and 3-kreuzers struck under Leopold I (1657–1705), which from the 1670s became the only silver Hungarian coins occurring in the Polish hoards. They were very unnumerous however and only later, at the end of century appeared in larger number, although without any quantitative comparison with other foreign coins. Two hoards deserve our attention, both from the vicinity of Zywiec on the former Polish-Hungarian border. In the Stryzawa hoard (tpq 1687) the Hungarian element constituted 34,37 % (15-kreuzers 26,56 % and 6-kreuzers 7,81 %) and in the Juszczyna hoard (tpq 1692) the Hungarian share was equal to 36,58 % (15-kreuzers 17,89 %, 6-kreuzers 2,44 % and 3-kreuzers 4,06 %). At the turn of 17th and 18th century the Hungarian coins registered in few finds were mainly the 6-kreuzers and especially the 3-kreuzers of Leopold I. They are also known from the hoards buried in the first quarter of 18th century.

The chronological composition of the above coins is as follows: 15-kreuzers (121 pieces) from 1662 to 1696 with relatively significant number from 1686; 6-kreuzers (27 pieces) from 1667–1674 (additions from 1682, 1691, 1693), and 3-kreuzers (at least 73 pieces) from 1660–1699.

Some analogies are visible in the Silesian material recorded in the hoards from the late 17th century and early 18th century, which provided c. 300 Hungarian coins of Leopold I. In few cases they represent the high proportions in the total contents: in the Czernica hoard (tpq 1696) – 73,58 %, in the Ciechanowiec hoard (tpq 1670) – 10,37 %, in the Głubczyce hoard (tpq 1686) – 4,35 %. Since Silesia became a part of the Hapsburg Empire it is possible to determine the proportion of the Hungarian element in different categories of denominations struck under Leopold I. Thus in the Głubczyce hoard the Hungarian 15-kreuzers made 45,45 % of all 15-kreuzer pieces, the 6-kreuzers 34,69 % and the 3-kreuzers 4,52 % respectively. In the Ciechanowiec hoard those proportions were as follows: the 15-kreuzers 2,13 %, the 6-kreuzers 63,22 % and the 3-kreuzers 3,83 %. One can hardly observe some regularities. The chronological composition of the Hungarian coins from the Silesian hoards reveals the wide range of the 15-kreuzers from 1663 to 1696 with frequent gaps, the narrow range of the 6-kreuzers from 1661 (612 pieces) to 1662 (622 pieces) with small later additions from 1665–1668 and 1693–1696.

Coming back to the finds from the Crown area one should mention other denominations of the Hungarian coins buried over there: the 7-kreuzer 1765, talers from 1556–1742, florin of Sigismund of Luxembourg and ducats from 1567–1738. Quite exceptional was the hoard unearthed in the Lublin old town. It contained 567 copper polturas of Ferenc II Rakoczi and Joseph I struck between 1700 and 1707. Maybe they arrived in Poland in non-economic way, for instance in the purse of some traveller or immigrant from Hungary after the fall of the Hungarian uprising. The only analogy to this hoard is a single find of poltura 1763 excavated in Pułtusk. The remaining single finds of the modern Hungarian coins gave higher denominations like quarter-ducat 1768 in Łuck and ducat 1742 in the environs of Radom.

¹⁴ *Mikołajczyk A.*, Złote monety w nowożytnych znaleziskach ziem koronnych: próba rekonstrukcji ich obiegu, WN 22(1978) 65–92.

It is necessary to comment the Hungarian ducats recorded in the modern coin-hoards from the Crown territory¹⁵. They were above 3000 registered in above 100 hoards. The largest hoard of this kind is known from Piątek (tpq 1655), Central Poland. It contained 800 gold coins including the Hungarian issues from Sigismund of Luxembourg to Ferdinand III, unfortunately without proper descriptions. Another large hoard of the gold coins was found in Czyżków near Lvov (tpq 1800), where the Hungarian ducats struck from the time Charles IV to Mary Teresa (also without proper descriptions) were recorded. The remaining finds provided 122 Hungarian ducats, mostly those of Ferdinand I (29 pieces). Majority of all those coins is dated to the 16th century (74,51 %). In the monetary circulation of the modern Poland the foreign ducats always have been the most numerous. At the beginning they were just the Hungarian ducats playing most important role in the gold coin circulation and hoarding. Besides them there were the Bohemian, Silesian and few Austrian pieces indicating the southern direction of the importation of coined gold to Poland. Later, in early 17th century the change took place, reflected in the structure of the hoards. The ducats arriving previously from the south, i.e. mainly from Hungary, lost their position in favour of the Dutch ducats which began to dominate in Poland until the end of 18th century in result of the extended Baltic trade with the Netherlands.

At the end some estimation of the real value of the Hungarian silver coins available for hoarding in the 17th-century Poland should be given. The denari struck according to the 1574 and 1582 mint-foot were little better than the Polish shillings struck according to the mint edicts of 1580, but in the early 17th century they were equal to the reckoning half-grossus. Later, after the Polish monetary reform of 1623 they were close to the Polish grossus. In the second half of 17th century the 15-kreuzers were better than the Crown zlotys of 1663 and worse than Polish orts of 1658. The 3-kreuzers became in 1650 equal to the Polish triple grossi, but after 1658 they contained more fine silver than the Polish equivalents.¹⁶

Andrzej Mikołajczyk
Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne
91–415 Łódź, Plac Wolności 14

Magyar pénzek a középkori lengyel éremleletekben

A 11–18. században sok olyan lengyel éremlelet került földbe, amely magyar pénzeket is tartalmazott. A cikk ezeket az éremleleteket tárgyalja, vizsgálva, hogy mi a magyar pénzek szerepe a lengyel pénzforgalomban, továbbá, hogy a külföldi pénzek milyen úton-módon kerültek Lengyelországba a szomszédos országokból.

A Lengyelországban előkerült magyar éremleletek száma megnövekedett az 1030-as, 1040-es években. Több lelet datálható a 11. század második felére. A pénzek nagy részét I. István verette, a következő években azonban az I. András pénzek kerültek többségbe (45, 35 %). A középkori leletek az említett érmékből 673+50 denárt és csak 7 obulust hoztak napvilágra. A magyar pénzek beáramlása Lengyelországba a 12. század elején megállt, tekintettel arra, hogy a lengyel belföldi intézkedések megtiltották a külföldi pénzek használatát.

A középkori magyar-lengyel kereskedelmi kapcsolatoknak egyetlen bizonyítéka a Magyarországon vert ezüstpénzek előkerülése a lengyel kincseletekben. Később II. András és IV. Béla brakteáták kerültek az országba. Míg a 15. században az új magyar pénz, az aranyforint jelent meg a lengyel pénzpiacon. Ennek nyoma nemcsak az éremleletekben, de az írásos emlékekben is fellelhető. Ez Sziléziára is vonatkozik, amely a középkor végén vált függetlenné a lengyel koronától. Ekkor jutott Lengyelország keleten újabb területekhez, így Ruténiához Lemberg központtal. Valamivel később a litván nagyhercegséggel kötött unió révén újabb területekkel gyarapodott.

A Magyarországon vert arany nagyon fontos volt a lengyelországi pénzforgalomban, különösen 1430 után. Lényeges megjegyezni, hogy a 14. század végén és a 15. században Magyarországot és Lengyelországot baráti szálak fűzték egymáshoz, így perszonális és dinasztikus kapcsolatok.

A magyar dukátok a 16. században is folyamatosan áramlottak Lengyelországba, Sziléziába és Pomerániába. A 17. században kizárólagos szerepüket a holland dukátok vették át. A magyar dénár is nagy számban fordulnak elő a 17. század elejei pénzeletekben Közép-Lengyelországtól Ukrajnáig. A magyar dénár

¹⁵ Mikołajczyk A.: Uhorské striebro v Pol'sku na konci 16. a na začiatku 17. storočia. Slovenská Numizmatika 7(1982) 25–37.

¹⁶ Mikołajczyk A.: Obieg pieniężny w Polsce środkowej w wiekach od XVI do XVIII, (Łódź 1980) 79 ff.

lengyelországi forgalmát hivatalosan is engedélyezték. Néhány leletben az érmék összmenyiségének 12-58 %-a denár volt.

A 17. század elején az ezüst illegális importja a Felvidékről (a mai Szlovákia) csaknem 30 %-os nyereséget hozott. Ezt az ezüstöt Lengyelországban aprópénzzé verték, majd a magyar pénzekért cserébe visszavitték Magyarországra, annak érdekében, hogy csökkentsék a lengyel-magyar kereskedelmi kapcsolatok negatív mérlegét. A Balti-tengertől a kievi területekig előkerült 17. századi éremleletekben csak kevés erdélyi pénz fordul elő.

A 17. század második felében Lengyelországba is eljutottak a Habsburg pénzrendszer szerint vert I. Lipót 3, 6 és 15 krajcárosok. Sziléziában, a magyar-lengyel határ mellett előkerült néhány éremlelet, amelyben ezek nagy számban voltak. Több, 18. századi sziléziai éremleletben 4-10 %, sőt 73 % volt a fenti címletek aránya. 1661–1662-ben a krajcár igen erős koncentrációja figyelhető meg.

Említésre méltó egy 567 polturából álló szokatlan éremlelet, amely Lublin óvárosából került elő. A polturákat 1700 és 1707 között verték. Jelenlétük inkább egy a Rákóczi szabadságharc bukása utáni magyar menekült letelepedésére, semmint kereskedelmi kapcsolatokra utal.

A későbbi leletekben ismét előfordulnak magyar aranyak, így például az 1772-ben Lemberg környékén előkerült leletben. Lemberg akkor már Ausztriához tartozott.

A szerző befejezésül a magyar és a lengyel pénzek reál- és nominál értékét hasonlítja össze.

Éremritkaság a Nemzeti Múzeum Éremtárában

1989-ben a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára XVI. századi érmet vásárolt (1. kép).

E./ a kánai mennyegző. Oszlopos teremben középen az asztalfőn ül a menyasszony, baloldalt Mária és Krisztus. Jobboldalt négy vendég, a háttérben szolgák, az asztalon tányérok, poharak, egy nagyobb tálon középen étel. Előtérben középen hat szép formájú kanna. A szelvényben két egymásnak döntött üres címerpajzs.

H./ 15 sorban: ANNO.1569. /AUF 27. APRILIS HIELT DER/EHRVEST UND HOCHGELERT HERR JOHANN HECTOR MAIR/BEDER RECHTEN DOCTOR DES KAJSER/LICHEN KAMERGERICHTS ADVOCAT /. . ?/MIT DER THUGENSTSAMEN JUNCKFRAUEN GORONA CORNELIA REJßMÜLLERIN HOCH/ZEIT WELCHEN GASPAR ETTINGER UND SEIN/LIEBE HAUSFRAU BAIDEN LEGE MECHTEN/ DIESEN PFENING ZU KAM GRVIRIGER GEDECHT/NUS VEREHRET, GOTT DER HERR VER/LEIHE INEN MIT GNADEN SELIG/LICH ZU LEBEN UND ZU STERBEN/AMEN. — alatta arabeszk.

Aranyozott ezüst, öntött, cizellált, keretelt, 64,60 g díszes füllel, 68 mm.

Az érme szép és korai példája annak, hogy az emlékérem, mint ajándék e funkciót milyen sikeresen tölti be.

Az ábrázolt ószövetségi jelenet egyike a legtöbbször felhasznált történeteknek. Módot ad a képzőművészeknek bensőséges hangulat kifejezésére, és mozgalmas tömegjelenetek ábrázolására is.

Az érmen ábrázolt megoldás grafikai előzménye Bernard Salomon fametszete az 1554-ben Lyonban megjelent Biblia Sacrában.¹

Salomon metszetét azonban megelőzi 1533-ban a Hans Sebald Beham fametszeteivel illusztrált Frankfurt-ban megjelent Német Biblia. Ebben is szerepel a kánai mennyegző, s nagyjából itt már kialakul az a szerkezet, amely később kis változtatásokkal megszilárdul. Elemei az oszlopos csarnok, az asztal egyik oldalán ülő Mária és Jézus, a másik oldalon ülő vendégek, és az előtérben a kannák tömege.²

¹ Weber, I.: Renaissanceplaketten. (München 1975) Nr. 24 342. 98. tábla.

² Katz, V.: Die erzgebirgische Prägemedaille des XVI. Jahrhunderts. (Praha 1932) 193. 78. ábra.

1545-ös évszámmal emlékérem készül Joachimstalban, Nickel Milicz a mestere.³ Előlapján Jézus bemutatása a templomban, hátlapján a kánai menyegző látható. Ezen az éremképen az asztal baloldalán van Jézus és anyja, jobboldalt a vendégek, középen összekulcsolt kézzel a menyasszony. Az asztal közepén tál, étellel, előtérben a kannák, amelybe egy szolga jobbról önti a vizet.

Milicz érméhez Georg Pencz rézmetszetét vette mintául. Az érem a metszethez képest egyetlen vonást sem tett hozzá és el sem vett. A kompozícióban Beham fametszetéhez képest új elem a középen ülő menyasszony.⁴

1552-ben újabb érmet mintáz Milicz mester a kánai menyegzőről. Ezen a megoldáson ugyancsak oszlopos csarnokban az asztal közepén ül az összekulcsolt kezű menyasszony, baloldalt Krisztus és Mária, Krisztus háta mögé vannak a kannák felsorakoztatva, jobboldalt a vendégek csoportja. Az előző megoldáson szereplő, jobbról vizet öntő szolga kinyújtott karját itt egy jobbról középre mutató vendég mozdulata helyettesíti.⁵

Az érmészeti kompozíció ezúttal megegyezik Hans Beham rézmetszetének kompozíciójával.⁶

Az érméken látható megoldások, illetve grafikai előzmények bizonyítják, hogy Beham, majd Pencz, majd ismét Beham rajzai nyomán kialakul egy alig variált megoldás, Jézus és Mária, a vendégek csoportja, a kannák, az oszlopos csarnok, melyeknek elhelyezésében van némi eltérés.

Elégé nyilvánvaló, hogy mire Salomon Bibliája megjelenik már megszilárdult a kánai menyegzőnek ez a fajta viszonylag egyszerű, domborműre, körülhatárolt területű műalkotásra is jól alkalmazható kompozíciója. A grafikai munkákon, de főleg az érméken jól megfigyelhető a kezek szerepe, melyek folyton irányítják a néző figyelmét.

Az 1554-ben megjelenő lyoni biblia tehát egy több művész tevékenysége nyomán kikristályosodott illusztrációt mutat be, mely aztán több ötvösmunkán, tálakon, edényeken gyakran megjelenik, majd, mint érem és, mint új éremtípus, a házasságérem a nemrég megjelent keresztelő érem mellett.

Bizonyíthatóan házasságérem formájában a Nemzeti Múzeum példányán kívül csak Münchenben ismeretes egy Hans Rhein és Sibilla Schlauserspack esküvőjére készült aranyozott ezüst példány 1587-es évszámmal.⁷

A XVI. században Luther hatására megnő a biblia fontossága, a bibliai történetek ábrázolása a különböző művészi alkotásokon. A nyomtatott bibliák elterjedésével, azok illusztrációinak felhasználásával sok dombormű, plakett készül. Nem véletlen, hogy egy-egy jól sikerült, hatásos megoldás szinte egész Európát bejárja, s a festménytől kezdve a keresztelő tálig minden dekorációs lehetőséget kimerítenek.

Az Éremtár példányának hátlapján megnevezett Johann Hector Mair nagy valószínűséggel fia Paul Hector Mair és Felizitas Mair-nak. Az apa Augsburgban magas rangú városihivatalnok. 1517-ben született, tehát 1569-ben lehetett házasulandó fia. A tanácsúr apa kedvelte a műtárgyakat, jelentékeny érem, kézirat és könyv gyűjteménye volt. 1579-ig tartó életének utolsó éveiben egyre nyilvánvalóbb lett a városi pénzek általa való hűtlen kezelése, és a pozíciójával való visszaélése. Törvény elé idézték, elítélték és 1579-ben kivégezték.

Az érem, melyet róla és feleségéről 1553-ban Joachim Deschler készített, feszült pillantású, erős arccsontú férfit ábrázol.⁸

A kettős keresztnev, melyben a Hector mindegyiknél szerepel, valószínűsíti a rokoni kapcsolatot, valamint a völegény fiú tanulmányainak iránya, sőt fiatal kora dacára betöltött magas állása szintén bizonyíthatja a rokoni kapcsolatot.

Az érem előlapi megoldása Nürnberghez kapcsolódik, mint különböző nürnbergi műhelyekben készült ötvöstárgyak díszítő eleme.

A nürnbergi Germanisches Museum állandó kiállításán szereplő érem, mint „észak-német mester” műve van számon tartva, de a müncheni Bayerisches National Museum-ban lévő 1587-es házasságérem, mint nürnbergi munka szerepel.

Nürnbergben ismert volt a XVI. század első felétől a befolyásos Ettinger (Öttinger) család. Azt azonban már túlzás lenne feltételezni, hogy a jónevű, Nürnbergben, a fémművesség és ötvösség csúcsteljesítményeit produkáló városban élő Ettinger ajándékozta volna az érmet az Augsburgban élő ugyancsak nagy befolyású Mair családnak.

³ Katz, V.: i.m. Nr. 342 L. tábla 3.

⁴ Katz, V.: i.m. 54. ábra

⁵ Katz, V.: i.m. Nr. 370. LVI. tábla 2,4.

⁶ Katz, V.: i.m. 68. ábra.

⁷ Weber, J.: i.m. 189.

⁸ Habich, G.: Die deutsche Schaumünzen des XVI. Jahrhunderts. (München 1932) Band I/2. Nr. 1605.

A korszak német érmészetére általában a portéábrázolás jellemző. Hátlapokon többnyire az illető címere látható. Az alakos ábrázolások, domborművek, plakettek inkább díszként szerepelnek bútoron, edényen, falon. Ettől eltér a korszakban a csehországi érmészet, melyben a portrék mellett külön csoportot jelent a mindkét oldalon bibliai jelenetet ábrázoló érmek sorozata.

A Magyar Nemzeti Múzeum érme is eredetileg, mint dísz, egylapú dombormű kezdte pályafutását, erre utal az elő- és hátlap külön öntése, a később rátett keret és fül.

A rajta látható jelenet egyértelmű utalása miatt vált belőle olyan hatásos emlék.

Hogy mégis olyan kevés darab van, ami a jelenet felhasználásával, mint érem funkcionál, annak valószínűleg az a magyarázata, hogy nem nagyszabású házassági ajándék.

A jelenettel, illetve domborművel díszített bútor, tál minden bizonnyal értékesebb. Így viszont ritkaságánál fogva a számunkra az érem lett kimagasló érték.

G. Héri Vera

Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár
1088 Budapest Múzeum krt. 14–16.

EINE MEDAILLENRARITÄT IM MÜNZKABINETT DES UNGARISCHEN NATIONALMUSEUMS

Das Münzkabinett des Ungarischen Nationalmuseums wurde 1988 um eine Gedenkmedaille mit biblischem Thema (Abb. 1) reicher. Die Vorderseite der Medaille zeigt die Szene der Hochzeit zu Kana, auf der Rückseite ist eine Widmung für ein Brautpaar zu lesen, demzufolge die Medaille ein Hochzeitsgeschenk war.

Als ikonographisches Vorbild der Medaille dienten mehrere Bibelillustrationen; vermittels der leichten Variierung einiger Grundelemente, so der Gruppe der Gäste, der „Gruppe“ von Jesus und Maria und der Gruppe der Wasserkrüge, entstand die Lösung, die schließlich zum Modell für die Medaille wurde.

Die Hochzeit zu Kana war ein beliebtes Thema in der bildenden Kunst, im Kunstgewerbe wie auch in der Goldschmiedekunst des 16. Jahrhunderts. Oft wurde das Thema von Goldschmieden als Zierelement für Gefäße, Platten usw. verwendet. Die Hochzeit zu Kana als Motiv für eine Gedenkmedaille ist jedoch nur anhand von einigen Stücken bekannt.

Báthori Gábor dukája a délnémet pénzforgalomban

Nürnberg város tanácsa 1611 júniusában több más pénzzel együtt Báthori Gábor erdélyi fejedelem III-as garasát is kitiltotta a pénzforgalomból.¹ E szenátusi végzés szövege megtalálható a csaknem harmadfél évszázada kiadott forrásgyűjteményben.² Mivel a német pénztörténet e gyakran és méltán idézett okmánytára nem tartalmazza a plakátként közzétett sajtótermékek képmellékleteit, magában a szövegben pedig nem említették meg Báthori pénzt, kutatóink korábban nem méltathatták figyelemre az egykori birodalmi város rendeletét. Az eredeti sajtótermékek nyomán — számítva a magyar pénz- és gazdaságtörténeszek érdeklődésére — indokoltnak tartom az erdélyi dukka metszetének közlését.

**Demnach hiebevorn die Düttigen verruffen
und verbotten / So sollen auch nachverzeichnete / mit Her-
ren Gabriel Battori in Siebenbürgen Gepreg gemünzte
Düttigen / als ein frembde Münz / nicht genommen wer-
den / Dann das Stück der Reichs Ordnung nach / mehr
nicht werth dann 5. Kreuzer / Also / daß der Ne-
mer an hundert Gulden Verlust hat 15.
Gulden 6. Kreuzer.**

Az utolsó Báthori III-as garasa nyilván nagyobb mennyiségben forgott a gazdasági súlyát tekintve kiemelkedő délnémet városban, mert ha csak elvétele bukkant volna fel belőle egy-egy példány, akkor az előjáróság aligha vette volna figyelembe.

Mielőtt arra a kérdésre keresnénk választ, hogy miként jutott Báthori lengyel mintára vert pénze³ Erdélyből a távoli Nürnbergbe, utalnunk kell arra, hogy a lengyel III-as garas (trojak) a XVI. század végétől meglehe-

¹ Stadtarchiv Nürnberg. A 6 Mandate, 1611. jún. 6. (pontosabban 16., ugyanis Nürnbergben akkor még az ókalendárium szerint kelteztek). A rendelet részlete látható a képmellékleten, amelynek közlési engedélyéért ez alkalommal is köszönetet mondok.

² „Der Reichs-Stadt Nürnberg Münz-Edict, d.d. 6. Junii 1611.” Hirsch, J. Ch.: Des Teutschen Reichs-Münzarchiv... (Nürnberg 1757) Bd. III. 4 - 5. (Továbbiakban: Hirsch: DRMA.)

³ Huszár, L.: A Báthoriak pénzei. A nyírbátori Báthori István Múzeum Füzetek (Szerk.: Szalontai Barnabás) Nyírbátor, 1961. 9 - 11. (Továbbiakban: Huszár: Báthoriak...)

tősen ismert volt a német pénzforgalomban.⁴ Köztudott, hogy az első trojak 1528-ban hagyta el a verdét, majd idővel egyre többet bocsátottak ki e pénznemből, amelynek fontosabb adatait táblázatos formában könnyebben tekinthetjük át.⁵

A lengyel III-as garas súlya és darabszáma 1528–1604 között

Az uralkodó neve	A rendelet éve	1 krakkói márkából vert db-szám	Nyers súly	Színsúly	Finomság
I. Zsigmond	1528	32	6,1776	2,3166	0,375
(porosz veret)	1530	74	2,6713	2,3374	0,875
Zsigmond Ágost	1545/47	74	2,6713	2,3374	0,875
	1562	66	3,000	2,6250	0,875
Báthori István	1580	82,6	2,440	2,059	0,844
III. Zsigmond	1604	90,3	2,234	1,885	0,844
	1616	105	1,922	1,561	0,812
	1623	100	2,018	0,914	0,453

A XVI–XVII. század fordulóján a 2 gramm körüli színsúlyú ezüst pénzt több lengyel verde állította elő nagy tömegben, mellettük Rigában és Vilniusban is jócskán vertek belőlük.⁶ III. Zsigmond pénzverésének 1608-ig tartó első szakaszára pedig a III-as garasok túlsúlya nyomta rá bélyegét.⁷

A nagy mennyiségben előállított trojak német neve, a *Düttchen*,⁸ a magyar *dukka* pénznévhez⁹ hasonlóan e garaspénz lengyel gúnynevére vezethető vissza, ugyanis a népnyelv *dudek*nek (búbos bankának) hívta a sasos garasokat.

Az etimológiai kitekintés után térjünk vissza a lengyel trojak német földön játszott pénzforgalmi szerepére. Kortársi vélemények szerint az 1592 óta „Düttgen” néven említett III-as garas egyike volt azoknak az idegen vereteknek, amelyeknek beváltása révén a birodalmi tallérok kiáramlottak az országból.¹⁰ Keletebbre haladva láthatjuk, hogy 1598-ban a porosz hercegség követi szintén tiltakoztak a területüket elárasztó lengyel trojakok tömeges kibocsátása ellen,¹¹ noha a hercegség elsőként kezdte meg a III-as garasok utánverését.¹² A délnémet térségben 1599-ben állapították meg a „Pollnische Düttichin” forgalmából eredő veszteség mértékét.¹³ Néhány hónap múlva e pénz híre a Rajna vidékére is eljutott, de nagy a valószínűsége annak, hogy az ottani pénzforgalomban legfeljebb marginális volt a szerepe.¹⁴ A lipcsei és főként a boroszlói vásárokon viszont előszeretettel váltották át a dukkák nyersanyagául szolgáló nagyobb ezüst vereteket a XVII.

⁴ Hirsch: DRMA. passim.; Bahrfeldt, M.: Niedersächsisches Münzarchiv. Verhandlungen auf den Kreis- und Münzprobationstagen des Niedersächsischen Kreisses 1551–1625. (Halle 1929–1930) Bd. III–IV. passim.

⁵ Mikolajczyk, A.: Obieg pieniężny w Polsce środkowej w wiekach od XVI do XVIII. Acta Archeologica Lodzienia Nr. 28. Łódź, 1980 12–14.

⁶ Gumowski, M.: Handbuch der polnischen Münzkunde. (Graz 1960⁽²⁾) 45–51.

⁷ „Es ist gekennzeichnet durch die Vorherrschaft der Dreigroschen, die die Hauptmünze dieser Zeit darstellen.” Gumowski: i.m. 44.

⁸ Schrötter, F.: Wörterbuch der Münzkunde. (Berlin 1970⁽²⁾) 166.

⁹ A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. (Főszerk.: Benkő Lóránd) (Budapest 1967) I. 693–694.

¹⁰ „1592. Mai 6. Abschied des Münzprobationstages zu Braunschweig.” Bahrfeldt: NMA. III. 297–299.; vö. még „Machen auf die Einscheibung minderwertiger Polnischer Dütchen aufmerksam. ...die Reichstaler und andere grobe Münzsorten hin und wieder im Reich aufgewechselt, in die Schlesien und Österreich verschickt und von denen in Polen verführt, daselbst auf unterschiedenen Münzstätten gebrochen und polnische Dütchen, so des hlg. Röm. Reichs-Münzordnung zuwider, so geringe daraus gemacht und wieder mit großer Anzahl ins Reich geschoben und daselbst ausgegeben werden, ... (1599). Bahrfeldt: NMA. III. 401–402.

¹¹ Meinhardt, G.: Die Münzen und Geldgeschichte des Herzogtums Preussen 1569–1701. Studien zur Geschichte Preussens Band 4. (Heidelberg 1959) 37.

¹² Bahrfeldt, E.: Die Münzen- und Medaillensammlung in der Marienburg. (Danzig 1901) Band I. 98.

¹³ Nürnberg, 1599. okt. 2/12. Hirsch: DRMA. II. 137–138.

¹⁴ „... ein Pollnische oder Littauische Müntz Dütticher gennant ...” Münz-Abschied des Nider-Rheinischen Creyses, d.d. Maynz, den 5. May. ao. 1600.” Hirsch: DRMA. II.

század elején,¹⁵ s hamarosan nemcsak a törvényes előírásoknak megfelelő III-as garasok áramlottak vissza német földre, hanem igen silány hamisítványok is felbukkantak.¹⁶ Az utóbbiak megjelenése a pénzforgalomban természetesen tovább növelte a lengyel, illetve lengyel mintára vert váltópénzekkel szembeni ellenszenvet, de a kitiltásukat szorgalmazó határozatoknak nem lett fogantatja. Többek között azért sem lehettek eredményesek ezek a törekvések, mert a pénzforgalomban – a dutkák mellett – számos csekély értékű váltópénz cirkulált, s az egységes pénzrendszer bevezetésére hozott birodalmi végzéseket az idegen pénzek behozatalától függetlenül sem lehetett átültetni a gyakorlatba.

A monetáris nehézségeket növekvő aggodalommal szemlélő kortársak tudatában voltak annak, hogy a lengyel garasok, kiváltképpen a dutkák forgalmi szerepe nem korlátozódott csupán az említett német területekre. Ausztriába, Csehországba, Magyarországra és Erdélybe is eljutottak,¹⁷ s így nemcsak Lengyelországból, hanem más irányból szintén lehetett számítani behozatalukra.

A lengyel pénzek, főként a dutkák elleni hatékony fellépést részben a birodalmi pénzügyek rendezetlen volta, részben a távolsági kereskedelem akadályozta, de azok a pénzügyi nehézségek is gátolták visszaszorításukat, amelyek a tizenöt éves háború révén hárultak a birodalomra.¹⁸ A békekötés után Geizkofler, volt császári tanácsos és birodalmi fillérmester, a pénzügyi nehézségek okait elemelve ugyancsak megemlékezett a lengyel pénzek beáramlásáról, a dutkák csekély értékéről és a hamisítványokról.¹⁹ E ponton kell utalni arra, hogy a dutka, mint „*Sechser*” – azaz hat krajcáros – került forgalomba német földön, nemesfémtartalma alapján azonban csupán 5 krajcárt ért, ha a birodalmi végzéseknek megfelelő próbának vetették alá²⁰ az egyébként törvényes előírás szerint vert trojákat.

Báthori Gábor dutkái akkor kerültek ki a verdékből és jutottak el a délnémet pénzforgalomba, amikor a mintát adó lengyel pénzeket a helyi hatóságok a gazdasági élet nemkívánatos elemeinek tartották. A frank, a bajor és a sváb – pénzügyekben illetékes – levelező körzet²¹ Regensburgba összehívott 1609. októberi gyűlésének határozatában említették először Báthori Gábor pénzét, s mint 6 krajcárost a gyengébb minőségű pénzek közé sorolták.²² Nagy a valószínűsége annak, hogy a pénzbecsőrök Báthori dutkájából több példányt vizsgálhattak meg, mert a regensburgi végzésre visszavezethető 1609 novemberi, Bambergben kelt levél az erdélyi fejedelem 1608. és 1609. évi dutkáinak csökkentett, pontosabban 5 krajcáros kurzusáról tudósított.²³

¹⁵ „Auszug aus der Instruction der Fürstl. Bambergischen Gesandtschaft, der Münz wegen, d.o. 1601.” *Hirsch*: DRMA. III. 198.

¹⁶ Andreas Haindl császári pénzbecsőr 1602. febr. 11-én próbák alapján írta meg jelentését, amelyből kitűnik, hogy a leggyengébb hamisítványok alig tartalmaztak ezüstöt. *Hirsch*: DRMA. II. 200–203.

¹⁷ Nürnberg, 1599. X. 2/12. „... dan solche verbottene Sorten, als Duttichin Münzen nacher Ungarn und Siebenbürgen und anderer benachbarten Orthen verschoben...”; illetve: Regensburg, 1600. V. 7/17.: (Bamberg 1601) „... dieweil solche böße neue Sorten häufig nacher Unger, Oesterreich auch dieser Zeit in großer Meng eingeschleicht und verschoben, ...” *Hirsch*: DRMA. II. 138., 155., 198., illetve: „... die Dütken, die itzo meistens, sonderlich in Hungarn und Österreich gangbar, ...” (1607). *Bahrfeldt*: NMA. IV. 100. A lengyel dutkák XVI–XVII. századi forgalmát hazai levéltári forrásokkal, szakirodalmi adatokkal egyaránt bizonyíthatnánk, de területi okokból az éremleletekkel együtt eltekintünk tőlük, aktualizása miatt legyen szabad azonban utalni A. *Mikolajczyk* e számban olvasható közleményére.

¹⁸ „Paul Welsers Politischer Discurs vom Müntz-Wesen, de ao. 1601.” *Hirsch*: DRMA. III. 173–174.

¹⁹ „Darunter seynd jetzt am meistens die polnischen Groschen in gemein Dutka gennant, deren ein guter Theil Teutschland, wie auch die Kron Hungarn und Behaimb voll, so doch die Besten der Reichs-Ordnung nach, im halt unterschiedlicher Probations-Abschied mit 5 kr. et andere aber kaum 4 kr. wehrt und sonderlich viel gar falsche darunter zu finden.” „Müntz-Bedencken des gewesenen kayserl. Rath und Reichspfennigmeisters Zacharias Geizkoflers, d.d. 10-ten Martii 1607.” *Hirsch*: DRMA. III. 308.

²⁰ E próbákra utalt az iménti idézetben Geizkofler, vö.: *Hirsch*: DRMA. passim, *Bahrfeldt*, M.: NMA. passim.

²¹ A politikailag megosztott birodalmon belül több pénzügyi körzet jött létre azzal a céllal, hogy betartassák a birodalmi pénzrendeleteket. Működésük csak részben volt hatékony. A birodalmi küldöttek 1571. évi, Frankfurtban tartott, gyűlését követően négy nagyobb pénzügyi körzet alakult ki. Ezek egyike volt a „három levelező körzet”, amely a frank, a bajor és a sváb területet foglalta magában. Küldötteik felváltva – Nürnberg, Regensburg, illetve Augsburg városában – évente két alkalommal üléseztek, ilyenkor került sor a forgalomban lévő pénzek nemesfémtartalmának felülvizsgálására, értéküknek megállapítására, illetve a hamis pénzek kitiltására. *Schrötter*: Wörterbuch... 320., 322., 404., illetve: Vom Taler zum Dollar 1486–1986. Bearbeitet von Wolfgang Hess und Dietrich Klose. Staatliche Münzsammlung München, 1986. 73–75.

²² „... Herrn Gabriel Batori in Siebenbürgen, 6 kr.” 1609. X. 3/13. *Hirsch*: DRMA. III. 385.

²³ „Vollgende Müntz-Sorten sollen in den dabey gesetzten Werth angeschlagen werden: ... 10. Gabriel Bathori in Siebenbürgen Diettiche mit der Jahrzahl 1608. und 9. p. 5 kr. ... Datum Bamberg den 30/20 Novembris Ao. 1609.” Johann Gottfried bambergi püspök és Christian brandenburgi örgróf a három levelező körzet nevében Joachim Ernst brandenburgi örgrófhöz. Megjegyzendő, hogy a felsorolt pénzeket, köztük Báthori dutkáját okolták az élelmiszerek és más áruk csaknem elviselhetetlen drágulásáért. *Hirsch*: DRMA. III. 395–397.

Kétségtelen tehát, hogy Báthori Gábor III-as garasai viszonylag rövid idő alatt belekerültek az európai pénzforgalomba. Nyugat felé az erdélyi fejedelemség pénzeinek útja a királyi Magyarországon, az osztrák, valamint a lengyel és cseh területeken át vezetett.

A fentiekben azt is láttuk, hogy a lengyel III-as garasok Alsó-Szászország pénzforgalmába szintén benyomultak. A XVII. század első évtizedének végén fokozódó beáramlásuk, valamint a többi csekély értékű váltópénz támasztotta pénzügyi zavarok miatt kemény hangú rendeleteket hoztak kitiltásukra.²⁴ Ekkor már a lengyel trojak mellett az erdélyi dutka szintén felbukkanhatott az északnémet pénzforgalomban. Az újabb német szakirodalom szerint lehetséges, hogy az erdélyi dutkák Hamburgig is eljuthattak.²⁵ Báthori Gábor III-as garasáról ezt bizvást állíthatjuk, mert az alsó-szászországi körzet 1610. január 10-én kelt „*Neue Valvation und Münzordnung*”-ja kimondta, hogy „*Az erdélyi és más hamis dutkák se fogadtassanak el.*”²⁶ Az idézett rendeletet a maga korában elképesztően nagy – plakát formában 2000, füzetes változatban 1000 – példányszámban nyomtatták ki, s egyik – 14 lapból álló – változata 62 pénz metszett ábráját tartalmazza.²⁷ E metszetek egyikén Báthori Gábor 1608-ban vert III-as garasának elő- és hátlapja látható, az 1609-ben kibocsátott példányra pedig a képek fölötti szöveg utal: „*Herrn Gabriel Bathori, Siebenbürgische Düttchen, mit der Jahrzahl 1608. und 1609. sol (!) gentzlich zu nehmen, und außzugeben verboten sein.*”²⁸ A kitiltó rendelkezést a metszeteket követő szöveges részben megismételték. Az ismétlés tartalmilag megegyezik azzal a változattal, amely a „*Münzordnung*” többi fennmaradt példányában – Báthori Gábor nevének említése nélkül – olvasható.²⁹ Végnézve a metszeteket elmondhatjuk, hogy a szorosabb értelemben vett *Düttchen* vereteket, azaz a *III-as garasokat, egyedül Báthori Gábor pénzei képviselték ekkor*, mert az említett lengyel pénzek III. Zsigmond nem hármassal, hanem csak közös garasai³⁰ voltak. Bár a későbbiekben még többször is kárhoztatták Alsó-Szászországban a dutkák behozatalát, Báthori Gábor pénzeit már nem említették meg, jelentősebb szerephez nem juthattak az északnémet pénzforgalomban.

A délnémet térség három levelező körzetének 1611 tavaszán ismét Regensburgban hozott végzése viszont emlékeztetett arra, hogy 1609-ben már kitiltották a dutkákat a pénzforgalomból. Minden valószínűség szerint eredménytelenül, mert szükségesnek tartották a tiltó rendelkezés megismétlését.³¹ Az 1611-ben megvizsgált pénzek között az erdélyi fejedelem 1610. évi dutkáját említették: „... Gabriel Patthori (sic) in Siebenbürgen Dittigen zu 6 kr. in der Jahr-Zahl 1610.”³² Korábban, még az alsó-szászországi végzést megelőzően, Báthori Gábor 1608-ban és 1609-ben vert erdélyi dutkáit igyekeztek kiszoríttatni a pénzforgalomból. Nem lehet kétséges, hogy a határozatot itt sem sikerült átültetni a gyakorlatba, s 1610-ben és 1611-ben még mindig hoztak

²⁴ 1609. Juli 29. Gemeinsames Münzedikt des Herzogs Carl zu Mecklenburg, des Herzogs Adolf zu Schleswig-Holstein und der Städte Lübeck und Hamburg. *Bahrfeldt, M.: NMA. IV. 155–156.,* vö. még i.m. 131–132., 137., 143–145., 149–150.

²⁵ „Die 1615 erwähnten und damit vorkipperzeitlichen Düttchen sind sicherlich polnische oder Nachahmungen, wie sie zum Beispiel aus Siebenbürgen kamen.” *Schneider, K.: Bahrgeld im hamburgischen Nachlass- und Güterinventaren des 16. bis 18. Jahrhunderts. Hamburger Beiträge zur Numismatik, Heft 30/32. (1976/78). 116., 121–122.*

²⁶ „Es sollen auch ... die Siebenbürgischen und andere falsche Düttchen auch nicht genommen werden.” *Bahrfeldt, M.: NMA. IV. 203.*

²⁷ *Bahrfeldt, M.: NMA. IV. 202.*

²⁸ „Deß Löblichen Niedersächsischen Kreisses Neue Valvation und Münzordnung. ...Publicieret den 20. Januarii, Im Jahr 1610. Leipzig, bey Wolfgang Stürmer...” Landes und Universitätsbibliothek Sachsen-Anhalt, Halle Na. 1038., vö. *Bahrfeldt, M.: NMA. IV. 203.* A fennmaradt és eddig ismert négy példány közül ez az egyetlen, amelyik a pénzek metszeteit tartalmazza. Másolatának szíves megküldéséért *Ulf Dräger* úrnak (Münzkabinett, Staatliche Galerie Moritzburg Halle) ez alkalommal is köszönetet mondok.

²⁹ „Die Siebenbürgischen und andere falsche Düttchen sollen auch nicht genommen werden.” Schleswig-Holsteinisches Landesarchiv, Abt. 7, Nr. 958. A másolat szíves megküldéséért *Elke Imberger* levéltárost illeti köszönet. E példány korábban a Staatsarchiv Kiel állagába tartozott (Abt. A XX, Nr. 929). Hasonló példányokat őriznek még Brémában és Wismarban is, a megküldött másolatokért a Staatsarchiv Bremen, illetve a Stadtarchiv Wismar munkatársainak mondok köszönetet. A jelzetekre ld. *Bahrfeldt, M.: NMA. IV. 203.*

³⁰ Korrekcióra szorul a „...Polnische Dütchen mit Brustbild 1607, mit Krone 1608, und 1609...” szöveg (*Bahrfeldt, M.: NMA. IV. 202.*), ugyanis az eredetiben – vö. 27. jegyzet – a metszetek fölött a következő szöveg áll: „Polnische drey Sorten, eine mit des Königs Bild, mit der Jahrzahl 1607. Dann zwo mit der Kron, 1608. und 1609. Diese zwo letzte Sorten sind eines gepregs.” Ez utóbbiak csak tágabb értelemben sorolhatók a dutkák közé, abban az esetben, ha a „Düttchen” nem kizárólag III-as garast, hanem általában „garaspénzt” jelent, ld. erre *Dorfmann, B.: Doppelschillinge und Dütchen. Hamburger Beiträge zur Numismatik, Heft 1. (1947) 54.*

³¹ „Und dieweil bey vorigem A. 1609 die Dittigen veruffen und verboten...” Münz-Probations-Abschied ...zu Regensburg... d.d. 3/13. May Ao. 1611. *Hirsch: DRMA. IV. 4.*

³² *Hirsch: i.m. 2.*

be erdélyi dutkákat is a délnémet térségbe. Nürnberg város tanácsának a bevezetőben említett 1611. júniusi határozatát a délnémet körzet idézett májusi végzésének megfelelően fogalmazták meg, s az év nyarán készültek el azok a plakátok, amelyeken Báthori Gábor dutkájának metszete is látható. Mintája valószínűleg a nagybányai veretek egyike lehetett.³³

Az egykori birodalmi város tanácsa nemcsak az erdélyi III-as garas kitiltását tette közhírré, hanem arra is figyelmeztette a lakosságot, hogy e pénz elfogadói 15,104 %-nyi veszteségre számíthattak. A közforgalomban „Sechser”-ként járó dutka ugyanis az 1559. évi Augsburiban kibocsátott birodalmi pénzrendelet normájához képest csupán 5 1/8 krajcárt ért. Így – a 60 krajcáros számítási forintot véve alapul³⁴ – ha valaki száz forintnyi összeget kizárólag dutkában vett fel, akkor 6000 krajcár helyett valójában csak 5093 1/4 krajcár értékű ezüsthöz jutott, s így a vesztesége elméletileg 906 1/4 krajcár (15 Gulden 6 1/4 Kreutzer) volt. A mindennapok embere azonban a XVII. század elején valószínűleg nem az 1559. évi pénzrendeletet tartotta szem előtt, amikor elfogadta a III-as garasokat, s az azoknál kevésbé értékes váltópénzeket, különösen akkor nem, ha túladnia is sikerült rajtuk.

Báthori Gábor dutkája valóban idegen pénz („frembde Müntz”) volt a délnémet pénzforgalomban, az előírások és a hivatásuk magaslatán álló pénzbecsőrök szigorú mércéje szerint kijárt neki a „hamis pénz” nem éppen hízelgő titulusa. Értékelésekor azonban azt is figyelembe kell venni, hogy sem Báthori Gábor, sem az előtte már dutkákat verő erdélyi fejedelmek számára nem a Habsburg-birodalom pénzrendeletei voltak a mérvadók. Báthori Gábor dutkáinak értéke 6 krajcár alatt maradt ugyan, de a korábban megvizsgált hamis dutkákhöz képest a maga nemében jó pénznek bizonyult. Alsó-Szászországban Báthori dutkáin kívül *német veretek sokaságát tiltották még ki a pénzforgalomból 1610-ben*, a helyi monetáris zavarokat tehát nem lehet csupán az idegen – köztük a lengyel és az erdélyi – váltópénzek beáramlására visszavezetni. A kortársak által kárhoztatott zilált pénzügyeknek („zerüttenes Müntzwesen”) több oka és előzménye volt, a mélyponttól ekkor még távol álltak, de már útban voltak az összeomlás felé.³⁵

Báthori Gábor III-as garasának a németföldi pénzforgalomban játszott szerepét látva, az erdélyi fejedelemiség, a kibocsátó terület, pénzforgalmára kell vetnünk egy pillantást. *Huszár Lajos* feldolgozásának hála nem kényszerülünk töretlen utakra.³⁶ A fentiek egyértelműen megerősítik álláspontját, mely szerint Báthori Gábor uralkodása alatt „*A legnépszerűbb pénzfaj úgy látszik a dutka volt.*” Azon nézetéhez sem férhet kétség, hogy az utolsó Báthori kortársa, III. Zsigmond 1604. évi rendeletének megfelelően verette dutkáit, amelyeknek nyers súlyát *Huszár* 2,19. színsúlyát pedig 1,85 grammra tette,³⁷ ezek az értékek megközelítik a fentebb – táblázatos formában – közöltek (2,234, illetve 1,885 gramm). Az 1604. évi lengyel minta követését erősíti meg az a tény is, hogy 1610-ben a császári felhatalmazással tárgyaló királyi magyarországi követek arra próbálták rászorítani a fejedelmet, hogy pénzeit Báthori István és Báthori Kristóf pénzeinek módjára veresse.³⁸ Ez esetben csupán felvethető a kérdés, vajon követelésük saját tapasztalatra, vagy esetleg a németföldi finomsági próbák eredményére vezethető vissza?

A két Báthori előd nevének említése kapcsán kíváncsok arra visszatérni, hogy Báthori Gábor a dutka veretésével nem vezetett be újítást, csupán folytatta a hagyományokat, amelyekhez a tágabb értelemben vett ösztönzést a lengyel uralkodóként ugyancsak kiváló előd adta az erdélyi rendeknek 1583-ban éppen a lengyel

³³ *Huszár*: Báthoriak ... 11–13., illetve IV. tábla, 22. kép.

³⁴ A helyi pénzértékviszonyok ismeretében nem lehet kétséges, hogy a „Gulden” csak a számítási forint lehetett, ugyanis Nürnbergben a 60 krajcár névértékű Guldengroschen (Guldentaler) árfolyama már 1610-ben 75, a rajnai aranyé (Goldgulden) pedig 100 krajcárra emelkedett, majd az utóbbi kurzusa 1611-ben elérte a 105 krajcárt. Stadtarchiv Nürnberg, A 6 Mandate 1610. XI. 7.; illetve *Scholler, E.*: Der Reichsstadt Nürnberg Geld- und Münzwesen in älterer und neuerer Zeit. (Ein Beitrag zur reichsstädtischen Wirtschaftsgeschichte.) (Nürnberg 1916) 276.

³⁵ *Redlich, F.*: Die deutsche Inflation des frühen siebzehnten Jahrhunderts in der zeitgenössischen Literatur: Die Kipper und Wipper. Forschungen zur Internationalen Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, Band 6. Hrsg. von Hermann Kellenbenz. (Köln-Wien 1972), ill.: *Hooffacker, G.*: Avaritia radix omnium malorum. Barocke Bildlichkeit um Geld und Eigennutz in Flugschriften, Flugblättern und benachbarten Literatur der Kipper- und Wipperzeit (1620–1625). Mikrokosmos. Bd. 19. Hrsg.: *Wolfgang Harms*. (Frankfurt/M., Bern, New York, Paris, 1988)

³⁶ *Huszár*: Báthoriak ... 9–12.

³⁷ *Huszár*: Báthoriak ... 10.

³⁸ „In praedictum aliorum regnorum, regum et principum az erdélyi fejedelem ő felsége pénzt ne veressen, hanem az mely formára a praedecessori lengyel István király és Báthori Kristóf verettenek, azzal a formával élhessen” (1610. IX. 6.) Az ezt követő megyesi országgyűlés csak azt mondta ki, hogy az aranyat, a tallért, a dénárt és dutkát ne idegen uralkodó, illetve ország nevére és címére, hanem Báthoriéra, valamint Erdélyére verjék (1610. IX. 29.–X. 4.) Monumenta Hungariae Historica III. Comititalia/b. Erdélyi Országgyűlési Emlékek. (továbbiakban: EOE.), (Szerk.: *Szilágyi Sándor*) Budapest, 1880. VI. 184., 193.

pénzek beáramlása miatti panaszok orvoslására.³⁹ Erdélyben Báthori Zsigmond verette az első dutkákat, utána Bocskai István fejedelemsége idején folytatódott kibocsátásuk, sőt feltehetően éppen ekkor ölthetett nagyobb méreteket. Nemcsak Rákóczi Zsigmond rövid uralkodása alatt, hanem még Báthori Gábor fejedelemségének első éveiből is ismertek a Bocskai névvel vert dutkák.⁴⁰

Báthori Gábor változatokban gazdag pénzverésének mértékéről nem maradtak fenn adatok,⁴¹ III-as garasának külföldi nyomai azonban azt sugallják, hogy nemcsak a skála volt széles, hanem a fejedelmi pénzverés mennyiségileg is jelentős lehetett. E hipotézis ellen szólnak a fejedelem krónikus pénzszavart bizonyító kortársi tudósítások, amelyeknek egyikét éppen 1611-ből, a dutka nürnbergi kitiltásának évéből, idézhetjük: „...olyan pedig, a kit monetának hívnak, nem vala.”⁴²

Egyfelől az erdélyi váltópénz külföldi kitiltását, másfelől a fejedelemségen belüli pénzhíányt látva meglehetősen ellentmondásos kép tárul elénk. Pedig ez az ellentmondás csupán látszólagos. Élénk fejedelmi pénzverést feltételezve is támadhatott nyomasztó pénzhíány, hiszen részben a kereskedelem révén, nagyobb részben pedig zsold formájában kiáramolhatott a pénz az országból.

Báthori Gábor rövid, de katonai eseményekben bővelkedő uralkodása alatt nem nélkülözhetette a hajdúk támogatását, akik az erdélyiekkel együtt lóra ültek mellette, ha legalább három havi zsoldot kaptak előre,⁴³ „fizetetlenség” esetében viszont elhagyták, vagy éppen az ellenfélhez pártoltak át tőle.⁴⁴

Az áruforgalom szívó hatása szintén nem merő hipotézis. A bécsi és a zsitvatoroki béke után joggal számolhatunk azzal, hogy élénkebbé vált Erdély nyugati kereskedelme,⁴⁵ amelyből a szász városok polgárai bizonyíthatóan kivették a részüket. A nagyszebeni Rehner (Régeni) János 1610-ben 80.000 forint értékben hozott Bécsből árukat,⁴⁶ s a források arra utalnak, hogy nem ő volt az egyetlen, aki – feltehetően – részben erdélyi pénzzel, részben árukkal kívánta rendezni tartozásait. Aligha lehet kétséges, hogy Báthori Gábor dutkáinak útja Bécsen keresztül vezetett a délnémet pénzforgalomba, ahol – mint láttuk – a Düttchen elterjedése a tilalmak ellenére is megkönnyítette forgalmazását. A kereskedők pedig ismerték a módját annak, hogy az áruforgalom mellett – tudva az árfolyamok és a pénzek nemesfém-tartalmának különbözőségét – a pénzforgalomból is hasznot lehet húzni.

Részben a dutka külföldi árfolyamára való tekintettel, részben az adóbevételek növelésére törekedve rendelkezett úgy a beszercei országgyűlés 1609-ben, hogy a dutka 10 dénár helyett „kilenc pénzen járjon.”⁴⁷

³⁹ „Mert az idegen aprópénz helyett szükség kijönni az öreg pénznek. Nem véljük, hogy senki innét kegyelmekhez aranyat vigyen, hanem olyant, amilyent ott nem vernek. Ide pedig onnét aranyat s tallért hoznak. Immár annyira elbővesült kegyelmek felé a garas, ugyan nem menekedhetik afféle pénztől kegyelmek, ..kezdetne hozzá kegyelmek is a garas veréséhez. Mi készek volnánk az itt való ligát mint mesteremberekkel egyetemben küldeni kegyelmeknek.” Báthori István levele a hármastanácsnak. Krakkó, 1583. szept. 7. Veress, E.: Báthori István király levélváltása az erdélyi kormánnyal (1581–1585). Budapest, 1948. 92–93., ill. vö.: Buza, J.: Pénzforgalom a Báthoriak korában. Tanulmányok Nyírbátor és a Báthori család történetéhez. (Szerk.: Dám László) Nyírbátor, 1986. 53–54.

⁴⁰ Resch, A.: Siebenbürgische Münzen und Medaillen von 1538 bis zur Gegenwart. Hermannstadt, 1901. 39., 43–46., 51–52., 55–60., ill. Huszár: Báthoriak... 12.

⁴¹ Huszár: Báthoriak... 9–10.

⁴² A török és a tatár segédcsoportok pénzhűségének kielégítése okozott ekkor gondot. Adós levél mellett „...holmi kupák, poharak, pohárszékek voltak a fejedelemtől azokat kelle oda adni, és a mi igen kevés monetának, mint olyan fogyatkozásban, szeret tehettek.” Hidvégi Mikó Ferenc története (1594–1613). Monumenta Hungariae Historica II. Scriptores. VII. (Kazinczy Gábor kiad., Pest 1863) 214–215.

⁴³ Marosvásárhelyi Nagy Szabó Ferenc emlékirata. Erdélyi történelmi adatok. (Gróf Mikó Imre kiad., Kolozsvár 1855) I. 107. (1611. tavaszán).

⁴⁴ Báthori Gábor és a hajdúk kapcsolatára ld. Rácz, I.: A hajdúk a XVII. században. (Debrecen 1969) 92–113., Báthori Gábor uralkodására: Péter, K.: A fejedelemség virágkora (1606–1660). Erdély története 1606-tól 1830-ig (Szerk.: Makkai László–Szász Zoltán) Budapest, 1986. 617–632., időrendi áttekintés: Magyarország történeti kronológiája II. 1526–1848. (Főszerk.: Benda Kálmán, Budapest 1982) 434–442.

⁴⁵ Pickl, O.: Österreichisch-ungarische Handelsbeziehungen entlang der Donau vom 15. bis zum 18. Jahrhundert. Historisches Jahrbuch der Stadt Linz, 1987. 22.

⁴⁶ Hidvégi Mikó, F.: i.m. 281–282. Rehner Jánost a Kendi-Kornis-féle összeesküvésben való részvétele miatt fogatta el Báthori. Szilágyi, S.: Báthory Gábor fejedelem története. Budapest, 1882.⁽²⁾ 88. Rehner vagyonszebeni polgár volt, aki – Havasalföld és Bécs között kereskedve – kétes sikerrel diplomáciai feladatokat is ellátott. Georg Kraus: Siebenbürgische Chronik 1608–1665. Fontes Rerum Austriacarum. Scriptores. III. (Wien 1862) 47–50., 53–54. Hurmuzaki, E.: Documente privitoare la Istoria Romanilor (1600–1649). (Bukarest 1882) IV/1. 359–360. Veress, A.: Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldavei și Țării-Românești (1607–1613). Bukarest, 1935. VII. 73., 81., 85., 89.

⁴⁷ „Mivelhogy az dutka minden szomszéd országokban kilencz pénzért jár, csak a mi országunkban tíz pénzen, végeztük azért azt is; hogy ezután minden helyeken kilencz pénzért járjon; mert így mind urunknak ő felségének is, mind magunknak nagyobb hasznára látjuk lenni.” Erdélyország Történeti Tára. (Kemény József–Nagyajtai Kovács István kiad., Kolozsvár 1845) II. 158.

Ha arra gondolunk, hogy a dutka német földön 6 krajcár értékben forgott, illetve Magyarországon 1 krajcárt 1,5 dénárban számítottak, akkor indokolt volt a dutka leértékelése. Értékének csökkentése növelte volna az adóbevételeket, hiszen 1 számítási forintba tíz denárjával 10, kilenc pénzével viszont 11 duktát kellett volna beadni. A beszercei országgyűlés végzése azonban nem ment át mindenütt a gyakorlatba, Kolozsvárra a városi tanács továbbra is 10 dénárban számította a III-as garasokat.⁴⁸

Erdélyben tehát szintén ázsióval forogtak a dukták, de veretésük nemcsak ezért kecsegtetett nyereséggel. Bizonyítható, hogy a fejedelmi verdék mellett az aranyművesek szintén foglalkoztak dukták előállításával. A lippai Ötves András Báthori uralkodásának kezdetén kapott engedélyt arra, „...hogy szabadon minden üdőben igaz és jó duktát verjen.”⁴⁹ Az ezüst kivitelének tilalma, e nemesfém viszonylag alacsony ára szintén kedvezett a dutka verésének. A kolozsvári ötvösök 8 forint 50 dénárért vehették meg az ezüst márkáját 1609-ben,⁵⁰ egy magyar márka ezüsből a kortársi német becslés szerint 103 jó duktát⁵¹ lehetett verni 1601-ben, majd az 1604. évi lengyel pénzlábhhoz igazodva – számításaim szerint – 110 darabot, amely kilenc denárjával is 9 forint 90 dénár, 10 denárjával pedig 11 forintba rúgott. A 140–250 denárnyi különbség elégséges volt ahhoz, hogy a duktaverők megtalálják a számításukat.

Részben a már említett pénzhiányra, részben Erdély mind ziláltabbá váló közállapotaira vezethető vissza a hamis pénzek verése, amelyek ellen az 1613. évi szebeni országgyűlésen hoztak szigorú intézkedéseket. Az „álpénzek” mellett a duktákat szintén megemlézték ekkor.⁵² A törvényes előírásoknak megfelelő duktákat azonban nem tartották rossz pénzeknek, sőt az év végén – már Bethlen Gábor alatt – a szászok azt panaszták, hogy a Moldvából és Havasalföldről feljövő „...görögök és egyéb kereskedő emberek ... az erdélyi áros embereknek és az országnak nagy fogyatkozására ... az jó pénzt, duktát, aranyat ... kiviszik, ... ki miatt ilyen szűk a pénz Erdélyben.”⁵³ Részben a balkáni kereskedők közvetítésével jutottak el az erdélyi dukták az ekkor pénzt egyáltalán nem verető román fejedelemségeken át az oszmán birodalomba, annak nemcsak európai, hanem levantei térségébe is.⁵⁴

A dutka pénzforgalmi szerepét látva felmerülhet a vásárlóerő kérdése. Egy erdélyi ár- és bértörténet természetesen megkönnyítené a választ. A sajnálatos hiányérzet mérséklése céljából illusztratív támpontot az 1609. évi erdélyi árszabásból meríthetünk. E limitáció a drágaság letörését szorgalmazta, ugyanis a „...műves emberek az műveket kétszer árrán...” adták. Egy-egy asztalos, ács és kőműves mester napszámbére étkezéssel 25, nélküle 35 dénárba rúgott, az asztalos legényé hasonló feltételek mellett 20–25 denár volt. A mestereknek tehát legfeljebb 3 1/2 dutka járt naponta. Egy angol szövethől készült közönséges nadrág 20 dénárba, azaz 2 duktába; zsinórozva, kapcsolva 25 dénárba, átszámítva 2 1/2 duktába került. Az asszonyoknak való ráncos, hosszú szoknyát 45 dénárért, a ráncos ködmönt pedig 150 dénárért árulhatták, egy juhbőrből készült női saru 40 dénárba került.⁵⁵

Befejezésül álljon itt néhány sor a dukták utóéletéről. Az erdélyi dukták verésének fénykora Báthori Gábor fejedelemségére esett. Bethlen Gábor Erdélyben nem veretett több duktát, a jó dukták azonban továbbra is forgalomban maradtak, s 9–10 dénárban jártak,⁵⁶ sőt 1622-ben, amikor a pénzrontás hullámai Erdélyt is elérték „...három jó ezüst duktáért...” örömet adott a nép egy forintnyi aprópénzt.⁵⁷ A behozott lengyel,

⁴⁸ Jakab, E.: Kolozsvár története. (Budapest 1888) II. 502.

⁴⁹ Kolozsvár, 1608. máj. 9. Pénzverési engedély 1608-ból. Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle, 1898. 44. Helyes értelmezésére ld. Huszár: Báthoriak... 10.

⁵⁰ Gyulafehérvár, 1609. jún. 6. Jakab, E.: Oklevéltár Kolozsvár története második és harmadik kötetéhez. Budapest 1888. 222. Az okmány átiratban maradt fenn, de az ezüst árának realitásához nem fér kétség, vö.: Gündisch, G.: Geschichte der Münzstätte Nagybánya in habsburgischer Zeit (1530–1828). Numismatische Zeitschrift 1932. 86.

⁵¹ Hirsch: DRMA. III. 200.

⁵² EOE. VI. 281–282.

⁵³ EOE. VI. 386.

⁵⁴ Hasluck, F. W.: The Levantine Coinage. The Numismatic Chronicle 1921. 53., Vinaver, V.: Pregled istorije novca u jugoslovenskim zemljama (XVI–XVIII vek). (Beograd 1970) 157.

⁵⁵ EOE. VI. 121–157. Az ácsok és a kőművesek bére megfelelt a hasonló foglalkozású nagyszombati és soproni iparosok bérének, illetve mintegy kétszerese volt a beszerceibányai bérszintnek. Kazimír, Š.: Adalék a XVI. és XVII. századbeli árak és bérek fejlődéséhez. Történelmi Szemle 1976. 197., 199. Dányi, D.–Zimányi, V.: Soproni árak és bérek a középkortól 1750-ig. A „pénzforgalom és pénzürtékvizonyok Sopronban” c. tanulmányt Huszár Lajos készítette. (Budapest 1989) 456., 462., 484., 494.

⁵⁶ Huszár L.: Bethlen Gábor pénzei (Erdélyi Magyar Tudományos Intézet, Szabó T. Attila kiad., (Kolozsvár 1945) 12–16.

⁵⁷ Marosvásárhelyi Nagy Szabó, F.: i.m. 141.

valamint a rövid ideig vert magyar dutkákkal együtt szerepük volt abban, hogy a *dutka* szó és a *dutkapénz* kifejezés tovább élt Erdélyben.⁵⁸

Körmöcbányán csupán néhány évre korlátozódott a dutka (duttik, novenarius) verése.⁵⁹ Ez utóbbiak „magyar dutka” néven⁶⁰ terjedtek el, s a többi hasonló verettel, valamint a hamisítványokkal együtt a hódolt-ság pénzforgalmából is kimutathatóak.⁶¹

Összefoglalás

Ausztriai, csehországi, valamint magyarországi és erdélyi terjedésüket követően a XVI. század végén és a XVII. század elején megközelítőleg a Rajna vonaláig terjedő német területekre is benyomultak a helyi forgalomban *Düttchen* néven ismert lengyel III-as garasok, és szerepük volt a monetáris zavarok fokozódásában. A német pénzbecsőrök, az illetékes pénzügyi szervek, továbbá a pénzverési joggal rendelkező uralkodók és jogi személyek képviselői felléptek e pénzek behozatala ellen, mert véleményük szerint a *Düttchen* beváltása révén az értékesebb ezüst pénzek, főként a birodalmi tallérok árfolyama emelkedett, illetve az utóbbiak Lengyelországba vándoroltak, hogy ott a dutka- és a garasverés nyersanyagául szolgáljanak. A lengyel trojak (III-as garas) mint *Sechser*, azaz 6 krajcáros, forgott német földön, holott valójában csak 5 krajcárt ért, hamisított változatai pedig még ennél is kevesebbet. A lengyel váltópénzek tömeges exportjának rugóját abban látják a kutatók, hogy ekkor Lengyelországban volt a legmagasabb az ezüst ára.⁶²

A lengyel váltópénzek szívó hatásának csökkentése érdekében indult meg Erdélyben a lengyel mintájú aprópénzek verése. Báthori Gábor dutkája szintén a lengyel mintára vert pénzek sorába tartozik. A lengyel dutkák németországi elterjedése megkönnyítette Báthori Gábor dutkáinak bevitelét, amelyeket azután a lengyel pénzekhez hasonlóan megpróbálták kitiltani a pénzforgalomból. Erre először 1609 őszén a délnémet térségben került sor, majd 1610-ben Alsó-Szászországban, végül 1611-ben a frank, a sváb és a bajor levelező körzet végzése nyomán Nürnberg város tanácsa rendelte el Báthori Gábor dutkájának kitiltását. Német földön „hamis pénznek” minősítették az erdélyi dutkákat, ez azonban csak a birodalmi pénzrendeletek szerint helytálló, egyébként *Báthori Gábor III-as garasai* – a lengyel mércét véve alapul – *törvényes finomságú veretek voltak*.

Báthori Gábor III-as garasainak németországi felbukkanása megerősíti azt a korábbi feltételezést, hogy fejedelemsége idején a dutka volt a legnagyobb mennyiségben vert pénznem. Báthori Gábor változatos és minden jel szerint élénk pénzverése ellenére uralkodása alatt pénzhiány volt Erdélyben. Ez utóbbi azzal magyarázható, hogy a pénz részben zsold formájában, részben a kereskedelmi forgalom révén, valamint a töröknek fizetett adóban kiáramlott az országból. A „moneta hiánya” az utolsó Báthori személyétől sem volt független, híveinek egyike jegyezte fel róla: „...nem vala szaporája nálla az ország jövedelmének, s igen elfogyatkozott vala.”⁶³

Ha a német szakirodalomban erdélyi dutkákról esik szó, akkor okkal gondolnak elsősorban Báthori Gábor dutkáira.⁶⁴ Pénzei helyet kaptak az európai pénzforgalom XVII. századi színpadán. Az oszmán birodalom fenyegető gyámsága alatti Erdély gazdasági súlyának csekély voltából következett az, hogy a lengyel pénzek mel-

⁵⁸ Szabó, T. A.: Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár. (Bukarest 1978) II. 506.

⁵⁹ Huszár, L.: Habsburg-házi királyok pénzei 1526–1657. (Corpus Nummorum Hungariae III/2.) Budapest, 1975. 34–35., ill. Huszár, L.: A körmöcbányai veretű dutkák. Folia Archeologica 1968. 185–190.

⁶⁰ „Ebben volt rossz dutka ón tallérral elegy f. 44. d. 25.” Pest megyei Levéltár Nagykőrösi osztálya, Nagykőrös számadáskönyve 1638. 101., ill. „Az város pöcsétnyomója csináltatásához adtunk két magyar dutkát.” Nagykőrös számadáskönyve 1642. 211.

⁶¹ Iványosi-Szabó, T.: Pénzforgalom és pénzértékviszonyok Kecskeméten 1662–1711. Tanulmányok Bács-Kiskun megye múltjából VII. (Kecskemét 1985) 43–44.

⁶² Kazimír, Š.: Der Geldumlauf im 16. Jahrhundert und die Slowakei. Studia Historica Slovaca IX. Bratislava, 1979. 131–132., ill. Mikołajczyk, A.: Węgierskie srebro w Polsce – Zabezpieczenie kruszcówce gwałtownego rozwoju polskiej produkcji menniczej w końcu XVI i na początku XVII wieku. Prace i materiały Muzeum archeologicznego i etnograficznego w Łodzi. Seria numizmatyczna i konserwatorska Nr. 5.: 1985. 119–128.

⁶³ Marosvásárhelyi Nagy Szabó, F.: i.m. 113. Értékelésére ld. Bartoniék, E.: Fejezetek a XVI–XVII. századi magyarországi történetírás történetéből. (Sajtó alá rend.: Ritoók Zsigmondné). (Budapest 1975) 516–520.

⁶⁴ „Die siebenbürgischen Dütchen sind hauptsächlich von Gabriel Bathori.” Dorfmann, B.: i.m. 53.

lett a mintájukra vert dutka csupán epizodista lehetett. Másfelől viszont azt bizonyítják a fenti pénzforgalmi adatok, hogy ebben az időben nyugatról keletre haladva, majd délkeleti irányba fordulva az európai színvonalú pénzverés utolsó állomása az erdélyi fejedelemség volt.

Az erdélyi veretek nagyobb része nyilván az oszmán birodalomba vándorolt, illetve kisebb hányaduk a nemzetközi kereskedelem révén főként Bécsen és Krakkón át⁶⁵ a közép-európai pénzforgalomba is eljutott. Báthori Gábor dutkáinak német-földi nyomai ez utóbbit bizonyítják.

⁶⁵ Matecki, J.: Die Wandlungen im Krakauer und polnischen Handel zur Zeit der Türkenkriege des 16. und 17. Jahrhunderts. Die wirtschaftlichen Auswirkungen der Türkenkriege. Grazer Forschungen zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte, 1. Band. Herausgegeben von Othmar Pickl. (Graz 1971) 145–151.

Buza János

BKE Gazdaságtörténeti Tanszék
1282 Budapest 5. Pf. 489.

DIE DREIGRÖSCHER (DÜTTCHEN) DES SIEBENBÜRGISCHEN FÜRSTEN GABRIEL BÁTHORI (1608–1613) IM SÜDDEUTSCHEN GELDUMLAUF

Ende des 16. und Anfang des 17. Jahrhunderts floß von den polnischen Wechselgeldern vor allem der Dreigröschler – mit bekannterem Namen *Düttchen*, polnisch *trojak*, ungarisch *dutka*, lateinisch in Ungarn *novenarius* – in größeren Mengen in den deutschen Geldumlauf ein. Die örtlichen Behörden unternahmen erfolglose Schritte, ihn zu verbieten. Der Meinung der Zeitgenossen zufolge verursachte zum Teil das Einfließen der Düttchen die Kurserhöhung der guten Gelder, vor allem der Reichstaler, und die Beschleunigung der inflatorischen Erscheinungen. Das Düttchen war im deutschen Raum als *Sechser* gebräuchlich, obwohl es eigentlich nur 5 Kreuzer wert war. Die infolge des erweiterten internationalen Handels eingeführten Düttchen wurden vor allem in Reichstaler umgetauscht, somit floß das gute Geld nicht nur durch den Warenverkehr sondern auch infolge der Spekulation aus dem Land ab. Die Finanzierungsschwierigkeiten des Fünfzehnjährigen Krieges (1591–1606), der zwischen dem Reich der Habsburger und dem Osmanischen Reich auf dem Gebiet Ungarns ausgetragen wurde, erleichterten ebenfalls die Verbreitung des Düttchens. Die Zeitgenossen waren sich darüber im klaren, daß die Düttchen nicht nur aus Polen, sondern auch aus Österreich, Böhmen und Ungarn in die deutschen Gebiete gelangen konnten.

Im Fürstentum Siebenbürgen war der Umlauf der polnischen Gelder auch früher schon bedeutend. Stephan Báthori, König von Polen (1576–1586), früher Fürst von Siebenbürgen, schlug 1583 den siebenbürgischen Ständen vor, Wechselgelder nach polnischem Muster im Fürstentum zu prägen, um das Abfließen der Goldgulden und Taler zu verhindern beziehungsweise zu verringern. In Siebenbürgen ließ Sigismund Báthori erstmals Düttchen prägen, und die Emission des Dreigröschlers wurde unter Stephan Bocskai (1604–1606) fortgesetzt.

Gabriel Báthori führte mit der Prägung von Düttchen keine Erneuerung ein, er setzte nur eine Tradition fort. Das Eindringen seiner Dreigröschler in deutsches Gebiet erleichterte die bereits erwähnte Tatsache, daß die polnischen Dreigröschler im deutschen Geldumlauf bereits bekannt waren. Trotz des Fehlens von Angaben zum Warenverkehr verhielt es sich wahrscheinlich so, daß der Handel Siebenbürgens mit dem Westen nach den Friedensabschlüssen im Jahr 1606 (Frieden von Wien und von Zsitvatorok) lebhafter wurde und die siebenbürgischen Düttchen außer auf dem traditionellen Weg über Krakau vor allem über Wien in den süddeutschen Raum gelangten.

Die Vertreter der bayrischen, fränkischen und schwäbischen Gebiete, die zuständig waren, im Münzwesen zu korrespondieren, erhoben erstmals 1609 ihre Stimme gegen die Düttchen von Gabriel Báthori, 1610 verbot der Kreis Niedersachsen den siebenbürgischen Dreigröschler im Geldumlauf, und 1611 tauchte Gabriel Báthoris erwähnte Münze auf dem Einblattdruck der Reichsstadt Nürnberg auf. Die Nürnberger Entscheidung war auch deshalb wichtig, weil anhand dessen indirekt auf den Edelmetallgehalt des siebenbürgischen Düttchens hingewiesen wurde. Wahrscheinlich wurde nämlich bei Feinheitsproben festgestellt, daß der Dreigröschler anstatt 6 Kreuzer nur 5 1/8 Kreuzer wert war. In den deutschen Ländern wurden sowohl die siebenbürgischen als auch die polnischen Düttchen zu Falschgeldern erklärt, und aufgrund der Vorschriften der Münzverordnungen im Reich konnten sie tatsächlich als solche betrachtet werden. Gabriel Báthori ließ aber – ebenso wie seine Vorgänger – seine Wechselgelder nach polnischen Muster dem polnischen Münzfuß gemäß prägen, und es ist nachweisbar, daß er bestrebt war, „gute und wahre Düttchen“ zu prägen.

Die Angaben, die auf den Umlauf der siebenbürgischen Düttchen im deutschen Raum hinweisen, bestätigen die Meinung von Lajos Huszár (1906–1987), derzufolge das Düttchen in der mannigfaltigen Münzprägung Gabriel Báthoris wahrscheinlich die häufigste Münzsorte war.

Zum Großteil wanderten die siebenbürgischen Münzen, so auch die von Gabriel Báthori, über die rumänischen Fürstentümer, in denen zu der Zeit gar keine Münzen geprägt wurden, vermutlich ins Osmanische Reich, und nur ein kleinerer Teil verließ Siebenbürgen in westlicher Richtung. Gabriel Báthoris Düttchen kam eine bescheidene Rolle im internationalen Geldumlauf zu, was sich teils durch die kurze Regierungszeit des Fürsten, teils durch das geringe wirtschaftliche Gewicht Siebenbürgens erklären läßt. Es ist aber eine Tatsache, daß das Fürstentum Siebenbürgen die letzte Station der Münzprägung europäischen Ranges in südöstlicher Richtung auf dem Kontinent war.

Pénzügyi válság az 1811-es devalvációt követően

Az 1811. február 20-i, ún. devalvációs pátens nem hozott tartós megoldást a pénzügyek terén.¹ Kibocsátásakor a konvenciók pénz kurzusa 169 volt, Einlöschungsschein-ben kifejezve. Ez júliusra már 285-re növekedett, az őszi hónapokban valamelyest javult ugyan, de az év végén 217-en állott. A júliusi kurzus bankóban 1425-ös árfolyamot jelentett, amire a devalváció előtt nem volt példa.² Fizetési eszközökben is újra nagy hiány támadt, s Wallis Józsefnek új adózás bevezetésével kellett az államháztartás szükségleteit megteremtenie. Az 1811-es orosz hadjáratban Napóleon szövetségeseként II. Ferenc is részt vett. Ennek költségeit már nem lehetett a korábbi, nagy összegekre rúgó angol segítségre alapozni, és kényszerkölcsönöket sem lehetett kivetni, hiszen a devalvációs rendelet ennek határozottan ellene mondott. Így tehát adóemeléshez nyúltak, és a kereseti adó bevezetésével, újabb vámemeléssel és a kávéra kivetett fogyasztási adóval sikerült a szükségleteket előteremteni.

A devalvációs rendelet fogyatékosága és legfőbb hibája nem abban állott, hogy a magánjogi kötelezettségek teljesítését rosszul szabályozta, hanem elsősorban abban, hogy nem nyújtott biztosítékot a bankócédulák helyébe lépő új papírpénz (Einlöschungsschein) értékállandóságára nézve. E tekintetben történtek ugyan rendelkezések, de ezek jórészt csak tervek maradtak, másrészt pár hónap múlva homlokegyenest ellenkező intézkedések folytán minden komolyságukat elvesztették. A rendelet az Einlöschungsschein-ok értékállandóságát azal kívánta biztosítani, hogy a forgalomban lévő bankjegyek egyötödénél, azaz 212, 159, 750 forintnál nagyobb mennyiséget nem bocsát ki. Sőt szándékában volt ezt az összeget is fokozatosan lejjebb szállítani. Ki mondja, hogy erre a célra törlesztési alapot hoznak létre, amelynek tárgyában a részletes intézkedéseket a magyarországi és erdélyi országgyűlésen kiadandó katonai rendelet a mérvadó. Az évi deficit eltüntetése céljából az állami adósságok kamatait (kamatláb) az államjavakra bekebelezett lottó-tartozás, bányajövedéki kölcsön és az alsó-ausztriai rendek követelése kivételével a felére szállítja le, és ezt is Einlöschungsschein-ben fizeti. Mind ezen kívül a törlesztési alapot az állami és egyházi javak eladásából, illetve az ezekre felveendő ércpénzkölcsönből befolyó összegekből kívánta növelni. Az Einlöschungsschein-ok fedezete tehát inkább csak jámbor óhaj és nem tényleges valóság volt, mert az állami javak eladása és a kölcsönök felvétele még nem történt meg a valóságban, a nép pedig jóllakott már az ígéretekkel és a fedezet nélküli bankókibocsátással. Igaza volt, mert a papírvajavak eladása ügyében hosszú és nehézkes tárgyalások indultak meg, és igen kevés eredményre vezettek, mert a papság saját vagyonát, illetve a vagyon feletti intézkedési jogát féltékenyen őrizte. Maga az a tény, hogy a papírpénz mennyiségét egyötödére szállították le, még nem nyújtott több biztonságot és értékállandóságot az új papírpénznek, mint amivel a régi is rendelkezett. Bekövetkezett tehát az az eset, hogy a régi, fedezettel már nem bíró papírpénz helyett ³ hasonlóképpen nem fedezett papírpénz került forgalomba, melynek állandó értékét semmi sem biztosította.

Mindeme változásokat, bizonytalanságokat elsősorban a hitelhelyzet érezte meg, mely a Habsburg-birodalom örökös tartományaiban a 18. század utolsó évtizede óta az inflációs időkig fokozatosan rosszabbodott. A kölcsönvehető pénztőke hiánya egyre érezhetőbbé vált. A terménykonjunkturák idején felhalmozott pénztőkéje kevés a középnemességnek arra, hogy birtokukat jövedelmezőbbé tegyék, ám arra elegendő, hogy kamatra kölcsönadják. A 19. század első évtizedében, az infláció első szakaszában a hitelhiány Magyarországon még általánosságban tovább romlott. A papírpénz árfolyama lényegesen eltért a névértékétől (diszparitás). Ezért az inflációs években a szokásos kamatlábra csak ezüstben visszafizetendő kölcsönöket lehetett felvenni, a papírpénzre nézve ez csak 24–36 %-os leszámítolási kamatra volt lehetséges. Mindez nehézkessé tette az ország gazdasági életét, s hovatovább annak megbénulásával fenyegetett.⁴

¹ Kőhegyi M.: II. Ferenc devalvációs rendelete (1811). NK 86–87(1987–88)113–138.

² Kraft, J.: Die Finanzreform des Grafen Wallis und der Staatsbankrott von 1811. (Graz 1927) 75.

³ Lázár, H.: Ausztria pénzügyei a XIX. század elején, Magyar Gazdák Szemléje (1925) ápr.–máj. 108–110.

⁴ Mérei, Gy. – Vörös, K.: Magyarország története 1790–1848. (Budapest 1980) I. 316–317.

A király ebben a válságos helyzetben országgyűlést hívott egybe, melyet személyesen nyitott meg 1811. szeptember 2-án Pozsonyban. A királyi előterjesztés a papírpénz fedezetének biztosítását és a devalváció következtében megzavart hitelhiányok rendezését célozta. Előadja továbbá, hogy a bankócédulák és a rézpénz devalvációja, valamint a hét Krajcáros bankócédulák forgalomba helyezése, mint királyi jog, egyáltalán nem képezheti országgyűlési tanácskozás tárgyát. A követek ezt duzzogó arccal fogadták, és a rendek egyetértettek az-
al, hogy a devalvációs pátens törvénytelen. Négyhónapi csatározás után egy Bécsben közzétett királyi kézirat az országgyűlés feloszlásával és az alkotmány felfüggesztésével fenyegette meg a magyar rendeket, ha továbbra is szembeszegülnének a rendeletekkel. November 12-én József főherceg nádor a király nevében tagadta ugyan a kézirat hitelességét, de hogy hasonló lépésre el voltak szánva, azt más forrásból bizonyosra vehetjük. December 3-án ugyanis a mindenható Metternich államkancellár utasította a párizsi osztrák nagykövetet, tudakolja meg Napóleon császártól – aki időközben I. Ferenc lányát vette feleségül –, ellenezné-e Magyarország alkotmányos különállásának hatalmi szóval való megszüntetését. Napóleon, az oroszországi hadjárat előkészületei miatt, a hátszág nyugalmanak biztosítása céljából ellenezte e lépést.⁵ 1812. január 15-én Metternich a királyhoz intézett felterjesztésében javasolja, hogy a francia-orosz háború alatt fegyveres erő igénybevételével szüntessék meg Magyarország alkotmányos különállását. A király hosszas habozás után elutasítja a javaslatot, majd május 26-án berekeszti az országgyűlést.⁶ Miután a pénz- és hitelügyeket békés úton nem sikerült szabályoznia, a rendek ellenszegülése miatt, 1812. augusztus 1-én pátenssel szabályozta azt. Ez a nehézkes latinsággal írott szöveg, melyet igyekeztünk hűen, de közérthetően magyar fordításban visszaadni, a kecskeméti levéltár hirdetőkönyvében maradt ránk.⁷

8312.

Első Ferenc, Isten kegyelméből Ausztria császára, Magyarország, Csehország, Galicia és Lodomeria stb. apostoli királya, Ausztria főhercege, stb. stb.

Tisztelendő Tiszteletreméltó Tekintetes és Nagyságos, Nagyságos Tisztelt és Nemes szeretett híveink!

A pénzügyek nagyon súlyos helyzete, mely az elmúlt idők nem várt változásai következtében alakult ki, arra indított bennünket, hogy a mi császári és királyi örökös tartományainkban a kincstár új átrendezését és a dolgok mai helyzetének megfelelő pénzügyi rendszert vezessünk be az elmúlt 1811-ik évi február 20-án kiadott kegyes királyi leiratunkkal, amelyben teljes atyai nyíltsággal kinyilvánítottuk és egyben szüntelen gondoskodásunkat arra irányítottuk, hogy a magánszemélyek között létrejövő kapcsolatok és viszonyok a megváltozott időknek megfelelően szükségszerűen megváltozott értékelés alá kerüljenek, és az igazságosságnak megfelelően. A különféle forrásokból származó kötelezettségek, valamint azok, ahol a bankócédulák (Schedae Bancales) a közforgalmi pénzzel (Conventionalis Moneta) egyenlő értékűek, mind pedig azok, ahol a több százalékos levonások miatt megváltoztak, ugyanazon elv szerint teljesíttessenek. Ezért, ennek érdekében, hogy a felmerülő nehézségeket legyőzzük, kegyesen elrendeltük, hogy a létrehozott pénzügyi rendszert, mint vezérfontalat a többi örökös tartományban azonnal közhírré tegyék, s így a magyarországi híveink biztonsága és jogai érdekében a magánszemélyek között létrejövő kapcsolatokat és viszonyokat a pénzügyi rendszer szellemében egyenlő arányban minél teljesebben áttekinthessék. Ezen atyai szándékunkat a minap az országgyűlésre összejött Karoknak és Rendeknek, kegyes királyi elhatározásunkkal kegyesen azon okból terjesztettük elő, hogy bármely megütközést megelőzve az igazságosztás birtokában méltányos meggondolással azzal a céllal arányos megerősítésre terjesszék magas jóváhagyásunk elé. Jóllehet atyai kívánsággal reméltük az egyetértést, mert egyedül az vezérelt bennünket, hogy e gondoskodást szolgálják országgyűlésező alattvaló híveink; és a Karok és Rendek e dologban szavazataikkal nekünk alázatosan alávéssék magukat, ugyanis nem kételkedtünk abban, hogy a pénzügyi rendszer szellemében – amelynek fenntartásától a dolgok mai helyzetében a legnagyobb mértékben függ az állam üdve – nehezen tudnak megegyezni. Az előbb említett Karok és Rendek inkább tartózkodni akartak minden beavatkozástól a magánszemélyek kapcsolatát és viszonyát illetően, semmint hozzájárulni a mai idők körülményeivel összhangban lévő pénzügyi rendszer vezérfonalához. Előre látva ezen dolgok kimenetelét, Magyarországunk minden lakójának lelkében, annál nagyobb aggodalomnak kellett támadnia, ha még a bíróságok sem állítanak fel pozitív és egybehangzó szabályokat a kölcsön-kötelezvények felfüggesztése kérdésében, és nem remélhetnek hatékony gyógyírt fenyegető károsodásukra. Ebből a következő évre is áthú-

⁵ Benda K.: Magyarország történeti kronológiája. (Budapest 1982) II. 623.

⁶ Wertheimer, E.: Az 1911/12-i magyar országgyűlés. Kiadatlan okiratok alapján. (Budapest 1899)

⁷ Bács-Kiskun megyei Levéltár, Kecskemét város levéltára. Protocollum Currentalium Litterorum ab anno 1812 12^a Octobris usque 1818 24^a Decembris 19–21. – A fordítást Kapocs Nándornak itt is megköszönöm.

zódó megrázkódtatásból a fennálló rendben és társas kapcsolatokban nemcsak a magánszemélyek boldogulására, hanem a köznyugalomra nézve is olyan veszélyes következmények származhatnak, hogy nyilvánvalóan a közjó keretein belül a köznyugalom megőrzésére, a jó rend visszaállítására és a magántulajdon biztonságának helyreállítására szolgáló eszközök alkalmazása hosszabb időre nem halasztható. Ezen terhes és nagyon sürgető körülményektől ösztönözve, legfőbb királyi tisztünk sürgetésére szüntelenül azon fáradozunk, hogy ezen pontokkal nagyon szeretett Magyarországunk boldogulását és a magánszemélyek jólétét növeljük. Atyai gondoskodásunkkal azon pénzbeli kifizetésekkel kapcsolatosan, amelyek a magánszemélyek szerződéseiből, vagy bármilyen egyéb egyezségeiből és megállapodásaiból származnak, valamint a jövőben készülnek, addig is, amíg az országgyűlés kegyes királyi hozzájárulásunkkal másvalamit nem szentesít, a következő Szabályzatot rendeljük el mindenütt való megtartásra.

1-ső P[aragrafus]

A kiegyenlítés kulcsa, vagyis mértéke (skála), amely a továbbiakban örökös tartományainkban érvényes, attól az időtől kezdve, amikor a papírpénz (*Chartacea pecunia*) a közforgalmi pénz (*Conventionalis Moneta*) értékétől különbözni kezdett, hónapról hónapra a bankcédulák (*Scheda Bancalis*) időszakos árfolyamához igazodjék. Ezért kegyesen meghagyjuk, hogy az említett kulcsot az ide csatolt táblázat szerint Magyarországon is a magánszemélyek kölcsöneinek visszafizetésénél a visszafizetés szabályzójaként pontosan kell alkalmazni.

2. P[aragrafus]

A magánszemélyek részéről történt mindennemű felvett kölcsöntőke és bármilyen más kifizetés, amely az 1799. év előtt létrejött szerződésekből származik (ideértve azokat a kötelező kamatokat is, amelyek az 1811. március 15-től kötött szerződésekből származnak, amennyiben a hitelező a kifizetett kamatokat a múlt, a megmaradót a jövő kártérítésére vette volna fel, de az itt előírt mértékben még nem vett fel) teljes értékű, visszaváltható cédulákban (*Scheda Reluitionalis*) marad, és meg kell téríteni.

3. P[aragrafus]

Minden magánadósság és az azokból származó éves jövedelem, valamint általában minden, az előző paragrafusban meghatározott fizetés, mely az 1799. év kezdetétől s a következő években, egészen 1810. szeptember végéig kötött szerződésből és bármely más egyezségből és szerződésből származik, az árfolyam szerint — az adósságszinálás vagy a szerződéses kifizetés ideje óta —, összhangban a fentebb közölt kulccsal, amely szerint kikeresendő, és az így származó összeg visszaváltható cédulákban (*Schedae Reluitionales*) fizetendő ki.

4. §.

Minden kifizetést, melyet 1810. október 1-jétől 1811. március 14-ig a bankcédulák (*Scheda Bancalis*) névértékén szerződtek, az árfolyam szerint 500-zal kell számítani, és kiegyenlítési értéke visszaváltható cédulákban (*Schedae Reluitionales*) adandó meg.

5. §.

Azon kötelezvények és bármely más szerződések, egyezségek és megállapodások, melyek vagy az 1799. év előtt vagy később, de a mi jelenlegi kegyes intézkedésünk kihirdetési ideje előtt keletkeztek, melyekben azonban az egyezés szerinti kifizetés egészben vagy részben, nemét tekintve arany- vagy ezüstpénzben, ezen felül meghatározott pénznemben történik, ezeknél kegyesen elrendeltük, hogy az arany- vagy ezüstpénzzel kapcsolatos teljes vagy részleges ilyesfajta kifizetések az elfogadott kötelezvény szerint — és ahol írott szerződések vannak, azok tartalma értelmében — egyetlen esetben sem lehet helye kiegyenlítésnek. Éspedig: az első esetben, amikor vagy az egész, vagy a rész kötelezően arany- vagy ezüstpénzben fizetendő, az ilyen összeg mindig a közforgalmi pénzt helyettesítő (*Conventionalis Moneta*) visszaváltható cédulákban (*Schedae Reluitionales*) fizetendő ki.

lis); az utóbbi esetben, amikor az arany- vagy ezüstpénz fajtája név szerint is meghatározott, akkor az összeget a szerződés szerinti arany- vagy ezüstpénz fajtájában kell visszaadni.

6. §.

Mivel pedig a visszaváltható cédulákat (*Schaeda Reluitionalis*) birtokló hitelező a forgalmi pénz (*Conventionalis Moneta*) értékét mindenképpen megőrizni, mindazt ami ezen hitelezőnek ártalmas, gondosan elhárítani törekszik; ezzel szemben mindaz, ami ezen hitelező tevékenységéhez hatékonyan hozzájárulhat, állhatatosan legfőbb királyi tisztünk fő feladatát adja, hogy ezek elkerülésére a közjótállással (*Cautio publica*) egyezséget hozzon létre, és így a legszorosabb kapcsolattal kösse össze valamennyi magánszemély boldogulását az arany- és ezüstpénzekben való gyakoribb szerződésekkel, ezt kegyesen elrendeljük. Mindanfajta, bármi néven nevezendő szerződést és más egyezséget, melyet Magyarországunk és a hozzá csatolt részek, valamint a többi örökös tartományaink lakosai között ezen intézkedésünk közzétételének dátumától kötnek, de nem az idegen tartományok viszonylatában, a nevezett visszaváltható cédulák (*Schaeda Reluitionalis*) értékében kell kötni. Ettől kezdve valamennyi, bármilyen okból kötött szerződés, vagy bárkinek a nevében létrejövő egyezség magával a ténnyel (*ipso facto*) semmis, peres keresetet sem tesz lehetővé, kivételt csak az a kölcsönügylet jelent, amikor a készpénzzel való kifizetés a kötelezvényben meghatározott arany- vagy ezüstpénznemben névszerint volt megjelölve, vagy a kifizetést illetően ezen pénznemben egyeztek meg, és ezért így kell nyújtani azon egyezségekben, melyekben a kölcsön vagy az áru külső tartományokból érkezik, vagy oda szállítatik a szerződés szerint; avagy amelyekben a kifizetés akár valamilyen pénznemben lett meghatározva, akár általában közforgalmi pénzben (*Conventionalis Moneta*), vagy pedig visszaváltható cédulák (*Schaeda Reluitionalis*) értékében egyeztek volna meg, és mindig úgy, amint megegyeztek. Az adókirovást is így kell teljesíteni.

7. §.

Kölcsönügyletekben az adóst, ha különben megtartja a szerződést, ne tegyék ki végrehajtásnak. A tőkepénzt a forgalomban lévő pénzben kell kifizetni, vagyis visszaváltható cédulákban (*Schaeda Reluitionalis*), amelyek hitelének fenntartására fordítjuk minden gondunkat – mint már kinyilvánítottuk –, kivéve azokat a tőkéket, amelyek esetében az arany- vagy ezüstpénz fajtáját névszerint meghatározták. Ezen esetben a kifizetést is ugyanezen fajtában kell teljesíteni.

8. §.

A kamatok mintegy kötelezvények, mind a végrehajtott, mind a végrehajtásnak alá nem vetett tőkék részéről folyó pénzben (*Currens pecunia*), vagyis visszaváltható cédulákban (*Schaeda Reluitionalis*) kell teljesíteni, mivel a tőkések részéről biztos és meghatározott pénznemben történt az elhelyezés.

9. §.

A kamathátralékok, melyeket 1811. március 15-e előtt kellett volna kifizetni, teljesen attól az elvtől, vagyis intézkedéstől függnének, miszerint a folyamatban lévőkkel kell kifizetni, hacsak az adós nem tudja bizonyítani, hogy a kamattal nem saját hibájából késlekedett. Ebben az esetben az adós nem késlekedő, így a kötelező késedelmes kamat mennyisége egy ötödét visszaváltható cédulákban (*Schaeda Reluitionalis*) tartozik megfizetni.

10. §.

Az 1811. március 14-ét megelőző vagy azt követő időre vonatkozó és kifizetett kamatot, ha a hitelező ezt, mint jövőbeni intézkedésre fenntartottat 1811. március 14-e után felvette, akkor az előbbi esetben a 9. §. szabálya szerint, az utóbbiban pedig mint folyamatban lévő kezelendő, és helye van ahhoz való hozzászámításnak, ha semmiféle óvadék nem tévődik közbe. Amennyiben a március 14-e után esedékes kamatot a hitelező felvette, vagy az adós megelőlegezte, a kifizetendő kifizettként kezelendő.

11. §.

Azok a szerződések, melyek a törvény által megszabott feltételeken és a felek kölcsönös beleegyezésén alapulnak, természetüknél fogva a szerződött határidő előtt csak a felek hozzájáruló beleegyezésével bonthatók fel, és a haszonbéri, valamint más kötelezvényi szerződések mellett érvényesek. Ezért a javak haszonbérletéről és a házak jövedelméről kötött szerződések a szerződések határideje előtt meg nem szüntethetők, hacsak mind a két fél azok felbontásába önként bele nem egyezik.

12. §.

Ha a bérbeadó 1811. március 14-től a haszonbért vagy az elmaradt jövedelmet minden óvadék és kikötés nélkül, mely jövőbeli elszámolásra szolgált, a haszonbérletől megkapta, úgy kell tekinteni, mint fizetést a fizetendőért, és előleges haszonbérleti összeg fizetésének kell tartani.

13. §.

Az elmaradt haszonbérleti jövedelmet, amennyiben a bérbeadó hibájából óvás nem történt, a már kidolgozott kulcs szerinti tőkekiegészítés a szerződés dátuma szerint közforgalmi pénzhez (Conventionalis moneta) sorolandó, és mint kamat folyó pénzben, vagyis visszaváltható cédulákban (Schaeda Reluitionalis) fizetendő.

14. §.

A haszonbérlet az úrbéri, vám- és hajózási jövedelmet, melyet az 1811. március 15-e előtti időre, mint hátralékos adójövedelmet a parasztoktól, valamint az illetékekből bankjegyek (Schaeda Bancalis) névértékében kaptak, ezen bankjegyeket ugyanazon névértéken kötelesek adni, és ugyanezen okból a március 15-étől keletkezett hátralékok állapíthatnak meg, míg a bérlet jövedelmét erre az időre is a bankjegyekben (Schaeda Bancalis) kapja meg.

15. §.

1811. március hó 14. napjától, a devalváció életbelépésétől a bíróság kezébe letett bankjegyösszegekkel (Schaeda Bancalis) kapcsolatosan elrendeltetik, hogy a dolgok illetően állása közben ne lehessen egyik felet sem a huszadolas terhével sújtani; a letétőrző-bíró (Judex depositarius) az átvett összeget teljes egészében köteles a letevőnek visszaszolgáltatni.

16. §.

Ha a vevő a szerzett javakkal a hozzájuk kapcsolódó örökös vagy időre szóló passzív terheket törvényesen magára átiratva úgy, hogy az eladónak beszámít az eredeti összegbe; valamint amennyiben a szerződés feltételeinek nem tesz eleget, a javakkal felvállalt szerződésbeli terheket az idő mértéke szerint kell beszámítani, a vásárlási érték fennmaradó részét a bevallás vagy a kötelezvény keletkezése idejének megfelelő értékében tartozik lefizetni.

17. §.

Valamennyi adósság, még a javak elzálogosításából származó is, akár bankcédulákkal (Schaeda Bancalis), akár kötelezvényes követelések átengedésével a leértékelésig lerovottak, kifizetettnek veendő. Ha pedig valaki más helyett vállalta az adósságot, akár úgy, hogy magára vett kötelezvényeket írt alá; akár úgy, hogy korábbi dátummal kiadottakat újként adott ki, a régi kötelezvény dátuma szerint tartozik eleget tenni.

18. §.

Az ingatlanokra és más, az előző időszakra vonatkozó tárgyalások és vallomás érvénytelenítése értelmében – figyelembe véve a jogi úton talált megoldást – a vallomástévőnek vagy másképpen szerződőnek és utódainak a vallomásbeli összeget és minden befektetést az előzőekben található megoldások szerinti törvényes eljárással kell visszaadni.

19. §.

Ha a visszakövetelt javaknak a megjobbítására történt befektetés címén és a kifizetés vélelmezett időszaka közben egyrésztől megfizettek, a másiktól az akkor fennmaradó összeget az adott kötelezvények szerint kell kifizetni azon eset kivételével, ha a javadalom birtokosa, akinél huzamosabban megmaradt a birtokosnak azzal a kifejezett feltétellel engedte át, hogy neki a beruházás vélelmezett értéke meghatározott idő elteltével közforgalmi értékben a Liga szerinti pénzben megfizetessék; ez esetben az adósságot azon a módon fizessék, amelyet a szerződésben közforgalmi pénzben (Conventionalis moneta), de fajtájának megjelölése nélkül írtak elő.

20. §.

A zálogba vevőt értesíteni kell, ha beáll az idő, amikor a pénz lefizetését, vagy a jobbítás becslését meghatározzák, és azt az összeget az intézkedés módozata szerint kell elfogadni.

21. §.

Ha a zálogba vevő birtokos a zálogként birtokolt javak címén a tulajdonos felé a kötelezvények értelmében kikötött összeget teljesítette, nem akadályoztatva az előbbi kötelezvény által, a tőkeösszeg kifizetése annak az időnek a mértéke szerint következze, amikor a beruházás történt. Ha a beruházás előző időpontjára, vagy a kérdéses zálogra ezekben a kötelezvénylevelekben utalás történt; valamint az esetben, ha a felek a közforgalmi pénz (Conventionalis pecunia) forintjában állapodtak meg, papírpénzzel fizetendő (Chartacea pecunia). Ha bizonyítható, hogy a felek megegyeztek, a kiegyenlítés ilyen intézkedés szerint történjék.

22. §.

Ha a zálogbavevő árverési összegekkel az elsorolt változtatások által a tulajdonostól a régi záloglevelek helyett újakat kap, és a folytatólagos beruházások ideje az új záloglevélben bennfoglaltatik, akkor a beruházott összegeket azon érték szerint kell elfogadni, amilyen a részletfizetések idején a pénz árfolyama volt. Ami azokat a kötelezvényeket illeti, amelyekben a beruházások, jobbítások összege, vagy a megkötött záloglevél feltételeitől való visszalépés együttesen összevonatott (figyelembe véve, hogy az a pénzösszeg, amely aranyban vagy ezüstben, vagy ezekkel egyenértékű javakban befoglaltatott a kötelezvénylevélbe, vagy az ilyen zálogszereződésre utalhat), végrehajtásnak nincs alávetve.

23. §.

Ha a végrendelet tartalmából világosan kitűnik a végrendelkező akarata, hogy vagyonának mely részét kell az örökösök kifizetésére fordítani, és melyeket kívánta a végrendelet végrehajtójának odaadni, akkor nem számít, hogy a vagyon mostani értéke különbözik attól, amit a végrendelkező föltételezett – vagyis hogy a közbeeső időben a pénzügyi körülmények megváltoztak, vagy más balszerencsés események miatt különbözik –, a hagyaték és az utód öröksége között lévő, a végrendelkező szándéka szerint szabályozott arányt meg kell tartani.

24. §.

A végrendeletben egyedileg megjelölt, vagyis különleges hagyatékot természetben kell kiadni. Amelyekben pedig általánosságban egyeztek meg, azokat a végrendelet keletkezésének ideje szerinti értékben kell kifizetni. Ha a vagyon értéke a közbeeső időben csökkent, az örökösöknek az arányos értékcsökkenést el kell viselniök. Ez arra az esetre is érvényes, ha a vagyon a végrendelet keletkezésének időpontja után véletlenül, vagy az idők változásai következtében veszteséget szenvedett.

25. §.

Ha pedig a kibocsátás ideje a végrendeletből nem tűnik ki, vagy kielégítő módon nem bizonyítható, abban az esetben a végrendelet írásba foglalása, netán a végrehajtás időpontja a végrendelező halálától számítandó.

26. §.

Ha az elosztás alkalmával az osztozkodók egyikének a kifizetés akár aktív, akár passzív időszakára vonatkozó megelőző kötelezvények jutnak, melyek a másikénál újabbak, a régi kötelezvények pedig ugyanazon állapotban maradnak, valamint a rákövetkező időkben a kifizetések és a kötelezvények megváltoztatása nem teszi rosszabbá őket, helye van az elosztás helyesbítésének.

27. §.

Az örökölt tőkének, amit előbb közforgalmi pénzben (*Conventionalis moneta*) helyeztek el, s amely a folyamatos visszafizetések által a végrehajtásnak kitett papírpénzek (*Chartacea pecunia*) értékére estek vissza, az új dátummal rendelkező kötelezvényesektől — az osztalékos hiánya miatt, akire az osztalék arányában ki lett jelölve —, az utódok az eredeti értékben nem kereshetik, a dolgok válságösszegének kiegyenlítésével kell megelégedniök.

28. §.

Az özvegyek, akik a nekik fizetendő évi összegről megegyeztek, melyet akár az eljegyzési szerződésből, akár a végrendeletből, akár pedig a házastársi javakból való jövedelmek helyett a törvény kedvezménye szerint kaptak volna, és ezt az összeget vásárlóértékben megélhetésükre elégtelennek tartják, akkor az éves összeget nekik a javak mai jövedelméhez kell igazítani, vagy jogi úton kereshetik az eljegyzési szerződés vagy az illető végrendelet viszonylatában. Ezt nekik, mint igazságosat és méltányosat kell megítélni. A férj utódai pedig az özvegyeknek a per közbeeső idejére — a jövőbeni beszámítás ellenében — a szerződésbeli összeget vásárlóértékben tartoznak kifizetni.

29. §.

Az özvegyeknek a törvényes hozományt forgalmi pénzben (*Currens moneta*), az írott hozományt pedig vagy általában közforgalmi pénzben (*Conventionalis pecunia*), vagy az arany- vagy ezüstpénz meghatározott fajtájában kötelező kifizetni az akkori értékében, amikor a hozományi szerződést kötötték.

30. §.

A mindkét fél részéről teljesen elfogadott peregyezségek a jelenlegi előírás hatása alatt vissza egyáltalán nem vonhatók. Ha pedig az a pénzösszeg, amelynek fizetésére a kiegyező fél kötelezte magát, egészében vagy részben kifizetetlen maradt, azt annak az időnek kiegyenlítési értékében kell tisztázni, amikor a megegyezés történt.

31. §.

Ha pedig a peregyezés tárgyat egészben vagy részben pénzüsszegek alkotják, melyek az idő tekintetében vagy nincsenek alávetve a végrehajtásnak, vagy egy előbbi végrehajtási időszak alatt vették kezdetüket; akkor az egyezési összeg azon részét, amelyet az egyezkedő a kiegyenlítés pillanatában megújítani, vagy a kiegyenlítés előző időszakára áttenni, vagy egyezés alapján igazolni kénytelen, az egyéb kötelezvényfajták alapelvei szerint kezelendő, tehát az idő mértéke szerint, amelybe belesik.

32. §.

Egy harmadik helyett átvállalt adósságot, ha a kötelezvények tartalmából kiderül, melyeket a régi adósok adtak ki, és a régebbi kötelezvény dátuma határozottan megjelöl, a régi kötelezvények ideje szerint kell tisztázni.

33. §.

A kötelezvények vagy egyéb szerződések átruházásait a kötelezvény vagy egyéb szerződés alapítási idejétől kell számítani. Ezért az adósoknak a kötelezvény vagy egyéb alapszerződés kiadásának különböző dátuma és azok tartalma szerint kell a fizetéseket az előző pontokban megjelölt szabályhoz igazodva teljesíteni.

34. §.

Ha valakinek az aktív kötelezvényes átruházásokból származó adósságát másvalaki kiegyenlítette, és az átruhazónak a saját kötelezvényét az előző szerződésre vonatkozó minden hivatkozás nélkül kiadta, a sajátos módon kötelező szerződést azon idő mértéke szerint kell tisztázni, amikor a későbbi kötelezvényt kiadta.

35. §.

Ha a régi kötelezvények pótlására újak készültek, és ezekben az előbbi adósságra határozott kibocsátási dátummal hivatkoznak, a fizetés az előző kötelezvény ideje szerint adandó. Ahol pedig az új kötelezvényeket az előzőre és annak dátumára való minden hivatkozás nélkül bocsátották ki, a kiegyenlítés mindig a későbbi kötelezvény ideje szerint teljesítendő. Ez az összes többi hasonló esetben megtartandó, amelyekben fizetés-teljesítésről van szó.

36. §.

Ha a kötelezvényekben és egyéb, március 15-e előtt kibocsátott szerződésekben is az a föltétel foglaltatik, hogy a tőkeösszeg teljes névértékben teendő le, mégpedig abban a pénzben, amely a letétel idején forgalomban lesz, ezt a föltételt nem létezőnek kell tekinteni, és az egyezés szerinti kifizetéseket az előzőleg rögzített elvek szerint kell teljesíteni és elfogadni.

37. §.

Az 1811. március 14-e után a bankcédulákból (Schaeda Bancales) folyó hasonló kifizetések, melyek az előző §-ban foglalt kikötéseket tartalmazzák, csak a csökkentett bankcédulák értékén egyenlíthetők ki, és az adós sem köteles több fizetésére.

38. §.

1811. március 14-e után, midőn a hitelező jogosult arra, hogy adósától a neki felajánlott bankcédulákban (Schaedae Bancales) megkapja tőkepénzét, a jövőben óvatosságból kikötéssel élhet és előírhatja, hogy az adósságok fizetésére vonatkozó előbb rögzített szabályok szerint kölcsönének idő szerinti állásáról — teljes megnyugtatósúl — számvetést tartsanak.

39. §.

Ha a különböző időkben felvett összegek ügyében a hitelező és az adós számadást tartott, és ezen az adós meggyőződött arról, hogy az összeg egy részét már kifizette, akkor ezen megelőző kötelezvények és szerződési adósságok tekintetében a 35. pont értelmében kell a dátumot figyelembe venni. A hátralékokat pedig azon idő szerint kell fizetni, amikor a kifizetést elismerő számadást tartották.

40. §.

Az árvák tőkéinek tekintetében megtartásra kegyesen elrendeljük, hogy ha bármilyen tőkét valamely árva nevére egyedileg helyezték el, az ebből keletkező veszteséget egyedül az az árva viseli mint tulajdonos. Ha pedig az árvák pénzét egyben adták kölcsön anélkül, hogy az iratokban az árvák neve — akiknek a részösszegeiből a tőke összeállt — egyenként szerepel, a tőke értékvesztéséből eredő veszteséget minden egyes árva a ráeső összeg részarányában viseli.

41. §.

A megegyezésekből, szerződésekből és végrendeletekből folyó ellátmányok és életjáradékok, valamint az asszonyok megélhetési költségei, melyek bírói tekintéllyel vagy befolyás alatt különválasztattak és ítélet vagy szerződés révén járnak, az előzőekben megadott általános alapelvek szerint kezelendők. Végrendelet esetében, ha a végrendelkező akaratából valamely tőke időbeni kifizetését ellátmány és életjáradék élvezésére szánták, mind az ellátmányt, mind az életjáradékot ugyanazon pénzben kell letenni, mint amilyenben az előírt szabály szerint a tőke kamatját fizetik.

Azért ezen kegyes királyi rendeletünket, hogy visszaállítsuk az emberi érintkezésben a célt, a jó rend tekintélyéért, a társas kapcsolatok megerősítéséért, a köznyugalom védelmezéséért ideiglenes vezérfonalat adva minden megoldandó ügyben; döntve a felek között fölmerülő kérdésekben és nézeteltérésekben. Ezért utasítással elrendeljük, hogy azt Magyarországunk valamennyi, minden rendű és rangú lakosa megtartsa, nem kevésbé valamennyi törvényszék és bíróság az előrebocsájtott rendelkezések szerint a magánszemélyek kapcsolatainak és viszonyainak ügyeiben Őfelsége közbejöttével, vagy ezután sorban elindítandókban ítéleteket hozzanak, következképpen felelősségük legsúlyosabb terhével az előbb kinyilvánított rendelkezésekhez igazodjanak maguktól is. Kegyesen megparancsoljuk nektek, hogy amint ezen ideiglenes [rendeletünket] valamennyi országlakosnak tudomására és az ország összes törvénykezésén keresztül történő kihirdetésére a mai napon kegyesen parancsot adunk, úgy annak tartalmát ténylegesen eredményessé tenni, hasonlóképpen mind maguk által megtartani, mind mások által — akikre tartozik — is megtartatni tartsák kötelességüknek.

A továbbiakban császári és királyi kegyeinkkel maradunk irántatok kegyes jóindulattal.

Kelt főhercegi városunkban, az ausztriai Bécsben az Úr Ezernyolcszáztizenkettedik évében augusztus hó 1-ő napján.

Ferenc s.k. gróf Koháry Ferenc s.k. Vlasits József s.k.

Táblázat

mely mutatja a bankcédulák (Schaeda Bancalis) időszakos árfolyamát, melyet a közforgalmi pénz (Conventionalis moneta) értékéhez viszonyítva elért az 1779. év elejétől az 1811. év március hónapjáig mindegyik évben hónapról hónapra, és a magánszemélyek között teljesítendő kifizetések irányvonalául szolgál:

Hónap	A N N I												
	1799	1800	1801	1802	1803	1804	1805	1806	1807	1808	1809	1810	1811
Január	103	113	116	119	130	134	133	147	190	204	221	469	500
Február	103	113	115	119	129	135	132	148	203	209	234	398	500
Március	105	114	114	118	127	134	129	149	206	210	248	331	500
Április	108	114	115	118	129	135	129	152	208	212	252	347	
Május	107	116	115	118	130	135	129	160	206	216	276	375	
Június	107	115	115	119	131	134	130	163	203	238	333	395	
Július	106	115	116	120	132	135	132	184	197	242	315	405	
Augusztus	108	115	116	122	133	135	135	160	194	236	299	448	
Szeptember	110	115	116	125	132	134	136	170	201	233	310	490	
Október	111	115	117	126	131	132	144	176	205	231	314	500	
November	113	115	117	128	132	131	145	175	202	220	346	500	
December	113	118	117	128	133	132	149	184	203	222	405	500	

* * *

E pénzügyi rendelkezés közreadásával folytatjuk a már két évtizede megkezdett forrásközlést, mely végső soron a XVIII–XIX. századi pénztörténet megértését hivatott szolgálni.

Kőhegyi Mihály
6500 Baja, Múzeum

DIE FINANZKRISE NACH DER DEVALVATION IM JAHR 1811

Das sogenannte Devaluationspatent von 20. Februar 1811 brachte keine endgültige Lösung im Bereich der Finanzen. Die Abwertung der Einlösungsscheine begann bereits in der Zeit ihrer Einführung. Als Verbündeter Napoleons nahm auch Franz I. am russischen Feldzug 1811 teil. Es gelang nicht, die Kosten dieser Teilnahme mit englischen Anleihen zu decken.

In dieser Krisensituation berief er als König von Ungarn den ungarischen Landtag ein, den er am 2. September 1811 in Preßburg höchstpersönlich eröffnete. Anhand der königlichen Vorlage wurde bezweckt, die Deckung für das Papiergeld zu sichern und den Mangel an Krediten zu beheben, der Infolge der Devaluation aufgetreten war. In der Vorlage wurde des weiteren betont, daß die Devaluierung der Bankzettel und der Kupfermünzen sowie die Emission der 7-Kreuzer-Bankzettel, als königliche Rechte, überhaupt keinen Diskussionsgegenstand des Landtags bilden können. Die Delegierten hörten sich dies schmollend an, und die Stände stimmten überein, daß das Devaluationspatent einen gesetzlichen Grund entbehrte. Nach einer viermonatigen Debatte wurde den ungarischen Ständen in einer in Wien veröffentlichten königlichen Handschrift mit der Auflösung des Landtags und der Aufhebung der verfassung gedroht, falls sie sich den Verordnungen weiterhin widersetzten. Am 12. November leugnete Palatin Erzherzog Josef zwar im Namen des Königs die Authentizität der Handschrift, doch daß man zu einem ähnlichen Schritt entschlossen war, geht mit Sicherheit aus einer anderen Quelle hervor. Am 3. Dezember wies der allmächtige Staatskanzler Metternich nämlich den österreichischen Gesandten in Paris an, sich bei Kaiser Napoleon – dessen Gemahlin die Tochter Franz' I. war – zu erkundigen, ob er der Aufhebung der konstitutionellen Separiertheit Ungarns durch ein Machtwort nicht abgeneigt wäre. Napoleon war wegen der Vorbereitungen zum russischen Feldzug und aufgrund der Sicherung der Ruhe im Hinterland gegen diesen Schritt. Metternich schlug am 15. Januar 1812 in einer Adresse an der König vor, die konstitutionelle Separiertheit Ungarns während des französisch-russischen Krieges durch Anwendung bewaffneter Macht aufzuheben. Nach langem Zögern wies der König den Vorschlag ab und schloß den Landtag am 26. Mai. Da es ihm wegen des Widerstands der Stände nicht gelungen war, die Finanz- und Kreditfragen auf friedlichem Weg zu regeln, löste er sie am 1. August 1812 durch ein Patent. Dieser in einem schwerfälligen Latein geschriebene Text, den wir bestrebt waren, in einer authentischen aber allgemein verständlichen ungarischen Übersetzung zu wiedergeben, ist in einem Kundmachungsbuch des Kecskeméter Archivs erhalten geblieben.

Újabb adatok a Magyar Érdemkereszt gyártásához

Szakterületünkön jónéhányszor szembesülünk olyan ismeretanyaggal, amelyet a szakirodalomban nem publikáltak, hanem az e kérdésekkel foglalkozók körében „szájról-szájra” terjed, s generációk örökölték generációkra.

Ilyen terület az 1922-es alapítási évszámot hordozó Magyar Érdemkereszt – 1935-től Magyar Érdemrend – korai, 1923–1930 közötti példányainak gyártása is.

Majd másfél évtizede a Numizmatikai Közlöny hasábjain e cikk szerzője írt az érdemkereszt létrejöttéről, s első példányainak gyártási helyéről. A cikkben közölt levéltári források arra derítették fényt, hogy az első keresztet a magyar királyi miniszterelnökség a bécsi Rothe und Neffe cégnél csináltatta.¹

A szakmai „szájhagyomány” azonban azt is tudni vélte, hogy a Magyar Érdemkereszt egyes darabjai egy másik jónévű bécsi „kitüntetésgyáros” cégnél, Anton Reitterer cégénél is készültek. Erre vonatkozó levéltári anyag akkor nem került elő. Magukon a kitüntetéseken sincs semmiféle jelzés, amely alapján készítőjük azonosítható lenne.

Időközben a Reitterer cég irattárából az alább közreadott, érdekes megbízólevél másolatát sikerült megszerezni, amely egyértelműen bizonyítja, hogy a magyar királyi miniszterelnökség valóban gyártatott Magyar Érdemkereszteket a Reitterer céggel.² (1. kép)

A német nyelvű, gépelt és kézírással kiegészített irat eredeti szövege a következő:

Herrn Anton Reitterer
Gold-und Silberschmied
WIEN

Der Firma Anton Reitterer Gold- und Silberschmied, Wien VIII., Strossigasse 66, wird vom kgl. ungarischen Ministerpräsidium die Lieferung nachstehender Dekorationen des Ungarischen Verdienstkreuzes unter den unten näher angeführten Bedingungen übertragen u.zw.:

20	Dekorationen I. Klasse	Komplett mit Lederetui
20	„ II. „	mit Stern, Komplett mit Lederetui
20	„ II. „	ohne Stern mit Lederetui
20	„ III. „	mit Leinwandetui
20	„ IV. „	„ „

Hievon sind zunächst als dringendster Bedarf zu liefern: 2 Komplette Dekorationen I. Klasse, 2 detto II. Klasse mit Stern und 2 detto II. Klasse ohne Stern.

Die Lieferung des übrigen Teiles hat derart zu erfolgen, dass allwöchentlich, spätestens bis Samstag 10^h Vormittag, immer eine entsprechende Partie in welcher womöglich Dekorationen aller Klassen enthalten sind derart, zur Ablieferung gelangt, dass die Lieferung der gesamten obengeführten Menge bis spätestens 10. Jänner 1927. vollkommen beendet ist. Sollte dieser Termin nicht eingehalten werden, oder über bis 31. Dezember d. J. nicht die Hälfte der Bestellung geliefert sein, hat die Bestellung als storniert zu gelten.

Bei jedesmaliger Lieferung werden die Dekorationen nach folgender Preisaufstellung sofort bar bezahlt u.zw.:

1	Dekoration I. Klasse, komplett, ohne Band, mit Lederetui	Sch. 108.–
1	„ II. „ mit Stern, komplett, ohne Band, mit Lederetui	Sch. 80.–
1	„ II. „ ohne Stern und ohne Band mit Lederetui	Sch. 33.–
1	„ III. „ mit Leinwandetui	Sch. 24,50
1	„ IV. „ „ „	Sch. 10.–

¹ Makai Ágnes: A Magyar Érdemkereszt alapítása. NK 74–75(1975–1976)99–103.

² Az irat eredetije a Reitterer cég irattárában, másolata a szerző birtokában van. A szerző Herbert Sauer professzor úrnak és Anton Reitterer úrnak szíves segítségükért, az irat publikálásra való átengedéséért köszönetét fejezi ki.

Die Ausfertigung hat genau vorschriftsmässig in der Firma bekannten Ausführung zu erfolgen. Nicht tadellos und nicht genau vorschriftsmässig ausgeführte Dekorationen werden nicht angenommen, der hierfür eventuell bereits behobene Betrag wird bei der nächsten Lieferung in Abzug gebracht.

Allfällig weitergehende Bestellungen erfolgen schriftlich unter jedesmaliger Angabe des Liefertermines.

Wien, am 7. Dezember 1926.

Als Zeugen:

Ladislav von Dombrekovich

kgl. ung. Ministerialrat

Buray Jobb

Kgl. ung. Legationsrat

Stefan von Bárczy

Stellvertr. Staatssec-

retär in k. ung. Min. Präsidium

A német szöveg fordítása:

Reitterer Antal
arany- és ezüstműves Úrnak
Bécs

A magyar miniszterelnökség megbízza a Reitterer Antal arany- és ezüstműves céget, Bécs, VIII. Strossi utca 66., hogy a Magyar Érdemkereszt alább felsorolt jelvényeit a következőkben részletezett feltételek mellett szállítsa:

- 20 I. osztályú dekoráció kompletten, bőrdobozzal
- 20 II. „ „ csillaggal, kompletten, bőrdobozzal
- 20 II. „ „ csillag nélkül, bőrdobozzal
- 20 III. „ „ vászondobozzal
- 20 IV. „ „ „

Ebből a legsürgősebb igény kielégítésére szállítandó:

2 komplett I. osztály, 2 komplett II. osztály csillaggal és szintén 2 komplett II. osztály csillag nélkül.

A fennmaradó dekorációk szállítása — mindig egy megfelelő részé, amely lehetőleg az érdemkereszt minden fokozatát tartalmazza —, hetente, legkésőbb szombat délelőtt 10 óráig történjék meg, úgy, hogy a fentemlített teljes mennyiség átadása legkésőbb 1927. január 10-ig maradéktalanul befejeződjön. Amennyiben ez a határidő nem tartatnék be, vagy ez év december 31-ig a megrendelés fele nem szállíthatnák le, a megrendelés érvénytelennek számít.

A rendjelek minden egyes szállítás alkalmával, a következő árkiszabás szerint, azonnal fizetendők, úgy-mint:

1 komplett I. osztály szalag nélkül, bőrdobozzal	108.— Sch.
1 „ II. „ csillaggal, szalag nélkül, bőrdobozzal	80.— „
1 „ II. „ csillag és szalag nélkül, bőrdobozzal	33.— „
1 „ III. „ vászondobozzal	24,50 „
1 „ IV. „ „	10.— „

Az előállítás pontosan, az előírásoknak megfelelően, a cég által ismert kivitelben történjék. Nem kifogás-talan és nem előírás szerint kivitelezett rendjelvények nem vétetnek át, ezért az esetleg már átvett összegből a következő szállításnál levonásra kerülnek.

A mindenkori további megrendelések írásban, mindannyiszor a szállítási időpont megjelölésével történnek. Bécs, 1926. december 7-én.

Mint tanuk:

Dombrekovich László

m.kir. miniszteri tanácsos

Buray Jobb

m.kir. követségi titkár

Bárczy István

helyettes államtitkár a

m.kir. miniszterelnökségen

Nagyon valószínű, hogy a bemutatott irat a cég számára küldött első megrendelés volt, a bentfoglaltak legalábbis erre utalnak. Így megállapíthatjuk, hogy míg a Magyar Érdemkereszt jelvényei 1923–1926 között a bécsi Rothe und Neffe cégnél készültek, 1926 végétől gyártásuk a Reitterer cégnél folytatódott.

Az akkori cégtulajdonos fia, Anton Reitterer úr személyes megbeszélésünk során szóban is megerősítet-te, hogy édesapja, aki munkásságát a Rothe cégnél kezdte, a Magyar Érdemkereszt gyártását onnan vette át. A cég verőszerszámai között azóta is megtalálhatók a magyar kitüntetés készítéséhez használt verőtüvek, ame-lyek egy részéről bronz leveretet is volt szíves rendelkezésemre bocsájtani. A Magyar Érdemkereszt Reitterer-nél való készíttetése — a Kormányzói különös dicsérő elismerés látható jelét képező Magyar Koronás Nagy

Aranyéremmel, a „Nagy Signum” első, köralakú, 1929-ig érvényben lévő példányaival együtt, amelyeket akkor szintén e cég gyártott –, Reitterer úr visszaemlékezése szerint az 1920-as évek végéig tartott.

Ez az adat egybevág azzal a ténnyel, hogy a m. kir. Pénzverde 1930 után kezdte meg a Magyar Érdemkeresztek gyártását.

Makai Ágnes

Országos Hadtörténeti Múzeum
1014 Budapest, Tóth Á. sétány 40.

NEUE ANGABEN ZUR HERSTELLUNG DES UNGARISCHEN VERDIENSTKREUZES

Die Herstellung der frühen, d. h. aus den Jahren 1923 bis 1930 stammenden Stücke des Ungarischen Verdienstkreuzes, das eine repräsentative Auszeichnung in Ungarn zwischen den beiden Weltkriegen war und seit 1935 Ungarischer Verdienstorden hieß, ist noch nicht völlig geklärt. Der Autor publizierte 1976 in *Numismatikai Közlöny* solche archivarischen Quellen, die die Herstellung der Kreuze ab 1923 bei der Wiener Firma Rothe und Neffe bestätigten. Die jetzt publizierte Schrift, eine Bestellung des königlich ungarischen Ministerpräsidiums bei dem Goldschmied Anton Reitterer, beweist, daß die Herstellung der Auszeichnung ab Ende 1926 bei der Firma Reitterer fortgesetzt wurde. (Um 1930 übernahm die Budapester Münzanstalt die Herstellung.) Der Autor bedankt sich bei Professor Herbert Sauer und Herrn Anton Reitterer für die Überlassung der Angaben und ihre lebenswürdige Unterstützung.

A „Jeton r.t.”

A trianoni békeszerződést követő időben Magyarország mind politikailag mind gazdaságilag alapvető változásokon ment át. Ezeknek a változásoknak az egyik vetülete a pénzügyi helyzet elbizonytalanodása, ami a pénz inflálódásában és az aprópénz hiányában mutatkozott meg. Ezt a hiányt kiküszöbölendő Budapesten, 1922-ben egy részvénytársaság volt alakulóban. A társaság működésének lényege abban állt volna, hogy egy Magyarországon is bejegyzett francia szabadalom alapján kerek fém keretbe zárva postai értékcikkek és egyéb kincstári illeték lerovására szolgáló értékjegyek (pl. levélbélyeg, okmánybélyeg) nagybani árusítását végezné bizonyos haszon ellenében.

Tekintettel arra, hogy a zseton-ügyre vonatkozó jelenlegi levéltári anyag nem terjedelmes, úgy véljük célszerű az összes vonatkozó levelet közölni.¹ Nincs tudomásunk arról, hogy hazánkban valaha is bevezettek volna ilyen fém tokban elhelyezett bélyeget², de több külföldi példa³ arra enged következtetni, hogy pl. Franciaországban, Németországban és Olaszországban is beváltotta a hozzáfűzött reményeket.*

1. kép: Olaszországi jeton elő- és hátlapja

Az Országos Levéltárban összesen hat olyan levél van, ami a Jeton R.T. megalakításával foglalkozik. Az erre vonatkozó, általunk fellelt anyag első tétele⁴ két levelet tartalmaz, a végén szinte olvashatatlan aláírással (talán Lönbach vagy Lunbach).

„Nagyméltóságú Minister Ur!
Kegyelmes Urunk!

Bouchaud—Praceiq Eduard francia honosnak egy találmánya van, amely különösen a mi hazai viszonyaink között a pénzforgalom és kiváltképen a papírpénzforgalom csökkentése szempontjából, azt helyettesíteni lévén hivatva, rendkívül nagy jelentőséggel bír.

* A fényképeket Tóth József készítette.

¹ Országos Levéltár: OL.Z. 4. Általános igazgatási osztály 1922–1923, 19. csomó, A/25, A/26 t.

² A felülbélyegzett postai értékcikkek után kutatva érdeklődtünk a Postamúzeumban, a Bélyegmúzeumban, továbbá a parafileteliában jártas ismert magángyűjtőknél is, de „váltópénz” felülnyomást egyikük sem ismer. Így igen kicsiny a valószínűsége annak, hogy így felülbélyegzett postai értékcikkek valaha is elkészültek volna.

³ Pick, A.: Briefmarkengeld. Braunschweig 1970 66 1. A 49. oldalon lévő Kapselgeld fejezet 16 országot sorol fel, ahol zsetonokat bocsájtottak ki.

⁴ OL. Z. 4. 19. csomó A/25 tétel.

A találmány lényegét a csatolt minták mutatják.⁵ Az alsó fedőlap szilárd anyagból készül a gépi előállítás alkalmával külső oldalán reklámnak préselés útján rajta való elhelyezésére is szolgál. Az alsó fedőlapba, amely a felső oldal felé áthajlik, átlátszó de ellentálló anyagból készült vékony fedőlap van helyezve, mely teljesen elzárja a két fedőlap közötti teret, melybe úgy, amint ezt a csatolva bemutatott minták mutatják, – egy bármily értékű – postabélyeg helyeztetik el akként, hogy az állandóan és sértetlenül marad tartályában, mely ezáltal a postabélyeg értékének állandó képviselőjeként szerepelni alkalmas a forgalomban.

Ennek a találmánynak a jelentőségét – különösen a mi hazai viszonyainkra vonatkozólag – hosszasan magyaráznunk felesleges.

Ezeknek a realis értékjelzőknek forgalombahozatala által és az azok értékének megfelelő papírpénz a forgalomból kivonatik, annak forgalma tehát lényegesen csökken, annyiival is inkább, mert mint a bemutatott minták igazolják, a francia feltaláló által választott forma rendkívül megkönnyíti azok kezelhetőségét és sokkal könnyebbé teszi azt szemben a papírpénznek nehezen kezelhető formájával. Amíg a papírpénz akár új, akár már használt állapotban is könnyen számolási tévedésekre és összevisszaságokra is ad alkalmat, addig ebben a formában az ilyen tévedések eleve kizártaknak tekintendők.

Csak utalni kívánunk emellett még arra is, hogy a valóságos érték megteremtésére szolgáló postabélyegek előállítása is sokkalta és lényegesen kevesebb költséggel jár, mint a papírpénznek előállítása.

Nem mellőzhetjük annak sem felemlítését, hogy ezen teljesen újszerű értékjelzők forgalombahozatala feltétlenül arra fog vezetni, hogy azokat gyűjtés tárgyává fogják tenni s ezáltal is rendkívül sok fog fogyni, ami ismét csak a magas kincstár érdekeit fogja szolgálni s annak hasznát gyarapítani, mert a bélyegeknél ellenértéke oda folyik be. Kellő megszervezés mellett – melyről mi fogunk a külföldön, hasonló célból alakult szervezetekkel való kapcsolat útján gondoskodni – ezen a réven igen sok külföldi valuta is be fog folyhatni, ami ismét csak közgazdaságunk és pénzügyeink rendezésének érdekében lesz. Hogy a papírpénzforgalom csökkenése minő nagy közgazdasági jelentőségű önmagában véve, azt nem kell bővebben magyaráznunk. Éppoly kevésbé kell annak további magyarázatába belemennünk, hogy minő perspektívák nyílnak meg a papírpénzforgalom nagymérvű csökkentésére azáltal különösen, hogy amint azt az alábbiakban bátrak leszünk kifejtetni, nagyobb értékegyeségek is ebben a formában forgalomba hozhatók legyenek.

Mindennek azonban előfeltétele az, hogy az így forgalomba hozott értékek valósággal a közforgalom tárgyai lehessenek. Ez csak azáltal érhető el, ha a magas kormány kimondja azt, hogy minden általunk forgalomba hozandó ilyen értékjegy a benne elhelyezett bélyeg által jelzett értékben minden közpénztár által fizetesképpen elfogadandó. Ezzel azok a célok, melyeket a magas kormány a kincstár érdekében elérendőknek kívánhat, tényleg el fogunk érteni, mert mindenütt szívesen fogják elfogadni és forgalmazni papírpénz helyett ezeket az értékeket, melyeknek kezelése is könnyebb és melyek sokkal tisztábbak, mint a papírpénz. Ahhoz ugyanis kétség nem fér, hogy ezek sokkal kevésbé lesznek a közegészségre veszélyesek, mint a papírpénzjegyek.

Tisztelettel alulírott részvénytársaság, mely arra a célra alakult, hogy Magyarországon ezen találmány kihasználásának kizárólagos jogát magának megszerezze, ezekre való tekintettel azzal a tiszteletteljes kérral fordul Nagyméltóságodhoz, méltóztatásuk a szükséges intézkedéseket arra nézve megtenni, hogy

1./ ezeknek a postabélyegeket tartalmazó értékjegyeknek forgalombahozására 15 évre a kizárólagosság tisztelettel alulírott társaságnak megadassék,

2./ minden közpénztár utasítsassék, hogy minden, általunk forgalomba hozandó ilyen értékjegyet, a benne elhelyezett bélyegértékben készpénzfizetés helyett elfogadja,

3./ kegyeskedjék Nagyméltóságod továbbá megállapítani, hogy az egyes értékjegyekben elhelyezhető egyes bélyegjegyek értéke 5–500 korona közt legyen.

4./ A magas postakincstár utasítsassék, hogy velünk egyetértően állapítsa meg az egyes ily elhelyezendő bélyegjegyek értékét és azoknak megfelelő bélyegjegyeket állítson elő és bocsásson készpénzfizetésünk ellenében állandóan rendelkezésünkre a szükséges mennyiségben és a szokásos elárusítói jutalék megadásával.

A magunk részéről kijelentjük még, hogy a Nagyméltóságod által elrendelendő minden ellenőrzésnek és felügyeletnek úgy az előállítás, mint a forgalombahozatal körül eleve alávetjük magunkat és különösen abban a tekintetben is, hogy az értékjegyeken alkalmazandó reklámok a közérkölciség és hazafiság követelményeinek minden tekintetben megfeleljenek.

Információként még csak felemlíteni kívánjuk, hogy igen sok külföldi államban a papírpénzhelyettesítő ezen egyszerű formájú értékjegyek bevezetése folyamatosan van téve és hogy pl. Franciaországban a Credit Lyonnais a nagy nemzeti kölcsön aláírására vonatkozó reklámokat alkalmaztatta ezekre az értékjegyekre és hogy értesülésünk szerint a forgalombahozatal megkezdésétől számított egy héten belül a több millió darabot kitett teljes készletet elkapkodták. Jele ez annak, hogy milyen közkezdveltségnek örvendenek ezek az értékjegyek és hogy milyen alkalmasak megfelelő reklámok közzétételére, de az azok kibocsátása által a kincstár előnyére kívánt célok elérésére is.

Kérésünk tiszteletteljes ismétlésével vagyunk Nagyméltóságodnak

kiváló tisztelettel
kész szolgáló
Jeton r.t.”
olvashatatlan aláírás

⁵ A beadványhoz a Jeton r.t. két mintát is csatolt. Ezeket a példányokat gemkapoccsal erősítették az irathoz, sajnos a mintapildányok elkallódtak. Viszont a beadvány első lapján felül az egyik minta olyannyira belenyomódott a papírba, hogy a zseton átmérője könnyen megmérhető volt: 31 mm. *Pick, A.*: i.m.-ben a zsetonok átmérője Ausztriában 33–36 mm, Belgiumban 32 mm, Franciaországban 33 mm, Németországban 32–36 mm, Olaszországban 31–32 mm, az USA-ban 25 mm volt. Mivel az általunk ábrázolt olasz zseton mindösszes 31 mm, így minden valószínűség szerint a beadványhoz mintául csatolt zseton olasz eredetű lehetett.

„Magyar Királyi Állami Jegyintézet
nagytekintetű Elnökségének

Budapesten
Szabadság tér

A Jeton r.t. váltópénzeinek fedezése tekintetében volt szerencsénk a nagytekintetű Elnökség részéről megnyilvánult azon kijelentést tudomásul venni, hogy a Jegyintézet ez idő szerint nem tartja lehetségesnek, hogy a garantiát magára vállalja és leghelyesebb volna, ha etekintetben valamelyik budapesti nagybankhoz, vagy a TÉBE vezetőségéhez fordulnánk.

A fenti kombinációval szemben a következő proposíciót tesszük:

Azon esetben, ha a részvénytársaság elnyerné a szükségváltópénzek kibocsájtásának jogát azzal, hogy az állami pénztárak ezen fizetési eszközt elfogadni tartoznak, magukra vállalnák a következő kötelezettségeket:

1./ Az első tétel váltópénz értékét idegen valutában, vagy a legnagyobb francia bankok egyikétől kiállított bankgarantiával fedeznők az Állami Jegyintézetnél.

2./ A további váltópénz kibocsájtások pénzértékét magyar koronában deponálnók a Jegyintézetnél, betéti kamat ellenében.

3./ Lefizetnők a magy. kir. postahivatalnál a bélyegek előállítási költségét, melyhez a postának 10 % felülfizetést adnánk. Ezen bélyegekre „váltópénz” felülnyomás volna alkalmazva.

4./ Azon időben, midőn jelen váltópénzek szükségessége megszűnnék és a magy. kir. posta ezen bélyegeket egy újabb felülbélyegzéssel forgalomba hozni óhajtáná, azokat az előállítási ár 50 %-a fejében rendelkezésre bocsájtánók a postának a mindenkor teljesített m. kor. kifizetéseket aznapi zürichi paritás alapján véve számításba.

Fenti tiszteletteljes előterjesztésünk teljes garantiát ad az Állami Jegyintézetnek és lehetővé teszi a szükségváltópénzek mindenkori és zavartalan beváltását.

Vállalatunk nemzetközi összeköttetése és a különböző országokban már működő Jeton r.t.-ok eddigi eredményei alapján meg van az a reményünk, hogy alapításunk útján jelentékeny idegen valutátétel biztosítható az ország számára.

Azon reményben, hogy jelen előterjesztésünk kedvező elbírálásra fog találtatni, maradunk
mély tiszteletünk kifejezésével

Budapest, 1922. június 10.

Jeton r.t.
olvashatatlan aláírás

Nyolc hónap múlva, 1923 februárjában egy másik, önmagát meg nem nevező részvénytársaság, a Jeton r.t.-hez hasonlóan kívánt postai értékcsikket forgalmazni Magyarországon. Képviselőjük, Róth Miksa, a francia feltaláló E. Bouchaud—Praceiq magyarországi megbízottjaként terjedelmes levélben fordult a magyar királyi pénzügyminiszterhez ez ügyben. Ezt a levelet az „I. Elintézés” című, majd két rövidebb levél követi.⁶

„Nagyméltóságú Miniszter Ur!
Kegyelmes Uram!

A pénzrendszereknek a háborút követő gazdasági állapotok következtében beállott válság maga után vonta, hogy a fémből készült pénzek kibocsáthatása lehetetlenné vált és így ezek helyébe kizárólag papíros bank, illetve államjegyek léptek. A pénz értékének sajnálatos további csökkenése pedig mindinkább odavezetett, hogy a kis- és középtértékű bank, vagy államjegyek kibocsátása nem gazdaságos már. Így nem tekintve azt, hogy ezen gyors és tömegforgalom tárgyát képező, hamar pusztuló, papíros bankjegyeknek kezelése az állampolgároknak nézve is kényelmetlen, minden országban és többek között nálunk is, időnként visszatérőleg az egyes legszükségesebb pénznemekben hiány áll be, ami a gazdasági és kereskedelmi forgalom lebonyolításában nehézségeket okoz.

Ez a helyzet vezetett arra, hogy több európai államban, nevezetesen többek között Franciaországban, Olaszországban és Németországban is a kis és középtértékű bank-, illetve államjegyek helyett posta- és más kincstári illetékek elrovasára szolgáló értékjegyeket hoznak forgalomba és pedig oly formában, hogy azok a forgalomképesség és kezelés szempontjából mindazokat az előnyöket is nyújtják, mint amelyekkel valamikor a fémpénzek rendelkeztek. — Az értékjegyeknek ílymódon való forgalmazására nemzetközileg védett szabadalom adatott ki és ennek alkalmazásbatétele jelenleg tárgyalások alatt áll Ausztriában is.

E szabadalom szerint az értékjegyek fémből készült kis lapra helyezik és egy átlátszó celluloid-lappal zárják le, úgy, hogy az értékjegy teljesen fémpénz módjára kezelhető és a megrongálás veszélyétől is megóvható legyen. A szabadalom Franciaországban elismert és érvényes szabadalommal emeltetett 1921. január 25-én 512—511. lajstromszám alatt, Magyarországon e szabadalom törvényszerűen bejelentetett 1922. január 14.-én 723. szám alatt.

A különféle kincstári értékjegyeknek íly alakban való forgalomba hozatalát, az előbb említett országokban a kormányok mindenütt örömmel fogadták, a szabadalom értékesítése elé akadályokat nem gördítettek, sőt azt közérdekű voltánál fogva előmozdították. A közönség részéről az értékjegyeknek íly alakban való forgalombahozatala pedig, az egyes pénznemek helyettesítésére, mindenütt kedvező fogadtatásra talált. Forgalombahozataluk tapasztalat szerint minden állami kényszer vagy külön garanciák nélkül végrehajtható, tekintettel arra, hogy a különféle kincstári értékcsikkeknek a forgalomban való elfogadását, azoknak közhasználhatósága már önmagában véve biztosítja.

⁶OL. Z. 4. 19. csomó A/26 tétel.

Az állam szempontjából a különféle kincstári értékpapíroknak ilyen forgalomba több lényeges előnnyel jár. Először is csökkenti a bankjegyeknek és államjegyeknek nyilvános elszámolás alatt álló forgalmát és ezzel az illető valutának, a kibocsátott bankjegyek és államjegyek mennyisége szerint megítélt értékét emeli, vagyis mindazon előnyöket nyújtja, amellyel a bankjegy infláció csökkenése jár. További előnye, hogy felmenti az államot, illetőleg a jegykibocsátó intézetet az alacsonyértékű bankjegyeknek előállításával járó hatalmas költségek alól míg ezzel szemben az említett értékpapírok előállítási költsége egészen jelentéktelen kiadással jár. Végül igen számottevő előny hárul a kincstárra az értékek ily forgalmából azáltal, hogy a pénz helyett cirkuláló értékpapírok után a kincstárnak mindaddig, míg azok eredeti rendeltetésüknek megfelelően fel nem használatnak, semmiféle szolgáltatást nem kell teljesítenie és ilykép a kincstár kamatmentes kölcsönt élvez sőt jelentékeny nyereséghez jut azáltal is, hogy a pénz helyett forgalomba hozott értékpapírok igen jelentékeny tömege bel- és külföldi gyűjtők kezére jutva, vagy egyébként (gyermekek kezén, felfűzés által, stb.) elkallódva egyáltalán nem lesznek felhasználva. A külföldi tapasztalat szerint, az ily módon bekövetkező elkallódás közel 20 %-ot tesz ki.

Ezen közérdekű szempontok vezettek engem arra, hogy a vonatkozó szabadság birtokában ezen gondolatot nálunk is megvalósítsuk és e célra részvénytársaságot alapítsunk.

A részvénytársaság természetesen a szóban levő eszme kivitelét csak üzleti alapra fektetve tudja megvalósítani. Az üzleti számítás szerint a részvénytársaság haszna két tényezőtől alakulna. Az első tényező azon speciális jutalék volna, amelyet a posta és más kincstári illetékek lerovására szolgáló értékpapírok beszerzésénél a kincstár a részvénytársaságnak engedélyezni fog, a másik tényező pedig azon bevétel volna, amelyet a forgalombahozott értékpapírok tokján elhelyezett hirdetések nyújtanak. Ezen hirdetések a jóízű és erkölcs és hazafiasság szempontjából mindenkor szigorú mérlegelés alá fognak kerülni.

Ezen hasznokkal szemben természetesen igen hatalmas terhe lesz a részvénytársaságnak az értékpapírok elhelyezésére szolgáló fémtokok előállításának költsége s jelentékeny kiadások fognak felmerülni az értékpapírok népszerűsítése és forgalombahozatala körül is. Ilykép a részvénytársaság csupán akkor találhatja meg számítását, ha az értékpapírok beszerzésénél a kincstártól lényegesen nagyobb kedvezményt (jutalékot) élvez, mint a rendes elárúsítóknak jelenleg engedélyezett jutalék. Kalkulációink szerint az értékpapíroknak ily forgalombahozatala csupán 15 %-os több jutalék mellett lehet a vállalatra rentabilis és ezért ily mértékű jutalék engedélyezését kell kérnünk azzal, hogy ezen jutalék automatikusan kell emelkedjen, ha a rendes elárúsítóknak jelenlegi jutaléka felemeltetné. Kérjük továbbá annak szerződéses biztosítását, hogy ily mértékű, vagy ezt meghaladó eladási jutalék mindaddig nem fog más számára engedélyeztetni, míg a mi szerződésünk érvényben van. A m. kir. államkincstárnak biztosítania kell továbbá azon maximális értékpapír kontingenst, melynek keretén belül ezen értékpapírok forgalombahozatalának joga bennünket, szerződésünk tartama alatt, kétségtelenül megillet. Ezt évenként a mindenkor forgalombalévő állam- és bankjegy-állomány cca 25 %-ában véljük megállapíthatónak. Biztosítékokat kell végül kérnünk arra nézve, hogy az általunk forgalmazandó értékpapír címleteknek megfelelő összegű bank- vagy államjegyek kibocsátása, — bár az elsősorban a kincstár érdeke, — bizonyos mértékben korlátoztassék. A magasabb eladási jutalék engedélyezése a kincstár nézve nem jelent áldozatot, mert bőven kárpótlást talál a pénz helyett cirkuláló értékpapírok elkallódásában és abban, hogy azok ellenében belátható időn belül semmiféle szolgáltatás nem teljesít.

Megjegyezzük, hogy a magasabb eladási jutaléktól eltekintve, az államtól semmiféle különleges jogot, vagy kiváltságot, vagy felelősségvállalást nem kérünk. A bélyegjegyeknek a szóbanlévő módon való forgalombahozatala ugyanis részünkről semmi kiváltságos jogi helyzet koncentrálását nem teszi szükségessé, mert a vállalat részéről egy teljesen szokásos értékpapír elárúsítása történik, nem tévén itt lényeges különbséget az a körülmény, hogy az értékpapírok általunk egy tokban adatnak tovább. A régi jó időkben a bélyegárúsítók a vevőnek egy kis papírzacskóban nyújtották át a bélyegjegyeket, mi pedig most egy ízléses kivitelű fémtokban adjuk, amely azokat arra is alkalmassá teszi, hogy a vevő tetszése szerint, esetleg pénz helyett is tovább adja.

Konkrét kérelmünk tehát arra irányul, hogy a megalakuló részvénytársaságnak postai értékpapírok és mindenféle egyéb kincstári illetékek lerovására szolgáló értékpapírok nagybani elárúsítását engedélyezni méltóztatassanak oly célból, hogy ezen társaság az értékpapírokat a fentebb körülírt módon és mértékben forgalomba hozhassa.

Mindezek alapján mély tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy ezen előterjesztésemet elvileg bölcs megfontolás tárgyává tenni és annak eredményében engem, vagy kijelölendő megbízottamat a részletes tárgyalások lefolytatására sürgősen meghívni méltóztatassék. Már most is mély tisztelettel bejelentem abbéli hajlandóságomat, hogy minden olyan változtatást, vagy más formájú megoldási tervet, mely a jogos magánérdekeket nem sérti, a magam részéről megértő megvitátás tárgyává tenni készséges leszek.

Budapest, 1923. február 16.-án.

Mély tisztelettel
Róth Miksa,
mint a szabadság feltalálójának
BOUCHAUD PRACEIQ EDUARD párisi lakosnak
meghatalmazottja.

A másolat hitelül:

B u d a p e s t, 1923. július hó 27.-én.”
olvashatatlan aláírás

„I. ELINTÉZÉS.

A m. kir. pénzügyminiszter f. év július hó 12-én 57.292/1923.III. szám alatt kelt átiratában értesíti Elnök úr Ö Excellenciáját, hogy Bouchaud Praceia Eduard párisi lakos budapesti meghatalmazottja kérvényben fordult hozzá postai értékpapírok és mindenféle egyéb kincstári illeték lerovására szolgáló értékpapírok nagybani árusítása iránt.

A forgalomba hozandó posta és okmánybélyegek a kérvény szerint a váltópénz szerepét vennék át.

Íly értékjegyek forgalombahozatalára már több európai országban alakultak részvénytársaságok.

Az értékjegyek alumínium-tokban vannak elhelyezve és celluloid-lemezzel fődetnek le.

A forgalombahozatalnál állami kényszer, vagy elfogadási kötelezettség kimondása nem kívántatik és a kérelem csak oda irányul, hogy az e célból alakítandó részvénytársaság az értékcikket 15 %-kal olcsóbban kapja, mint más értékcikkarus, továbbá, hogy az ily jetonok által helyettesítendő államjegyek kibocsátása korlátozassék és oly mennyiségű bélyeg bocsátassék rendelkezésre, melynek névértéke a mindenkori államjegyállománynak 25 %-át teszi ki.

Az értékjegyeknek ily módon való eladása a pénzügyministeri átirat szerint az állam részére előnnyel járna, amennyiben ennek megfelelően korlátozathatnék az államjegyek kibocsátása, csökkentetnék a kisebb címletű államjegyek forgalma és ezzel kapcsolatban az alacsonyabb értékű államjegyek előállításával járó költségek jelentékenyen redukálódnának.

Minthogy pedig ezek az értékjegyek eredeti rendeltetésüknek megfelelően csak hosszabb idő után használatnának fel, a kincstár a nagyobb tömegű értékjegyeknek felhasználásukat jóval megelőző eladása révén tulajdonképpen egy kamatmentes kölcsönt élvezne.

Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy ennek a váltópénzt helyettesítő fizetési eszköznek egy bizonyos része külső és belföldi gyűjtők kezében maradna, ami az elkallódás mellett végeredményben szintén az államkincstár javára szolgálna.

Mivel a kérvényben foglaltak technikai lebonyolítása az illetékes hatóságok szakértői véleménye szerint nehézségekbe nem ütközik, kéri a pénzügyminister Elnök úr Ő Excellentiáját, hogy az ügyben véleményét vele sürgősen közölni méltóztassék.

Elnök úr Ő Excellentiájával, valamint Fényes igazgató úrral r.u. történt megbeszélés alapján terveztetik:

Nagyméltóságú
Dr. Kállay Tibor úrnak,
m.kir. pénzügyminister
Budapest.

Nagyméltóságú Minister Ur!
Folyó hó 12-én 57.292/1923.III.

Folytatása az 1. sz. betétlven."

„Nagyméltóságú Minister Ur
Kegyelmes Uram!

Az 1923. február hó 16.-án kelt nagyméltóságodhoz benyújtott beadványomban bélyegek és egyéb kincstári illetékek lerovására szolgáló jegyek nagybani elárúsítására kértem engedélyt. Tisztelettel bejelentem, hogy kérvényem kedvező elintézése esetén ezen engedély és az ezzel kapcsolatos összes jogosultságok kihasználására tisztán magyar tőkével egy részvénytársaság alakul, melyre a kincstári értékjegyek forgalomképessé tételére vonatkozó szabadság kihasználási joga is át fog ruháztatni.

Ezen részvénytársaság alapítói többek között: Brasche-Lázás Alfréd ny. államtitkár, meghatalmazott miniszter, báró Vojnits Sándor v.b.t.t., Kobelrausch Gyula udvari tanácsos, Kondor Márton kir. tanácsos, építész, Dr. Moór Arthur ügyvéd, Róth Miksa kereskedő.

Tisztelettel kérem, hogy a tárgyalásokra az alapítókat dr. Moór Arthur (:V. József-tér 10.): útján meghívni méltóztassék.

Mély tisztelettel
Róth Miksa s.k.

A másolat hitelül:
B u d a p e s t, 1923. évi július hó 27.-én."
aláírás

„Nagyméltóságú Elnök Ur!
Kegyelmes Uram!

A m. kir. pénzügyminisztériumhoz 1923. évi február hó 16.-án benyújtott beadványomban bélyegek és egyéb kincstári illetékek lerovására szolgáló jegyek nagybani elárúsítására kértem engedélyt; egyúttal bejelentettem azt is, hogy ezen kérvényem kedvező elintézése esetén ezen kért engedély és az azzal kapcsolatos összes jogosultságok kihasználására tisztán magyar tőkével egy részvénytársaság alakul.

Miután ezen kérelmem f. évi június hó 14.-én a Nagyméltóságod bölcs vezetése alatt álló Jegyintézethez tétetett át van szerencsém tisztelettel bejelenteni, hogy ezen részvénytársaság alapítói a m. kir. pénzügyminisztériumnál f. évi június hó 26.-án bejelentett személyeken kívül még a következők:

Báró Perényi Zsigmond ny. miniszter, Báró Bánffy Zoltán ny. követségi tanácsos, Latinovits Endre ny. miniszteri tanácsos, Podhorszky László ny. államtitkár, Bodolla Ferenc ügyvéd és Széll József ny. főispán.

Mély tisztelettel:
Róth Miksa"

Az első világháborút végleg lezáró 1919–1920-ban lezajlott Párizs környéki békekonferencia rendezte a nemzetközi kapcsolatokat. Ugyancsak ez időtájt az amerikai Wilson elnök javaslatára létrejött a genfi székhelyű Nemzetek Szövetsége, szélesebb körben ismert nevén a Népszövetség, ami legfontosabb feladatának a világbéke megőrzését tekintette. A Népszövetség a diplomáciai munkán túl több országnak nyújtott gazdasági segítséget. A környező országokban tapasztalható kedvező eredmények láttán 1923-ban Magyarországon is

felvetették a stabilizáció kérdését, ám az érdemi előkészületek csak 1924 elején indultak meg. A kölcsön folyósítását a Népszövetség elsősorban a jövedékekben és a fogyasztási adókban látta biztosítotttnak.

Az 1924. V. tc. 1. §-a alapján a Magyar Nemzeti Bank 1924. június 24-én kezdte meg működését. Legelső ténykedései közt volt a kölcsönkötvény kibocsájtása, amit június 26-án hozott nyilvánosságra és az angol-szász tőzsdéken kívánt elhelyezni. Ezzel a stabilizációs folyamat kezdeti szakasza lezárult.

Ilyen nemzetközi és hazai események között vajon mi történt a fenti két részvénytársasággal? Mivel az Országos Levéltár az előbbieken közölt leveleken kívül, a zsetonüggyel kapcsolatban, további anyagot nem ismer, véleményünk szerint ezek a társaságok nem jöttek létre. Ez azért is tűnik valószínűnek, mert a legutolsó ismert levél 1923 júniusában kelt, amikor már a levegőben volt a Népszövetséggel való kapcsolat felvétele, és a magas rangú hivatalnokok, az évszázadokon át jóhírű magyar pénz örökösei, feltehetően nem látták már szükségesnek a zseton bevezetését Magyarországon.

Zombori Lajos–Tóth József
1085 Budapest Csepregy utca 4.
Magyar Numizmatikai Társulat

THE JETON CORP.

After the Great War drastic changes took place both in the economic and political life of Hungary. The heaviest loss that we ever suffered in the history of Hungary was the mutilation of our country: it was the time when Hungary's original area shrank to its one third, while the two-thirds were shared among the neighbouring countries. This obviously greatly influenced our internal affairs, too. Inflation began and a shortage of small change was imminent. To ward off this danger in 1922 and in 1923 two Hungarian corporations wanted to introduce a French licence by the help of which people could use encased postage stamps in their everyday financial transactions.

The Hungarian National Archives hold six letters in their collections which refer to the preliminary steps taken by these corporations. These letters are now published for the first time. There is no evidence whatsoever, whether even one of these corporations had ever issued stamp money. Neither is there a single information concerning such encased and overprinted stamps in the numismatic or philatelic and paraphilatelic circles. So we should conclude that the proposed ancillary solution to stop the shortage of small change has never been realized. This comparatively short transitional period was followed by a thorough reform of the financial policy and parallel with this a readjustment of the Hungarian currency in 1926.

A Toldi Miklós Érdemérem története

A rendjelek és kitüntetések erőteljes differenciálódása során jöttek létre a két világháború közötti időszakban a sport elismerésére állami kitüntetések.

Ezek sorában feltétlenül meg kell említeni az 1936-os berlini olimpiai játékokkal kapcsolatosan 1936. február 4-én létrehozott *Német Olimpiai Díszjelet* (érdemjel) – Deutsches Olympia-Ehrenzeichen (I–II. osztály)¹ és az 1936. július 31-én alapított *Német Olimpiai Emlékérmeket* – Deutsche Olympia-Erinnerungs-medaille² –. Ezeket az elismeréseket magyarok is megkapták. A sport megbecsülésére létrehozott állami kitüntetések elterjedése azonban csak a II. világháborút követően került sor. Itt csak utalok pl.: *Finnország Olimpiai Érdemkeresztjére* – Suomen Olympialainen – (I–II. osztály) *Olimpiai Érdemérmjére* (1952)³ *Finnország Sport Érdemkeresztjére* – Suomen Urheilum ansioristi – (I–III. osztály) és *Finnország Sport Érdemérmjére* (1945) –⁴; az 1956–1963 között fennállt francia *Sport Érdemrendre* – Ordre du Mérite Sportif – (I–III. osztály)⁵, stb.

A sport elismerésére alapított állami kitüntetések területén Magyarország élenjárónak tekinthető, mert 1936. június 25-én alapították a *Toldi Miklós Érdemérmeket*.⁶

¹ A hitleri Németország rendjeleivel és kitüntetéseivel igen széleskörű szakirodalom foglalkozik. Itt csak néhány alapvető munkára hivatkozom. *Angolia, J.R.*: For Führer and Fatherland. – Political and Civil Awards of the Third Reich. – Vol. 2. (San Jose 1978) 17–21., 17. p. I. osztály – továbbiakban: o. –, előlap-, hátlap illusztrációja –, 18. p. ua. tokban i., 19. p. I. o. adománypapírok i., 20 p. II. o. előlap-, hátlap i., 21 p. II. o. adománypapír i. – továbbiakban *Angolia, J.R.*: i.m. – *Dombrowski, M.*: Orden, Ehrenzeichen und Titel des nationalsozialistischen Deutschlands. (Berlin 1940) – reprint: (Hamburg 1979) – 75–76. továbbiakban: *Dombrowski, M.*: i.m. – ; *Klietmann, K.G.*: Deutsche Auszeichnungen. 2. Band – Deutsches Reich 1871–1945 (Berlin West 1971) 86–87. – továbbiakban: *Klietmann, K.G.*: i.m. – ; *Klietmann, K.G.*: Deutsche Auszeichnungen. Band 1. – kép kötet a 2. kötethez – (Berlin West 1979) – III. t. 9. i. – I. o. előlap, 12. i. – II. o. előlap, 10. p. Jc 4 212, 21. 21., 21. 22. továbbiakban: *Klietmann, K.G.*: Bildband – ; Uő.: Deutsche Ehrenzeichen für Verdienste um die Olympischen Spiele von 1936. (Berlin West 1975) – „Ordenskunde” Sorozat Nr. 45. – 493–516., 494. p. I. o. előlap i., 495. I. o. – kópia – előlap i., 500. I–II. o. előlap – korabeli i., 506. II. o. előlap i., 507 p. II. o. – kópia – előlap i., 508. II. o. – kópia – hátlap i., 511–514 adományszíj papírok i.; *Messing, M.*: Miniaturauszeichnungen des III. Reiches. Spezialkatalog 1988/89. (Nürnberg 1988) 70 p. 220. szám – I. o., uo. 221. sz. II. o., 72 p. ua.-ok, ill. 43. p. utáni színes t.i. – továbbiakban: *Messing, M.*: i.m.

² *Angolia, J.R.*: i.m. 22–23., 22. p. előlap-, hátlap i., 23 p. tok-, adományszíj papír i.; *Klietmann, K.G.*: Bildband III. t. 10–11. kép. *Messing, M.*: i.m. 70. p. 222. sz.

³ *Hieronymussen, P.C.*: Handbuch Europäischer Orden in Farbe. (Berlin West 1975) – 115. 63. sz. 35 p. kép – továbbiakban: *Hieronymussen, P.C.*: i.m. – ; *Klenau, A.*: Europäische Orden ab 1700. Katalog – ohne Deutschland –, (München 1978) 47. 4941–4943. sz. 4941. kép. – továbbiakban: *Klenau, A.*: i.m.

⁴ *Hieronymussen, P.C.*: i.m. 115. 64. sz., 35., *Klenau, A.*: i.m. 47. 4944–4947. sz. 4945. kép.

⁵ *Hieronymussen, P.C.*: i.m. 142. 215–216. sz., 63. kép. *Klenau, A.*: i.m. 59. 5144–5146. sz., 5144. kép.

⁶ *Besnyő K.*: szerk.: A Magyar Népköztársaság kitüntetései. (Budapest 1979) 211., *Bérczy R.*: A Magyar lovagrendek, a Magyar Érdemrend és díszjelvények. (Budapest é.n.) 21. 23., a rendjelek és kitüntetések felsorolásánál a 3. p. 42–44. sz., 42. kép., 43. sz. hátlap, 44. sz. előlap; *Neubecker, O.*–*Nimmergut, J.*: Österreich–Katalog 1978/79. – Orden und Ehrenzeichen ab 1430 bis zur Gegenwart. (München 1979) 190. 168–170. sz., 191. p. 168. sz., elő-, hátlap képe; *Pandula A.*: Falerisztika. In: *Kállay I.*: szerk.: A történelem segédtudományai (Budapest 1986) 211 ; *Pandula A.*: A magyar falerisztikáról. Levéltári Szemle 39/1989/1 14. és 8. lábjegyzet; *Probst, G.*–*Ohstorff, G.*: Corpus der Ungarischen Verdienstorden, Ehren- und Denkzeichen. In: *Adeliges Jahrbuch 33/1955/139–140* – 86–88. sz. – (Neue – Deutschsprachige – Folge Jhg. III. – (Luzern 1955); *Procházka, R.*: Österreichisches Ordenshandbuch. – „Grosse Ausgabe” – Band 4. – Anhang 2. bis 8. Abt. – Ungarn – München 1979) 254. 1249–1251. sz.

Előzmények

A Toldi Miklós Érdemérem megalapítása előtt Magyarországon rendeleteket és kitüntetések adományoztak kiemelkedő sportteljesítmények, különösképpen pedig az olimpián érdemeket szerző sportolók, illetve sportvezetők elismerésére.

Igy kapott 1928. augusztus 31-én vitéz Tersztyánszky Ödön alezredes „A vívósport terén elért rendkívül kimagasló teljesítményért, melynek elismerésén a IX. olimpiászon a kardvívás világbajnoka lett...”⁷ III. osztályú Magyar Érdemkeresztet. Tersztyánszky a kardvívás egyéniben olimpiai bajnok volt, s szerepelt az első helyet szerzett magyar kardvívó csapatban is.

Ugyancsak az Amszterdamban megrendezett IX. Olimpián elért kimagasló eredményekért kapott „Kormányzói Dicsérő Elismerést” (Magyar Koronás Bronz Érmét): Barta István – a második helyezést elért vízilabda csapat tagja –, Bárány István – a 100 m-es gyorsúszás második helyezettje –, Garai János – az olimpiai bajnok kardvívó csapat tagja –, Glykais Gyula – kardvívó csapat –, Dr. Gombos Sándor – kardvívó csapat –, Halasi-Haltmayer Olivér – vízilabda csapat –, Homonnai Márton – vízilabda csapat –, Ivándy Sándor – vízilabda csapat –, Keresztes Lajos – a kötöttfogású birkózás könnyűsúlyúak csoportjának bajnoka –, Keserű Alajos – vízilabda csapat –, Keserű Ferenc – vízilabda csapat –, Kocsis Antal – az ökölvívás légsúlyú csoportjának bajnoka –, Dr. Mező Ferenc – szellemi bajnok az epikai művek kategóriájában –, Papp László – a kötöttfogású birkózás középsúlyúak második helyezettje –, Petschauer Attila – a kardvívás egyéniben második, tagja a kardvívó csapatnak –, Szepes Béla – a gerelyhajítás második helyezettje –, Vértesi Vrabel József – vízilabda csapat. A kitüntetések indoklásában ez áll: „Az Amszterdamban rendezett Olympiászon elért kiváló és értékes sporteredményért, amellyel világszerte dicsőséget szereztek a magyar névnek”.⁸

Tekintettel a korabeli – nem túlságosan széles körű – kitüntetésadományozási gyakorlatra, szokásokra, az amszterdami Olimpia magyar helyezettjei magasszintű állami elismerést kaptak. Tersztyánszky Ödön kiemelt elismerésénél nyilván az is szerepelt, hogy mint magyar királyi alezredesnek, csak bizonyos kitüntetés volt adományozható, másrészt pedig a III. osztályú Magyar Érdemkereszt „a magyar királyi honvédség kiképzése körül teljesített, az átlagon messze felülemelkedő, kiválóan eredményes és igen hasznos szolgálatait” is jutalmazni kívánták.⁹

A Toldi Miklós Érdemérem

A kitüntetés alapító legfelsőbb rendelkezés szövege a következő: „A miniszterelnöki teendők ideiglenes ellátásával megbízott magyar királyi földművelésügyi miniszter előterjesztésére a sport és testnevelés terén szerzett érdemek látható elismeréséül „Toldi Miklós Érdeméremet” alapítok és a bemutatott alapszabályokat jóváhagyom.

Kelt Budapesten, 1936. évi június hó 25. napján.

Horthy s.k.
Dr. Darányi Kálmán s.k.”¹⁰

A Toldi Miklós Érdemérem alapszabályai

„Magyarország Főméltóságú Kormányzója a sport és testnevelés terén szerzett érdemek látható elismeréséül a magyar királyi kormány előterjesztésére 1936. június 25-én kelt legfelsőbb elhatározásával Toldi Miklós Érdeméremet alapítani és erre nézve a következő rendelkezéseket jóváhagyni méltóztatott.

⁷Gödöllő, 1928. augusztus 31. – Budapesti Közlöny továbbiakban: BK. – 1928. szeptember 7. péntek Nr. 204. 1.; Magyar Országos Levéltár – továbbiakban: MOL – K. 27. Minisztertanácsai jegyzőkönyvek – továbbiakban: Mt. jkv. – Bp. 1928. VIII. 31. 10. ügy – „Az amszterdami olimpiászon 1. díjat nyert sportférfiak magyar elismerése.”

⁸Gödöllő, 1928. szeptember 2. – BK. 1928. szeptember 7. péntek – Nr. 204. – 1.; MOL. K. 27. Mt. jkv. Bp. 1928. VIII. 31. 10. ügy; A sportolók vonatkozásában alapvetően támaszkodtam: Keresztényi J.: Az olimpiák története Olümpiától Moszkváig. (Budapest 1984) 340–343., 345–346., 352. – továbbiakban: Keresztényi J.: i.m.

⁹v.ö.: 7. jegyzet

¹⁰BK. 1936. július 19. vasárnap Nr. 164. 1.; a szöveget közli: Felszeghy F. – Rátvay I. – Petrichevich Gy. – Ambrózy Gy.: A rendeletek és kitüntetések történelmünkben. (Budapest é.n.) – (1943) – továbbiakban: A rendeletek... 468.; Darányi Kálmán földművelésügyi miniszter ebben az időszakban – 1936. május 14. és 1936. augusztus 7. között volt megbízva a miniszterelnöki teendők ideiglenes ellátásával. Vö.: Bölöny J.: Magyarország kormányai. 1848–1975. (Budapest 1978). A Magyar Országos Levéltár Kiadványai IV. – Levéltártan és történeti forrástudományok 2. – 67., 107., 156., 225.

1.

A Toldi Miklós Érdemérmét Magyarország Főméltóságú Kormányzója a magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére oly polgári egyéneknek, a magyar királyi honvédelmi miniszter előterjesztésére oly honvédségi egyéneknek adományozza, akik a sportolásban kimagasló eredményeket értek el és ezzel a kitüntetésre méltónak bizonyultak.

A Toldi Miklós Érdemérmét a magyar királyi külügyminiszter előterjesztésére a magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter, illetve a magyar királyi honvédelmi miniszter hozzájárulásával oly külföldieknek is adományozható, akik a magyar sport és testnevelés körül érdemeket szereztek.

2.

A Toldi Miklós Érdemérem mellső lapján dombornyomásban a farkasokkal viaskodó Toldi Miklós eszményesített alakja látható „Toldi Miklós” körirattal, hátlapján babérkoszorúba állított kettőskereszt a hármashalmon „Magyar erényekért” felirattal.

3.

A Toldi Miklós Érdeméremnek három fokozata van: az Arany Érdemérem a 2. pontban leírt 35 mm átmérőjű ezüsből készült tűzben aranyozott érem.

Az ezüst Érdemérem a 2. pontban leírt 32,5 mm átmérőjű ezüsből készült érem.

A bronz Érdemérem a 2. pontban leírt 32,5 mm átmérőjű bronzból készült érem.

4.

Mindegyik fokozatú Érdemérem háromszög alakban összehajtott 50 mm széles kék, két 5 mm széles fehér harántcsíkkal ellátott szalagon azon polgári vagy katonai egyének részére adományozható, akik nagyjelentőségű mérkőzéseken egyéni közreműködésükkel értek el kimagasló eredményt vagy eredményeket, különösen, ha ezzel a magyar nemzetnek külföldön is dicsőséget és elismerést szereztek.

5.

A Toldi Miklós Érdemérem adományozása díjmentesen történik.

6.

A Toldi Miklós Érdemérem mindegyik fokozata bal mellen viselendő.

Különböző fokozatok együttesen is viselhetők; ugyanazon fokozat ismételt adományozását az Érdemérem szalagján ezüst babérág jelzi.

A Toldi Miklós Érdemérem polgári személyeknek közvetlenül a Legfelsőbb Elismerés Bronz Érdemérme után, katonai személyeknél pedig a Legfelsőbb Dícsérő Elismerés bronz Érdemérme után viselendő.

7.

A Toldi Miklós Érdemérem magánalkalmakkor kisebbített alakban – en miniature – is viselhető.

8.

Csak az előírásoknak megfelelő jelvények viselhetők.

9.

A Toldi Miklós Érdeméremmel oklevél nem jár. De azok a magyar állampolgárok, akik ebben a kitüntetésben részesültek, rendlevényt kapnak attól a minisztériumtól, amely az adományozás iránt az ország Kormányzójához előterjesztést tett.

A külföldi állampolgárok, akik ebben a kitüntetésben részesültek, a magyar királyi külügyminisztériumtól értesítvényt kapnak.

10.

Aki Toldi Miklós Érdemrenddel ki van tüntetve, az jogosult magát a Toldi Miklós Érdemérem tulajdonosának nevezni. Kiváltság ezzel az adományozással nem jár.

11.

A Toldi Miklós Érdemérem irodájának teendőit a kabinetiroda látja el, mely a megtörtént adományozás után a jelvényt az alapszabályok és az átvételi elismervény egy-egy példányával együtt az előterjesztést tett magyar királyi miniszternek megküldi. A kézbesítés után az elismervény az irodához visszaküldendő.

12.

A büntető és egyéb törvényeknek a rendeletekre vonatkozó rendelkezései a Toldi Miklós Érdeméremre szintén alkalmazást nyernek.¹¹ (1. és 2. kép)

1. kép: előlap

1. kép: hátlap

2. kép: előlap

A Toldi Miklós Érdemérem adományozási gyakorlata

Tekintettel a kitüntetés rövid fennállására – 1936–1944 – a korabeli viszonyokra – a háborús időszakban erősen csökkentek az adományozási lehetőségek. Az alapszabályban lefektetett előírások nem mindig valósultak meg. Csak 18 esetben adományozták az érmet katonáknak. 9 külföldi állampolgár kapta meg a kitüntetést – német személyiségek. Ugyanazon fokozat többszöri adományozására csak az Ezüst Érdemérem esetében került sor, akkor is csupán 5 esetben.

Nyilvánvaló, hogy a Toldi Miklós Érdemérem alapítását az 1936-os berlini olimpia várható magyar sikereinek reményében határozták el. Az eredmény – mint ismeretes – nem is maradt el. Az 1936-os berlini olimpiával kapcsolatban más kitüntetések, elismeréseket is adományoztak. Egyes személyeket az 1936-os Garmisch-partenkircheni téli olimpiai játékok körül szerzett érdemekért tüntettek ki. Így adományoztak Kormányzói Dicsérő Elismeréseket, Magyar Koronás Bronz Érmet, a Magyar Érdemrend különböző fokozatait, középkereszt a csillaggal, középkereszt, tisztikereszt, lovagkereszt.¹²

A Toldi Miklós Érdemérem első – s egyben a legszélesebb körű – adományozására is ekkor került sor.¹³ Az Érdemérem adományozási gyakorlatában mindvégig megvalósult az a törekvés, hogy elsősorban a világ-

¹¹ BK. 1936. július 19. vasárnap – Nr. 164. – 1.; A rendeletek ...468. – A rendelet szövege azonos a A rendeletek ... 468. p.-n közöltekkel, de ott nincs 8. pont, a vonatkozó megjegyzés a 7-es ponthoz került.

¹² Vö.: BK. 1936. szeptember 27. vasárnap – Nr. 221. – 1. közzétett különböző kitüntetésadományozásokat.

¹³ Gödöllő, 1936. szeptember 22. – BK. 1936. szeptember 25. péntek – Nr. 219. – 1.

versenyeken helyezést elért személyek kapják meg az elismerést. Így kapott kitüntetést az 1937-es párizsi világ bajnokságon szerepelt magyar kardvívó csapat, a világ bajnok női törvívó csapat állománya.¹⁴ Ugyancsak kitüntették az 1938 júliusában, Velencében a Tersztyánszky emlékversenyen győzelmet aratott magyar kardvívócsapat sportolói.¹⁵ Igyekeztek olyan sportembereket is elismerni, akik kevésbé népszerű, elterjedt sportágakban értek el kiemelkedő sikereket. Így tüntették ki az 1939-es luzerni céllövő világ bajnokságon eredményesen szerepelt személyeket.¹⁶ Az 1939 augusztusában Bécsben tartott főiskolai világversenyeken eredményesen szerepelt sportemberek is megkapták a kitüntetést.¹⁷

Néhány személyt, kiemelkedő sportpályafutása elismeréseként jutalmaztak a Toldi Miklós Érdeméremmel. Ezek sorában említhető Barsi László atléta (1941).¹⁸ Dr. Bay Béla vívó (1941)¹⁹, Dunay Pál Bertalan, vívó (1940).²⁰ Kovács Bélát a magyar vitorlás sportban elért kimagasló eredményei elismeréseként tüntették ki (1942).²¹ Vitéz Somfay Elemér hadbiztos kiemelkedő széles körű sporttevékenysége elismeréseként kapott – más kitüntetések mellett – Arany Toldi Miklós Érdemérmét (1941).²²

Tekintettel a kis adományozási számokra – a különféle fokozatokból összesen 109 db-ot adtak ki –, fontosnak tartom valamennyi kitüntetett nevének közlését a korabeli híradásokban szereplő adatoknak megfelelően, az adományozás sorrendjében.

1. adományozás – Gödöllő, 1936. szeptember 22.²³

Arany fokozat

1. Bozsi Mihály	az olimpiai bajnok vízilabdacsapat tagja
2. Brandy János	ua.
3. Bródy György	ua.
4. K. Csák Ibolya	a női magasugrás olimpiai bajnoka
5. Csik Ferenc	a 100 m-es gyorsúszás olimpiai bajnoka, a harmadik helyezett 4x200-as gyorsváltó – úszás – tagja
6. Elek Ilona	a női egyéni törvívás olimpiai bajnoka
7. Gerevich-Gerei Aladár	az olimpiai bajnok kardvívó csapat tagja, az egyéni kardvívás harmadik helyezettje
8. Halasy Olivér	vízilabdacsapat
9. Harangi Imre	az ökölvívás könnyűsúlyúak csoportjának olimpiai bajnoka
10. Hazai Kálmán	vízilabdacsapat
11. Homonnai Márton	ua.
12. Kabos Endre	az egyéni kardvívás olimpiai bajnoka, a kardvívócsapat tagja
13. Kellner-Kárpáti Károly	a szabadfogású birkózás könnyűsúlyúak csoportjának olimpiai bajnoka
14. Kutasy-Kuzinczy György	vízilabdacsapat
15. Lőrincz Márton	a kötöttfogású birkózás légsúlyúak csoportjának olimpiai bajnoka
16. Molnár Kálmán	vízilabdacsapat
17. Németh János	ua.
18. Rajczy-Rasztovich Imre	kardvívócsapat
19. Rajcsányi László	ua.
20. Sárkány Miklós	vízilabdacsapat
21. Tarics Sándor	ua.
22. Zombory Ödön	a szabadfogású birkózás légsúlyúak csoportjának olimpiai bajnoka

Ézüst fokozat

1. Abay Nemes Oszkár	úszás, a 4x200-as gyorsváltó tagja
2. Dr. Berzsenyi Ralf	kisöbű puská fekvő 50 m., második helyezettje

¹⁴ Budapest, 1938. január 7. – BK. 1938. január 11. – Nr. 7. – 1.

¹⁵ Budapest, 1939. április 19. – BK. 1939. április 26. szerda – Nr. 93. – 1.; MOL. K. 27. Mt. jkv. Bp. 1939. február 24. 10. sz. ügy.

¹⁶ Budapest, 1940. március 23. – BK. 1940. április 2. kedd – Nr. 72. – 1.; MOL. K. 27. Mt. jkv. Bp. 1939. február 9. 3. sz. ügy. – Az érintett katonák jövőendő kitüntetése tárgyában átiratot fog intézni a honvédelmi miniszterhez. (Vallás- és Közoktatásügyi miniszter.) Vö.: 8184/1939. eln. szám. – Előterjesztés a kitüntetendők életrajzával (Vallás- és Közoktatásügyi miniszter.)

¹⁷ Budapest, 1940. április 3. – BK. április 13. szombat – Nr. 62. – 1.; MOL. K. 27. Mt. jkv. 1939. október 27. 27. sz. ügy, hivatkozva a Vallás- és Közoktatásügyi miniszter 7222/1939. eln. szám előterjesztésére.

¹⁸ MOL. K. 27. Mt. jkv. – Bp. 1941. III. 21. 7. sz. ügy; uo.: a Vallás- és Közoktatásügyi miniszter 650/1941. eln. szám – Előterjesztése – Barsi László életrajzával.

Lábjegyzet folytatása a

3. Csillik Margit
4. Gróf Ödön
5. Kalocsai Krammer Margit
6. Lengyel Árpád
7. Madari Ilona
8. Mészáros Gabriella
9. Nagy Margit
10. Palotás József
11. Sz. Rotter Emilia
12. G. Tóth Judit
13. Törös Olga
14. Voit Eszter

a harmadik helyezett női tornacsapat tagja
úszás, 4x200 m-es gyorsváltó
női tornacsapat
úszás, 4x200-as gyorsváltó
női tornacsapat
ua.
ua.
a kötöttfogású birkózás középsúlyúak csoportjának harmadik helyezettje
téli olimpia, páros műkorcsolyázás, harmadik helyezett
női tornacsapat
ua.
ua.

2. adományozás – Budapest, 1937. november 2.²⁴

Ezüst fokozat

1. Rotter Lajos gépészmérnök,

cserkészpilóta
a vitorlázósport terén elért, nemzetközi viszonylatban is jelentős eredményekért.

3. adományozás – Budapest, 1938. január 7.²⁵

Ezüst fokozat

1. Gerevich-Gerei Aladár
2. Rajcsányi László
3. Dr. Rajczy Imre
4. Bogáthy Erna
5. Scharer Károlyné sz.Elek Ilona
6. Dr. Müller Istvánné sz.Elek Margit
7. Horváth Katalin
8. Rozgonyi Györgyné
9. Vargha Ilona

az 1937-ben Párizsban világbajnokságot nyert kardvívócsapat tagja
ua.
ua.
az 1937-ben Párizsban világbajnokságot nyert törvívócsapat tagja
ua.
ua.
ua.
ua.
ua.

4. adományozás – külföldieknek.²⁶

Arany fokozat

1. von Tschammer und Osten
2. dr. Theodor Lewald
3. Adolf Friedrich
4. dr. Karl Ritter von Halt
5. Prof. dr. Karl Krümmel

birodalmi sportvezér
nyugalmazott államtitkár
mecklenburgi herceg
a téli olimpiai játékok szervező bizottságának elnöke
Ministerialdirektor

Ezüst fokozat

1. dr. Karl Diem
2. Hans Seelmann

Reichssportdirektor
Generalvertreter den Reichsbahnzentrale für den deutschen
Reiseverkehr für Ungarn in Budapest

A fenti német személyiségek az 1936-os olimpiai játékokkal, azok megszervezésével, irányításával kapcsolatban szereztek érdemeket.

Lábjegyzet folytatása a

¹⁹MOL. K. 27. Mt. jkv. – Bp. 1941. III. 7. 5. sz. ügy; ua.: a Vallás- és Közoktatásügyi miniszter 6692/1940. eln.sz. Előterjesztése – Dr. Bay Béla életrajzával.

²⁰MOL. K. 27. Mt. jkv. – Bp. 1940. január 4. 58. sz. ügy; ua.: a Vallás- és Közoktatásügyi miniszter 8616/1939. eln.sz. Előterjesztése Dunay Pál Bertalan életrajzával.

²¹MOL. K. 27. Mt. jkv. – Bp. 1942. április 21. 6. sz. ügy.

²²Hadtörténeti Levéltár – Budapest – Honvédelmi Minisztérium Iratai – H.M. Elnöki Osztály – Kitüntetési javaslatok 1941/1943. – A-Zs. – Vitéz Somfay-Stromfeld-Elemér hadbiztos – őrnagy – felterjesztése a Magyar Érdemkereszt lovagkeresztjére – 1941.

²³BK. 1936. szeptember 25. péntek – Nr. 219. 1. – *Keresztényi J.*: i.m. 341–343., 345–346., 348–349., 353.

Lábjegyzet folytatása a

5. adományozás – külföldieknek.²⁷

Arany fokozat

1. dr. Metzner Ferenc
2. Hieronimus Károly

A fenti német személyiségek a Német Boxszövetség vezetői voltak.

6. adományozás – Budapest, 1939. április 19.²⁸

Ezüst fokozat újbóli adományozása

1. Dr. Rajczy Imre tanügyi segédfoglalmazó	1939 júliusában, a velencei Tersztyánszky emléverseny győztes kardvívócsapat tagja
2. Gerevich Aladár a Magyar Nemzeti Bank tisztviselője	ua.
3. Rajcsányi László székesfővárosi mérnök	ua.

7. adományozás – Budapest, 1939. október 13.²⁹

Bronz fokozat

1. Vitéz Orbán Nándor főhadnagy	a berlini olimpián az öttusaverseny ötödik helyezettje és az 1938. évi svéd-lengyel-magyar nemzetek közötti öttusaverseny győztese
2. Vitéz Dalnokfalvi Bartha Rezső II. főhadnagy	a berlini olimpián az öttusaverseny nyolcadik helyezettje, az 1938. és 1939. évi magyarországi öttusaversenyek kimagaslóan szereplő sportolója

8. adományozás – Budapest, 1940. március 23.³⁰

Arany fokozat

1. Buday László magántisztviselő	az 1939-es luzerni céllövő világbajnokság győztese

Ezüst fokozat

1. Börzsönyi Lajos szigorló orvos	az 1939-es luzerni céllövő világbajnokságon kiváló eredményt elért sportoló
2. ifj. Dombi Ede Budapest Székesfőváros Gázművei hetidíjas írnoka	ua.

Bronz fokozat

1. Balogh Ádám, a budapesti m. kir. József nádor Műszaki és Gazdaság- tudományi Egyetem gépészmérnöki kara hallgatója	ua.
2. Tölgyessy Sándor kéményseprő, üzletvezető	ua.

Lábjegyzet folytatása a

²⁴ BK. 1937. november 10. szerda – Nr. 225. – 1.

²⁵ BK. 1938. január 11. kedd – Nr. 7. – 1.

²⁶ MOL. K. 27. Mt. jkv. – Budapest 1938. február 18. 4. sz. ügy. – A külügyminiszter előterjesztésére.

²⁷ MOL. K. 27. Mt. jkv. Budapest, 1938. július 27. 38. sz. ügy – A Vallás- és Közoktatásügyi miniszter előterjesztésére.

²⁸ BK. 1939. április 26. szerda Nr. 93. – 1.; MOL. K. 27. Mt. jkv. – Budapest 1939. február 24. 10. sz. ügy – A Vallás- és Közoktatásügyi miniszter előterjesztése alapján. Megjegyzí, hogy az érintett katonák jövendő kítüntetése tárgyában áti-
ratot fog intézni a honvédelmi miniszterhez.

²⁹ Rendelet száma: 54/669/, eln. – 8. – 1939. október 25. „Honvédségi Közlöny” – Személyes ügyek – továbbiakban:
HK. 1939. november 2. – Nr. 12. – 74.

³⁰ Vö.: a 16. lábjegyzet.

9. adományozás – Budapest, 1940. március 23.³¹

Ezüst fokozat

1. Dunay Pál Bertalan
a Magyar Telefonhírmondó és Rádió
Részvénytársaság tisztviselője

többszörös magyar bajnok, a magyar vívósport terén elért kimagasló eredményei elismeréséül

10. adományozás – Budapest, 1940. április 3.³²

Ezüst fokozat

1. Dr. Sir József, Budapest
Székesfőváros Gázművei
segédtitkára
2. Várszegi József, Budapest
székesfővárosi testnevelési tanár
3. Palócz Endre, jogszigorló
4. Szilvássy Edit
egyetemi hallgató
5. Horváth Kató, okleveles
középiskolai tanár
6. Korányi György
műegyetemi hallgató

az 1939 augusztusi bécsi főiskolai nemzetközi világversenyen a 100 m-es síkfutás győztese

uo. a 200 m-es síkfutás második helyezettje

uo. a kardvívás egyéni győztese, a törvívás egyéni harmadik helyzettje

uo. tenisz vegyespáros győztese, a női tenisz egyes győztese

uo. a törvívásban első helyezést nyert

uo. ökölvívás váltósúlyúak csoportjának győztese

Ezüst fokozat újból

1. Gróf Ödön, magántisztviselő
2. Dr. Abay-Nemes Oszkár
ügyvédjelölt

uo. a 400 m-es úszás győztese, az 1500 m-es úszás győztese

uo. a 100 m-es úszás győztese

Bronz fokozat

1. Dr. Lengyel Árpád, a „Gamma”
Részvénytársaság tisztviselője
2. Papp György, joghallgató
3. Fábián Sándor, joghallgató
4. Hazai Kálmán
székesfővárosi tisztviselő
5. Kánassy Gyula
székesfővárosi tisztviselő
6. Mezey Ferenc
székesfővárosi tisztviselő
7. Somóczy Lóránt, jogszigorló
8. Tolnai József, jogszigorló
9. Tarics Sándor, okleveles mérnök
10. Farkas István
műegyetemi hallgató
11. Luczay Miklós
műegyetemi hallgató
12. Dr. Ferenczy Emil, postatakarék-
pénztári tisztviselő
13. Dr. Éltes Csaba, Budapest székes-
fővárosi fogalmazógyakornok
14. Pesthy Károly, székesfővárosi
testnevelő tanár
15. László Deli, szigorló mérnök
16. Dr. Nedeczky László, rendőr
segédfogalmazó

uo. a 100 m-es hátúszás harmadik helyezettje

uo. a 4x200-as gyorsúszás stafétája

uo. győztes vízilabdacsapat tagja

uo., ua.

uo., ua.

uo., ua.

uo., ua.

uo., ua.

uo., ua.

uo. kormányos nélküli kettes győztese

uo., ua.

uo. tenisz vegyespáros győztese, férfi páros második és férfi egyes harmadik helyezettje

uo. győztes kardvívócsapat tagja

uo., ua.

uo., ua.

uo., ua.

³¹BK. 1940. április 2. kedd. Nr. 72. – 1.; MOL. K. 27. Mt. jkv. – Budapest 1940. január 4. 58. sz. ügy; vö.: a Vallás- és Közoktatásügyi miniszter 8616/1939. eln. szám. Előterjesztését Dunay Pál Bertalan életrajzával.

³²BK. 1940. április 13. szombat – Nr. 82. – 1.; MOL. K. 27. Mt. jkv. – Budapest 1939. október 27. 27. sz. ügy, hivatkozva a Vallás- és Közoktatásügyi miniszter 7222/1939. eln. sz. Előterjesztésére. Megjegyzem, hogy az iratban Várszegi József, mint gerelyvetésben első helyezést elért személy szerepel, s Dr. Abay-Nemes Oszkár a gyorsúszás bajnokaként van megjelölve. Említés történik az érintett katonák ügyében átirat intézéséről.; vö.: A Magyar Sport Évkönyve 1937–1939. (Budapest 1939) 461–462.

11. adományozás – Budapest, 1940. június 10.³³

Arany fokozat

1. Vadnai László, őrnagy

az 1939. évi luzerni céllövő világbajnokságon elért kimagasló eredményekért

12. adományozás – Budapest, 1940. július 30.³⁴

Ezüst fokozat

1. Hennyey Imre, főhadnagy

az 1939. évi bécsi főiskolai világversenyen a párbajtőrvívás győztese

Bronz fokozat

1. Jenei László, főhadnagy

uo. a győztes kardvívócsapat tagja

13. adományozás – Budapest, 1940. október 11.³⁵

Ezüst fokozat

1. Takács Károly, ht. őrmester

a nemzetközi löversenyeken elért kimagasló teljesítményeiért

14. adományozás – Budapest, 1941. április 26.³⁶

Ezüst fokozat

1. Dr. Bay Béla, vívóbajnok

a nemzet és nemzetközi versenyeken elért kiváló eredményei elismeréséül

15. adományozás – Budapest, 1941. április 26.³⁷

Bronz fokozat

1. Barsi László, m. kir. postafőoszt

a Budapesti Torna Egylet tagja, többszörös magyar bajnok,
a magyar sportolás terén elért kimagasló eredményei elismeréséül

16. adományozás – Budapest, 1941. június 21.³⁸

Arany fokozat

1. Vitéz Somfay Elemér, hadbiztos

több olimpián és magyar sportversenyen nyert bajnokságért, a magyar sport
terén elért kimagasló teljesítményeiért – az 1924-es olimpián az ötpróba
második helyezettje volt

17. adományozás – Budapest, 1941. augusztus 4.³⁹

Ezüst fokozat

1. Szigeti Lajos, ht. őrmester

az ökölvívósportban elért hazai és nemzetközi kiváló eredményeiért

18. adományozás – Gödöllő, 1942. augusztus 19.⁴⁰

Ezüst fokozat

1. Kovács Béla
balatonlellel gyógyyszerész

a magyar vitorlássport többszörös bajnoka, a magyar vitorlássportban elért
kimagasló eredményei elismeréséül

³³ Rendelet sz.: 32.301/eln. 8. – 1940. június 21. HK. 1940. július 4. – Nr. 19. – 144.

³⁴ Rendelet sz.: 43.305/eln. 8. – 1940. augusztus 9. HK. 1940. augusztus 16. – Nr. 23.

³⁵ Rendelet sz.: 59.210/eln. 10. – 1940. október 23. – HK. 1940. október 31. – Nr. 34. – 371.

³⁶ BK. 1941. május 1. csütörtök – Nr. 98. 1.; MOL. K. 27. Mt. jkv. – Budapest 1941. március 7. 5. sz. ügy; uo. a Vallás- és Közoktatási miniszter 6692/1940. eln. szám Előterjesztése Dr. Bay Béla életrajzával.

³⁷ BK. 1941. május 1. csütörtök – Nr. 98. – 1.; MOL. K. 27. Mt. jkv. – Budapest 1941. március 21. 7. sz. ügy; uo. a Vallás- és Közoktatási miniszter 650/1941. eln. szám Előterjesztése Barsi László életrajzával.

³⁸ Rendelet sz.: 41.753/eln. 8. – 1941. július 12. – HK. 1941. július 22. – Nr. 33. – 420.; *Keresztényi J.*: i.m. 346.

³⁹ Rendelet sz.: 54.803/eln. 10. – 1941. augusztus 12. – HK. 1941. augusztus 26. – Nr. 38. – 489.

⁴⁰ BK. 1942. augusztus 29. szombat – Nr. 195. – 1.; MOL. K. 27. Mt. jkv. – Budapest 1942. április 21. 6. sz. ügy

19. adományozás – Budapest, 1942. szeptember 30.⁴¹

Ezüst fokozat

1. Garamvölgyi Henrik, alezredes

a galambblövő sport terén nemzetközi versenyeken elért kimagasló eredményeiért

20. adományozás – Budapest, 1942. október 28.⁴²

Bronz fokozat

1. Tóth Ferenc, az Egyesült
Izzólámpa és Villamossági Rt.
garázsgondnoka, birkózó bajnok
2. Bobis Gyula, m. kir. állam-
vasúti tiszt

a magyar birkózó sport terén elért kiváló eredményei elismeréséül
ua.

21. adományozás – Budapest, 1942. december 3.⁴³

Bronz fokozat

1. Dr. vitéz Botond Pál
orvos-százados

a főiskolai világbajnokságot nyert magyar jégkorongcsapat tagja,
a sportolás terén elért kiváló eredményeiért

22. adományozás – Budapest, 1942. december 3.⁴⁴

Bronz fokozat

1. Cságoly Tibor
műszaki főtisztviselő

a sportolás terén elért kiváló eredményekért

23. adományozás – Budapest, 1943. május 20.⁴⁵

Ezüst fokozat

1. Szepessy-Schaurek Ottomár
alezredes

a lovassport terén kifejtett kiváló és eredményes teljesítményeiért

24. adományozás – Budapest, 1943. június 25.⁴⁶

Ezüst fokozat

1. Badinszky László, szaksz. alezredes

a lövésport területén kifejtett kiváló és eredményes teljesítményeiért

Bronz fokozat

1. Richter János, százados
2. Dr. Gözsy Sándor, orvos-százados
3. Hruby Ottó, hadnagy

a vívásport terén kifejtett kiváló és eredményes teljesítményeiért
ua.
a sport terén kifejtett kiváló és eredményes teljesítményeiért

25. adományozás – Budapest, 1943. november 30.⁴⁷

Bronz fokozat

1. Zombori Gyula, segédvívómester

az Európa-bajnoki birkózóversenyeken elért eredményekért és
a tiszti sarjadék sport-oktatás terén kifejtett kiváló és eredményes
teljesítményeiért

⁴¹ Rendelet sz.: 53.294/eln. 8. o. – 1942. szeptember hó 30. HK. 1942. október 7. – Nr. 41. – 902.

⁴² BK. 1942. november 4. szerda – Nr. 250. – 1.; MOL. K. Mt. jkv. Budapest 1942. augusztus 11. 28. sz. ügy.

⁴³ Rendelet sz.: 73.748/eln. 8. o. – 1942. december 3. H.K. 1942. december 7. – Nr. 51. – 1282.

⁴⁴ Rendelet sz.: 73.773/eln. 8. o. – 1942. december 3. HK. 1942. december 4. – Nr. 50. 1252.

⁴⁵ Rendelet sz.: 35.816/eln. 8./o. – 1943. június 2. HK. 1943. június 9. – Nr. 25. – 808.

⁴⁶ Rendelet sz.: 44.555/eln. 8./o. – 1943. július 9. HK. 1943. július 14. – Nr. 30. – 987.

⁴⁷ Rendelet sz.: 84.383/eln. 8./e. – 1943. december 2. HK. 1943. december 4. – Nr. 50. – 1770.

26. adományozás – Budapest, 1944. június 19.⁴⁸

Ezüst fokozat

1. Endrődy Ágoston, őrnagy a lovassport terén kifejtett kiváló és eredményes teljesítményeiért

A fenti adományozásokat a következő táblázatban foglaltam össze:

Nr. 1. – férfiak*

év:	arany:	ezüst:	ezüst újbóli adományozása:	bronz:	évi össz. adományozás:
1936	20	5	–	–	25
1937	–	1	–	–	1
1938	7 K	3 + 2 K	–	–	12
1939	–	–	3	–	3
1940	1	7	2	18	28
1941	–	1	–	1	2
1942	–	1	–	2	3
1943	–	–	–	–	–
1944	–	–	–	–	–
Összesítés:	28	20	5	21	74

* = K = külföldi személy

Összesen 74 db érem, ebből 28 db arany, 20 db ezüst, 5 db ezüst újbóli adományozása és 21 db bronz érem.

Nr. 2. – katonák

év:	arany:	ezüst:	bronz:	évi össz. adományozás:
1936	–	–	–	–
1937	–	–	–	–
1938	–	–	–	–
1939	–	–	2	2
1940	1	2	1	4
1941	1	1	–	2
1942	–	1	2	3
1943	–	2	4	6
1944	–	1	–	1
Összesítés:	2	7	9	18

Összesen 18 db érem, ebből 2 db arany, 7 db ezüst és 9 db bronzérem.

A férfiaknak adományozott érmek száma 92 db, ebből 30 arany, 25 ezüst, 5 db ezüst újbóli adományozása és 30 db bronz érem.

⁴⁸ Rendelet sz.: 48.891/cln. 8./e. – 1944. június 30. HK. 1944. július 6. – Nr. 29. – 533.

év:	arany:	ezüst:	bronz:	évi össz. adományozás:
1936	2	9	—	11
1937	—	—	—	—
1938	—	6	—	6
1939	—	—	—	—
1940	—	2	—	2
1941	—	—	—	—
1942	—	—	—	—
1943	—	—	—	—
1944	—	—	—	—
Összesítés:	2	17	—	19

Nőknek adományozott érmek száma: 19 db, ebből 2 db arany és 17 db ezüst.

Az adományozásra került érmek száma 111 db, ebből 32 db arany, 44 db ezüst, 5 db ezüst újbóli adományozás, 30 db bronz.

Tekintettel az igen kis számban kiadott érmekre, a *Toldi Miklós Érdemérem* a korszak legtrikábban adományozott kitüntetései közé tartozik. A fenti adatokból jól látható, hogy ezen elismerés nem hígult fel, s az esetek túlnyomó többségében csak a korszak nagy világversenyein kiemelkedő eredményeket elért sportolók kapták meg a *Toldi Miklós Érdeméremet*.

*A Toldi Miklós Érdemérem jelvénye*⁴⁹

A kitüntetés tervezője, zsákodi Csiszár János szobrászművész (1883–1953). Az alkotó elsősorban hősi emlékműveket, portrékat, zsáner és egyházi témájú szobrokat, plaketteket, épületdomborműveket, síremlékeket, emléktáblákat készített.⁵⁰ Az érmekeñ látható felirat szerint a *Toldi Miklós Érdemérem* 1935-ből való.

Mivel az Alapszabály leírja a jelvényeket (2–4. és 6–7. szakaszok), itt csak bizonyos kiegészítésekre, pontosításokra szorítkozom.

Az érmek előlapján az az ismert jelenet látható, amikor Toldi Miklós egy farkassal ver agyon egy másik farkast. Az érem szélénél, e motívumtól balra TOLDI MIKLÓS felirat, az alak lábánál apró betűkkel: ZS. CSISZÉR J. 1935. A hátapon babérkoszorúban a magyar államcímer jobb oldali motívuma látható, a hármashalmon nyugvó kettőskereszt. Valamennyi kitüntetés esetében, mind az elő-, mind a hátapon az egész motívum egy 1 mm széles, kissé kiemelkedő perembe van foglalva.⁵¹

A kitüntetések miniatűrjei esetében, méretbeli eltérés figyelhető meg az arany fokozat jelvénye és a másik két fokozat insigniái között. A miniatűröket ugyancsak az érdemérem szalagján viselték.

Érdekesség, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában megtalálható mind a három érem fül nélküli változata is, ezek a darabok teljes egészében megegyeznek a tényleges kitüntetésekkel.⁵²

Újólágos adományozás esetén a kitüntetés szalagjára kis, hosszúkás ezüst babérág – pánt – került. Tényleges ismételt adományozásra csak az ezüst fokozat esetében került sor. Ez azonban nem zárja ki azt, hogy arany-, illetve bronz érmek vonatkozásában is készült koszorús mintapéldány, vagy néhány, végül adományo-

⁴⁹ A szerző e helyen köszöni meg a következők segítségét: Héri Vera – Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár, Makai Ágnes, Országos Hadtörténeti Múzeum, Numizmatikai Gyűjtemény, Madarász Ferenc és Simonffy Pál budapesti magángyűjtők, akik a kollekciójukban található darabok tanulmányozását, fényképezését és közlését lehetővé tették.

⁵⁰ Huszár L.–Procopius B.: *Medaillen- und Plakettenkunst in Ungarn*. (Budapest 1932) 192–195., 1810–1879. sz. az itt közölt művészek között a 46. sz.; Kenyeres Á.: *főszerk.: Magyar Életrajzi Lexikon*. I. A–K (Budapest 1981) – 318.

⁵¹ Vö.: pl.: az Országos Hadtörténeti Múzeum – Budapest – Numizmatikai Gyűjteményében őrzött példányokat: Toldi Miklós Érdemérem arany fokozat – ltsz.: 74.83.1./É. ezüst fokozat ltsz.: 9661/É.; bronz fokozat – ltsz.: 1461/É. Az ezüst- és a bronz fokozat már régebben szerepel a Múzeum kollekciójában, vö.: *Halápi, L.: Rendjelek és kitüntetések az Országos Hadtörténeti Múzeumban*. In.: *Az Országos Hadtörténeti Múzeum Értesítője* 1/1971/204., uo. 299–300. lábjegyzetek.

⁵² Magyar Nemzeti Múzeum, Éremtár – Toldi Miklós Érdemérem arany fokozat – ltsz.: 40/1949. 1., ezüst fokozat – ltsz.: 53/1944. 5., bronz fokozat – ltsz.: 40/1942.2.

zásra nem került darab. Az Alapszabály 6. szakasza szerint e fokozatok esetében is ezüst babérág – pánt – utalt volna az ismételt kitüntetés tényére.⁵³ (3. kép)

3. kép: előlap

A Magyar Állami Pénzverde – sajnos – nem tudott értékelhető információt adni e kitüntetés egykori legyártott darabszámáról. A legyártott példányszám minden valószínűség szerint nem sokkal haladhatta meg a ténylegesen adományozott példányokat (111 db).

⁵³ Magyar Nemzeti Múzeum, Éremtár – Toldi Miklós Érdemérem ezüst fokozat, újbóli adományozás, ltsz.: 53/1974.
167. Nem adományozott példány, a Magyar Állami Pénzverdéből átvett régi gyűjteményből került az anyagba 1973-ban.

Pandula Attila

ELTE Bölcsészettudományi Kar
Történelem Segédtudományai Tanszék
Budapest V., Pesti Barnabás u. 1.
1364 Bp., Pf. 107.

DIE GESCHICHTE DER MIKLÓS-TOLDI-VERDIENSTMEDAILLE

Im Verlauf der starken Differenzierung der Orden und Auszeichnungen wurden die staatlichen Auszeichnungen zur Anerkennung des Sports zwischen den beiden Weltkriegen geschaffen. In Ungarn stiftete Reichsverweser Miklós Horthy am 25. Juni 1936 die Miklós-Toldi-Verdienstmedaille zur Anerkennung dieses Tätigkeitsbereichs. (Abb. 1, 2.) Diese Auszeichnung gab es in den Stufen Gold, Silber und Bronze. Am blau-weißen Band der Medaille zeigte ein silberner Lorbeerzweig an, wenn die Auszeichnung wiederholt zugesprochen wurde. (Abb. 3.)

Mit der Auszeichnung wurden solche Personen geehrt, die hervorragende Sportler waren, insbesondere solche, die bedeutende Ergebnisse bei internationalen Wettkämpfen erzielt hatten. Das erste Mal wurde diese Auszeichnung denjenigen ungarischen Sportlern zuteil, die bei den olympischen Spielen 1936 in Berlin hervorragende Leistung erbracht hatten. Die Schützen, die an der Weltmeisterschaft im Scheibenschießen in Luzern 1939 erfolgreich teilgenommen hatten, und die ungarischen Sportler, die bei den Hochschul-Wettkämpfen in Wien 1939 herausragende Leistung gezeigt hatten, wurden ebenfalls mit der Miklós-Toldi-Verdienstmedaille ausgezeichnet.

Die Auszeichnung wurde im Verlauf ihres Bestehens – zwischen 1936 und 1944 – nur in geringer Anzahl verliehen. Von den vergebenen 109 Medaillen waren 30 goldene, 44 silberne, 5 wiederholt vergebene silberne und 30 bronzene. Davon erhielten Frauen 2 Gold- und 17 Silbermedaillen.

1938 wurde – in Verbindung zur Berliner Olympiade von 1936 – die Auszeichnung auch an deutsche Sportleiter (5 Gold- und 2 Silbermedaillen) vergeben, und im selben Jahr wurden weitere zwei deutsche Sportleiter mit der Stufe Gold der Auszeichnung geehrt.

Az 1987-1988. évi jubileumi érmék gipsztervei

A Magyar Nemzeti Bank az 1967. évi 36. számú törvényerejű rendelet 2.§ (1) bekezdésén alapuló jogkö-rénél fogva jogosult emlékérmék kibocsátására. Folytatva korábbi gyakorlatunkat, most az 1987. illetve 1988. évi emlékérmék gipszterveit mutatjuk be.

1987.

1988. ÉVI NYÁRI OLIMPIAI JÁTEKOK

Az 1988. évi Szöulban megrendezett XXIV. Nyári Olimpiai Játékok alkalmából emlékpenz került kibo-csátásra.

KUTAS LÁSZLÓ

Előlap: legfelül BP. verdejel, alatta két sorban MAGYAR/NÉPKÖZTÁRSASÁG felirat, ezalatt 500/FORINT értékjelzés. Az évszám a FORINT szó előtt és után kétfelé bontva 19/87. A FORINT szó alatt KUTAS aláírás.

Hátlap: a felső félkörben két bírkózó sportoló antik ábrázolása, alattuk két sorban NYÁRI OLIMPIA/SZÖUL 1988 felirat, ezalatt KUTAS aláírás (XI. t. 1. kép).

Az érme 500 forintos címletben, 900 ‰-es finomságú ezüstből készült. Súlya 28 g, átmérője 40 mm, széle recés. Az érméből 30.000 darab készült, ebből 15.000 darab proof kivitelben. A forgalombahozatal nap-ja 1987. március 21.

1988.

VILÁG VADVÉDELMI ALAP

A Világ Vadvédelmi Alap megalapításának 25. évfordulója alkalmából nemzetközi érmeprogram kereté-ben 1 darab ezüst és 1 darab kupronikkal érméből álló érmepár került kibocsátásra.

KUTAS LÁSZLÓ

Előlap: felül a Világ Vadvédelmi Alap szimbóluma egy panda medve két oldalán 19/88 évszám. Alatta 500/FORINT értékjelzés, ezalatt MAGYAR/NÉPKÖZTÁRSASÁG (köriratban). A két szó között egymás alatt BP./KUTAS.

Hátlap: egy faágon kapaszkodó rétisas. Felül AQUILA/IMPERI-/ALIS felirat, alul WORLD/WILDLIFE/FUND három sorban. Az érmelap alján KUTAS aláírás (XI. t. 2. kép).

FRITZ MIHÁLY

Előlap: köriratban kisbetűkkel MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG · BP·1988·FM: Középen 500/FORINT értékjelzés. Az 500 harmadik számjegyében panda medve.

Hátlap: egy rétre leszálló kiterjesztett szárnyú hamvas rétiheja. A szárny ívével párhuzamosan kisbetűkkel VILÁG VADVÉDELMI ALAP, felül XXV· feliratok, a bal mezőben FM monogram (XI. t. 3. kép).

Az ezüst érme ezen terve alapján készült 500 forintos címletben, 900 ‰ finomságban, 28 g súlyban, 40 mm átmérővel, recés széllel. Az érméből 35.000 darab verhető, ebből 25.000 darab proof kivitelben. Forgalmahozatal 1988. február 2.

BOGNÁR GYÖRGY

Előlap: köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG. Az érmelap közepén a címer, alatta BGY monogram, BP. verdejel és 50 FORINT értékjelzés. A FORINT szó első három betűje az értékjelzés utolsó számjegyében látható. Alul 1988 évszám.

Hátlap: köriratban ·VILÁG VADVÉDELMI ALAP·ALAPÍTÁSÁNAK ÉVFORDULÓJÁRA. Középen egy fészke szélén balra álló kék vércse, felette 25. sorszám (XI. t. 4. kép).

A kupronikkal érme Bognár György e terve alapján készült. Az 50 forintos érme átmérője 30 mm, súlya 12 g, széle recés. Az érméből 45.000 darab készült. Forgalmahozatal 1988. július 25.

SZENT ISTVÁN

Szent István halálának 950. évfordulója alkalmából 500 forintos ezüst érme került kibocsátásra.

TÓTH SÁNDOR

Előlap: köriratban 500 FORINT MAGYAR·NÉPKÖZTÁRSASÁG·1988. Az értékjelzés két oldalán rombusz alakú mintában TS monogram és BP verdejel. Középen gyöngysoros minta fogja közre a nagyharsányi Szent István pénz hátoldalát, amelynek körirata REGIA·CIVITAS középen templom homlokzat REG felirattal.

Hátlap: Álló Szent István és Gizella ábrázolás, köriratban GISELA·REGINA STEPHANUS·REX·HUNGARIAE. István palástjánál a nagyharsányi Szent István pénz előoldala (középen lándzsát tartó kéz, LANCEA REGIS körirat) MXXXVIII·MCMLXXXVIII köriratban (XI. t. 5. kép).

SEBESTYÉN SÁNDOR

Előlap: köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG/500 FORINT. Az értékjelzés fölött BP. 1988. SEBESTYÉN felirat. Az érmelapon a koronázási palást hímzését stilizáló minta, középen a koronával.

Hátlap: STEPHANVS·REX·GISELLA·REGINA·HVNGARI-AE körirat fogja közre István és Gizella kétalakos ábrázolását. Gizella mellett 1038, István mellett 1988 évszám (XII. t. 6. kép).

KUTAS LÁSZLÓ

Előlap: köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG 500 FORINT. Az értékjelzés két oldalán 19/88 évszám, fölötté KUTAS aláírás, alatta BP. verdejel. Az érmelapon a nagyharsányi Szent István pénz hátoldala.

Hátlap: köriratban GISELA R-NA ET STEPHANUS REX HUNGARORUM fogja közre Gizella és István kétalakos ábrázolását, alul KUTAS aláírás (XII. t. 7. kép).

BOGNÁR GYÖRGY

Előlap: köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG 500 FORINT. 1988 BP. és BGY monogram.

Gyöngysoros minta fogja közre a hímzést stilizáló alapon fekvő nagyharsányi Szent István pénz elő- és hátlapját.

Hátlap: köriratban STEPHANUS REX·GISELA REGINA·HUNGARIAE:: Gyöngysoros mintában álló Gizella és István csípőig látszó ábrázolása. István palástján két sorban †1038/1988, bal karja alatt BGY monogram (XII. t. 8. kép).

FRITZ MIHÁLY

Előlap: köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG. Középen templom homlokzat a Szent István pénzről, alatta három sorban 500/FORINT/BP·1988·FM

Hátlap: Álló István és Gizella, a bal mezőben függőlegesen STEPHANUS felirat, alatta 1038/1988. A jobb mezőben függőlegesen GISELA REGINA felirat, alatta FM monogram (XII. t. 9. kép).

Előlap: köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG. Középen zsinórhímzést utánzó 500 második számjegyében álló István, függőlegesen STEPHANUS REX felirat, harmadik számjegyében álló Gizella, függőlegesen REGINA felirat. Ezalatt két sorban FORINT/BP·1988·FM

Hátlap: István denárát utánzó stilizált alapon STEPHANVS REX köriratban kétsoros 1038/1988 évszámok. A bal mezőben FM monogram (XII. t. 10. kép).

KÓSA ISTVÁN

Előlap: köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG, lenn 1038–1988 felirat. Középen keresztbe tett kard és jogar virágokkal, rajtuk korona. Alul két sorban 500/FORINT.

Hátlap: köriratban *SZT·ISTVÁN·/·969–1038· Középen Szent István mellképe (XII. t. 11. kép).

LEBÓ FERENC

Előlap: Köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG. Középen a nagyharsányi lelet elő- illetve hátoldala. Alattuk négy sorban 500/FORINT/BP./LEBÓ F.

Hátlap: köriratban STEPHANUS·REX·HUNGARIAE † 1038+ Gyöngysoros körívben álló István és térdelő Gizella, STEPHANUS REX és GISELA REGINA felirat. Alul LF monogram (XII. t. 12. kép).

Kibocsátásra került Lebó Ferenc terve. Az 500 forintos érme 900 ‰ finomságú ezüst, 28 g súlyú, 40 mm átmérőjű, széle síma, benne negatívban bányászjelvény. Forgalomra került 1988. augusztus 15-én. Kibocsátási darabszám 20.000 darab, ebből 15.000 darab proof kivitelben. 50 db arany próbaveret is készült.

LABDARÚGÓ EURÓPA-BAJNOKSÁG

Az 1988-ban az NSZK-ban megrendezett labdarúgó Európa-bajnokságra 1 darab 500 forintos ezüst és 1 darab 100 forintos alpakka érméből álló érmepárt bocsátott ki a Bank.

LAPIS ANDRÁS

Előlap: két sorban MAGYAR/NÉPKÖZTÁRSASÁG, középen 500, alatta FORINT, ezalatt BP·1988· és kézírást utánzó LAPIS aláírás.

Hátlap: köriratban LABDARÚGÓ EURÓPA-BAJNOKSÁG·1988· Európa térképe a bőrlabdához hasonlóan „cikkekre” osztva (XIII. t. 13. kép).

Előlap: felül BP. verdejel, majd négy sorban MAGYAR/NÉPKÖZTÁRSASÁG/100/FORINT felirat, alatta 1988 és LAPIS aláírás, kézírást utánzó.

Hátlap: köriratban LABDARÚGÓ EURÓPA-BAJNOKSÁG·1988·, középen egy jobbra futó játékos egész alakos ábrázolása (XIII. t. 14. kép).

RÓZSA PÉTER

Előlap: köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG, középen 500, fölötté 1988, alatta BP és FORINT felirat, mellette RP monogram.

Hátlap: köriratban LABDARÚGÓ EURÓPA-BAJNOKSÁG 1988, középen két labdáért küzdő játékos. Az érmelap szélén RP monogram (XIII. t. 15. kép).

Előlap: köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG, négy sorban BP/1988/100/FORINT, oldalt RP monogram.

Hátlap: köriratban LABDARÚGÓ EURÓPA-BAJNOKSÁG 1988, középen labdáért küzdő két játékos. A jobb mező szélén RP monogram (XIII. t. 16. kép).

SCHMIDT ZOLTÁN

Előlap: két sorban MAGYAR/NÉPKÖZTÁRSASÁG felirat, középen címer, alatta 500 FORINT, alatta 1988/BP. Az érmelap szélén SCHMIDT ZOLTÁN felirat.

Hátlap: köriratban LABDARÚGÓ EURÓPA-BAJNOKSÁG, középen labdáért küzdő játékosok stilizált ábrázolása, alatta 1988, oldalt SCHMIDT ZOLTÁN felirat (XIII. t. 17. kép).

Előlap: kisméretű címer felett MAGYAR alatta NÉPKÖZTÁRSASÁG felirat, ezalatt 100 FORINT, majd két sorban 1988/BP, oldalt SCHMIDT ZOLTÁN felirat.

Hátlap: labdával futó játékos tollrajz-szerű ábrázolása mellett három sorban LABDARÚGÓ/EURÓPA-/BAJNOKSÁG, alul 1988 évszám, oldalt SCHMIDT ZOLTÁN felirat (XIII. t. 18. kép).

RAJKI LÁSZLÓ

Előlap: középen egy labdarúgó pálya látképe fölött MAGYAR alatta NÉPKÖZTÁRSASÁG felirat. Ez alatt kettéválasztva 19/88 évszám. Középen alul az 500 értékjelzésben BP. és FORINT. A pálya oldala mentén RAJKI felirat.

Hátlap: hat sorban LAB-/DA-/RÚ-/GÓ EURÓPA-/BAJNOKSÁG/1988 felirat. Két játékos alakja, a lábakat és a labdát egy TV képernyő keretezi. Oldalt RAJKI felirat (XIV. t. 19. kép). Mindkét oldal feliratai kisbetűsek.

Előlap: három sorban MAGYAR/NÉPKÖZ-/TÁRSASÁG felirat, középen a 100 értékjelzés első számjegye szögletzászlót, a második Európa térképét, a harmadik az NSZK térképét ábrázolja. Alatta két sorban FORINT/BP. 1988.

Hátlap: középen egy képernyőben a labdáért nyúló kapus. A képernyő oldalai mentén felül LABDARÚGÓ, oldalt EURÓPA-, alul BAJNOKSÁG/1988. A jobb mezőben RAJKI felirat. Mindkét oldal feliratai kisbetűsek. (XIV. t. 20. kép).

BOHN MIHÁLY

Előlap: köriratban fenn MAGYAR, lenn NÉPKÖZTÁRSASÁG/ középen 1988/500/BOHN/BP. feliratok.

Hátlap: köriratban LABDARÚGÓ EURÓPA-BAJNOKSÁG 1988, középen a kapussal szemben labdát vezető játékos képe a hálón keresztül nézve. A kapus lába mellett BOHN felirat (XIV. t. 21. kép).

Az ezüst érme Bohn Mihály terve alapján készült 500 forintos címletben, 900 %o finomságban, 28 g súlyban, 40 mm átmérővel, recés széllel. Az érméből 20.000 darab verhető, ebből 12.000 darab proof kivitelen.

Az alpakka érme Rajki László 100 forintos érmeterve alapján készült, súlya 23,33 g, átmérője 38,61 mm, széle recés. Az érméből 20.000 darab készült.

Az érmepár kibocsátási ideje 1988. szeptember 20.

LABDARÚGÓ VILÁGBAJNOKSÁG

Az 1990. évi olaszországi labdarúgó világbajnokság megrendezése alkalmából a Bank 2 darab ezüst és 2 darab alpakka érméből álló sort bocsátott ki.

TÓTHPÁL JÁNOS

Előlap: köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG, fent BP./1988, középen 500, alatta FORINT feliratok és a művész monogramja (XIV. t. 22. kép).

Hátlap: köriratban LABDARÚGÓ-VILÁGBAJNOKSÁG-1990, felette a művész monogramja. Középen öt darab labda virágszirom-szerűen közrefog egy földgömböt (XIV. t. 22 a. kép).

Hátlap: köriratban LABDARÚGÓ-VILÁGBAJNOKSÁG-1990, felette monogram. Középen négy labda fog közre egy földgömböt (XIV. t. 22 b. kép).

Előlap: mint a 22. számú előlap, de 100 értékjelzéssel (XIV. t. 23. kép).

Hátlap: köriratban LABDARÚGÓ-VILÁGBAJNOKSÁG-1990, felette monogram, középen egy labda (XIV. t. 23 a. kép).

Hátlap: köriratban LABDARÚGÓ-VILÁGBAJNOKSÁG-1990, középen jobbra guggoló játékos labdával, előtte monogram (XIV. t. 23 b. kép).

TÓTH SÁNDOR

Előlap: köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG, középen 500 értékjelzés, alatta BP FORINT TS monogram, alul 1988 (XV. t. 24. kép).

Hátlap: a három sorban olvasható LABDARÚGÓ/VILÁGBAJNOKSÁG/1990 első két szava közt egy labdáért vetődő kapus látható (XV. t. 24 a. kép).

Hátlap: köriratban LABDARÚGÓ VILÁGBAJNOKSÁG 1990, középen két játékos küzd a labdáért, oldalt TS monogram (XV. t. 24 b. kép).

Előlap: mint a 24. számú előlap, de 100 értékjelzés (XV. t. 25. kép).

Hátlap: a labdát magasra emelt lábbal rúgó játékos alatt három sorban LABDARÚGÓ/1990/VILÁGBAJNOKSÁG felirat, a jobb mezőben TS monogram (XV. t. 25 a. kép).

Hátlap: köriratban LABDARÚGÓ VILÁGBAJNOKSÁG 1990, középen két gyermek küzd a labdáért, a bal mezőben TS monogram (XV. t. 25 b. kép).

KUTAS LÁSZLÓ

Előlap: köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG, középen 500/FORINT/1988/BP. feliratok, alul KUTAS felirat (XV. t. 26. kép).

Hátlap: három soros köriratban LABDARÚGÓ/1990/VILÁGBAJNOKSÁG, középen három játékos küzd a labdáért, alul KUTAS felirat (XV. t. 26 a. kép).

Hátlap: köriratban LABDARÚGÓ VILÁGBAJNOKSÁG 1990, középen két játékos labdával (XV. t. 26 b. kép).

Előlap: mint a 26. számú előlap, de 100 értékjelzés (XV. t. 27. kép).

Hátlap: köriratban LABDARÚGÓ VILÁGBAJNOKSÁG 1990, az utolsó számjegy labdát formál, középen két játékos, alul KUTAS felirat (XV. t. 27 a. kép).

Hátlap: három soros köriratban LABDARÚGÓ/1990/VILÁGBAJNOKSÁG. Középen két játékos szemben zászlócsere és kézfogás közben (XV. t. 27 b. kép).

A sorozat ezüst és alpakka érméi Kutas László tervei alapján készültek. Az ezüst érme 900 ‰ finomságban, 28 g súlyban, 40 mm átmérővel recés széllel készült. Az érméből típusonként 21.500 darab készült, ebből 14.500 darab proof technikával.

Az alpakka érme súlya 23,33 g, átmérője 38,61 mm, széle recés. Az érméből típusonként 23.000 darab készült.

A sorozat első – 1 darab ezüst (XV. t. 26. és 26 a. kép) és 1 darab alpakka (XV. t. 27. és 27 a. kép) érméből álló – érmepárja 1988. december 20-án került kibocsátásra. A második érmepár kibocsátására 1989. év folyamán került sor.

Murányi Ágnes

Magyar Nemzeti Bank

1054 Budapest, Szabadság tér 8.

GIPSENTWÜRFE ZU DEN JUBILÄUMSMÜNZEN VON 1987–1988

Von den Gipsentwürfen zu Jubiläumsmünzen aus den Jahren 1987 und 1988 wurden folgende realisiert:

Anläßlich der *Olympischen Sommerspiele 1988* wurde die 500 Forint Gedenkmünze aus Silber (Taf. XI. Abb. 1) geprägt.

Die 500 Forint Gedenkmünze des *Welfonds für Wildschutz* wurde ebenfalls aus Silber (Taf. XI. Abb. 3), die 50 Forint Gedenkmünze zum selben Thema aus Kupronickel (Taf. XI. Abb. 4) angefertigt.

Zum 950. *Todestag Stephans des Heiligen* wurde die 500 Forint Jubiläumsmünze aus Silber (Taf. XII. Abb. 12) geprägt. Darüberhinaus wurden 50 Probeprägungen aus Gold angefertigt.

Anläßlich der *Fu ball Europameisterschaft* wurde eine 500 Forint Gedenkmünze aus Silber (Taf. XIV. Abb. 21) ebenfalls 1988 und eine 100 Forint Gedenkmünze zum selben Thema aus Neusilber (Taf. XIV. Abb. 20) herausgegeben.

Zur *Fu ball Weltmeisterschaft* wurde eine 500 Forint Gedenkmünze aus Silber (Taf. XV. Abb. 26) und eine 100 Forint Variante aus Neusilber (Taf. XV. Abb. 27) geprägt.

Die übrigen, in der Studie erörterten Gipsentwürfe wurden nicht verwirklicht. Dabei handelt es sich um folgende: *Welfonds für Wildschutz* (Taf. XI. Abb. 2, 4) *Stephan der Heilige* (Taf. XI. Abb. 5 Taf. XII. Abb. 6, 7, 8, 9, 10, 11) *Fußball Europameisterschaft* (Taf. XIII. Abb. 13, 14, 15, 16, 17, 18 Taf. XIV. Abb. 19), *Fußball Weltmeisterschaft* (Taf. XIV. Abb. 22, 22a, 22b, 23, 23a, 23b Taf. XV. Abb. 24, 24a, 24b, 25, 25a, 25b, 26, 27).

Éremritkaságok Otacilia Severától

RARE COINS OF OTACILIA SEVERA

Nemrég került elő egy eddig teljesen ismeretlen antoninianus Otacilia Severa császárnőtől (244–249). Első pillantásra esetleg hibridnek lehetne minősíteni, hiszen a hátlapi veret megegyezik Herennia Etruscilla (249–251) RIC 55b érmével.

A legendák tehát:

Előlap: OTACILSEVERAAVG

Hátlap: FECVNDITASAVG

RIC n.h.; C n.h. Az érem anyaga: vékony ezüstbevonat alatt koromfekete rézoxid.

Tömege: 3.46 g Tengelyállása: ↑↓

Az éremkép stílusa azonban enyhénszólva kissé „furcsa” (1a. és 1b. kép). Az előlapi ábrázoláson a mellkép helyett csak egy fej látható a félhold felett, a félhold alá lecsúsztatva látszik a ruha. Az előlap különös ismertetőjele, hogy a felirat utolsó két betűje (VG) között jóval nagyobb a térköz, mint a többi betűk között. Továbbá, hogy a félhold baloldali része felett egy kis verőtő hiba van. A hátlapon feltűnően nagy a bőségszaru, a gyermek ábrázolása meglehetősen elnagyolt, de a legfeltűnőbb a „sütőlapátnak” is beillő négyujjú jobbkez, mely groteszkké teszi az egész hátlapot. A Fecunditas ábrázolása ezektől a jelektől eltekintve szabályos, a ruha redői, a felirat betűinek a stílusa a megszokott képet mutatja.

Legnagyobb meglepetésemre rövid időn belül felbukkant egy másik Otacilia antoninianus, melynek az előlapja – minden kétséget kizáróan – ugyanazzal a verőtővel készült, mint az előző éremé. Valamennyi különös ismertetőjel hajszálpontosan megegyezik a két érem előlapján (2a kép), a hátlapjuk azonban különböző. Ez utóbbi érem is subaeratus, azonban ezt viszonylag „vastag” ezüstréteg borítja, és csak egyetlen helyen, a hátlap gyöngykörén, az A–S betűk felett kandikál ki a vörösréz az ezüstbevonat alól (2b kép). A hátlap felirat: PIETAS AVGG. Ez az érem már katalogizáltnak tűnik és megfelel a RIC 115 számnak. A hátlapi verőtő vésnőke azonban láthatólag nem tudott mit kezdeni az officinát jelző Δ-val, így az egy fura ábrává torzult. A hátlapon a másik groteszk momentum, hogy a Pietas furcsán és szokatlanul hátraveti a fejét, valamint az előtte álló oltárról hiányzik a láng ábrázolása. Az érem tömege csaknem pontosan megegyezik az előzőével, 3,47 g, de a tengelyállásuk eltérő: ↑↑ Mivel mintkét érme dunántúli gyűjteményben volt, feltételezhető, hogy valamilyen, ezideig ismeretlen, helyi verdéből kerültek ki annakidején a veretek. Ez annál is inkább feltételezhető, mivel az érme valószínűleg a Dunántúlról származnak. Az elsőként leírt érem nem található meg egyetlen nagy gyűjteményben sem, a katalógusok nem ismerik, valamint nem írták le a nagy európai és ázsiai leletekben sem. Kérem a Tisztelt Olvasót, hogy ha hasonló éremről tud, úgy értesítsen.

Óvári Ferenc

Veszprémi Egyetem
8201 Veszprém, Pf. 158.

1A

1B

1a

2a

2b

A numizmatika és a számítógépek

— Numismatisches EDV-Kolloquium in der Staatlichen Münzsammlung München —

1989. november 21-23

Nemzetközi numizmatikai kollokviumnak adott néhány napra otthont a müncheni Staatliche Münzsammlung 1989 novemberében. *Dr. Wolfgang Hess* igazgató úr és munkatársai gondos előkészítés után a Volkswagen-Stiftung támogatásával három témakörben szervezték meg az összejövetel programját:

- 1/ A pénzek, az érmek, a bárcák és a papírpénzek adatainak számítógépes nyilvántartása és tudományos értékelése.
- 2/ Az éremleletek számítógépes feldolgozása.
- 3/ A numizmatikai tárgyú írott források számítógépes feldolgozása és tárolása, különös tekintettel a pénzértékviszonyok történetére.

A kezdetben mintegy 80-120 főnyi érdeklődő nem szekció- hanem plenáris ülések keretében hallgathatta meg az előadásokat, illetve kapcsolódhatott bele a protokolláris kötöttségek nélküli vitákba.

Dr. W. Hess megnyitója után *T. Wolk* professzor (Cambridge) tartott szempontokban gazdag, minden segédeszközt nélkülöző előadást, majd az Amerikai Numizmatikai Társulat gyűjteményének már hagyományokra épülő számítógépes nyilvántartásáról *Dr. M. Bates* (New York) értekezett.

A matematikai módszerek alkalmazásának jegyében fogant *Dr. M. Thaller* (Göttingen), valamint *Mertens* belga kutató előadása; az előbbi egy adatbank, mint kiadási forma lehetőségeit vázolta fel, illetve szemléltette nemcsak a numizmatika, hanem a történeti forráspublikációk szemszögéből.

O. von Vacano professzor (Düsseldorf) az éremképek leírásával kapcsolatos tevékenységről számolt be. Hangsúlyozta, hogy a számítógépek jelentékeny mértékben megkönnyítették munkájukat, amelybe a már kellő tapasztalattal rendelkező hallgatók egy részét is bevonják.

Az antik pénzek számítógépes katalogizálásának lehetőségét taglalta *Dr. W. Becker* (München), illetve *D. Backendorf* (Frankfurt a. M.) mintalapokkal szemléltetett előadása.

Dr. R. Curz (Hannover) a Deutsche Bank alsó-szászországi éremtárának számítógépes nyilvántartását mutatta be, egy tallérről készült mintalap pl. 25 adatot — a kibocsátás évétől a veret mai áráig — tartalmaz.

A számítógépes numizmatikai kutatások megkezdéséről, valamint a tervekről előadások és hozzászólások hangzottak el: *Dr. W. Szaivert* professzor (Wien), *H. J. Brem-B. Zäch* (NAUSICAA projekt, Svájc), valamint *Dr. W. Steguweit* (Berlin-DDR). Egyedi éremlelet számítógépes feldolgozására is volt példa. A harmincéves háború idején Deggendorfban közel négyezer pénzt rejtettek el, ez a mennyiség már elég tekintélyes volt ahhoz, hogy adatait gépre vigyék. *Dr. W. Hess* és fiatal munkatársa *F. Stalzer* (München) sokoldalúan vizsgálták a nem átlagos leletet.

Bonyolult és költséges berendezések bemutatására ugyancsak sor került, pl. egy személyi számítógéppel kombinált mikroszkóp és egyéb tartozékok (együttes áruk mintegy 40.000 márka) segítségével a pénzek felületének minden korábbinál alaposabb vizsgálatára nyílik lehetőség. A pénzek digitális archiválását szemléltette *H. Renz* a müncheni Signum Computer GmbH mérnöke. Természetesen egyszerűbb nyilvántartási eljárások bemutatására, illetve programok alkalmazására is akadt példa: *Dr. H. W. Jacobi* (Leiden), valamint *C. Trankler* (Regensburg).

Inkább a gazdaságtörténet mint a szűkebb értelemben vett numizmatika tárgykörébe tartozott több előadás. *H. Witthöft* professzor (Siegen), a neves mértéktörténész, a kölni márka súlyának pontosabb meghatározásáról referált, számítógépes kutatásainak eredményei élénk visszhangra találtak. *Dr. R. Metz* (Köln) a Rajna-vidék 1350-1800 közötti forrásaiból gyűjtött anyagát dolgozta fel a tübingeni egyetem TUSTEP programjának segítségével. Vizsgálatait nemcsak a pénztörténetre, hanem a pénzérték- és árviszonyokra is kiterjesztette.

F. Irsigler professzor (Trier) irányításával 1980 óta folynak számítógépek pénztörténeti kutatások. Fiatal munkatársai — *Dr. E. Lutsch*, *R. Scholzen* és *K. Weisenstein* — ez alkalommal a Maas és a Rajna közötti terület éremleleteinek, pénzverőhelyeinek, valamint a XIV-XVIII. századi pénznevek és pénzértékviszonyok feltárásáról és értékeléséről számoltak be.

Dr. O. Schwarzer (Bamberg) előadása a XVIII–XIX. századi Hamburgban jegyzett pénz- és ártörténeti források számítógépes feldolgozásáról szólt. Az igen rangos kikötőváros iratai nemcsak a helyi, hanem a nyugat-európai, továbbá a baltikumi pénzügyviszonyokról szintén fontos adatsorokat, heti árfolyamokat (!) tartalmaznak. Az előadás rövid kivonata volt sajtó alatti lévő kötetének.

Számos kérdés, esetenként polémikus hozzászólás hangzott el az előadások után. Az igen aktív résztvevők közül Bates, Hess, Irsigler, Jacobi, Dr. N. Klüssendorf (Marburg), von Vacano, Volk és Witthöft professzorok neve emelhető ki.

E rövid híradás írója csupán utalt arra, hogy hazánkban inkább az éremleletek feldolgozásában nyílik lehetőség a számítógépek alkalmazására, illetve már folynak ilyen munkálatok. A pénzügyviszonyok terén – kiváltképpen a török-kori Magyarországon – inkább az adatok csekély száma okoz gondot.

A jól szervezett, kifejezetten munkaértekezlet jellegű kollokvium előadásait a Staatliche Münzsammlung jelenteti meg Dr. W. Hess és munkatársai gondozásában.

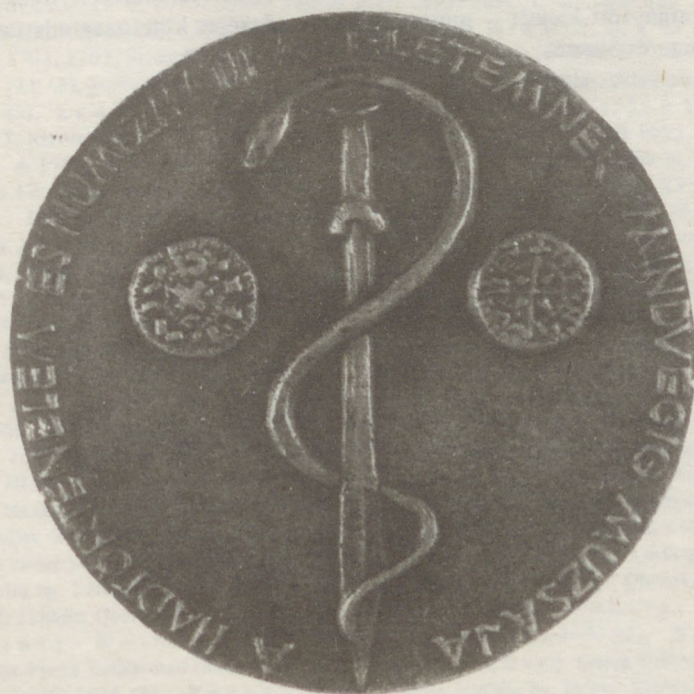
Buza János

BKE Gazdaságtörténeti Tanszék

1828 Budapest 5. Pf. 489.

Csillag Ferenc (1907-1989)

Ismét a búcsúztatás lehangoló kötelezettségének kell eleget tennünk. 1989. április 26-án elhunyt dr. Csillag Ferenc, aki a Magyar Numizmatikai Társulatnak 5 évtizeden át tagja, hosszú ideig tisztségviselője, 1970-től 1979-ig pedig elnöke volt.

1907. október 31-én született Budapesten. Habár a katonai pályát választotta, s a Honvédelmi Minisztériumban kapott beosztást, a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen 1940-ben jogi diplomát is szerzett.

Tanulmányait, munkáját mindig a sajátmaga által igen magasra helyezett mérce szerint végezte, sokoldalúan megnyilatkozó tehetsége azonban más területek, a múltbéli tárgyak sajátos világának megismerésére is ösztönözte. Önéletírásában így vallott erről: „Már gyermekkorom óta különös érdeklődést éreztem a muzeális tárgyak iránt, különösen kedveltem a régi fegyvereket és egyenruhákat. Katonai pályafutásom alatt még inkább elmélyült e vonzódásom, a hadtörténelem lett érdeklődésem mozgatója. Régen érlelődő vágyamnak engedve 1943-ban áthelyezésemet kértem a Hadtörténeti Múzeumhoz. Az élethivatásomat jelentő múzeumi területen közel három évtizeden át tevékenykedtem, kezdetben mint fegyvertörténész, majd 1950-től 1972-ig, nyugdíjazásomig, a Múzeum igazgatójaként.”

E néhány szerény mondat távolról sem ad teljes képet a valóságról, arról az áldozatos munkáról, amelyet dr. Csillag Ferenc a Múzeum páratlan értékű tárgyainak a háborús pusztítástól való megmentése, a rombadőlt épület újjáépítése, a muzeális gyűjtő- és kiállítási tevékenység újjászervezése terén végzett.

Tudományos munkásságát számos fegyvertörténeti témájú publikációja – köztük „A kézi lőfegyverek és a hadművészet”, valamint a „Kardok történelmünkben” című könyv – és 1966-ban megvédett hadtudományi kandidátusi fokozata fémjelzi.

A numizmatika egészen különleges szerepet játszott életében. „Hivatásom mellett, szabad időmben – vallotta önéletrajzában – a numizmatika szépsége kötötte le leginkább érdeklődésemet. A harmincas években kezdtem el gyűjteni, azóta hódoltam ennek a csodálatosan szép és nemes szenvedélynek. ...Rájöttem, hogy az elmélyültebb ismeretszerzéshez elengedhetetlenül szükséges egy szakkönyvtár nyújtotta lehetőség, valamint a nagyobb tapasztalattal bíró gyűjtőtársak segítsége is. Mindezt a Numizmatikai Társulattól reméltem megkapni és ebben a reménységemben nem is csalódtam. 1939-ben léptem be a Társulatba. Hamarosan választmányi tag, majd 1969 szeptemberében, amikor a Magyar Tudományos Akadémia II. osztálya a Társulat vezetésének ellátására háromtagú Ideiglenes Bizottságot jelölt ki, annak egyik tagjává lettem. Ezt követően az 1970. május 20-i Közgyűlés megítéslő bizalma az elnöki tisztséget ruházta rám.”

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat hadtudományi szakosztályának és a Hazafias Népfront I. kerületi Bizottságának is elnöke volt. Egyenes jelleme, tartózkodó, de bizalmat ébresztő, s tiszteletet parancsoló egyénisége eredményeként még számos tudományos, társadalmi, közéleti megbízatásnak tett eleget.

Ezredesi rendfokozata mellett kitüntetései – 1948-ban 48-as Díszérmét, 1953-ban és 1955-ben Kiváló Szolgálatért Érdemérmét, 1963-ban Szocialista Kultúráért Érdemérmét, 1966-ban Haza Szolgálatáért Érdemérem arany fokozatot, 1967-ben Vörös Csillag Érdemrendet, 1971 novemberében, nyugdíjba vonulása előtt a honvédelmi minisztertől aranytört kapott – mutatják, hogy mélységes kötelességtudattal és felelősségérzettel áthatott munkásságát elismerés övezte.

Emlékét tisztelettel őrizzük meg.

Makai Ágnes

Éremleletek

Debrecen – régi katolikus temető (Hajdú-Bihar megye). Összesen: 134 db. Utolsó év: 1723. *Magyar* III. Ferdinánd dénár K–B 1638, 1639 (2), I. Lipót XV krajcár G–C bástya 1676, VI. krajcár K–B 1661, 1669, 1671, 1672, G–C bástya 1676 (3), poltura jn. 1696, 1697, 1698, 1700, 1700 gyöngyör nélkül, 1701, I. József poltura jn. 1709 (5), 1710 (5), 1711 (7), 17??, III. Károly poltura jn. 1715, 1718, 1723, *Erdély* I. Lipót poltura F–T 1704, 1707, *Ausztria* III. Ferdinánd három krajcár Wien 1637, I. Lipót VI krajcár Wien 1681 (2), 1682 (2), 1686, 1689, 1690, 1609 ?, *Steier* I. Lipót VI krajcár IA–N 1680, három krajcár I–A 1705, *Karintia* I. Lipót XV krajcár jn. 1695, VI krajcár jn. 1686, *Tirol* I. József VI. krajcár jn. 1711, *Szilézia* I. Lipót XV krajcár M.M.W. 1694, VI krajcár F.IK. 1675, SHS 1681, 1682, 1684, töredék (1), három krajcár O–H 1661, SHS 1667, MMW 1695, C.B. 1696 (2), 1700, F.N. 1705, I. József három krajcár C.B. 1707, 1708, F.N. 1708, 1711, *Mainz* I. Lipót XV krajcár B–W 1685, *Csehország* I. Lipót XV krajcár Prága 1665, VI krajcár Prága 1664, IAN. 1670, MV (?) 1689, három krajcár C–K három kalapács 1696, 1699, I. József három krajcár GE. 1708 (2), *Liegnitz – Brieg – Wohlen* hg. Georg Wilhelm VI krajcár C–B 1673, három krajcár jn. 1661, *Oels* hg. Sylvius Friedrich VI krajcár S–P 1674, *Lengyelország* III. Zsigmond három garas 1622 Gum. 1138, hármas poltura 1621 Gum. 971 (2), 1622 Gum. 972 (5), 1623 Gum. 973 (9), 1624 Gum. 974 (4), 1625 Gum. 975, poltura töredékek (15), János Kázmér VI garas 1667 Gum. 1715 (2), III. János VI garas 1683 Gum. 2010, *Svédország* Gusztáv Adolf poltura 1622, 1631, 1632, 1633 (2), igen kopott, Krisztina poltura 1635, *Riga* Gusztáv Adolf poltura jn. 1622, 1630, *Franciaország* XIV. Lajos 1/8 ecu igen kopott.

Déri Múzeum Debrecen, ltsz.: VIII.70.1.1 – 70.2.87.

Kahler Frigyes

Debrecen Batthyány utcai lelet (Hajdú-Bihar megye). Összesen 247 db. Utolsó évszám 1716. *Magyar* III. Ferdinánd tallér K–B 1647, I. Lipót tallér K–B 1691 (2), 1692, 1693, 1694, 1695 (3), 1696, 1698, 1699 (2), fél tallér K–B 1698, 1699, 1701, 1702 (3), 1703 (3), 1704, negyed tallér N–B 1700, K–B 1703 (5), N–B 1703 (3), XV krajcár K–B 1681, 1693, 1694, VI. krajcár K–B 1667, 1671 (2), 1672, 1675, három krajcár N–B 1695, 1696, C–S 1696 (2), 1697, jn. 1704, poltura jn. 1695 (2), 1696, 1697, 1698 (2), 1699 (2), 1700, N–B 1700, jn. 1701 (3), N–B 1701, jn. 1703 (2), N–B 1703, egy krajcár C–H 1699, duarius K–B 1702, 1703, dénár K–B 1673, 1691, II. Rákóczi Ferenc fél tallér K–B 1705 (2), poltura N–B 1704, I. József fél tallér K–B 1711 (2), poltura jn. 1709 (8), 1710 (4), 1711 (8), III. Károly fél tallér K–B 1713, 1714, 1715 (3), negyed tallér N–B 1714 (5), *Erdély* I. Lipót három krajcár F–T 1696 (2), *Ausztria* I. Lipót XV krajcár Wien 1663 (2), VI krajcár Wien 1687, három krajcár Wien 1670, *Steier* I. Lipót VI krajcár S–H 1665, *Graz* I. Lipót VI krajcár I/ A–N, három krajcár I–A 1705, *Karintia* I. Lipót XV krajcár jn. 1695, I. József tallér jn. 1711, *Tirol* II. Rudolf tallér jn. 1612, Zsigmond Ferenc hg. három krajcár jn. 1664, I. Lipót tallér jn. 1691, 1699, XV krajcár jn. 1694, VI krajcár jn. 1693, *Szilézia* III. Ferdinánd három krajcár Breslau 1649, I. Lipót XV krajcár C–H 1664, C–B 1694, M.M.W. 1694 (2), VI krajcár SHS 1673, 1675, 1684 (2), 1689, három krajcár SHS 1668, 1670, C–B 1696 (2) M.M.W. 1697, C–B 1698, 1699, F–N 1702, C–B 1705, F–n 1705, I. József három krajcár C–B 1706 (3), F–N 1707 (2), 1710, 1711 (6), III. Károly tallér jn. 1716, *Olmutz* Carolus püspök három krajcár SAS 1695, *Montfort* János hg. kétharmad tallér horgony 1675, XV krajcár 1676, XV krajcár jn. 1676, *Csehország* I. Lipót három krajcár G–E 1694, 1698, 1703, 1704, III. Károly három krajcár B–WV 1713, *Salzburg* Maximilian Candolph XV krajcár jn. 1685, *Lengyelország* III. Zsigmond hármas poltura Gum. 970 1620, Gum. 972 1622 (8), Gum. 973 1623 (3), Gum. 974 1624 (3), Gum. 975 1625 (3), Gum. 977 1627, töredék (1), János Kázmér orte Gum. 1764 1668, gulden Gum. 1769 1663 (2), Gum. 1772 1665 (3), Gum. 1774 1666, VI garas Gum. 1700 1661 (2), Gum. 1706 1662, Gum. 1707 1663, Gum. 1712 1665 (2), Gum. 1713 1666, Gum. 1716 1667 (2), igen kopott (1), III. János VI garas Gum. 2008 1683, II. Ágost kétharmad tallér Gum. 2101 1699, *Brieg* III. Georg hg. krajcár 1664, *Liegnitz – Brieg – Wohlen* Georg Wilhelm hg. VI krajcár C–B 1673, *Bajor* Maximilian tallér jn. 1638, *Württemberg* Karl Friedrich hg. VI krajcár C–V–L 1715, *Mainz* Anselm Franz von Ingelheim XV krajcár 1690, *Holstein* Johann Adolf kétharmad tallér 1690 (5), *Lübeck* August Friedrich hg. kétharmad tallér jn. 1678 (2), 1690, kopott *Meklenburg* Christian Ludwig kétharmad tallér jn. 1688, *Anhalt* Karl Wilhelm hg. kétharmad tallér C–P 1678 (2), *Schwarzburg* Christian Wilhelm kétharmad tallér 1676 (5), *Szász* III. Johann Georg kétharmad tallér jn. 1690 (2), *Szász – Coburg – Gotha* I. Frigyes kétharmad tallér jn. 1679, *Szász – Weimar* Johann Ernst kétharmad tallér jn. 1677 (2), *Szász – Lauenburg* – *Ratzenburg* Julius Franz kétharmad tallér jn. 1678 (2), *Brandenburg* Georg Wilhelm poltura jn. 1622, Johann Friedrich hatod tallér jn. 1676, 1678 (3), *Porosz* Georg Wilhelm poltura jn. 1624, Friedrich Wilhelm VI krajcár H–S 1682, 1687, III. Frigyes garas S–D 1698, 1699, hármas garas S–D 1696, *Franciaország* XIII. Lajos fél tallér jn.

1643, XIV. Lajos fél tallér A 1690, Svédország Gusztáv Adolf poltura 1632, Riga Gusztáv Adolf poltura jn. 1623, Norvégia V. Christian kétharmad tallér C–R 1683 (2).

Déri Múzeum Debrecen, ltsz.: VII.69.3.1. – 168.

Kahler Frigyes

Debrecen – Vendég utca (Hajdú-Bihar megye) Összesen 818 db. Utolsó évszám: 1654. Magyar II. Mátyás garas N–B 1616 (2), 1618, III. Ferdinánd denár K–B 1638, Erdély Betlen Gábor széles garas N–B 1625, 1626 (8), C–C 1626 (6), N–B 1627 (4), M–C 1627, N–B 1628, 1629, Ausztria II. Mátyás három krajcár Wien 1617, 1624, 1625, 1627, 1628, 1637, 1639, 1648, Karintia II. Ferdinánd három krajcár 1629, Steier II. Ferdinánd három krajcár 1626, 1628 (2), 1629, jn. 1630, III. Ferdinánd három krajcár 1638, 1644, Szilézia II. Ferdinánd három krajcár Breslau 1623, 1626 (2), 1628, 1629, 1631, 1632, 1637 (2), I–M 1640, Breslau 1641 (2), igen kopott Tirol Ferdinánd Károly fhg. három krajcár jn. 1654 (2), 1646, 1648, I. Lipót három krajcár jn. én., Csehország II. Ferdinánd három krajcár Prága 1626, 1628, 1629, 1637 (4), 1638, 1640 (2), 1642, 1647, Lengyelország III. Zsigmond három garas Gum. 1138 1619, 1620, 1621 (7), 1622 (6), 1623 (3), 1624 (8), VI garas Gum. 1160 1623 (3), Gum. 1164 1624, Gum. 1165 1625 (4), Gum. 1167 1626, Gum. 1169 1626 (4), Gum. 1169 1627, hármás poltura Gum. 969 1619 (2), Gum. 970 1620 (18), Gum. 971 1621 (46), Gum. 972 1622 (119), Gum. 973 1623 (135), Gum. 974 1624 (119), Gum. 975 1625 (87), Gum. 976 1626 (21), Gum. 977 1627 (16), töredékek (4), Brandenburg Georg Wilhelm poltura jn. 1621 (4), 1622 (10), 1623 (4), 1624 (3), igen kopott (1), Pomeran Ferenc poltura jn. 1617, Porosz Georg Wilhelm poltura 1624 (5), 1625 (17), 1626 (9), 1627 (4), 1633, igen kopott és töredékes (4), Kur–Brandenburg Georg Wilhelm poltura kopott, Pommer–Barth Ulricus püspök poltura 1621, Svéd Gusztáv Adolf poltura 1632 (4), 1633 (32), 1634 (2), 1635, én. igen kopott (3), Krisztina poltura 1634 (5), 1635 (6), 1648, Elbing Gusztáv Adolf poltura 1628, 1629, 1630 (3), 1631 (2), 1632, 16??, Riga III. Zsigmond poltura 1620, Gusztáv Adolf poltura 1622, 1623 (3), 1624 (4), 1628.

Déri Múzeum Debrecen, ltsz.: VIII.69.1.1. – 69.2.162.

Kahler Frigyes

Debrecen Pallag (Hajdú-Bihar megye). Összesen 487 db. Utolsó évszám 1691. Magyar I. Lipót XV krajcár K–B 1674 (3), 1675 (2), 1676 (4), 1677 (1), 1678 (2), 1679, 1681, 1682, 1683 (21), 1685, 1686 (5), 1687 (2), 1689 (3), 1690, 1692, VI krajcár K–B 1668 (2), 1669 (3), 1670, 1671 (2), 1672 (3), 1673, 1674 (2), három krajcár K–B 1662, 1633, 1665 (2), 1672, 1679, 1682, 1683, 1684, 1685 (3), 1687 (3), 1688, Ausztria III. Ferdinánd tallér jn. 1644, I. Lipót XV krajcár CA 1660 (2), 1662, 1664, VI krajcár Wien 1674, 1685, 1686, 1690, három krajcár 1669, 1670, 1672, Steier I. Lipót XV krajcár Graz 1665, VI krajcár S–H 1556, Tirol Ferdinánd Károly fhg. három krajcár jn. 1653, 1657, 1658, Zsigmond Ferenc fhg. XV krajcár jn. 1664, három krajcár jn. 1661, I. Lipót három krajcár jn. 1669, 1671, 1673, 1675, 1679, Szilézia II. Ferdinánd három krajcár H–R 1627, III. Ferdinánd három krajcár H–R 1637, I. Lipót XV krajcár G–H 1663, VI krajcár SHS 1673, három krajcár G–H 1661, SHS 1667 (2), 1668, 1669 (2), 1670 (3), Olmütz Carolus VI krajcár SAS 1682, három krajcár M 1666, 1670, 1673, Csehország II. Ferdinánd három krajcár Prága 1630 (2), Kutenberg 1657, I. Lipót XV krajcár Kutenberg 1661, Bréma I. Lipót 12 garas 1654, 1666, Lengyelország III. Zsigmond garas Gum. 949 1615, hármás poltura Gum. 970 1620 (3), Gum. 971 1621 (6), Gum. 972 1622 (10), Gum. 973 1623 (25), Gum. 974 1624 (18), Gum. 973 1625 (11), Gum. 976 1626 (4), Gum. 977 1627, igen kopott (5), töredék hármás garas Gum. 1138 1620, Gum. 1138 1621, Gum. 1138 1622 (4), Gum. 1138 1624, János Kázmér VI garas Gum. 1684 1657 (5), Gum. 1688 1659 (3), Gum. 1690, Gum. 1692 1660 (2), Gum. 1693 1661, Gum. 1695 1661 (5), Gum. 1700 1661 (7), Gum. 1701 1662 (16), Gum. 1704 1662, Gum. 1705 1662 (5), Gum. 1706 1662 (2), Gum. 1707 1663 (22), Gum. 1709 1664 (23), Gum. 1712 1665 (19), Gum. 1713 1666 (24), Gum. 1715 1667 (4), Gum. 1716 1667 (15), Gum. 1717 1667 (3), Gum. 1718 1668 (2), Gum. 1720 1668, igen kopott (2), orte Gum. 1754 1658, Gum. 1755 1658, Gum. 1757 1658 (3), Gum. 1758 1659 (2), Gum. 1759 1669 (2), Gum. 1761 1667, Gum. 1763 1667 (3), Gum. 1764 1668, gulden Gum. 1767 1663 (3), Gum. 1771 1664, Gum. 1773 1665 (2), Gum. 1774 1666, Danzig János Kázmér orte Gum. 1910 1656, Gum. 1913 1662, Lengyel III. Sobieski János VI garas Gum. 1993 1677, Gum. 1994 1678, Gum. 1996 1679 (2), Gum. 1997 1680 (4), Gum. 2001 1681 (4), Gum. 2003 1682 (7), Gum. 2007 1683 (2), Gum. 2010 1683 (4), Gum. 2011 1684, Gum. 2013 1684, Liegnitz–Brieg–Wohlau Christian XV krajcár 1664, három krajcár C–B 1668 (2), 1669 (3), 1670, 1672, Liegnitz IV. Lajos XV krajcár 1673, Georg Wilhelm három krajcár C–B 1674 (2), Oestenburg grófság Neuostenburgi rész Georg Philip kétharmad tallér 1691, Strassburg LX krajcár én., Anhalt Karl Wilhelm kétharmad tallér C–P 1678 (2), 1679, III. Johann Georg kétharmad tallér HC–M 1690, (1), Szász Johan Ernst kétharmad tallér jn. 1677 Szász–Coburg–Gotha I. Frigyes hg. kétharmad tallér 1679 (2), III. (Coburgi) Albert hg. kétharmad tallér PF–G 1687, Brandenburg Georg Wilhelm hármás poltura 1662, 1623 (2), Friedrich Wilhelm tizenhármas krajcár CH–S 1684 (3), H–S 1685 (2), A–A 1685, VI garas H–S 1681 (3), 1682 (4), 1683 (4), B–A 1686, H–S 1687 (2), Oettingen Albert Ernst hatvan krajcár 1674, 1675, Sayn–Wittgenstein Gusztáv kétharmad tallér 1676, Magdeburg kétharmas tallér én., Porosz Georg Wilhelm poltura 1623, 1624, Friedrich Wilhelm tizenhármas garas M 1661, VI garas ?? 1658, Svédország Gusztáv Adolf poltura 1623, 1629, 1632 (5), 163? (4) Riga Gusztáv Adolf poltura 1624 (2), Elbing poltura 1631.

Déri Múzeum Debrecen, ltsz.: VIII.73.1.1 – 71–190.

Kahler Frigyes

Esztergom (Komárom megye). Összesen: 1947. Utolsó év: 1939. Magyar Horthy Miklós (1920–1944) 5 pengő 1939. 2 pengő 1929 (117), 1931 (2), 1932 (15), 1933 (20), 1935 (1), 1936 (9), 1937 (24), 1938 (137), 1939 (46). 1 pengő 1926 (521), 1927 (360), 1937 (24), 1938 (133), 1939 (427), hamis (3). 50 fillér 1938.

Kőhegyi Mihály

Letenye (Zala megye). Összesen: 1868 db. Utolsó év: 1848. Magyar Mária Terézia (1740–1780) 20 krajcár 1763 K–B (6), 1764 (2), 1765 (3), 1769 B/EVM–D, 1770 B/EVM–D (2), 1771 (2), 1772 (3), 1773 (3), 1774, 1775 B/SK–PD, 1777 (2), 1778 (4), 1779 (4), 1780 (3), 1774 IB–IV, 1780. Lotharingiai Ferenc (1740–1765) 20 krajcár 1764 K–B (3), 1765 (2), 1765 BA/EVM–D, 1765 BB/EVM–D, 1765 BD/EVM–D, 1765 BE/EVM–D (2), 1765 BF/EVM–D (2), 1765 BG/EVM–D (2), 1765 BH/EVM–D, 1765 BL/SK–PD (3), 1765 BD/SK–PD (2), 1765 BO/SK–PD, 1765 BP/SK–PD (3), 1765 N–B (2), 1758, 1760, II. József társuralkodó (1765–1780) 20 krajcár 1770 B/EVM–D, 1772, 1774, 1775 B/SK–PD, 1775 (2), 1776 (4), 1777 (3), 1778 (6), 1780 (2), 1769 G/IB–FL, 1770, 1772, 1778 G/IB–IV, 1768 E/H–G, 1769, 1778 E/H–S, 1779 E/A–S. II. József (1780–1790) 20 krajcár 1782 B (9), 1783 (4), 1781 G, 1784 (2), 1785 (6), 1786 (12), 1787 (45), 1788 (7), 1783 G (4), 1785, 1786 (2), 1790. II. Lipót (1790–1792) 20 krajcár 1792 B (3), 1792 E (2), 1791 G, 1792. I. Ferenc (1792–1835) 20 krajcár 1793 B (2), 1794 (13), 1795 (6), 1796 (15), 1802 (12), 1803 (25), 1804 (34), 1794 E (4), 1795 (3), 1796, 1803 (3), 1804 (6), 1793 G (2), 1795 (2), 1797 (5), 1803 (4), 1804 (12), 1805 B (39), 1806 (30), 1805 E (13), 1805 G (3), 1806, 1808 B (12), 1809 (11), 1808 E, 1808 G (2), 1809 (2), 1811 B (8), 1813 (5), 1814, 1815 (8), 1816, 1814 E, 1815 (3), 1815 G (8), 1818 (13), 1820, 1821 E, 1822 (3), 1824 (4), 1827 B, 1828 (5), 1829 (3), 1830 (29), 1825 E, 1826 (5), 1827 (11), 1828 (3), 1829 (2), 1830 (17), 1827 G, 1833 B (4), 1834 (8), 1835 (17), 1834 E (2), 1835 (2), 1833 B (4), 1834 (4), 1835 (6). V. Ferdinánd (1835–1848) 20 krajcár 1838 B, 1839 (4), 1840 (8), 1841 (6), 1842 (12), 1843 (3), 1844 (5), 1845 (4), 1846 (6), 1847 (2), 1838 (4), 1837 E, 1838, 1841 (2), Szabadságharc 20 krajcár 1848 KB. Ausztria Mária Terézia tallér 1778 IC–FA, 1780 SF (2), 20 krajcár 1754 (3), 1757, 1758, 1761 (2), 1763 (6), 1764 (12), 1765 (23), 1765 SC/G, 1759, 1765, 1757, 1758 (2), 1760 (3), 1761 (3), 1763, 1763 variáns, 1764, 1765 (4), 1765 IC–SK (3), 1767 (4), 1768 (4), 1769 (2), 1770 (6), 1771 (6), 1772, 1773 (3), 1774 (8), 1775 (2), 1776 (3), 1777 (9), 1778 (5), 1779 (2), 1780, 1772 SC, 1769 CvG–AK, 1776 V. C–S (3), 1777, 1778 (10), 1779, 1768 EvS–AS, 1769, 1770, 1771, 1772 (2), 1774 EvK–IK, 1775, 1776, 1777, 1778 (2), 1780 (5). Lotharingiai Ferenc (1740–1765) 20 krajcár 1755 W–L, 1763 (3), 1764 (2), 1765 (3), 1755 G–R, 1759, 1754 H–A (2), 1754, 1755 (2), 1758, 1764, 1755 P–R, 1756, 1758 (2), 1765 C/H–A. II. József társuralkodó (1765–1780) 20 krajcár 1768 A/IC–SK (2), 1769 (2), 1770, 1767 variáns (2), 1776 A/IC–FA, 1780 (2), 1769, 1770 F/A–S, 1771, 1772, 1773 (2), 1776 F/VC–S, 1777, 1778 (2), 1777 F, 1782 (2), 1783 (2), 1785, 1786, 1781 H, 1781 (2), 1782 (2), 1776 (2). II. József (1780–1790) 20 krajcár 1787 H (2), 1781 F, 1782 (2), 1783 (2), 1785, 1786, 1781 H, 1781 (2), 1782 (2), 1783 (2), 1784 (3), 1785 (5), 1786 (2), 1787 F, 1788 (2), 1789, 1790, 1787 A (5). II. Ferenc (1792–1835) 20 krajcár (2), 1783 (2), 1784 (3), 1785 (5), 1786 (2), 1787 F, 1788 (2), 1789, 1790, 1787 A (5). II. Ferenc (1792–1835) 20 krajcár 1803 A (11), 1804 (11), 1797 C (2), 1802 (11), 1803 (8), 1804 (7), 1794 F (2), 1795, 1796 (2), 1803 (3), 1804 (5), 1803 H, 1793–1804? F, 1804 A (5), 1805, 1806 (60), 1805 C (6), 1806 (12), 1806 D, 1806 A, 1807 (2), 1808 (55), 1809 (23), 1810 (31), 1808 C (6), 1809 (14), 1807 D, 1808 (4), 1809, 1811 A (12), 1812 (4), 1813 (5), 1814 (8), 1815 (22), 1814 C (2), 1815, 1817 (13), 1818 (15), 1820 (6), 1821 (4), 1822 (3), 1823 (13), 1824 (11), 1819 M, 1818 V (6), 1825 A (16), 1826 (14), 1827 (13), 1828 (16), 1829 (19), 1830 (19), 1830 C (14), 1831 (39), 1832 (41), 1833 (5), 1834, 1835 (3), 1832 C (2), 1833 (4), 1834 (2), 1835 (3), 1831 M, 1831 V, tallér 1806 A. V. Ferdinánd (1835–1848) fél tallér 1845 A, 20 krajcár 1837 (3), 1838 (3), 1839 (2), 1840 (8), 1841 (26), 1842 (4), 1843 (2), 1844 (3), 1845 (6), 1846, 1848 (5), 1840 C (3), 1841 (2), 1842 (3), 1843, 1844, 1842 M, 1843 (4). Salzburg: III. Sigismund (1753–1771) 20 krajcár 1757. Hieronymus (1772–1803) 20 krajcár 1777 M (2), 1779, 1780, 1781 (2), 1782, 1784, 1789, 1795, 1802. Baden Károly Frigyes (1806–1811) 20 krajcár 1808, Baden–Burlach Károly Frigyes (1738–1771) tallér 1776. Bajorország III. Miksa József (1745–1777) 20 krajcár 1756, 1757, 1763 (4), 1766 (3), 1767 (14), 1768 (2), 1769 (3), 1771 (2), 1772 (2), 1773 (7), 1774 (2), 10 krajcáros 1773, 1779 (4). Károly Tódor (1777–1799) 20 krajcáros 1781, 1782, 1786, 1793 A–S. IV. Miksa József (1799–1805) 20 krajcáros 1801. V. Miksa József (1806–1825) 20 krajcáros 1809, 1810, 180?. Bamberg–Würzburg Adam Friedrich (1757–1779) 20 krajcáros 1760 L/M–B, 1763 L/MP, 1763 LM–WP (2), 1766 LWP, 1770 LM–WP. Franz Ludwig (1779–1795) 20 krajcáros 1791. G. Brandenburg–Armsbach Károly Vilmos (1729–1757) 20 krajcár 1756. Sándor (1757–1791) 20 krajcár 1761 (4), 1763 (5), 1763 S (2), 1764 (7), 1765 ESK (4), 1765 S (3), 1766 ESK, 1762, 1762 Vj.n. (2). Brandenburg–Bayruth II. Frigyes (1735–1763) 20 krajcár 1760 CLR, 1761, 1762 (7). Frigyes Keresztély (1763–1769) 20 krajcár 1763 CLR, 1764 (2), 1765 (2), 1765 ES (2), 1766 (4), 1766 (9), 1768 ICE, 176?. Sándor (1769–1791) 20 krajcár 1782 E–D. Frankfurt am Main 20 krajcáros 1764 IO T. Hessen–Hanau–Münzenberg IX. Wilhelm (1760–1821) 20 krajcáros 1765 IIE/D. Nürnberg Ferenc 20 krajcár 1762 S–F, 1763 (5), 1764, 1766. Pfalz IV. Miksa József (1799–1805) 20 krajcár 1804. Pfalz–Birkenfeld–Zweibrücken IV. Cristián (1735–1775) 20 krajcár 1763 (2). Szászország III. Frigyes August (1763–1827) 2/3 tallér 1768 EDG, 1772 EDC, 1783 IEC, 1 tallér 1791 IEC. Antal (1827–1836) tallér 1832 S. Trier érsekség Johann Philipp (1756–1768) 20 krajcár 1765 G–M. Württemberg Károly Jenő (1744–1793) 20 krajcár 1764 Vj.n., 1765, 1766, 1768, 1769. I. Frigyes (1806–1816) 20 krajcár ILW, 1808, 1810 Vj.n. I. Vilmos (1816–1864) 20 krajcár 1823 W.

Kőhegyi Mihály

Pákozd–Belsőhegy (Fejér megye). Összesen: 155 db. Utolsó év: 1696. Magyar I. Lipót XV. krajcár K–B 1662 (2), 1663, 1667, 1674, 1675 (2), 1677, 1680, 1681 (2), 1682, 1683, 1685, 1686 (2), 1686 HUN–GA (3), 1687, 1690, 1692 (3), 1693, 1694 (3), 1696, VI. krajcár K–B 1668, 1669, 1671 (3), 1672 (3), 1673, 1688 (3), 1689 (3), 1690 (2). Ausztria I. Lipót XV. krajcár, rozetta 1659, 1660 CA (2), 1661, 1662, 1662 H–B (3), 16–63 CA (3), 1663 C–H. 16–64 CA (4), 16–64 horogony, 1664 S–H. 16–64 háromszög, 1664 G–H, 1665 S–H, 1665 F. B. L., VI. krajcár 1665 S–H, 6 krajcár 1670 G–S,

VI. krajcár 1674 virág (2), 1674 SHS, 1675 virág, 1675 IAN, 1675 SHS, 1676 virág, 1677 SHS, 1678 virág, 1679 MM, 1683, 1684 (2), 1684 SHS, 1685 W, 1687 IAN, 1688 MM, 1689 (4), 1690 (2), 1690 IAN, 1692 MM (2), 1693 Vj.n. (4), 1693 Vj.n. 1694 IA (2), 1694 Vj.n. (4), 1694 P.M, 1694 C–K, 1694 MMW (4), 1695 Vj.n. (2), 1696 Vj.n. Brandenburg János Frigyes 6 krajcár 1677 csillag. Breslau Ferenc Lajos püspök XV. krajcár 1693 L.P.H. (2), 1694. Olmütz Károly püspök XV. krajcár 1664, VI. krajcár 1664, 1674, 1694 SAS, 1694. Szilézia – Lignitz – Breg III. György XV. krajcár 1662 B–W, 1662 Vj.n., 1664 (5). Szilézia – Lignitz – Breg – Goldberg : XV. krajcár 1662 Vj.n. (2), 1663 (2). Szilézia – Lignitz – Breg – Volávia Christian XV. krajcár 1662 Vj.n., 1664 (4), porosz megszállás alatt VI. krajcár 1673 Vj.n. Württemberg Silvius Frigyes XV. krajcár 1675 S–P, VI. krajcár 1674 S–P.

Kőhegyi Mihály

Várdomb (Tolna m.) Összesen: 3932 db. Utolsó év: 1540. Magyar IV. Béla szlapon denár Rengjeo 58–65. I. Mátyás denár CNH.II.219. B – S, CNH.II.232. K – P, (5), K – ^Prozetta (252), K – ^Prozetta obulus méretűre verve, K – ^Prozetta hibás, E/-ra ütve a H/ és viszont (2), K – ^C (5). CNH.II.233A. n – A, n – c, ? – c, n – ? (2), n – kalapács (5), vált. Mária korona nélkül gloriával, n – ^X (3), n – egymás alatt két csillag, n – három csillag, jegy: ?. CNH.II.234. K – A (17), K – G (9), K – P (20), K – P obulus méretűre nyírva, ^X – P (2), K – V (16), K – ? (4), ? – V. S – B. CNH.II.235A. B – S (2), B – patkós kereszt, C – lilium (3), vált. Jézus fölött: vált. Jézus fölött rozetta (2), K – ^Kcímer (13), K – címer (34), K – kettőskereszt (16), n – kalapács (63), ? – kalapács (5), n – patkós kereszt (6). CNH.II.235B. n – ? de a címer cseh oroszlánnal. CNH.II.237. S – W, vált. Hunyadiak oroszlánja nélkül. CNH.II.238. S – W (9), S – ? CNH.II.239A. K – P (62), ^X – P, K – ^P (7), K – ^Prozetta (43), K – ^A (113), K – ^V (52), K – ^V hibás veret, a H/-ra ütötték az E/-t és viszont, K – ^D, K – ? (6), jegy: ?. CNH.II.?. h – A, h – T, azonosíthatatlan (2), azonosíthatatlan hibás veret (2), K – ^Drozetta egykorú hamisítvány (2), obulus CNH.II.242. K – ^Prozetta (5), vált. Jézuson is glória (9), CNH.II.243. K – pajzs (2), K – ^V (2), n – kalapács (2), jegy: ?, CNH.II.244. K – P (4), ? – P (4), K – ^Prozetta (3), K – ^V (4), K – ? (3), ? – V, ? – patkós kereszt, jegy: ?, CNH.II.?. hibás, E/-t a H/-ra ütötték és viszont. II. Ulászló denár CNH.II.272A. K – H, K – h (54), CNH.II.272B. K – H (51), K – h (115), ? – H, K – ? (2), CNH.II.272C. K – H (13), K – H obulus méretűre nyírva, K – h (3), CNH.II.274. K – h (3), K – h hibás, E/-t a H/-ra ütötték, CNH.II.275. K – H (2) de a H/-i köríraton a pontok száma eltérő, CNH.II.276. K – h, K – ^C (18), K – ^M (18), K – ^M (18), K – ^M (18), K – ^S (30), CNH.II.277. K – H 1503 (7), 1505, 1505 vált. E/-on a pajzs két oldalán és fölött 1-1 kör, H/-on Mária alatt félhold, K – h 1503, K – H év ?, ? – H 1503, K – ?, év ?, obulus méretűre nyírva, M – M 1510 (2), CNH.II.?. azonosíthatatlan I. Mátyás vagy II. Ulászló denár, CNH.II.278A. j.n. 1500 ?, K – H 1501 korabeli hamisítvány, 1504 (34), 1505 (44), 1506 (37), 1507 (36), év: ? (6), hibás veret, az E/-t a H/-ra is ütötték, K – G 1508 (8), 1509 (43), 1510 (41), 1511 (34), 1511 (34), 1512 (51), 1513 (29), 1514 (27), 1515 (29), 1516 (19), év ? (3), K – ? 1510, CNH.II.?. egyoldalas veret csak E/-n – A korabeli hamisítvány, K – G 1511, év: ? obulus méretűre nyírva (2), obulus CNH.II.279. K – H (8), K – h (11), CNH.II.280. K – h (10), CNH.II.281. K – H (4), K – h (14), vált. glória csak Jézuson, jegy: ?, korabeli hamisítvány, CNH.II.283. K – h, CNH.II.284. K – ^C (3), K – ^S (6), K – ^M (18), K – ^B (18), II. Lajos denár CNH.II.306A. A – A/HK 1526, A – B 1522, A – V/HK 1520, 1526 (23), V – A/HK 1526, B – A 1526 (3), B – A/A (5), C – lilium 1526 (8), 1527, ^C – lilium 1526 (8), 1527, K – A 1520 (46), év: ?, év: ? obulus méretűre nyírva, K – B 1523, 1525 (24), 1526 (48), év ?, K – ^B 1525 (7), 1526 (42), év ?, obulus méretűre nyírva, K – G 1516 (24), 1516 (42), 1518 (30), 1519 (45), 1520 (3), ? – G 1517, 1518, K – H 1526, K – ? 1516, L – K (17), L – V 1526 (9), év: ? (2), L – V/HK 1526 (2), N – A 1526 (5), N – G 1526, ^N – G 1526, V – A 1526, CNH.II.307. sasszárny 1526 (7), év: ?, CNH.II.308A. L – K 1523, L – S 1523 hibás veret, az E/-t a H/-ra is ütötték, obulus CNH.II.314A., de a címer három rozetta között K – A (41), K – B (2), K – G (156), K – H (23), K – ? (5), L – K, egyoldalú veret, csak E/, CNH.II.315. L – B, L – K. CNH.II.?. ^Krozetta – ^Crozetta korabeli hamisítvány. Zápolya János denár CNH.II.331A. A – B 1530, – M 1527 (3), – M 1527 obulus méretűre nyírva, E – T 1527, K – T 1527 (9), CNH.II.335. C – G, obulus CNH.II.343A. K – T (9), N – kalapács, N – T. I. Ferdinánd denár, j.n. 1528 (2), 1529, 1530, év: ?. B – H 1529, B – K 1529, C – lilium 1528 (4), 1529 (2), 1530 (2), 1532 (2), év: ?, C – lilium 1527 évszám a címer fölött (2), 1528 (4), C – L 1528, C benne kör – L 1528, H – H 1529 (2), K – B 1527 (23), 1528 (137), 1529 (100), 1530 (105), 1531 (103), 1532 (61), 1533 (92), 1534 (115), 1535 (161), 1536 (166), 1537 (139), 1538 (81), 1539 (48), 1540 (17), év: ? (17), K – B korabeli hamisítványok 1535, 1536, 1537 (7), 1538 (2), év: ? (2), obulus méretűre nyírva, K – ? 1529, N – B(?) 1529, N – S 1530 (3), N – S (lent) 1530 (2), P – H 1530 (2), 1531 (4), sasszárny 1537 (2), S – A 1531, obulus C – lilium 1527, 1528, év nélkül, ? – lilium 1528, ? – C év nélkül, K – B év nélkül. (99), vált. címer két oldalán 1-1 rozetta és 2-2 pont. Salzburg Matthäus zweier 1536, év? Stájer I. Ferdinánd pfennig 1529. Cseh II. Ulászló weispennig év nélkül. A quileia Giovanni di Moravia (1387–1394) denár, CNI.VI.III. I.21. II. Antonio (1402–1411) denár év nélkül. CNI.6. III.26. II. Ludovico (1412–1423) denár CNI.6.III.28. (3). Bosznia Ujlaki Miklós (1471–1477) denár. Meghatározhatatlan idegen denár. Denárnagyságú meghatározhatatlan pénzérme, talán későrómai kisbronz.

Gadl Attila

Irodalom

Sylloge Nummorum Graecorum, The Collection of the American Numismatic Society, Part 5; Sicily III: Syracuse – Siceliotes. The American Numismatic Society, New York 1988. 45 t, 1408 db érem

Az Amerikai Numizmatikai Társulat dél-italiai és szicíliai görög érmekeket tartalmazó gyűjteményének 5. és egyben utolsó kötete került most publikálásra. A katalógus még az eddig szokásos formátumban jelent meg, Syracusa, Tauromenium, Tyndaris városok, valamint a Tyrrhen és Siceliota érmekeket foglalja magába. A katalógust és a fotótáblákat Denyse Bérend állította össze. Az indexeket (földrajzi, uralkodó illetve személynevek szerinti, egyéb feliratok, elő- és hátlapi típusok szerinti, ellenjegyek, felülveretek, kincsek), amelyek a teljes 5 kötetes anyagra vonatkoznak, viszont Margaret Thompson szerkesztette.

A kötetben néhány függelék is található, ahol az eddig megjelentetett anyagból kimaradt érmekek kerültek közlésre. A tartalmában és kivitelében egyaránt kitűnő és igényes munka jól használható a görög numizmatikával foglalkozó kutatók és gyűjtők számára.

Torbágyi Melinda

Sylloge Nummorum Graecorum, The Collection of the American Numismatic Society Part 7, Macedonia I: Cities, Thraco-Macedonian Tribes, Paeonian Kings. The American Numismatic Society, New York 1987. 39 t, 1062 db érem

Az Amerikai Numizmatikai Társulat görög éremgyűjteményének egy újabb része került publikálásra a jelen kötetben. Az éremanyag legnagyobb része az egykori Edward T. Newell gyűjteményből származik. A kötet legnagyobb részét a macedoniai városok autonóm és római császárkori veretei teszik ki. Ezeket követi a thraco-macedon törzsek kibocsátásainak gazdag sorozata, végül a paion királyok (Mosses, Lyceus, Patraos, Audoleon) pénzei. A macedoniai anyag általános elrendezése H. Gaebler, AMNG 3, Macedonia (Berlin 1935) által felállított rendszert követi, természetesen kiegészítve az egyes városok esetében az azóta megjelent publikációk eredményeivel, amelyekre minden esetben hivatkozás történik az illető város érmeinek felsorolása előtt. A kötet összeállítója Nancy M. Waggoner, a Társulat görög gyűjteményének kezelője. A kitűnő minőségű fotókkal illusztrált kötetben 4 index (földrajzi, kibocsátók szerinti illetve elő- és hátlapi típusok szerinti) könnyíti meg a tájékozódást. A katalógus már az INC által 1984-ben meghatározott új, kisebb formátumban jelent meg.

Torbágyi Melinda

Herbert A. Cahn–Leo Mildenberg–Roberto Russo–Hans Voegtli: Griechische Münzen aus Grossgriechenland und Sizilien. Antikenmuseum Basel und Sammlung Ludwig. Basel 1988. 273 p. 48 t.

A baseli Történeti Múzeum Éremtárának kiállítása a görög éremművészet legkiválóbb alkotásait mutatja be, Dél-Itália és Szicília archaikus és klasszikus kori éremvereteit.

A kiállítási katalógus rövid bevezető részben ismerteti a görög éremverés általános fejlődését illetve a kiállításon szereplő területek éremverését. Az egyes városok érmeinek bemutatása előtt pedig a verető városokról ad egy egészen rövid ismertetést. A kitűnően összeállított katalógus minden darabról fotót és részletes leírást közöl bőséges irodalmi hivatkozásokkal ellátva. A ritka darabok esetében felsorolja hol találhatóak illetve hol közöltek még ilyen példányokat. A kötet végén található fotótáblákon a legszebb érmekek felnagyított képei szerepelnek. A katalógus végén néhány index található a tájékozódás megkönnyítésére, valamint egy glossarium a különféle görög kifejezések magyarázatával.

A tartalmi és esztétikai szempontból is rendkívül igényes munka jól példázza, milyennek kell lennie egy jó kiállítási katalógusnak, amely egyaránt szól a kutatóknak és a laikus érdeklődőknek is.

Torbágyi Melinda

Robert Göbl: Der norische Tetradrachmenfund 1972 aus Haimburg in Kärnten: Versuch einer Gesamtrekonstruktion. Wien, 1989, 36 p. 22 számozatlan tábla. (Österreichische Akademie der Wissenschaften Philosophisch–Historische Klasse Sitzungsberichte, 522. Band)

1972-ben Haimburgban (Kärnten) előkerült egy noricum-i kelta tetradrachma lelet. Ennek csak egy kis töredéke jutott a Landesmuseum für Kärnten-be. Nagy része éremkereskedőkhöz, külföldre és magángyűjteményekbe került. Sajnos manapság hazánkban és külföldön is ez az éremkincs leletek sorsa. Ennek következtében történeti értékük károsodik.

A szerzőnek sikerült az éremleletet „rekonstruálnia”, amely eredetileg kb. 250-260 darab tetradrachmából állhatott. A publikálásnál 237 db állt rendelkezésére, amelyek fényképét is hozza.

A lelet nyugat és kelet noricum-i típusú tetradrachmákat tartalmazott. 31 verőtőcsoportot sikerült elkülöníteni, amelyek elemzésénél a szerző a hajfűrtöknek és a pontoknak a számát is hozza. A lelet katalógusa folyamatos sorszámozással, de verőtőtkombináció szerinti besorolással készült. Súly, pozíció, irodalom és leltáriszám foglaltatik a katalógusban.

A lelet elemzésével kapcsolatban technikai észrevételeket is tesz a szerző. A már eddig ismert és publikált verőtőtípusok köre bővült ennek kapcsán.

Újra felvetődik az a kérdés, hogy a kelet noricum-i típusú veretek a korábbiak. A lelet verőtőcsoportjai bizonyítékkul szolgálnak arra, hogy kezdetben egységes volt a noricum-i pénzverés. Csak később válik szét nyugat és keletnoricumira szervezeti- és technikailag is.

A lelet földbekerülésének oka lehetséges, hogy a boiok noricum-i támadása (i.e. 60). A lelet legnagyobb érdeme, hogy a noricum-i pénzverés kezdetét egyértelműen dokumentálja, ami Noricum történetének sarkalatos kérdése.

Bíróné Sey Katalin

Daphne Nash: Coinage in the Celtic World. London, 1987, 153 p., 24 t., számozatlan térképek

A Seaby cég eddigi gyakorlatának megfelelően kitűnő szerzőkkel iratja meg „népszerűsítő” sorozatának köteteit. Ez történt a kelták pénzveréséről szóló kötet esetében is, Daphne Nash személyében. A könyv természetesen főként a nyugati, Gallia és Britannia keltáinak pénzeit ismerteti. Csak egész röviden szól a közép- és keleteurópai, így a Kárpát-medence lakóinak pénzveréséről.

Az első fejezet röviden tárgyalja a kelta nép történetét, kapcsolatát a mediterráneummal – a délitáliai görög pénzveréssel. Az expanziót, amely az i.e. IV. században kezdődik. Külön fejezetekben tárgyalja a kelták Galliáját, majd Galliát, mint római provinciát, a Gallián kívüli keltákat. Itt foglalkozik röviden Pannónia és Noricum kelta pénzverésével. Külön fejezetet kapott a britanniai kelta pénzverés. Annotált bibliográfia, képjegyzék és névmutató zárja le a könyvet. A szövegben térképek.

A mű népszerűsítő szinten komplex képet igyekszik adni a kelta társadalomról. Rövid történeti, régészeti, de bőséges numizmatikai ismertetést ad. A 24 tábla régészeti tárgyakat, de elsősorban pénzeket mutat be. Így a kötet, főként a nyugati kelta pénzek számára meghatározó katalógus is.

Figyelemre méltó és követendő a jó színvonalú, ismeretterjesztő kötet, amely a sorozatnak a legújabban megjelent tagja.

Bíróné Sey Katalin

Andrew Burnett: Coinage in the Roman World. Seaby, London 1987. 168 p. 24 t.

A népszerűsítő formában megírt könyv a római éremverés fejlődését elsősorban történeti, gazdaságtörténeti szempontból mutatja be a legújabb kutatások fényében az i.e. III. sz-d kezdeteitől a birodalom bukásáig.

Az első fejezet az éremverés kezdete körüli problémákat tárgyalja. Mikor és milyen indíttatásból jelent meg a pénzverés, a különféle egymás mellett létező érmeik integrálódásának folyamata, majd a denár verés kialakulása. Miféle gazdasági és politikai mozgatórugók álltak ezen folyamatok háttérében. A 2. fejezet az éremverés szervezeti kérdéseivel foglalkozik a római történelem különböző korszakaiban és területein. A 3. fejezet a denárkorszak pénztörténetét tárgyalja a III. sz.d. végéig. A 4. fejezet az érmekek propaganda szerepét vizsgálja. Az 5. és 6. fejezetben az éremforgalom, az infláció, a pénzek funkciója kérdéseit tárgyalja. A 7. fejezet témája a késő római pénzverés, a 8. fejezetben pedig a kereszténység megnyilvánulását az éremképeken vizsgálja. A 9. és egyben utolsó fejezet témája pedig, hogyan hatott a római pénzverés a középkori pénzverés kialakulására.

A viszonylag rövid, fotókkal, térképekkel, grafikonokkal illusztrált könyv egy jó, modern összefoglaló, csak egy tájékoztató jellegű bibliográfiát hiányolok belőle.

Torbágyi Melinda

Frank Berger: Die Münzen der Römischen Republik im Kestner–Museum Hannover. Hannover 1989. 539 p. 3952 kép

Elegáns kiadvány készült a hannoveri Kestner Múzeum fennállásának 100. évfordulójára. A Múzeum éremtárának teljes római köztársasági pénzgyűjteményét – számszerint 3952 darabot – publikálja a kiadvány Sylloge-szerűen minden pénzről fényképet is hoz. A mű szerzője – Frank Berger az éremtár vezetője.

Az éremgyűjtemény alapját August Kestner gyűjteménye képezte, amelyet római tartózkodása alatt (1825–1849) gyűjtött. Ez a 300 köztársasági pénz került Hannover város tulajdonába, amikor 1889-ben megnyitották a Kestner Múzeumot. A továbbiakban Otto Hager, Max v. Bahrfeld gyűjteményeivel gyarapodott a múzeum. Így 1925-ben már 3700 köztársasági

pénzt számlál a gyűjtemény. Apróbb vásárlásokkal szaporodott még, és így lett a teljes anyag 3952 db.

A szerző nagyon rövid összefoglalást ad a római köztársasági pénzverésről. Ez után következnek a gyűjtemény kronológiai csoportosításban történő leírása darabról darabra. A leírás, Crawford és Sydenham szerinti meghatározást, súlyt, pozíciót, leltáriszámot, esetleg más irodalmi hivatkozást tartalmaz. Emellett párhuzamosan a leírt pénzek képe látható. Ezért jól használható a könyv mint meghatározó katalógus is, bár a fotók nem a legjobbak. A pénzek nagyságától függően változik a leírások terjedelme, ami sok üres féloldalt eredményez a szövegrészben, ami a kiadás költségeit igen megnövelhette. Nagy méretű pénzek (bronzok) esetében kevés került egy táblára és ehhez kevés szöveg tartozik. A kötetet indexek zárják le, amelyek az emissiók jegyeket, illetve a kör- és feliratokat tartalmazzák.

Gyűjtők számára igen alkalmas meghatározó katalógusnak ez a jubileumi kötet.

Bíróné Sey Katalin

K. Herbert–K.Candiotti: The John Max Wulff Collection in Washington University: Roman Republican Coins. = Ancient Coins in North American Collections. The American Numismatic Society, New York 1987. 47 p. 25 t.

Az Amerikai Numizmatikai Társulat észak-amerikai antik éremgyűjteményeket közlő sorozata újabb kötettel bővült. A 769 db kitűnő tartású érmet tartalmazó együttes gyakorlatilag a köztársaság-kori Róma pénzverésének teljes repertoárját bemutatja a nagyméretű öntött bronz érmektől a köztársaság-kori éremverés végét jelentő Marcus Antonius-féle legios denárokig. A kötet minden éremről fotót hoz. A katalógusban szerepel az éremkép rövid leírása, a felirat, súly és pozíció adatok, a pontos meghatározás Sydenham és Crawford szerint is, valamint a datálás. A kötet végén indexek – elő- és hátlapi ábrázolások illetve a pénzverő tisztviselők neve alapján – könnyítik meg a kötetben való tájékozódást.

Torbágyi Melinda

Václav Marek: Roman Republican Coins in the Collection of the Charles University. Praha 1985. 112 p. 42 t.

A szerző a nagy hírű prágai Károly Egyetem éremgyűjteményének egy részét publikálja. Az Egyetem éremgyűjteményéről először a 18. század második felében hallunk, amely akkor a filozófiai fakultáshoz tartozott. Ma az ókortörténeti szeminárium keretében működik.

J. Helbling professzor 1823-tól szisztematikusan fejlesztette a gyűjteményt, utódai is ezt tették. Így a múlt század végén 10.517 antik, középkori és modern pénzt számlált.

A gyűjteményben 287 római köztársasági pénz van, amelyről ez a katalógus készült. 269 ezüstpénz, 17 bronz és csak egyetlen aranya van az együttesnek. A katalógus rövid leírást, meghatározást (Sydenham, BMC stb.) bőséges irodalmat, súlyt, pozíciót, leltári számot is tartalmaz, némelyik pénzről képet is hoz. Egyes darabok után numizmatikai, illetve történeti értékelés következik. Sajnos a képek igen rossz minőségűek és nem eredeti nagyságban készültek, nagyítottak, ez pedig zavaró még annak is, aki jól ismeri a római köztársaság pénzverését.

A munkát haszonnal forgathatják a gyűjtők, mert a képek és a jó leírások alapján éremhatározóként is szolgál. Továbbá a katalógus egyes pénzek után numizmatikai és történeti magyarázatokat ad, amelyből kikerekedik a római köztársasági pénzverés.

A kötetet a pénzverő tisztviselők névsora, az ábrázolás szerinti betűrendes mutató és az ellenőrző jegyek zárják le.

Bíróné Sey Katalin

E. Christiansen: The Roman Coins of Alexandria. Aarhus University Press, Aarhus 1988. I. kötet: Szövegrész. 311 p. II. kötet: Függelékek, jegyzetek, ábrák és táblázatok. 179 p.

A könyv címe kissé megtévesztő. A mű ugyanis nem corpus nummorum Alexandrinorum, hanem a szerző doktori disszertációja, amelyben Nero, Traianus és Septimius Severus alexandriai billon és bronz pénzverésével foglalkozik.

Az első kötet három fejezetből áll, egy-egy fejezet tárgyalja korszerű numizmatikai és statisztikai módszerekkel az említett császárok pénzverését. A fejezetek tagolása azonos: először sorra veszi a billon pénzeket, külön csoportosítva a gyűjteményekben, a kincsletekben és a szórvány leletekben található darabokat, azután a bronzpénzeket ugyanilyen csoportosításban, végül a hamisítványokat. Ezt követi mindegyik fejezet végén az adatok elemzése, a kivet mennyiség kiszámítása, majd az eredmények tárgyalása, végül a következtetések. Az első kötet lezárásaként tézisekben foglalja össze következtetéseit:

1. *tézis:* I. sz. 63/64-ben azért vertek olyan rengeteg billon pénzt (a szerző számításai szerint 600 millió darabot), mert a ptolemaiói ezüstpénzeket és a jobb római billon pénzeket bevonták abból a célból, hogy az így nyert ezüstöt Rómába küldjék és így segítsenek Nero pénzügyi nehézségeinek megoldásában.

2. *tézis:* Az első tézisben leírt akció eredményes volt, a szerző számításai szerint 3547 tonna ezüstöt nyertek így (ez nem mind jutott el Rómába Nero bukása előtt). Az ekkor vert pénzek a következő 200 évben az egyiptomi pénzforgalom fő tömegét alkották.

3. *tézis:* A határon történő kötelező pénzbeváltás, a közkiadások és az adók nem a nagytömegű pénz verésének az okai, hanem az új pénzek forgalombahozatalának eszközei voltak.

4. *tézis:* Az új „ezüst” pénz verésének az igénye igen fősvényen kapcsolódott az Egyiptomtól kívüli pénzforgalomhoz, csak olyan mértékben, amennyire ezt a birodalmi pénzügyi politikai megengedte.

5. *tézis*: A római kormányzat tudatosan használta fel az alexandriai pénzt Egyiptom kizsákmányolásának eszközeként. A fő címlet a tetradrachmon volt és ennek rögzített árfolyama volt a római denariushoz képest.

6. *tézis*: A bronz pénz csak kiegészítője volt a billon pénznek. Sokkal kisebb mennyiségben verték, mint a billon pénzt, még Traianus uralmának utolsó szakaszában is, amikor a bronz pénz verése rendkívüli mértékben megnőtt. Nincs bizonyíték arra a hagyományos nézetre, amely szerint a billon tetradrachmon főképpen Alexandriában, a bronz pénzek pedig a chora-ban voltak forgalomban.

7. *tézis*: Egyszerű a magyarázata annak, hogy Septimius Severus uralma alatt olyan kevés pénzt vertek Alexandriában. Legtöbb elődje éppoly fősvényen bánt az egyiptomi pénzveréssel, mint Traianus. Am Septimius Severus még nagyobb fősvénységet tanúsított, mint Commodus. Nem csökkentette tovább az ezüsttartalmat, inkább kevés pénzt veretett, de arra törekedett, hogy az új császári dinasztia népszerűsítésére minden évben verjenek új pénzeket.

A pénzverés kérdése fontos szerepet játszik az antik gazdaságra vonatkozó megélénkült vitákban. A szerző véleménye szerint a „primitivisták” túl messze mennek azzal, hogy lebecsülik az antik pénz gazdasági szerepét, és csak politikai indítékokat látnak a pénzgazdálkodás mögött. A „modernisták” is túl messze mennek azzal a véleményükkel, hogy a pénzt csak a kereskedelem és a kereskedés megkönnyítésére verték, és minden pénzrontást csak az aktuális fémértékhez való igazításnak tekintenek.

Végül hét tézisét a szerző egyetlen *végső tézisben* foglalja össze: Az alexandriai pénzverés mögött az a tudatos pénzpolitika rejlik, amelyet azok a politikai és gazdasági megfontolások diktáltak, amelyekről a császár azt gondolta, hogy a legjobban szolgálják az uralmát. Ez nem „primitivista”, sem pedig „modernista” gondolkodásmód. Egyszerűen római gondolkodásmód-nak nevezhetjük.

A második kötet függelékekben tartalmazza a bronzpénzek címleteire vonatkozó anyagot és a felhasznált statisztikai módszerek ismertetését. Ezután következnek a jegyzetek, a rövidítések jegyzéke, az irodalomjegyzék, az ábrák és a táblázatok.

Bakos Miklós

Wolfgang Szaivert: Die Münzprägungen der Kaiserzeit Marcus Aurelius, Lucius Verus und Commodus (161/192). Wien 1986. 336 p., 26 t.

A Moneta Imperii Romani (MIR) kutatói tűzték ki célul, hogy a különböző szerzők egységesen dolgozzák fel a római pénzverést és a keltezés kérdését az írásos források segítségével, főként pedig az egyes leletek tanúsága alapján. Karl Pink már 1933-ban körvonalazta elképzelését a Numismatische Zeitschriftben, és éveken keresztül módszeresen kidolgozta azt. Ezt az alapvetést finomította tovább Robert Göbl. A bécsi iskola néven emlegetett szakembergárda azóta ezt a módszert használja, aminek következtében az egymás után megjelenő kötetek rendszere azonos, így ha az első kötet bevezetését, felépítését valaki megismerte, akkor a többiek könnyen áttekinthetők.

A pénzek közelebbi keltezését azok a tisztségek és címek teszik lehetővé, amelyeket a császár meghatározott időben nyert el (TRP, consul, imperator, pontifex maximus, pater patriae, a legyőzött népek nevének feltüntetése). Ezek listájának összeállítása után – miközben a katonai diplomákat és az epigráfiai emlékeket is bevonja vizsgálódási körébe – az egyes császárok és császárnők életére, működésére vonatkozó adatokat közli. A pusztán csak életrajzi keretet kijelölő évszámok mellett különösen a gazdaságtörténeti szempontokra helyezi a fő hangsúlyt. Ezután tér rá tulajdonképpeni céljára: az egyes veretek és műhelyek bemutatására. Külön foglalkozik az elő- és hátlap felosztásával, és az összes lehetséges változatot közli. A hátlap isteneinek és istennőinek (Abundantiától Virtusig) bemutatásánál külön-külön jegyzi, hogy mely pénzek fordulhat elő egyáltalán ilyen ábrázolás. Ez annyit jelent, hogy ha egy kopott, vagy a föld savától megsérült példány valamelyik felirátának betűit, esetleg a hátlap ábrájának részleteit fel lehet ismerni, akkor már igen közel kerültünk a meghatározáshoz. Ez a könyv legfőbb érdeme.

Kőhegyi Mihály

Michael Alram: Die Münprägung des Kaisers Maximinus I. Thrax (235–238). MIR 27. Wien 1989. 103 p., 35 t.

Pink 1935-ben megjelent Aufbaujának új, modern módszerek és főként lényegesen nagyobb mennyiségű éremanyag ismerete alapján történt feldolgozása került közlésre a Moneta Imperii Romani újabb kötetében. Az Alram által javasolt emissio sorrendet 4 kritérium együttese határozza meg: az előlapi felirat, a TRP (I–IV) száma, a hátlapi ábrázolás programja, valamint a portré fejlődés. Ez utóbbi igen hangsúlyos szerepet kap és magának a módszer használhatóságának külön fejezetet szentel (IV/7). A modern numizmatikában a datálatlan szériák kibocsátási sorrendjének meghatározásához alkalmazott verőfőkapcsolat vizsgálatok itt csak kontroll lehetőséget szolgáltatnak a már kidolgozott rendszerhez. A közlés módja egyébként a MIR 18. p. 7–18-ban kidolgozott alapelveket követi. A kötet bőséges illusztrációs anyagot tartalmaz, amely ugyancsak ellenőrzési lehetőség a szerző rendszeréhez. Röviden tárgyalja a provinciális vereteket is, amelyek szintén kronológiai támpontokat kínálnak. Ad egy RIC–MIR illetve BMC–MIR konkordanszt (VI/4–5 fejezete). Közli az ismert egykorú és modern hamisítványokat.

A könyv rendkívül precíz, alapos, nagyon világosan megfogalmazott és a közölt adatok alapján minden részletében jól követhető és ellenőrizhető munka.

Torbágyi Melinda

Litterae Numismaticae Vindobonenses. Band 3. Wien 1987. 585 p. 47 t.

Az 1979-ben indított sorozat 3. kötete jelent meg 1987-ben. Ebben a kötetben is neves szerző gárda (St. Karwiese, R. Wolters, W. Szaivert, R. Göbl, W. Hahn, M. Alram, St. Nebehay, St. Suchodolski, A. Baron, B. Prokisch, P.W. Schienerl, F. Schmidt-Dick), főként osztrák numizmatikusok adják közre cikkeiket.

A kötetet miscellaneanak nevezném, mivel görög numizmatikai témától kezdve modern pénzeket is tartalmazó éremgyűjtemény ismertetéséig a numizmatika szinte minden korszakából és területéről vannak benne cikkek.

Az Osztrák Tudományos Akadémia „Numismatische Kommission” kiadásában megjelenő kötet Göbl professzor iskolájától megszokott igényes munka. Minden egyes cikke részletes ismertetést, illetve elemzést érdemelne, sajnos erre nincs lehetőség, csak globális értékelést adhatok a műről.

Úgy tudnám leginkább jellemezni a kötetet, hogy a numizmatikai kutatás naprakész kiadványa. Az érdekes kisebb témákon kívül, – mint pl. Göbl professzor úr cikke a császári jelvényekről a müncheni ezüst multiplum alapján, vagy P.W. Schienerl cikke az amulettekként használt velencei zecchinókról – kiegészítéseket és hasznos adatközléseket is ad. Így a kiegészítés a TKN-hez, vagy a nem olyan régen megjelent RIC I. kötet javított, új kiadásának konkordansza az első kiadással. Ez F. Schmidt-Dick munkája, amely rendkívül hasznos és sok időt takarít meg a Fundmünzen sorozaton dolgozó numizmatikusoknak.

Azonban helytelen és önkényes csak egyes cikkeket kiemelni és értékelni, másokról pedig nem szólni.

Minden numizmatikusnak ajánlom a kötet tanulmányozását, mert a görög pénzveréstől, leletközlésig, bizánci, középkori és keleti numizmatikáig, anyagközlő és metodikai cikkeket talál benne az olvasó. Továbbá súlyos és jogos kritikát a mapáság megjelenő recenziókról.

Bíróné Sey Katalin

Museum Notes 32. The American Numismatic Society, New York 1987. 209 p. 11 t.

Az Amerikai Numizmatikai Társulat folyóiratának jelen kötete, mint mindig, elsősorban az antik numizmatikával foglalkozók érdeklődésére tarthat számot. A 4 görög és 3 római vonatkozású tanulmány mellett egy középkori és egy modern numizmatikai témájú cikk, valamint egy technológiai vonatkozású tanulmány található benne.

K. Dimitrov cikke (p. 1–10) a seuthopolisi ásatásokon (Bulgária) előkerült görög éremanyag rövid értékelése. Elsősorban történeti kérdésekre ad választ. Az éremanyag vizsgálata új megvilágításba helyezi a kora hellenisztikus trák állam és politikai szervezetről való ismereteinket, igazolja különböző független trák dinasztiák egymás mellett való létét.

R.A. Bauslaugh cikke (p. 11–21) két eddig publikálatlan felülveret kapcsán az atheni Új Stílusú pénzverés, valamint Aesilas questor nevével vert pénzek kronológiai vitájához szolgáltat újabb adatokat.

D.G. Glew (p. 23–35) hosszabb lélegzetű tanulmánya elsősorban történeti vonatkozású, ahol a numizmatikai anyag vizsgálata illetve az abból nyert eredmények csak a bizonyítékok egyikeként szolgálnak egy történeti esemény, III. Nicomedes Euergetes bithyniai király cappadociai expedíciójának, pontosabb keltezéséhez. A cikk azonban a numizmatikusok számára is hasznos, mert a katalógus részben közli III. Nicomedes általa ismert pénzeit a rajtuk szereplő érajelzések, azon belül pedig a veretővek sorrendjében.

O. Mørkholm cikke (p. 57–60) a szicíliai Aegae autonóm tetradrachmáinak időrendjét helyezi új megvilágításba vitatva a H. Bloesch által korábban javasolt keltezést.

W.E. Metcalf (p. 61–84) a michigani egyetem kutatócsoportjának 1975–1979-s karthagoi ásatásán előkerült római, vandál és bizánci érmekeket közli és röviden értékeli. Elsősorban a bizánci (számszerint is legnagyobb anyag) érmek elemzése érdekes, amelyből fontos adatokat kapunk a korabeli pénzérték változásokra.

Ch.A. Hersh cikke (p. 85–95) római köztársaságkori felülvereteket közöl elsősorban eddig még közöletlen amerikai magángyűjtemények anyagából.

J. Deroose Evans egy hosszú tanulmányt írt (p. 97–157) Sextus Pompeius szicíliai éremveréséről, amely az első részletes és átfogó feldolgozása a témának. Történeti források, éremkincs elemzések, verőtővizsgálatok, statisztikai és metrológiai analízisek alapján vizsgálja a szicíliai verés körülményeit, időpontját. A korábban elfogadott nézetekkel szemben Sextus Pompeius szicíliai pénzverését meglehetősen rövid, mindössze néhány hónapos időszakra, i.e. 36 nyara és szeptembere, keltezi, kivéve az un. Pharos típusét (i.e. 35), de ezt szerinte már nem Sziciliában, hanem a kis-ázsiai Mytilénében verték. Az abszolút kronológia egyetlen fix pontja a lilybaeumi felirat i.e. 36-ból, ahol még nem szerepel az érmeken olvasható IMPERATO ITERUM titulus. A tanulmány természetesen katalógus résszel zárul, ahol típusok és azon belül verőtő változatok szerint van csoportosítva az általa ismert éremanyag.

A kötet középkori témájú cikkében P.Z. Bedoukian (p. 159–167) a keresztes államok egy érdekes bronzérem típusával foglalkozik.

A Museum Notes kötetei rendszerint tartalmaznak egy újkori, általában amerikai vonatkozású cikket is. Jelen esetben H.P. Flatt foglalkozik (p. 169–180) az 1858–1861 között készült perui un. átmeneti érmekkel és azok történeti hátterével.

A kötet utolsó tanulmánya technológiai vonatkozású, ahol a szerzők (C. Morrison, J.-N. Barrandon, C. Brenot) az analitikai eredmények numizmatikai hasznosítását illetve hasznosíthatóságának kérdéseit tárgyalják az antik és középkori pénzverés területén.

Torbágyi Melinda

Robert Göbl: Grabungen im Legionslager Carnuntum 1968–1978. Die Fundmünzen der römischen Zeit in Österreich, Sonderpublikation. Wien 1987, 29 p. 8 t.

A cím megtévesztő: nem a carnuntumi legiostábor ásatásait dolgozta fel az illusztris szerző, hanem az ásatás során előkerült érmekeket. De nem a cím az egyetlen, ami különös ebben a kis kiadványban. Az osztrák numizmatika, úgy látszik, megkülönböztetett figyelmet szentel annak a 182 éremnek, amely 1968 és 1978 között a deutschaltenburgi katonai tábor területén előkerült. Ezeket az érmekeket az ásatásokat követően először G. Dembski tette közzé (FÖ X, 1971, 158–159; XI, 1972, 172–173; XII, 1973, 192–193; XIV, 1975, 242; XIX, 1980, 680–681). Ugyanezeket az érmekeket összegyűjtve, változatlanul évek szerint és az egyes éveken belül szelvények szerint rendezve G. Dembski 1985-ben a Numismatische Zeitschriftben is közzétette. A 182 érem harmadik feldolgozását a jelen összeállítás adja, az érmekeket ezúttal időrendi sorrendbe rendezve. De már kialakult a negyedik közlés igénye is; A carnuntumi érmekeket közlő FMRÖ III. kötetének második része idővel megjelenik és ebből a tábor éremanyaga bizonyára nem hiányozhat. A furcsaságokat többek között nemcsak az adja, hogy az FMRÖ-n belül ugyanazok az érmekek két számban is megtalálhatók lesznek, de az 1976-ban kiadott FMRÖ III carnuntumi kötete és az ugyancsak FMRÖ sorozatban megjelent mostani carnuntum füzetben a rövidítések, a jelzések tekintetében eltérések vannak. Az eltérések egy része bajosan magyarázható a jobbítás szándékával. Miért jobb Arl (Göbl) Are (FMRU III) helyett Arelate jelölésre, vagy Nic Nik (Nikomedia), Tes The (Thessalonica) helyett? Hasonlóképpen szükségtelen az egységes gyakorlat megbontása Vs-Av, Rs-Rv jelölésmódosítással. Az eltérések fontosabb részében az új feldolgozás határozott előrelépést hozott. Ilyen a császárportré leírása. Ilyen a lelőköri körülmények rögzítése (Dembskivel megegyezően) – erre a III. kötetben, amely túlnyomórészt lelőhely nélküli régi szerzeményekből áll, nem volt lehetőség.

A 182 érem ismételt közlésében az érmekek meghatározásában is eltérések mutatkoznak, a későbbi kiadványban ezekre az esetekre nem történt utalás, ami a későbbi hivatkozásokban bizonyára zavart fog okozni. Göbl munkája a carnuntumi feldolgozások sorában a legteljesebb – a negyedik feldolgozás megjelenéséig mindenestre ennek használata javasolható.

Fitz Jenő

Franziska Schmidt-Dick: Die Fundmünzen der römischen Zeit in Österreich. Abteilung II/3 Kärnten. Wien 1989. 430 p. 39 t. 1 térkép.

Veröffentlichungen der Numismatischen Kommission 19.

Franziska Schmidt-Dick megint nagy munkát végzett, amikor a sorozat újabb Kärnten kötetét összeállította és az ide tartozó 4500 római lelőhelyes pénzt publikálta. Csak dicsérni lehet pontosságát és szorgalmát.

A szokásos bevezetés, – ami a rendszerezésre vonatkozik, rövidítések, irodalom, stb. – után következnek a munka lényege a kincseletek és szórványérmekek publikálása lelőhelyek szerint. Különböző mutatók – egykorú hamisítványokra, verési furcsaságokra, hibákra, kincs-, szórvány és sírleletekre, lelőhelyek nevére vonatkozók – zárják a kötetet. Végül kronológiai mutató következik korszakok (görög, kelta) és római császárok szerint. A képes táblák és egy térkép zárják a kötetet.

A kötettel kapcsolatban nem kritikáim az észrevételeim, inkább kérdőjeleket teszek, nem lett volna e praktikusabb egyes dolgokat másként csinálni? Sok az üres oldal, ami a kiadás költségeit növelte, de ezért ne a recenzor feje fájjon. Így valóban áttekinthetőbb, hogy lelőhelyenként új oldallal kezd.

A számokkal jelölt kerület, járás és lelőhely praktikus. A mutatóban a visszakeresésnél egy kicsit nehezebb mintha oldal és tételesszám lenne. Viszont fontos szempont a szerzőnél, hogy egy teljesen kész kéziratot adhat a nyomdának és nem kell szedés után újra elővenni az oldalszámok beírása miatt. Ez mindig sok hibának a forrása.

A térképen nagyon hiányolom a lelőhelyek megnevezését a számok mellett. Különösen a külföldi olvasó számára nem evidens Kärntenben a kis helyiségek fekvése.

Jó a megoldás amivel áthidalja a III. századi RIC kötetek hiányosságait az éremleírásoknál, illetve azt, hogy egy RIC számhoz többféle előlapi ábra is tartozhat. Az ábrázolás variációkat egy rövidítés rendszerrel fejezi ki és ezt csatlakoztatja szükség szerint a RIC számhoz. Így objektív leírást kapunk, illetve pontosan azonosíthatók a darabok.

Nem értek egyet azzal, hogy az Antoninus nevű császárokat I–IV számokkal is megkülönbözteti, pl. Marcus Aurelius (Antoninus II.) (40. oldal), feleslegesnek tűnik.

Hiányolom az időnként eltűnő oldalszámokat, noha a hivatkozás megoldott a lelőhelyek számrendszerbe foglalásával. Felfogás kérdése, hogy kell-e jelezni a III. és IV. századi pénzeket, ha a mezőkben nincs jel. Itt ez két vonallal történik meg (– –). Szerintem felesleges.

Nagyon jó, hogy kettős meghatározást használ a IV. századi pénzeknél (LRBC és RIC).

Köszönet Franziska Schmidt-Dicknek, hogy a római éremlelet repertóriumot egy újabb osztrák kötetrel gyarapította és ügyes ötleteket adott más Fundmünzen szerzők számára.

Bíróné Sey Katalin

Die Fundmünzen der römischen Zeit in Ungarn, Hrsg. von Jenő Fitz, Bearb. von Miklós Bakos, Katalin Bíró-Sey, Jenő Fitz, Vera Lányi und Melinda Torbágyi. Band I Komitat Fejér, zsgest. von Vera Lányi – Dr. Rudolf Habelt GmbH, Bonn – Kultúra International Budapest, 1990. 439 o. 8. t.

Értékes vállalkozás első kötetét vehette kezébe az újévben az ókor kutatás és a numizmatika közönsége. A német, osztrák, luxemburgi és szlovák kötetek után nálunk is elkezdődött a római kori érmekek topografikus korpuszba való feldolgozása. Az FMRU 1 első kötete Fejér megye anyagát dolgozza fel. A négyszáz oldalnyi katalógus, amelyben egyetlen fölölleges

sor sincsen, önmagában is mutatja, hogy milyen gazdag forrásanyag feltárására vállalkoztak a szerzők, s mennyi munka van még hátra a pannon megyékben, de a provincia határain túl is, országszerte.

A könyv az előszó után rövid bevezetővel kezdődik, amely eligazítja az olvasót a takarékosan szerkesztett kötetben. Rövidítésjegyzék, majd maga a katalógus következik. Mintegy függelékképpen találjuk a kötet végén a Valerianus és Gallienus együttes uralkodásának éremverését rendszerező táblázatokat. Lelőhelytérkép és nyolc képes tábla zárja az FMRU első kötetét.

Az éremlisták rendszerezésének alapvető kategóriáit meghatározzák a szerzők. A magától értetődő különbség mellett, ami a sírleletet, a zárt éremkincset, valamint a telepényt egymástól elválasztja, külön kezelik a szórványleleteket, amelyek nem ásatásból, a településen kívülről, ellenőrizhetetlen lelőköörülmények közt kerültek a gyűjteményekbe. Ez a technika nagy mértékben növeli a katalógus forrásértékét. Az éremverés természetének megfelelően változtatják a feldolgozás sorrendjét is: a görög és kelta vereteket földrajzi rendben, a római köztársaság érmeit Crawford szerint, a császárkor éremverését a diocletianusi reformig, valamint a bizánci érmeiket az uralkodók sorrendjében, a késő-római éremverést a verdék és emissziók rendjében közlik.

E megfontolások kivitelezéséhez tartoznak aztán a különböző rövidítésjegyzékek (császárok, címletek, hátlap típusok, verdék). E rész különösen fontos értékének tartom a datálással foglalkozó alfejezetet, amelyben a késő-római éremverés hátlap típusainak keltezését adják meg a szerzők. A nálunk előkerülő ókori veretek legnagyobb része keltezhető arra a hét évtizedre, amelyben ez a kis lista eligazít bennünket. Az eddigiek mellett a verdejel takarékos közlési módja teszi lehetővé, hogy egy veretet egyetlen sorban lehessen leírni sorszámtól a leltári számgig.

Örömdetes a 401–437 oldalakon közölt szinte különálló „Der Aufbau der Münzprägung von Valerianus und Gallienus” című fejezet, amelynek publikálását a kötetben a reál való hivatkozások indokolják, hozzászólnunk azonban nem nagyon lehet, mert a szerző gondolatainak csak a végeredményét tartalmazza, az odáig vezető utat nem, jóllehet az nyilván nem Pink és Göbl módszerének automatikus átvétele.

A közlés szándékolt módszereiben semmi kivétlenialót sem találhat a recenzens, és a katalógust forgatva elégedetten állapíthatjuk meg, hogy célkitűzéseiknek a szerzők szinte teljes egészében eleget tettek. Mivel azonban ismertetésem célja a munka továbbfejlesztését segíteni, néhány megjegyzést fűznék az eddigi eredményhez.

A különböző elvek alapján készült éremlisták között nincs alaki különbség, kivéve a késő-római vereteket. Ez utóbbiak beosztása az összes többitől elüt, mert a császárok neveit rövidítve adja meg, hogy ezzel teret nyerjen a verdejelek számára. Ennek megfelelően a diocletianusi reform után egy törés van minden éremlistában, ami miatt azok egyrészt nehezebben követhetők, másrészt valószínűleg ez a forrása a legtöbb nyomdai- (illetve program-) hibának is. (Hiányzik a 64. oldalon a 487., a 93-on a 25., a 360-on a 25., a 364-en a 4., és a 368-on a 4. tétel.) Az I–III. szd. római császárainak neveit is a IV. századiakéhoz hasonlóan kellene rövidíteni. Így áttekinthetőbbek volnának a temetők éremanyagai is, amelyekben a jelenlegi módszernek megfelelően síronként kell a táblázatokat átstrukturálni.

A kincsleletek közlésénél helyes volna bizonyos egységesítésre törekedni. Egyes leletek lelőköörülményeiről részletesebben értesülünk, másokérol egyáltalán nem. (A tizenegy dunajvárosi kincslet közül a I-ről, a II-ről, és a XI-ről néhány mondatos bevezetőt olvashatunk, a IV–X csak a lelőhelyet adják meg a szerzők, a III-ról a sorszáman kívül semmit sem tudunk meg.) Ugyanitt említeném, hogy igen ritkán tartalmazza a lelet nagyságára (a veretek számára) vonatkozó adatot a katalógus, pedig ez néha fontos lenne. A táci I kincs közléséből ez az adat kiderül, a III-ból azonban már nem egyértelműen, a II-ből pedig ki sem lehet számítani. Ez utóbbiak esetében az sem indokolt, hogy a sorszámozás átnyúl a II-ből a III-ba.

Az éremlisták fejleceiben érvényesülő szűkszavúság következménye, hogy az azonos változatok darabszámának a listában fenntartott helyét az olvasónak kell kiszámítania, ami nem olyan nagy baj, de az már nagyobb probléma, hogy a dunajvárosi települési anyagban két „Castellum” című éremlista van, (54. és 93. oldal) amelyek egymástól semmivel nincsenek megkülönböztetve. Így hivatkozni is nehéz rájuk.

Kisebb jelentőségű, sajtóhibaszerű dolgok, a kötet végi „Aufbau...” lapszámának helyét kitöltő „000” (13. o.), vagy a rövidítésjegyzékben az „ArcÉrt” (18. o.), ennél nehezebb probléma, de fontosabb a délszláv nevek pontos írása (18–20. o.). Homályban marad az is néhány helyen, hogy van-e a szerzőknek megjegyzésük egy-egy verethez, csak lemaradt a lista végéről, vagy nincsen, és tévedésből jelölték csillaggal a vonatkozó darabokat (így a 283. o. Sárkeresztési szórványoknak szinte mindegyikét megjelölték, de csak háromhoz van jegyzet, hasonlóan a 28. és a 288. o.).

A lelőhelyek felsorolása, ill. a hozzá tartozó térkép a római utak feltüntetésével hasznosan egészíti ki a munkát, az is szerencsés, hogy ezúttal a valószínűsíthető római kori helynevek is szerepelnek a listán, szemben a katalógussal. Kisebb következetlenségek csupán, hogy a lelőhelyek között szerepel Dég, ugyanakkor a katalógusban nem találom, Sárszentmihály nincsen a térképen feltüntetve, ugyanakkor van egy névtelen lelőhely Gorsiumtól DNY-ra, ami nem lehet vele azonos.

Mindezek az apró hibák nem befolyásolják érdemben a kötet használatát, viszont felmérhetetlen a jelentősége annak, hogy a sorozat ezzel a munkával megindult Magyarországon. Az előszó érinti azt is, hogy a munkálatok a számítástechnika bevetésével készültek, tehát nemcsak egy hasznos korpuszt kapott a kutatás, hanem egy folyamatosan karbantartható és bővíthető numizmatikai adatbank is létrejött egyszersmind. A konkrét leletegyüttesek publikálása is méltó az ünneplésre, hiszen ha csak annyit mondunk, hogy Gorsium, Intercisa, vagy a csákvári temető anyaga hozzáférhető, az is nagyon tiszteletre méltó eredmény. A kötet publikálói azonban többet tettek ennél. Úttörő munkát végeztek az éremtani kutatás hagyományos értékeit megőrizve és az új technika lehetőségeit felhasználva egy olyan területen, ahol fáradságos ugyan eredményt elérni, viszont ha sikerült, sohasem évtől el.

Wolfgang Hahn: Die Ostprägung des römischen Reiches im 5. Jahrhundert (408–491). Wien 1989, – *Moneta Imperii Romani Moneta Imperii Byzantini.* Österreichische Akademie der Wissenschaften Philosophisch-Historische Klasse Denkschriften, 199. Band, 74 p. 15 t., 5 táblázat

A mű célja, hogy kitöltse azt a vákuumot, amely a római és a bizánci pénzverést tárgyaló munkákban (RIC, LRBC, BMC) a késő római, illetve a kora bizánci pénzverés, egyszóval az 5. század tekintetében mutatkozik. A RIC majdan megjelenő 10. kötete fogja ezt az időszakot felölelni a birodalom mindkét részére vonatkozóan.

Hahn könyve az 5. századi keletrómai pénzverést tárgyalja. Az általános bevezetés után, amely a felhasznált irodalmat, gyűjteményeket, leleteket ismerteti – foglalkozik a mű a pénzverés szervezésével, pénzfajtákkal és metrológiával. A „Komentárok” fejezetben császáronként (II. Theodosiustól Zenoval bezárólag), nem túl bőséges irodalmi hivatkozásokkal tárgyalja a különböző fémfajtákból készült pénzeket verdénként. A consulság és a vota számok a pénzekre lehetővé teszik azok pontosabb datálását, továbbá a korszakból származó bőséges írott forrásanyag is hozzásegít a kibocsátások időpontjának pontosításához.

Az időrendi táblázatok szemléletesek. A munka igen fontos az 5. századi keletrómai pénzek datálásához. Azonban, aki először veszi kézbe a sorozatot, s e kötetet, úgy érezheti a rengeteg, s fel nem oldott rövidítés miatt, hogy a numizmatika felsőbb osztályába került anélkül, hogy az alsóbb osztályokat elvégezte volna.

Bíróné Sey Katalin

Studies in Early Byzantine Gold Coinage. Edited by Wolfgang Hahn-William E. Metcalf. Numismatic Studies No. 17. The American Numismatic Society. New York 1988. 147 p. 24 t. + szöveg közötti ábrák és térképek

A kötet különböző szerzők tanulmányait tartalmazza a VI–IX. századi bizánci aranypénz verésről. A bevezetőt *W. Hahn* és *W.E. Metcalf* írták. Rövid és lényegretörő összefoglalását adják az eddigi bizánci kutatásnak az V. századtól kezdve. A bizánci pénzverés keleti, illyricumi, afrikai, itáliai, vizigót és szicíliai részének kutatását foglalják össze, értékelik kritikai megjegyzésekkel és bőséges irodalommal ellátva.

W.E. Metcalf: I. Justinus és I. Justinianus, az együtt igen rövid ideig uralkodó két császár kis számú közös aranyait katalogizálja és elemzi a szerző. Az elő- és hátlapi verőtő kapcsolattól a verőtövek számára illetve az ezekkel kivert aranyak mennyiségére következtet.

N. Fairhead–W. Hahn: a szicíliai Cataniában előkerült VI. századi, 98 darab aranypénzt (solidus, semmissis, tremissis) tartalmazó kincsleletet ismertetik és elemzik a szerzők.

C. Morrisson: az I. Justinianus és II. Justinus kori észak-afrikai solidusokat sikerült stíluskritikai alapon elkülöníteni. A felhasznált gyűjtemények anyagát katalógusban hozza a szerző. Ismerteti az idetartozó tuniszi leleteket is. Végül a feltételezett verőtő mennyiségéből a kivert solidusok mennyiségére következtet. A cikk nagy érdeme a karthágói aranyak pontos kronológiája, amely a történeti és numizmatikai adatok alapján készült.

D.M. Metcalf: az V–VI. századi thessalonikai aranypénzveréssel és illyricumi és dalmatiai forgalmukkal foglalkozik. A verde termelését 408–602 között vizsgálja. A verdével kapcsolatos megállapításai az appendixekben közölt pénzekre, illetve leletekre alapulnak.

J. Smedley: az un. könnyebb súlyú solidusok problémáját elemzi. Főként a déloroszországi leleteket használja fel munkájához. A vizsgált korszak Heracliusztól IV. Constantinus koráig tart. A könnyebb súlyú solidusok veretése az avaroknak 623-ban fizetett békeadóval hozható kapcsolatba.

W. Hahn: a VIII. századi ravennai és római aranyak mikrokémiai elemzését tárgyalja. Az adatokat – súly, összetétel – táblázatokon adja.

W.A. Oddy: a VII–IX. századi provinciális bizánci aranyak devalvációját mutatta ki analízis alapján. Carthago, Sardinia, Syracula és Itália veretei kerültek elemzésre és grafikonos bemutatásra.

A cikkek új leletfeldolgozásokat, adatokat és szempontokat adnak a bizánci numizmatikához.

Bíróné Sey Katalin

Aleksey Vladimirovich Fomin–László Kovács: The Tenth Century Máramaros County („Huszt”) Dirham Hoard. Numizmatikai Társulat. Budapest 1987. 80 p. 21 t. 7 ábra

Egy arab pénzekből álló kincslelet nem volt gyakori a történelmi Magyarország területén. Nagyon kíváncsún lenne az összes ilyen leletet publikálni, hogy így használhatóvá váljon a nemzetközi numizmatika, régészet és gazdaságtörténet számára. Ez a mű ilyen irányban jelent előrelépést.

A lelet, amely 400 kufikus dirhemet tartalmazott, már 1904-ben került elő az egykori történelmi Magyarország Máramaros megyéjében. Ez a terület ma részben a Szovjetunió ukrainai köztársaságához, részben Romániához tartozik. A kincs – amelyből e munka 368 dirhemet meghatározott, leírt és ábrázolt – hosszú „muzeális” életet élt. Tévesnek bizonyult a lelőhelyet Huszt helyiségbe tenni. Az eltelt több, mint 80 év alatt számos kutató, közöttük Eduard von Zambaur is, tanulmányozta a leletet. Végül azonban csak e munka egyik szerzője, *A.V. Fomin* – a moszkvai Történeti Múzeum kutatója – *katalogizálta és adott egy részletes numizmatikai leírást* a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában lévő *kincsletről*.

A skandináv recenzor örömmel látja, hogy Fomin C. J. Tornberg munkáját használta a meghatározásoknál. A svéd orientalista 1848-ban egy részletes katalógust adott ki a stockholmi Királyi Éremtár kufikus pénzeiről. A svédországi pénzleletekben gyakran fordulnak elő keleti pénzek. Ezek most egy lelet-korpusz sorozatban, az összes többi vikingkori pénzzel együtt, pontosan leírva, meghatározva kerülnek publikálásra. Fomin–Kovács publikációjában is történik utalás erre a fontos sorozatra.

Fomin a lelet katalógusához numizmatikai és pénztörténeti kommentárokat is fűzött. A szerzőpáros másik tagja, *Kovács László régész írt egy lelettörténeti bevezetést* a korszakhoz, amelyben a máramarosi lelet régészeti és történeti vonatkozásait fejti ki. Felsorolja a Kárpát-medence sír- és szórványleleteiből előkerült arab pénzeket (75 pénz 23 leletből).

A lelet, mind a 368 dirheme ábrázolva van a táblákon. Kár, hogy némelyik fotó igen sötét, így alig látszik rajta valami. Csak 250 az eredeti arab dirhem kétségtelenül samanida. Samanidák előtti arab pénz nincs benne. A többi 118 darabot, mint „kufikus pénzek utánzatát” hozza a szerző. Az ilyen utánzatokkal kevert leletek – ezek főként samanida dirhem utánzatok – egészen megszokottak Kelet- és Észak-Európában. A szerző, mint a földrajzilag legközelebb lévő, a kelet lengyelországi Klukovici leletet említi (935 dirhem, ebből 144 utánzat). A dirhem utánzatok származási helyének a kazárok és volgai bolgárok területeit tartják. Epigráfiai sajátosságokat (mint pl. a „tamga-like signs”) lehet erre vonatkozóan bizonyítékul felhozni. Fomin úgy véli, hogy az ilyen jeleknek nagyobb földrajzi kiterjedése is lehet és ő jelen munkában nem köti magát meghatározott etnológiai magyarázathoz.

A máramarosi kincs záró darabja a nyon produktív al-Shāsh-i (Taskent) verdéből a 324. évből (=i.sz. 935/36) származó dirhem. A lelet legkorábbi darabja a 283. évből (=i.sz. 896/896), szintén al-Shāsh-i veret. Ez az időtartam – mintegy 40 év – meglehetősen rövid egy kufikus dirhem leletnél. A szerző megemlíti azt a tényt – ami egy lehetséges hibaforrás – hogy a 830–870 között vert dirhemek általában rossz és érthetetlen feliratúak. Lehet, hogy a múzeum gyűjteményéből az idők folyamán kitették (kiselejtezték) azokat.

De mégis Fomin úgy tekinti a kinscletet, mint egy olyan pénzösszeget, amit hirtelen kivontak a forgalomból és elástak. Nem úgy tekinti a leletet, mint egy hosszú időn át gyűjtött tőkét. Szerinte a lelet elrejtése röviddel az utolsó pénz kiverése után történt.

A máramarosi dirhem és utánzataiból álló kincs időben közel áll, illetve valamivel későbbi, mint a magyar honfoglalás, amellyel kapcsolatba hozható.

A könyvet Pásztor Eszter fordította. A recenzor nem tudja a fordítás minőségét közvetlenül kontrollálni, de az angol szöveg jól érthető és világos. Egy nyilvánvaló hiba fordul elő a 64. oldalon, amikor a „mint” (pénzverde) kifejezés helyett „coin”-t (pénz) használ (64. oldal: „Virtually every year of the period... is represented by a mint in the Carpathian basin...”) Nem a legszerencsésebb a „copy” (másolat) szó használata a „specimen” kifejezés helyett, amikor darabról, vagy példányról esik szó. Mivel a munka sokszor említi a másolatokat, illetve utánzatokat (imitationen) könnyen félreérthető a „copy” kifejezés (pl. 52. oldal).

Kolbjørn Skaare

Csiky Emil: A magyar pénzek verdehelyei történelmünkben. Szeged 1987. 51 p.

Aki még abban a szerencsében részesülhetett, hogy beszélt a Marosváráshelyen élő vérbeli gyűjtővel (az 1901-ben alapított Numizmatikai Társulat 13-as tagsági száma volt az övé), az tudja, mennyire szíven viselte ezt a munkáját. Eleinte nem gondolt megjelentetésére, csak Erdélyben élő gyűjtőtársainak akart segédeszközt adni a kezébe, mert legtöbbjüknek saját könyvtára nem volt, a román közkönyvtárak pedig magyar anyagot nem tartottak, vagy ha volt is, azt a raktárakban, hozzáférhetetlenül porosodni hagyták. Mennyit levelezett egy-egy adatért magyarországi ismerőseivel, és hány levél, kiküldött könyv sikkadt el a román posta kezén. A különben galambszelű ember szívósan küzdött művének tető alá hozásáért, kérését sürgető leveleivel szemben. Nem éreztük meg, hogy egy halálba készül ember jankajáltásai ezek.

Könyvének kéziratával évekkel ezelőtt megtisztelte e sorok íróját és Nagy Ádám szegedi muzeológust. Az utóbbi kapta azután meg átnézésre és véglegesítésre az elkészült kéziratot, és szüntelenül – saját munkáját félretéve – javította azt. Nem lehet rossz néven venni, hogy az elszigetelt, igen mostoha körülmények folytán nem alkothatott olyan művet, amit szeretett volna. Az azonban már a sors keserű fintora, hogy könyvének megjelenését nem érthette meg. Három nappal korábban meghalt. A könyv hibáit Saltzer Ernő – a nagyrabecsülés és tisztelet hangján – kiigazította (Az Érem 1988. 2. szám 25–28.). Cikkéhez aligha lehet hozzátennivalónk.

Kőhegyi Mihály

Hermann István: Finanzadministration in der zweiten hälfte des 14. Jahrhunderts in Ungarn. Budapest 1987. 223 p.

Hóman Bálint 1916-ban megjelent Árpád-kori pénztörténetünket feldolgozó vaskos és mindmáig alapvető műve után – vagy párhuzamosan – hozzáfogott a Károly Róbert pénzügyeit és gazdaságpolitikáját tárgyaló munkájának anyaggyűjtéséhez, és öt évre rá már az is napvilágot látott. Az 1323 és 1342 között megrendszabályozott és újjászervezett pénzügyek jótekonnyal voltak a pénzkibocsátásra és forgalmukra egyaránt. Ezért azok a szerzők, akik a kor gazdaságtörténetével, de még pénztörténetével foglalkozó kollégák is úgy vélték, hogy Nagy Lajos az atyjától örökölt, kiválóan megszervezett és jól működő pénzügyi rendszeren nem változtatott. Már önmagában az is gyanút ébresztett volna ezzel a felfogással szemben, hogy a pénzkibocsátás (bányák, kamaragrófok, verőházak) nem maradhatott változás nélkül 60–70 éven át, mikor éppen ebben az időszakban alapvető gazdasági változás ment végbe Magyarországon. A numizmatikusok által leírt jelenségek azonban (garasverés beszüntetése, aranypénzkibocsátás szüneteltetése Budán) legalábbis gondolkodásra késztethették volna történészeinket.

A szerző hatalmas okleveles anyagot mozgatott meg, hogy megértse és felfedje a változtatásokat. Hivatkozásai, táblázatai és térképei méltán teszik e művét a magyar középkorok foglalkozó kutatók kézikönyvévé.

Kőhegyi Mihály

Dányi Dezső–Zimányi Vera: Soproni árak és bérek a középkortól 1750-ig. A „Pénzforgalom és pénzügyviszonyok Sopronban” című tanulmányt *Huszár Lajos* készítette. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. 532 p.

Az átlagost is meghaladó átfutási idő után veheti kézbe az olvasó az első, s minden jel szerint hosszú ideig egyetlen, magyar ártörténeti kézikönyvet. Közhely, hogy az örömben mindig vegyül némi ürm, de az utóbbit jelen esetben az teszi hangsúlyossá, hogy *Huszár Lajos*nak nem adatott meg az impozáns kötet lapozgatása. Rajta múltott a legkevésbé a megjelenés, hiszen miként a lapalji jegyzetből (23. old.) kitűnik, pénztörténeti áttekintése már csaknem két évtizede napvilágot látott patinás történeti szakfolyóiratunkban (Századok, 105. évf. 1971. 1150–1184.).

Dányi Dezső előszava, s *Zimányi Vera* a mű súlyához képest visszafogott terjedelmű bevezetője után *Huszár Lajos* pénztörténeti tanulmánya a kötet leghosszabb szöveges része. A pénztörténeti alapfogalmakat követően 1323 előtt, 1323–1405, 1405–1460, 1460–1526, 1526–1659, s végül 1659–1750 között tárgyalja a város pénzforgalmát és pénzügyviszonyait. Tanulmánya rendkívül gazdagon dokumentált, s biztos kézzel vezeti az olvasót a nyugati országrész magyar és osztrák, valamint egyéb külföldi elemeket ugyancsak felvonultató, szövevényes pénztörténetében. Feltételezhető, hogy az ártörténeti kötetet nyilván haszonnal forgató történészek a pénztörténeti bevezető ismeretében talán nem sikkadnak el nagyvonalúan a rövidebb időszakok pénzügyviszonyai mellett. A recenzens pedig szeretné remélni, hogy *Huszár Lajos* neve *Rudolf Geyer*étől eltérően nem szürkül bele a feledés homályába; ugyanis a kiváló osztrák pénztörténész csak elvéve említik meg az ismert ártörténeti munka – *A.F. Pribram*: Materialien zur Geschichte der Preise und Löhne in Österreich. I. Wien, 1938 – kapcsán.

Dányi Dezső és *Zimányi Vera* Sopron ár- és bértörténeti anyagát XX fejezet 218 tételbe tömörítette. Ahol ez lehetséges volt, elkülönítették a város vásárlásait az eladásaitól. Igen helyesen a feudális kori áralakulást meghatározó gabonafélék kerültek a terjedelmes I. fejezetbe, majd a hüvelyeseket, az élőállat-, illetve húsarakat követik az italfélék, a só és a fűszerek, stb. árai. Az importárak között kiemelkedő fontosságú posztó 29 fajtája mellett egyéb textiliák, valamint ruházati termékek árai szintén helyet kaptak a kötetben. Élővonalbeli szabad királyi városunk ártörténeti forrásai nemcsak az említett termékek és árucsoportok, hanem számos egyéb nyersanyag, valamint iparcikk áráról őriztek meg becses adatokat. Ha az igen értékes adatokat felvonultató napszámbérekén kívül a szállítási díjakra (borfuvarozás), továbbá az ingatlanforgalomra utaló – értelem-szerűen szerényebb mennyiségű – adata is felhívjuk az olvasó figyelmét, akkor túlzás nélkül vonható le a következtetés, hogy a gazdaságtörténet minden ágának művelői meríthetnek *Dányi Dezső* és *Zimányi Vera* munkájából.

A kötet mintegy hétnyolcadára rúgó táblázatos anyag elrendezése vertikálisan nagyszerűen, horizontálisan megfelelően áttekinthető. Balról jobbra haladva az évszám, a vásárlások és az eladások száma, továbbá az *egységár*, amely font- és kamarai dénárban, ezüst- és aranygrammértékben látható a fejlécen. Indexül az 1720–1744 közötti negyed századot választották a szerzők, de kamarai dénárban és ezüstgrammértékben minden esetben leolvasható az előző évihez képesti árváltozás is. Az évtizedes átlagárakat a fontdénár mellőzésével az éves átlagárak mellett közölték. A jobb oldali utolsó oszlopból kitűnik, hogy a többnyire hiányos évtizedeken belül mely esztendőkből maradtak fenn ártörténeti szempontból hasznosítható adatok. Ez az elrendezés kétségtelenül megkönnyíti a kötet használatát.

Csak helyeselni lehet a mű végén a tájékoztató és a tartalomjegyzék német nyelvű közlését. Az összefoglalás (521–523. old.) azonban – bár a leglényegesebb tudnivalókat tartalmazza – indokolatlanul szűkszavúnak tűnik. Különösen áll ez a pénztörténeti részre. Egy utalás *Huszár Lajos* „Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute.” Corvina-Battenberg, Budapest-München, 1979. c. munkájának bevezetőjére jelezhetné volna azt, hogy az ártörténeti kötetben közölt részletek pénztörténeti összefoglaló is elérhető német nyelven. Az utóbbi nem a külföldi numizmatikusoknak, hanem a történeti diszciplína más külföldi művelőinek nyújthatott volna segítséget.

Végzőként a recenzens nem hiányérzetét, hanem a megjelenés felett érzett örömét hangsúlyozza. A „Soproni árak és bérek a középkortól 1750-ig” c. munka közhasznú történeti kézikönyv, s mint ilyen melegen ajánlott a pénztörténet művelőinek könyvtárába is.

Buza János

Niklot Klüßendorf: Der Münzschatz von Herborn zur Kipperzeit in der Grafschaft Nassau-Dillenburg (Untersuchungen und Materialien zur Verfassungs- und Landesgeschichte, Bd. 12.) N.G. Elwert Verlag, Marburg 1989. 201 old. + 20 tábla.

Az egykori Nassau-Dillenburg grófság területén fekvő Herborn városában 1984 őszén egy épület felújítása során ritkaság számba menő Kipper-kori éremleltre bukkantak. A 10 arany, illetve 1056 ezüst pénz tartalmazó cserépfazék az épület pincéből került elő.

Tekintettel arra, hogy a leletanyag csaknem felét a nagy pénzrontás éveiben (1618–1622) verték, *Niklot Klüßendorf* különleges figyelmet szentelt e numizmatikai csemegének. Tudományos feldolgozása riport-szerűen indul, s így a könyv kétségtelenül alkalmas arra, hogy ne csak a szakemberek érdeklődését keltse fel.

A mű első szerkezeti egysége a lelet feltárásának körülményeit, a tulajdonjogi kérdéseket, valamint a tudományos feldolgozás előfeltételeit tárgyalja. A hat fejezetből álló második részben a „Kipper- und Wipperzeit” rövid összefoglalása, illetve az inflációs évek regionális és specifikus vonásai kaptak helyet. Az utóbbiak közé tartozik az, hogy Nassau-Dillenburg grófság társulatkodóinak többsége nem rendelkezett pénzerősséggel, s így inkább szenvedő alanyai, semmint haszonélvezői voltak a súlyos monetáris válságnak. Bár többször igyekeztek szabályozni a pénzügyviszonyokat, illetve törekedtek az árak és a bérek maximalására, számottevő eredményt nem értek el. Szerény antiinflációs eszköztáruk önálló sem lehetett, mert alkalmazkodniuk kellett a szomszédos – pénzügyekben illetékes – körzetek, így pl. Alsó-Rajna-Vesztfália, a rajnai választófejedelmek, valamint a jelentős gazdasági vonzerővel rendelkező Frankfurt birodalmi város hasonló végzéseikhez.

Mivel a térségben 1623-tól lecsillapodóban volt a valutaválság vihára, s a lelet pénzeinek utolsó példányait 1622-ben verték, *Klüßendorf* nézete szerint ebben az évben rejtették el a jólyra is jelentős pénzennyiséget. A tipikus Kipper-veretek nagy száma szintén az 1622. évi eladás mellett szól, ugyanis a s jú pénzék megjelenését követően a lakosság igyekezett megszabadulni inflációs pénzeitől. A beváltás kezdete előtti elrejtéssel magyarázható az, hogy a herborni lelet jellegzetes tükrö

a Kipper-kor igencsak változatos pénzforgalmának. Egy – már a hazai irodalomban is érintett (NK. 1987–1988. 85–91.) – korabeli röplap 17 pénzneme közül 15 veret változatai találhatók meg a leletben, amely a nagy mennyiségből adódóan természetesen más pénzeket is tartalmaz. Klüßendorf nemcsak önmagában elemezte a herborni leletet, hanem Hessen Kipper-kori leleteinek sorába is beillesztette, továbbá meghatározta a pénzösszeg vásárlóértékét, amely – a lehetséges viszonyítási alapok egyike szerint – egy helyi kézműves három évi bérének felelhetett meg.

A mű harmadik részét a lelet pénzeinek tételes leírása alkotja. Legértékesebb darabjai az aranyak, közülük 6 rajnai forintot német földön, egyet pedig Hollandiában vertek. Németalföldi az értékpiramis csúcsán álló egész és fél roscnoble, valamint az egyetlen dukát is. A tallérveterek legrangosabb példányai a spanyol-németalföldi Fülöp-tallérok (10), valamint az imperiális tallérok (13), mellettük egyéb nagy ezüst pénzek is előfordulnak a leletben. A váltópénzek között 6 és 3 batzenek, különböző garasok, krajcárok, pfennigek és hellerek találhatók. Miként fentebb már utaltam rá, a herborni lelet külföldi vereteket ugyancsak tartalmaz, ezek teszik ki a pénzek csaknem 16 %-át. Az 1065. számú veret II. Ulászló 1507-ben vert körmöci dénárja, az 1066. számú pedig Rudolf 1600. évi nagybányai tallérja. Dénárunk egyike a lelet „lyukas pénzeinek”. Mindkét pénz elő- és hátlapjának fényképe látható a kötetben (2. és 20. tábla).

A könyv negyedik része az összefoglalás, amely a recensens munkáját kétségtelenül megkönnyíti, de arra is ösztönöz, hogy a sommás áttekintés után az érdeklődő elmélyedjen a részletekben. Terjedelmi okokból a recensens ezt sajnos nem teheti meg. Rövidre fogott ismertetését azonban nem zárhatja le a 15 gondosan szerkesztett táblázat, a szöveg közti képek, valamint a 3 melléklet említése nélkül. Klüßendorf külön érdemként kell kiemelni, hogy a minél teljesebb feldolgozás érdekében levéltári kutatásokat is folytatott. Szakirodalmi tájékoztatója gazdag, a tárgymutató hasznos, egészében véve a könyv nemcsak a komplex leletfeldolgozás kiváló példája, hanem olyan numizmatikai mű, amely a legkényesebb filológiai igényeket is kielégíti. A marburgi Hessisches Landesamt für geschichtliche Landeskunde címben említett sorozatának 12. kötete tartalmi és formai tekintetben egyaránt sikeres mű.

Buza János

Gabriele Hooffacker: Avaritia radix omnium malorum. Barocke Bildlichkeit um Geld und Eigennutz in Flugschriften, Flugblättern und benachbarter Literatur der Kipper- und Wipperzeit (1620–1625). Mikrokosmos, Beiträge zur Literaturwissenschaft und Bedeutungsforschung, Band 19. Herausgegeben von Wolfgang Harms. Verlag Peter Lang GmbH, Frankfurt am Main, Bern, New York, Paris 1988. 274 p.

„A pénzsóvárság a gyökere minden bajnak” – ennél találóbb címet aligha választhatott volna a szerző, aki az 1620-as évek elején dúló pénzrontás metaforikus ábrázolását vizsgálja a röpiratok, a röplapok, valamint a Kipper-korral kapcsolatos irodalom alapján.

Gabriele Hooffacker – történeti és közgazdasági tanulmányokkal felvértezett – germanista filológus könyvének bevezető részében foglalkozik az inflációval, amelyet az újabb – nemcsak német – gazdaság- és pénztörténeti irodalomra alapozva tekint át. Az első Kipper-kor egyike volt az ún. „rézinflációknak”, amelyek korábban a német térségtől nyugatabbra okoztak válságot. Hooffacker – igen helyesen – nem a harminc éves háború kitörésével okolja meg az inflációt, hanem egy hosszabb folyamat, az „árforradalom” tetőpontjaként értékeli a viharos pénzrontást. A megélénkülő nemzetközi kereskedelem nemcsak növekvő árumennyiséget továbbított, hanem a készpénzfizetés révén az inflációt is exportálta. Bár a tengerentúlról tekintélyes ezüstszállítmányok érkeztek Európába, a keleti – főként a levantei – kereskedelem útján a nemesfém jó része is kiáramlott a kontinensről. A monetáris nehézségek okai között a fejletlen hitelviszonyok szintén helyet kaptak. A birodalmi pénzrendeletek, kiváltképpen az 1559. évi „Reichsmünzordnung”, a középkori pénzelmélet talaján állt, s így a kiterjedt magánpénzverés közepette alkalmatlannak bizonyult arra, hogy úrrá legyen a pénzügyi nehézségeken.

Az inflációval kapcsolatos röpiratok egy része a közgazdasági elméletek története szempontjából ugyancsak jelentős. Az értékelésük körüli vita egyidős a XIX. században kibontakozott ún. nemzetgazdasági iskolával. Az utókor részben kameralistáknak, részben merkantilistáknak minősítette a XVII. századi szerzőket, akiknek nézetei és javaslatai jócskán különböztek egymástól, egyes meglátásaik azonban a modern monetáris tanok felé mutattak. A Kipper-kor utáni irodalomban a pénzrontás elítélése vált egyre általánosabbá.

Gabriele Hooffacker a kiválasztott Kipper-kori irodalmat a metaforikus megjelenítés sokszínűségének feltárása céljából vizsgálja könyvének csaknem két harmadán. Az ellentétpárok széles skáláját vonultatja fel az infláció éveiből. Az erény és a bűn gyakran tárgyiasult formában, illetve számos megszembélyesített változatban – pl. a kereszténység vitézével szemben a sátán katonája – jelenik meg, továbbá más biblikus és mitológiai párhuzamok sora vonul el az olvasó előtt. Természetesen a röpiratok néha anonimitásba burkolódzó szerzői a pénzrontást és annak haszonélvezőit valamilyen formában a gonosz képében tüntették fel.

A jól tagolt, feszes szerkezetű könyv a Kipper-kor árnyalatokban gazdag világképét vetíti elénk. Nem pénz-, hanem irodalom- és stílustörténeti elemzés, olyan filológiai mélyfúrás, amely a maga sajátos eszközeivel nemcsak bepillantást nyújt a korba, hanem láttatja is azt; természetesen nem szigorúan vett vizuális értelemben. Illusztrációul a függelékben közölt 14 – erősen kicsinyített – képmelléklet szolgál.

Külön értéke a könyvnek az irodalomjegyzék. A nyelv- és irodalomtörténeti műveken kívül olyan pénztörténeti munkákat is említ, amelyeknek híre nem jutott el hozzánk.

Buza János

Jones Mark: A Catalogue of The French Medals in the British Museum 1402–1610. Volume I. London 1982. 282 p. 274 kép

A szerző, mint a címben ígéri – a British Museum francia gyűjteményét mutatja be. A jelzett 274 érem képviseli a francia éremművészetet. Az alkotó művészek sorrendjében ismerteti az érmekeket. A leírás, a méretek után az ábrázolt személyről közli a legfontosabbakat. Ha uralkodó érméről van szó, az eseményt jelzi, melyre készült, majd rövidebb műelemzés következik.

Ezek után adja meg az irodalmat és sorolja fel a gyűjteményeket, amelyekben még a típus előfordul. A szakszempontra túl rendkívül érdekes Franciaország mélyen válságos XVI. századának fészereplőit megismerni. E megismerést azonban nagyban gátolja a sok rossz fénykép.

A kötet végén bőséges bibliográfiát ad, majd az érmek feliratának mutatója, az ábrázolt személyek és szimbólumok, allegóriák együttes mutatója következik, végül általános mutatóval zárul a kötet.

G. Héri Vera

Jones Mark: A Catalogue of the French Medals in the British Museum 1600–1672. Volume II. London 1988. 335 p. 353 kép, szöveg között 52 ábra, 4 t.

Külső megjelenésében lényegesen dekoratívabb, mint a sorozat első kötete. A bevezetés után 20 éremművész munkásságát ismerteti. Az egyes érmek leírása után felsorolja a gyűjteményeket, melyekben található, bő irodalmat ad, majd elemzi az érmekeket. Az érmek adatainál a fém összetételét is megadja, pl.: bronznál a réz, ón, ólom százalékos előfordulását, az ezüstmél a finomságot. Minden érem mindkét oldala le van fényképezve, akkor is, ha a hátlap üres. A fotók – vigaszul a magyar olvasó számára – nem egyenletesen jók. Az érmek ismertetése után technikai analízis következik, majd mutatók, úgymint: Idézett gyűjtemények (313. oldal). Itt éri a sorok íróját a meglepetés. A Budapestnél felsorolt érmek feloldása: Magyar Nemzeti Galéria. Meg kell jegyezni, hogy a Galériában XVII. századi érem nincs, ellenben a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában lelhető fel azok az érmek, amelyeket Budapestnél sorol fel. Érdekes volna tudni, hogy keletkezett ez a tévedés.

A továbbiakban bibliográfia következik, majd mutatók; művésznév, ábrázolt személy, ábrázolt szimbólumok és mitológikus elemek szerint. Általános betűrendes mutató, s legvégül a köriratok mutatója zárja a sort.

A bemutatott érmek művészi színvonalra nem egyenletes – ez természetesen nem a szerző vétké – maga a kötet külsejében és tartalmában is példamutató.

G. Héri Vera

Stahl Alan M.: The Medal in Amerika. (Coinage of the Americas Conference at the American Numismatic Society) New York 1987, September 26–27. 247 p. ill.

13 előadás szövegét közli a kötet, melyek felölelik az éremművészet minden ágát. Olvashatunk összefoglaló jellegű cikkeket, egyes éremművész életművét bemutató írást, elméleti cikkeket, és múzeumszervezési, vezetési kérdésekkel foglalkozó cikkeket is.

Anélkül, hogy ünneprontó akarnék lenni, meg kell állapítani, hogy a bemutatott érmek nem jobbak, mint bármelyik magyar érem. Mintha sem nemzeti karaktere, sem önálló stílusa nem lenne az amerikai érmeknek. A képek itt sem túl jók, kellemes tudat számunkra, hogy az amerikai nyomdatechnika is képes olyan gyenge lenni, mint ami az érmekéket bemutató magyar nyomdatechnikát általában jellemzi.

G. Héri Vera

H.V. v. Scotti: Ausbeutetaler und Medaillen des Harzer Bergbaus. Beispiele für die Prägekunst früherer Zeit. Herausgeber Hildegard Weber. Goslar 1988. 68 p. 27 t.

A könyv bevezetőjében a szerző az „Ausbeute” tallérok elnevezés alá tartozó pénzek két csoportját különíti el:

I. a forgalmi tallérokat, melyekkel a bányatulajdonosoknak fizették ki egy-egy bánya jövedelmét az ott kitermelt ércből verve. II. olyan pénzeket, melyek éremképe a bányászattal kapcsolatos, de súlyuk és nagyságuk miatt nem fizetőeszköznek, hanem inkább emlék- vagy ajándékpenzeknek nevezhetők.

Az oberharzi nemesfémbányászat a 16. század elején indult virágzásnak, amikor ezt a terület a Braunschweig-lüneburgi hercegség wolfenbütteli ágának kezén volt. A magánvállalkozók által bányatársulásként üzemeltetett bányák jól jövedelmeztek, s a nyereséget a kitermelt nemesfémérből vert forgalmi pénzzel fizették ki. Ez a gyakorlat a Harz hegység grubenhageni részében terjedt el, ahol a clauthali és andreasbergi bányáknál a kiverett tallérokat egy peremirattal látták el, amelyek többnyire latin nyelven, gyakran hexameterben íródtak és a virágzó bányászatra vagy az adott bányára utaltak. Ilyen veretek elsősorban Ernst August (1679–1698) herceg idején készültek. Idesorolhatók még azok a Szent Andrást ábrázoló tallérok, melyeket az andreasbergi ezüstmél vertek, első ízben 1535-ben, majd később a 17. század második felében és a 18. század elején.

Az „Ausbeute” tallérok szép sorozatát adják azok a veretek, amelyek az 1635. évi megállapodás, az ún. Oberharzi Communion után a wolfenbütteli és lüneburgi hercegek együttes igazgatása által üzemeltetett bányákhoz köthetők. Különösen a 18. század második felében vert darabok érdemelnek figyelmet, melyek előlapja megegyezik a normál tallér címeres oldalával, de a hátlapon a bányászattal kapcsolatos jelenet vagy allegorikus ábrázolás látható. A szerző idesorolja még azt a

lauthenthali St. Jacob bányához kapcsolható tallért, melynek hátlapján Szent Jakab látható. Ezek a veretek különböző tallér-súlyban is készültek, s így már átvezetnek az emlékpénzek csoportjába.

A szóbanforgó területen különösen a 17–18. században kedvelték a különféle alkalmakból kibocsátott emlékpénzeket és érmekeket. Az ebből az időszakból származó pénzek igen magas művészi színvonalról és technikai tudásról tanúskodnak. Elsősorban ezüstből, ritkábban bronzból és aranyból készítették ezeket.

A könyv második részében 27 táblán kitűnő minőségű képek illusztrálják a bevezetőben elmondottakat. Minden darabnál rövid leírás vagy magyarázat található. Az igényes kiállítású könyv méltó emléke a harzi nemesfémházi gyűjteménynek és a hozzá kapcsolódó éremművészetnek.

V. Székely György

Andrzej Mikołajczyk: Einführung in die neuzeitliche Münzgeschichte Polens. Łódź 1988. 207 p. (Biblioteka Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi Nr. 22.)

Az ismert szerző újabb nagylélegzetű művel jelentkezett. Ezúttal összefoglalja az újkori lengyel pénztörténet eseményeit és adatait, áttekintő képet rajzol a XVI–XVIII. századi korszakról. Kétségtelenül óriási vállalkozás, különösen figyelembe véve a nyilvánvalóan adott területi korlátokat.

A majdnem három évszázad alatt elképzelhetetlenül sokminden történt egy ország történetében, ezen belül még pénztörténetében is. A szerzőnek nagyon tudatosan kellett gazdálkodnia, hogy a leglényegesebb kérdésekről szót ejthessen. A tíz oldalon felsorolt felhasznált irodalom jegyzékéből úgy tűnik, hogy a lengyel pénztörténet egyes részleteiben (terület vagy korszak) is jóval kutatottabb, mint a magyar. Ezek alapján érthető az összegzés igénye, akár csak vezérfonal-szerű rövidséggel. Nem túlzás tehát a numizmatika eredményeire való erőteljesebb támaszkodás vagy egyszerűen az eredmények szélesebb körű népszerűsítése. A többször emlegetett szűkös források egyre többször készítetik a kutatókat arra a belátásra, hogy az előke-
rült pénzeleletek darabjait érdemes nemcsak különböző történeti, hanem többféle statisztikai szempontból is elemezni.

Ezért nagy jelentőségű Mikołajczyk hatalmas adat háttérrel rendelkező munkája. A pénzek nem illusztrációi a történelemnek. A lengyel történelem meglehetősen zaklatottsága megmutatkozik a politika-, gazdaság- vagy a pénztörténetben, a pénzforgalomban, a pénzpiac alakulásában egyaránt. E tényezők kölcsönös egymáshatását igyekszik folyamatában bemutatni, felvázolni a szerző.

A könyv 84 fejezetcíme önmagában is jelzi a felmerülő témák sokaságát. Az 1507–1763 közötti időszakot tizenkét alperiódusra osztja, a pénzkibocsátás változásai alapján. Ezen belül tárgyalja a különböző pénzrendeleteket, az új pénzeket, az országgrészek pénzforgalmát, a különböző korszakokban előforduló külföldi pénzeket, hamis pénzek fölbukkanását. Természetesen kitér technikai problémákra, egyes verdék működésére, kapacitására.

A lengyelországi leletek rendszeres számbavétele 1960-tól kezdődött meg, bár pl. Litvánia leleteinek feldolgozása kevésbé teljes. Folytak a munkálatok a lengyel pénzek külföldi forgalmának, elterjedésének felmérésére is, amiből szintén vagy egy terület, vagy egy korszak tudományos vizsgálatát publikálták már. Egy ország gazdasági életének, pénztörténetének egészéhez pedig ez is hozzátartozik.

A kötet gazdag tartalmát 4-500 pénz fotója, s vagy 30 oldalnyi térkép (lelőhely eloszlás, készpénzforgalom, verdék), diagram, korabeli metszet képe egészíti ki. Hiányoljuk természetesen a leletek tételes felsorolását, amire végeredményben az egész koncepció épül, jóllehet ez önmagában több kötetet megtöltene. Sajnálatos, hogy az értékes belső csak jelentéktelen megjelenési formát kaphatott.

Mindezek után, valamint ismerve a keleti, ún. „baráti államok” elengedhetetlen információs és tapasztalatcsere gátjait, csak sajnálhatjuk, hogy lényeges gyakorlati és tudományos ismereteket nem hasznosítunk idejében legalább hazai kutatásaink tervezéséhez.

Nagy Ádám

Ranko Mandić: Jugoslovenski katalog metalnog novca. (Yugoslavia Coin Catalog 1868–1987) Beograd 1988. 249 p. számozatlan képekkel

Az 1988-ban Belgrádban kiadott könyv immár 2., javított kiadása összefoglalja a mai Jugoszlávia pénzeinek adatait a címben jelzett 120 éves időszakban. A nyelvet nem ismerő olvasó számára használhatóvá teszi a művet a fontosabb részek angol nyelvű fordítása a változatok ismertetése végén és főleg a táblázatok két nyelvű fejlécekkel való közlése.

A 250 oldalas könyv 15 oldalas bevezetővel kezdődik, amelyben – angolul is – szerepel a rövidítések jegyzéke, az alkalmazott tartásfokokozatok jelölése és a pénzek verdehelyeinek jegyzéke. Értékes segítség az olvasónak a jugoszláv ABC közlése, valamint az érmeiken található feliratok szövegeinek kiejtése ill. angol nyelvű fordítása is. A könyv fő része természetesen a kb 190 oldalas katalógusrész, amely hűen tükrözi a szomszéd országban az elmúlt évszázad politikai-gazdasági változásait.

Az I. részben Szerbia (1868–1918 és 1942–1943) pénzeit ismerteti uralkodók, ezután címletek majd ezen belül évjáratok szerint rendezve. A fejezet végén az egyes kibocsátások rövid jellemzése következik, angol nyelvű összefoglalással. Legvégül a próbaveretek ismertetése következik.

A II. rész Horvátország önálló pénzeit ismerteti (1934–1941), az előzőekben ismertetett rendben. Ezt a III. rész követi: Montenegro (ma Crna Gora – 1906–1915) pénzverésének összefoglaló ismertetése a szokásos rendben.

A IV. rész értelemszerűen a leghosszabb; közel 120 oldalon tárgyalja Jugoszlávia (1920–1938 és 1945–után) pénzkibocsátásait. Ebben az anyaggrészen található a Szerb–Horvát–Szlóven Királyság (SHS) pénzei, továbbá az 1968-tól igen nagy számban kibocsátott emlékpénzek (benne a Sarajevo-i olimpia pénzeivel), valamint a különlegesen csomagolt ún. „forgalmi sorok” leírásai is.

A befejező részben 14 oldalon kap helyet a 4 politikai egység kronológiai jegyzéke, amelyben az évenkénti kibocsátásokat sorolja fel. Ezt célszerűségi okokból egy 4 oldalas címletlista követi, amelyből az olvasó kikéresheti, hogy egy címletet (pl. 50 Para) hol és melyik években vertek?

A könyv végén 297 (!) hivatkozást tartalmazó irodalomjegyzék található.

Az inflációra tekintettel a Kiadó külön árjegyzéket csatolt a könyvhöz, amelyben az 1988-ra érvényes árakat sorolja fel, az alpmű sorszámaira hivatkozva. Az árjegyzék az árakat az ismert VF–XF–Unc. tartásfokokatban Jugoszláv Dinár-ban, és az Unc. tartású érmék értékét USDollár-ban is közli.

A magyar olvasó részére a könyv – az általános numizmatikai–gyűjtői igények kielégítésén túl is – tanulságos, mert – jó példát mutat arra, hogy egy ún. „kis nyelven” írt művet hogyan lehet viszonylag olcsón legalább egy nemzetközi nyelven is használhatóvá tenni, és
– figyelemre méltó módon oldotta meg az árakban rejlő információk közlését erősen inflációs körülmények között.

Mészáros István

Tuukka Talvio: The coins and banknotes of Finland. Helsinki 1987. 143 p.

Rokonság ide vagy oda, be kell vallanunk, hogy nem ismerjük igazán a finnek történelmét, pénztörténetét pedig még kevésbé. A könyv, amely röviden áttekinti északi rokonaink pénztörténetét, ezen a hiányosságon igyekszik enyhíteni. Az 1981-ben finn nyelven megjelentetett művet most a Finn Bank angolul is kiadta, éppen a szélesebb körű népszerűsítés érdekében.

Az összeállítás a finn történelem kronológiáját követve a kiadó szemléletének megfelelően bemutatja a különböző időszakokban kibocsátott finn fém- és papírpénzeket. A pénzek leírása során a szerző figyelme főként a forgalomba került típusok tervezésének, előállításának a technikai adatok (anyag, átmérő, stb.) tárgyalására irányul. Kevesebbet foglalkozik az egyes sorozatok megjelentetésének gazdasági, társadalmi, politikai hátterével, vagy más elméleti kérdésekkel. Így hát nem emel ki, nem sorakoztat fel numizmatikai szempontú ritkaságokat, különlegességeket.

A könyv végülis három nagyobb történeti korszakot jellemez a kibocsátott pénzekkel: 1. *Pénzverés Finnország területén a XI. századtól 1809-ig*, ami lényegében a svéd befolyást, valamint a XV. században a legkülönbözőbb politikai hatások közepette a mégis finnek mondható pénz megjelenését jelenti. Ugyancsak e korszak eredménye a helyi jellegű finn papírpénz megszületése is a XVIII. század végén. 2. *A rubel periódus 1809–1917-ig* tart, ami egyértelműen az elhatalmasodó orosz befolyást jelenti. E korszak pénzeit már részletesen elemzi a szerző a közel száz év igen sok pénzreformja alapján, pontosan leírva a változó sorozatok és címletek sokaságát. A fejezetben belül külön tárgyalja a fém- és a papírpénzek előállításának körülményeit. Az önállósodási törekvés jele, hogy az 1860-tól, ill. az 1864. évi reform után megjelennek a finn marka és penni elnevezésű pénzek. 3. *A finn pénz 1917 utáni története* a küzdelmes, de lényegében függetlenség időszaka. A korszak Finnországban az újkori pénztörténet szokásosnak mondható eseményeit hordozza a világháborúkkal kapcsolatban. A fejezetben külön rész foglalkozik az 1951–1985-ig különböző nevezetes alkalmakra kibocsátott emlékpénzekkel. Sajátos stílusuk önmagáért beszél.

A történelmi korszakok után külön részben mutatja be a szerző a különböző finn magánbankok által 1866–1918 között kibocsátott papírpénzeket. A könyvet irodalomjegyzék és névmutató zárja.

Feltétlenül meg kell emlékeznünk a kiadvány különlegesen szép megjelenési formájáról, gondos kiviteléről, nyomásáról, finom papíráról és főként a hasonmás értékű papírpénz fotóiról. Így színesen – ami ma már alapfeltétel kell legyen egy pénzzel foglalkozó kiadványnak – szinte magyarázat nélkül leolvasható a pénzekről a történelmük, külső és belső hatások, technikai és művészi fejlődés, stb. Különösen szépek a XIX–XX. század fordulója körüli papírpénzek, amelyek hangulata a mi szecesszióval jelzett korszakunkkal rokon. Ezek nemzeti sajátosságait őrizve alakult ki a mai finn pénzek stílusa.

Nagy Ádám

Hanns Dombrowski (Hrsg.): Orden, Ehrenzeichen und Titel des nationalsozialistischen Deutschlands. Sammlung des Wehrrechts. Berlin 1940., Verlag Franz Vahlen, Hamburg 1979., Verlag Militariaarchiv K.D. Patzwall.

A nemzeti szocialista Németország rendjeleiről, kitüntetéseiről és címeiről szóló munka 1979-es kiadása az 1940-ben, a Vahlen Kiadónál megjelent szöveg változatlan utánnyomása. A kiadó, K. D. Patzwall megjegyzése szerint az eredeti szöveget mindössze fényképekkel egészítették ki. A könyv a német hadsereg jogszabályait ismertető sorozat része volt. A munka tulajdonképpen bevezetővel ellátott jogszabálygyűjtemény. A bevezetés a német kitüntetéstörténet 1918 utáni alakulásáról ad rövid összefoglalást.

A jogszabálygyűjtemény az 1934–1939 közötti időszakot öleli fel. Először a címekről, rendekről és érdemjelekről szóló általános törvényeket és rendelkezéseket, majd időrendben az egyes rendekkel, érdemjelekkel, -keresztekkel, -jelvényekkel, végzetül a címekkel foglalkozó törvényeket, rendeleteket, azok végrehajtási utasításait, értelmezéseit és módosításait adja közre a kézirat lezárásáig, 1939-ig. A tájékozódást tárgymutató könnyíti meg.

Makai Ágnes

Bán Andor–Fogarasi Barna–Gazda István–Surányi László (szerkesztő) Bélyeglexikon, Budapest 1988. 669 p., ill.

A 150 éves bélyeg – magyar vonatkozásban is – százazrekre tehető gyűjtőtársadalma, noha igen sok magyar nyelvű szakkönyvvel rendelkezett, bélyeglexikona eddig nem volt. Ezt a hiányt pótolta most a szorgos és szakértő bizottság, amikor

mintegy 3000 szócikket és 500 utalószót tartalmazó lexikont a Gondolat Kiadó gondozásában megjelentette. Beleértve annak terjedelmét is, ez a lexikon az első a világon, amely a filatélia tárgyát, a bélyeget a maga valamennyi ágazatával felölelte annak hazai és nemzetközi vonatkozásaival egyetemben.

Bélyeget gyűjteni e munka nélkül is lehetett, mert olyan nemzetközi, de magyar katalógusok, folyóiratok, stb. álltak rendelkezésre, amelyek megkönnyítették a szakma különféle és változatos anyagának az összehordását, bemutatását és sokirányú feldolgozását. Mégis égetően szükség volt erre a bélyeglexikonra, mert aki elmélyültebben, hogy ne mondjam azt, hogy tudományosanabbban is kíván megismerkedni és foglalkozni a témával, azzal a környezettel, amelyben a bélyeg megszületett – sőt annak előzményeivel is – és figyelemmel kísérni azt a szédületes pályát, amelyet az egész világon befutott, eltekintve annak kultúrtörténeti vonatkozásaitól, a gyűjtők millióit hódította meg, nem nélkülözheti a fogalmak egységes meghatározását, mert ezekből épül az alap, amely összetartja és fenntartja a bélyeg egyre nagyobb, határozottabb és így jobban művelhető felhőkarcolóját, amit eddig megteremtett magának, a tudománynak, a művészetnek és a gyűjtőtársadalomnak.

A bélyeg – akármilyen vonatkozásban is tekintjük – értékpapír, amely kitermelte a maga különleges feladatát és futja annak pályáját, mint például a papírpénz is. Így, ha távolról is, sok az összefüggés közöttük. A bélyeg olykor és bizonyos körülmények között fizetési eszköz is volt átmenetileg, de ugyanezt mondhatjuk a papírpénzről is, amely rendkívüli események közepette – bélyegként is szerepelt. Mindezekért köszönjük a szerkesztőknek és közreműködőknek, hogy lehetővé tették a numizmatika számára is olyan fogalmaknak a meghatározását, amelyek nélkül nem tudnánk az egyre bővülő és így sokrétű problémáinkat úgy művelni, mint tehetjük ezt most már a bélyeglexikon birtokában. Úgy hisszük, hogy ezzel egy lépéssel közelebb jutottak a filatélia és a numizmatika elmélyültebb művelői az interdiszciplináris együttműködés lehetőségében.

Kupa Mihály–Kupa Mihály Tamás

Christine Weber–Hug: Die Geschichte der Schweizerischen Numismatischen Gesellschaft 1879–1979. (Sonderdruck aus der Schweizerischen Numismatischen Rundschau Bd. 58. 1979. 82 oldal, 19 kép, 9 tábla.)

A Svájci Numizmatikai Társulat 1979-ben ünnepelte fennállásának 100. évfordulóját. A Társulat ebből az alkalomból megjelentette történetét, amely egy kissé megkésve bár, de hozzánk is eljutott.

A bevezetőben egy rendkívül érdekes és alapos visszatekintést olvashatunk a Társulat megalakulása előtti idők numizmatikusairól, gyűjtőiről és gyűjteményeiről, időben egészen a renaissancetól.

Ezután további öt fejezeten keresztül tárgyalja a Társulat történetét, majd egy áttekintést vagy visszatekintést olvashatunk a Társulat tudományos munkásságával kapcsolatban.

Az utolsó részben, a „Függelék”-ben táblázatokat közöl a Társulat korábbi és jelenlegi vezetőivel kapcsolatban, valamint a Társulat által kibocsátott emlékérmekről és a tagság létszámának az alakulásáról.

Visszatérve a Társulat történetét feldolgozó fejezetekre: először az alapítás utáni első 10 évről olvashatunk, majd Paul Stroecklin elnökségének idejéről, ami 1890-től 1908-ig tartott. A periodizáció következő szakasza 1908 és 1940 közötti nehézségi időről szól. (Ezzel a jelzővel illeti a szerző ezt a több mint 3 évtizedes periódust.) A következő fejezet az 1940 és 1960 közötti „mozgalmas” jelzővel illetett éveket tárgyalja, majd az ezután következő és napjainkig tartó konszolidációs évekkel záródik a Svájci Numizmatikai Társulat története.

A füzetecske jó iskolapélda arra, hogy egy társulat történetét hogyan kell feldolgozni.

Rádóczy Gyula

Magyar Numizmatikai Bibliográfia

A feldolgozott időszaki kiadványok és rövidítések jegyzéke

Napilapok, hetilapok

Csongrád m. Hlap	Csongrád Megyei Hírlap Daily News Dél–Magyarország Dolgozók Lapja Dunántúli Napló
ÉlTud	Élet és Tudomány Előre
Esti Hlap	Esti Hírlap Észak–Magyarország
Fejér m. Hlap	Fejér Megyei Hírlap Hétfői Dunántúli Napló
HVG	Heti Világgazdaság Kelet–Magyarország Képes 7 Képes Újság Kisalföld Magyar Hírek Magyar Hírlap Magyar Közlöny Magyar Nemzet Magyarország Napló (Veszprém) Népszabadság Népszava Népújság (Heves) Népújság (Tolna) Nógrád Orvosi Hetilap Petőfi Népe Somogyi Néplap Szolnok Megyei Néplap Új Élet Új Szó Új Tükör Vasárnapi Hírek Vas Népe Zalai Hírlap
Somogyi Nlap Szolnok m. Nlap	
Zalai Hlap	

Folyóiratok

<i>A. Hazaiak</i>	
AAH	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae
AE	Archaeológiai Értesítő
AgrSz	Agrártörténeti Szemle
ÁllatorvKözl	Állatorvosi Közlemények
BankSzle	Bankszemle
BányászKohászL	Bányászati és Kohászati Lapok, Kohászat

DMÉ	Confessio
Délsziget alm.	Cumania
	A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve
	Délsziget almanach
	Discussiones Neogradiensis
	Az Érem
Éremcsere közv.	Éremcsere közvetítés, Pécs
FA	Folia Archaeologica
FHE	Folia Historica et Ethnographica
	Forint
HadtörtÉrt	Hadtörténeti Múzeum Értesítője
HadtörtKözl	Hadtörténelmi Közlemények
HOMÉ	Hermann Ottó Múzeum Évkönyve
	Honismeret
	Interpress Graphic
	Könyvvilág
	Magyar Rendőr
MMME	Munkásmozgalmi Múzeum Évkönyve
	Műhely, Győr–Sopron megyei Tanács
	Művészet
MMM	Műzsák Múzeumi Magazin
MűvtörtÉrt	Művészettörténeti Értesítő
New Hung. q.	New Hungarian Quarterly
NK	Numizmatikai Közlöny
Ped.műh.	Pedagógiai Műhely
PénzüSzle	Pénzügyi Szemle
POTE Évk.	Pécsi Orvostudományi Egyetem Évkönyve
	Régészeti Dolgozatok
Sopr.Szle	Soproni Szemle
StatSzle	Statisztikai Szemle
	Századok
Szegedi kvt. műh.	Szegedi Könyvtári Műhely
	Tarsoly
	Vigília
	Zalai Gyűjtemény
<i>B. Külföldiek</i>	
BiulNum	Biuletyn Numizmatyczny, Warszawa
	Compte Rendu
GN	Geldgeschichtliche Nachrichten, Frankfurt am Main
	Der Geldscheinsammler, Regensburg
HMbl	Haller Münzblätter, Hall in Tirol
	La Numismatica, Brescia
	Medaglia, Milano
	Medaillencabinet, Frankfurt am Main
MÖNG	Mitteilungen der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft, Wien
	Money Trend, Vaduz
	Münzen Revue, Basel
NNb	Numismatisches Nachrichtenblatt, Speyer
	Numismatic Digest
NumList	Numismatické Listy, Praha
NSbor	Numismatický Sborník, Praha
	Numizmatika, Hradec Kralové
PracMat	Prace i Materiały, Warszawa–Łódź
RIN	Rivista Italiana di Numismatica, Milano
RivQuad	Rivista Quaderni Ticinesi di Numismatica e Antichità Classiche
SbørZprávy	Sbøratelské Zprávy, Hradec Kralové
SchMbl	Schweizer Münzblätter, Basel
SE	Sammler Express, Berlin (DDR)
	Spravodaj, Bratislava
	The Medal, London
WN	Wiadomości Numizmatyczne, Warszawa
<i>Egyéb rövidítések</i>	
ELTE	Eötvös Lóránd Tudományegyetem
MÉE	Magyar Éremgyűjtők Egyesülete
MNT	Magyar Numizmatikai Társulat
s.n.	sine nomine
TNS	Turkish Numismatic Society

I. ÁLTALÁNOS MŰVEK, ÖSSZEFOGLALÁSOK, BIBLIOGRÁFIÁK

- AZONOS verőkövet. = Magyarország, 1988. 07. 08.
 BAKOS Miklós rec. → MUSEUM Notes, 25.
 BLACKBURN, Mark → GRIERSON, Philip
 BUZA János rec. → HESS, Wolfgang
 GEDAI István rec. → MINAROVICOVÁ, Elena
 HESS, Wolfgang – KLOSE, Dietrich: Vom Taler zum Dollar 1486–1986. München. 1986, Staatliche Kunstsammlungen.
 rec. BUZA János = NK, 86–87. 1987–88. 193.
 HUSZÁR Lajos: A magyar pénzverés és éremművészet története tézisekben. = NK, 86–87. 1987–88. 7–21.
 Die Geschichte der ungarischen Münzprägung und Medaillenkunst in Thesen zusammengefasst.
 HUSZÁR Lajos műveinek bibliográfiája. = NK, 86–87. 1987–88. 22–36. Bibliographie
 JAKABFFY Imre: A Közép-Duna-medence régészeti bibliográfiája 1967–1977. Budapest. 1981, Akadémiai Kiadó. 376 p.
 rec. KÖHEGYI Mihály = Az Érem, 43. 1987. 2. 15.
 KLOSE, Dietrich → HESS, Wolfgang
 KÖHEGYI Mihály rec. → JAKABFFY Imre; NOHEJLOVÁ–PRÁTOVÁ, Emanuela
 MAGYAR Numizmatikai Bibliográfia. Összeáll.: Baloghné Ábrányi Hedvig, = NK, 86–87. 1987–88. 199–214.
 Bibliographie der ungarischen Numismatik 1985–86.
 MINAROVICOVÁ, Elena: Portrét na minciach. Bratislava. 1986. 133 p., ill. – rec. GEDAI István = NK, 86–87. 1987–88. 194.
 MUSEUM Notes, 24. New York. 1979, The American Numismatic Society. 282 p., 51 t. – rec. cikkenként SZILÁGYI Mihály;
 TORBÁGYI Melinda = NK, 86–87. 1987–88. 184–186.
 MUSEUM Notes, 25. New York. 1980, The American Numismatic Society. 232 p., 23 t. – rec. cikkenként BAKOS Miklós;
 SZILÁGYI Mihály; TORBÁGYI Melinda = NK, 86–87. 1987–88. 186–188.
 MUSEUM Notes, 30. New York. 1985, The American Numismatic Society. 281 p., 52 t. – rec. cikkenként TORBÁGYI Melinda = NK, 86–87. 1987–88. 188–189.
 MUSEUM Notes, 31. New York. 1986, The American Numismatic Society. 239 p., 39 t. – rec. cikkenként TORBÁGYI Melinda = NK, 86–87. 1987–88. 189–191.
 NAGY Ádám rec. → TÖRTÉNELEM
 NOHEJLOVÁ–PRÁTOVÁ, Emanuela: Základy numismatiky. Praha. 1986, Academia. 336 p., ill. – rec. KÖHEGYI Mihály = NK, 86–87. 1987–88. 194.
 SZÉKELY György, V. rec. → GRIERSON, Philip
 SZILÁGYI Mihály rec. → MUSEUM Notes 24, 25.
 TORBÁGYI Melinda rec. → MUSEUM Notes 24, 25, 30, 31.
 A TÖRTÉNELEM segédtudományai. Szerk. Kállay István. Budapest, 1986, ELTE 346 p. – rec. NAGY Ádám = Az Érem, 43. 1987. 1. 49.

II. ANTIK PÉNZTÖRTÉNET, BIZÁNC

- ALLEN, Derek: Catalogue of the Celtic coins in the British Museum. Vol. 1. Silver coins of the East Celts and Balkan peoples. London. 1987. British Museum. 81 p., 31 t. – rec. BÍRÓNÉ SEY Katalin = NK, 86–87. 1987–88. 191–192.
 BÍRÓNÉ SEY Katalin: Beziehungen der Hunnen zu Byzanz im Spiegel der Funde von Münzen des 5. Jahrhunderts in Ungarn. In: Settimane di studio del centro italiano di studi sull'alto medioevo XXXV. popolo delle steppe: Unni, Avari, Ungari. Spoleto. 1988, S. p. A. Arti Grafiche Panetto & Petrolli. p. 413–435.
 BÍRÓNÉ SEY Katalin: Celtic coins of the Danube Region. = Göteborgs Numismatiska Förenings Smaskrifter, 19. 1987. 446–498.
 BÍRÓNÉ SEY Katalin: Pannóniai pénzverés. Budapest. 1985, MÉE. 136 p., ill. – rec. FITZ Jenő = NK, 86–87. 1987–88. 181–182.; KÖHEGYI Mihály = Az Érem, 43. 1987. 1. 27.; La Numismatica, 18. 1987. 5. 125.
 BÍRÓNÉ SEY Katalin: Római pénzek egykorú hamisítványai a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában. Zeitgenössische Fälschungen römischer Münzen aus dem 4. Jahrhundert im Münzkabinett des Ungarischen Nationalmuseums. I. Teil. = NK, 86–87. 1987–88. 49–53. –rés.: 54.
 BÍRÓNÉ SEY Katalin: Zeitgenössische Fälschungen römischer Münzen in Pannonien. = RIN, 90. 1988. 329–348.
 BÍRÓNÉ SEY Katalin rec. → ALLEN, Derek; KOS, Peter
 GEDAI István: The role of the Carpathian Basin in the Byzantine coinage of the 8th–11th centuries. In: Commentationes Numismaticae 1988. Festgabe für Gert und Vera Hatz zum 4. Januar 1988. dargebracht. Hamburg. 1988, Tietjen. p. 29–36.
 HURTER, Silvia → MILDENBERG, Leo
 KAHLER Frigyes: A római császárkori pénznemek és súlyváltozásai. = Az Érem, 43. 1987. 2. 4–6.
 Different kinds of coins from the Roman Empire and their weight.
 KISVÖLCSEY Frigyes: Zeus-mondák a görög pénzekben. = Az Érem, 43. 1987. 1. 4–6.
 Zeus myths and legends on Greek coins.
 KOLNIKOVÁ, Eva rec. → TORBÁGYI Melinda
 KOS, Peter: The monetary circulation in the Southeastern Alpine region ca. 300 B.C. –A.D. 1000. Ljubljana. 1986. 264 p., 10 t. – rec. BÍRÓNÉ SEY Katalin = NK, 86–87. 1987–88. 192.
 KÖHEGYI Mihály rec. → BÍRÓNÉ SEY Katalin; THOMPSON, Margaret
 MARTIN Ferenc: Egy tévesen besorolt vimináciumi koloniális pénz. = Az Érem, 43. 1987. 2. 1–3.
 A wrongly listed colonial coin from Viminacium.

- MARTIN Ferenc: Észrevételek a dáciai és vimináciumi pénzveréssel kapcsolatban. = *Az Érem*, 43. 1987. 1. 1–3.
A few remarks concerning coin-minting in Dacia and Viminacium.
- MARTIN Ferenc: A vimináciumi koloniális pénzverde lehetséges technológiája. = *Az Érem*, 44. 1988. 1. 5–9.
The hypothetical technology of the colonial minting of Viminacium.
- MILDENBERG, Leo – HURTER, Silvia: The Arthur S. Dewing collection of Greek coins. 1–2. köt. New York. 1985, The American Numismatic Society. 194 p., 142 t. – rec. TORBÁGYI Melinda = *NK*, 86–87. 1987–88. 191.
- SYLLOGE Nummorum Graecorum. Switzerland. I. Cilicia–Levante. Berne. 1986, Credit Suisse. 1861 tétel, ill. – rec. TORBÁGYI Melinda = *NK*, 86–87. 1987–88. 191.
- THOMPSON, Margaret: Alexander's drachm mints. I. Sardesand, Miletus. New York. 1983, The American Numismatic Society. 98. p., 38 t. – rec. KÖHEGYI Mihály = *Az Érem*, 43. 1987. 2. 3.
- TORBÁGYI Melinda rec. MILDENBERG, Leo; SYLLOGE
- TORBÁGYI Melinda: Greek colonial coins in Intercisa / Pannonia Inferior. = *RivQuad*, 17. 1988. 269–286.
- TORBÁGYI Melinda: Die Münzprägung der Eravisker. = *AAH*, 36. 1981. 161–196. – rec. KOLNÍKOVÁ, Eva = *NumList*, 42. 1987. 5–6. 170–171.
- ### III. MAGYAR PÉNZTÖRTÉNET
- BÁRTH János: Pest-Pilis-Solt vármegye 1812. évi ár- és bérszabása. = *Cumania*, 1987. 155–206.
- BENKŐ Éva: Mennyibe került egy polgári háztartás Debrecenben 1895-ben. = *DMÉ*, 1985. 1986. 165–190.
- BORBÉLY József: Geldumlauf in Ungarn. Vom Denar König Stephans bis zum heutigen Forint. = *Budapester Rundschau*, 1987. 01. 05.
- BUZA János: Gabonaárak és áruforgalom a török uralom alatt. Nagykőrös, 1626–1682. = *AgrSz*, 27. 1985. 1–2. 1–57.
- BUZA János: A magyar aranyforint egy Kipper-kori úrlapon. Der ungarische Goldgulden auf einem Flugblatt aus der Kipper-Zeit. = *NK*, 86–87. 1987–88. 85–91. –rés.: 91.
- BUZA János: A szpáhi birtokosok és a majorsági gazdálkodás. = *Discussiones Neogradienses*, 4. 1987. 11–26.
- CSIKY Emil: A magyar pénzek verdejegyei történelmünkben. Szeged. 1987, MEE Csongrád megyei Szervezete. 51. p.
- ÉGETŐ Emese: Az Osztrák-Magyar Monarchia pénzrendszere a századforduló idején. = *Pénzüszle*, 31. 1987. 4. 297–307.
- GÁLIK, František: Obdobie vlády Márie Terézie a menové pomery v rokoch 1740–1780. = *Numizmatika*, 1987. 2. 10–27., ill.
- GEDAI István: Adatok a magyarországi garasverés kezdetéhez. = *HOMÉ*, 25–26. 1986–87. 203–209.
- GEDAI István: Az árpádkori magyar pénzverés bizánci vonatkozásai. In: *Bizánc és Közép-Európa népei a 7–12. században*. Beszámoló a Magyar-Szovjet Történész Vegyesbizottság 1986. decemberében rendezett leningrádi tudományos üléséről. Összeáll.: Szentpéteri József. = *Századok*, 121. 1987. 723–774.
- GEDAI István: Előszó. In: *A XV–XVII. századi magyar pénzverés és nemesfémhányászat*. Nemzetközi numizmatikai konferencia a Déri Múzeumban 1985. október 26–27. Debrecen. 1987, Déri Múzeum. p. 595.
- GEDAI István: Historia bicia talarow na Węrzzech. Łódź. 1987, Wegierski Instytut Kultury w Warszawie. 6 p. Kiállítási leporelló.
- GEDAI István: István király pénzeinek szerepe a gazdasági életben. In: *Szent István és kora*. Budapest. 1988, MTA Történettudományi Intézet. p. 103–107.
- GEDAI István: A magyar aranypénzverés előzményei. In: *Visegrád 1335. Tudományos tanácskozás a visegrádi királytalálkozó 650. évfordulóján*. Budapest. 1988, Pest megyei Levéltár. p. 37–46.
- GEDAI István: A Magyar Nemzeti Múzeum verőszerszámgűjteménye. 2. rész. Die Sammlung von Prägewerkzeugen des Ungarischen Nationalmuseums. 2. Teil. = *NK*, 86–87. 1987–88. 55–61. –rés.: 61.
- GEDAI István: A magyar pénzverés kezdete. Budapest. 1986, Akadémiai Kiadó. 135 p., 27 t. – rec. DOBÁL Miklós = *NNb*, 36. 1987. 3. 75.; KAPOSSY Balázs = *SchMbl*, 37. 1987. 145. 27.; KÖHEGYI Mihály = *Az Érem*, 43. 1987. 2. 27.; LÁSZLÓ Gyula = *NK*, 86–87. 1987–88. 182–183.
- GEDAI István: Pénzverés. In: *Magyarországi művészet 1300–1470 körül*. Budapest. 1987, Akadémiai Kiadó. 1. köt. p. 241–246.; 2. köt. p. 104–107.
- GEDAI István: Polskie monety na Węrzzech w XVI. i XVII. w. = *WN*, 31. 1987. 165–175.
- GEDAI István: REGINA CIVITAS – REGIA CIVITAS. In: *Szent István Archikon*. Békéscsaba. 1988. 2 p.
- GEDAI István: Die Rolle der ungarischen Goldmünzen im Mittelalter. = *HMbl*, 4. 1987. 14–15. 275–283., ill.
- GEDAI István: Royal counterfeits on Hungarian coins. = *Interpress Graphic*, 1988. 4. 2–13.
- GEDAI István: Turkish coins in Hungary in the 16th and 17th centuries. In: *A Festschrift presented to Ibrahim Artuk on the occasion of the 20th anniversary of the Turkish Numismatic Society*. Istanbul. 1988, TNS. 102–126 p.
- GEDAI István: Újabb leletadatok a magyar aranyak európai forgalmához. = *NK*, 86–87. 1987–88. 167–168.
Neue Fundangaben zum Umlauf ungarischer Goldmünzen in Europa.
- HALÁCKA, Ivo: Ein unbekanntes ungarisches Doppelhalberstück Ferdinands III. = *NK*, 86–87. 1987–88. 169–170.
- ### III. Ferdinánd ismeretlen magyar duplatallérja.
- HEGYI Klára: A török hódoltság és pénzforgalma. Die Türkenherrschaft und der Geldumlauf in Ungarn. = *NK*, 86–87. 1987–88. 77–84. –rés.: 83–84.
- HERMANN István: Finanzadministration in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts in Ungarn. Budapest. 1987, ELTE. 223 p. *Dissertationes Archaeologicae* 2. No. 13.
- HORVÁTH D. Tamás: Fizetési eszközök és átszámítások a keszthelyi inventáriumokban a napóleoni háborúk idején (1799–1816). Zahlungsmittel und Umrechnungen in den Inventarien in Keszthely zur Zeit der napoleonischen Kriege (1799–1816). = *NK*, 86–87. 1987–88. 109–112. –rés.: 112.
- HUNKA, Ján: Mincovníctvo Bela III. 1172–1196. = *Spravodaj*, 1985. 1. 6–12., ill.
- IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: Pénzforgalom és pénzürtékek Kecskeméten 1662–1711 között. In: *Gazdaságtörténeti és demográfiai feldolgozások*. Kecskemét. 1985, Levéltár. 1–146 p. Bács-Kiskun megye múltjából 7. – rec. KÖHEGYI Mihály = *Az Érem*, 43. 1987. 2. 30.; SZÉKELY György, V. = *NK*, 86–87. 1987–88. 183.

- JANIŠ, Pavel: Vel'mi zriedkavý variant kremnického toliaka z roku 1691. = Numizmatika, 1987. 1. 47–49.
- JONSSON, Kenneth: The earliest Hungarian coinage. In: Commentationes numismaticae 1988. Hamburg. 1988, Tietjen Vlg. p. 95–102., ill.
- JURECKO, P. rec. → PETÁCH, Emil
- KAHLER Frigyes: Das Pizetum-Recht. = DMÉ, 1986. 1987. 179–191.
- KÁLDOS István: Gondolatok III. Béla király rézpénzeiről. = Az Érem, 44. 1988. 2. 5–11.
Thoughts on two copper coins of Béla III.
- KÁLLAY Géza: Ujabb szempont a Dbg. 1706/a dénár hátlap éremképének meghatározásához. Ein neuer Gesichtspunkt zur Bestimmung des Münzbildes auf dem Revers des Denars Dbg. 1706/a. = NK, 86–87. 1987–88. 63–66.
Hozzászólások: Fitz Jenő, Györffy György, Kovács László, Kralovánszky Alán, László Gyula, Mesterházy Károly, Tompos Erzsébet és Gedai István. Uo. 68–72.
- KAPOSSY Balázs rec. → GEDAI István
- KOVÁCS László: A Dbg. 1706/a típusú dénár hátlapi éremképéről. = Az Érem, 44. 1988. 2. 1–5.
On the reverse side of the Dbg. 1706/a-type denar.
- KÖHEGYI Mihály rec. → GEDAI István; IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor; LEÁNYFALUSI Károly
- KÖHEGYI Mihály: Pénzforgalmi nehézségek Trencsén megyében 1849 februárjában. = Az Érem, 44. 1988. 2. 22–23.
Difficulties in the circulation of money in February 1849 in the country Trencsén.
- KÖSZEGI Tivadar: Ritka II. Lajos aranyforint. = NK, 86–87. 1987–88. 168–169.
Ein seltener Goldgundend Ludwigs II.
- KÖSZEGI Tivadar: Új típusú nagybányai negyedtallér. = NK, 86–87. 1987–88. 170.
Ein Vierteltaler neuen Typs aus Nagybánya.
- LÁSZLÓ Gyula rec. → GEDAI István
- LEÁNYFALUSI Károly: A forint pénzrendszer rendeletei, rendelkezései (1946–1986). = Az Érem, 43. 1987. 1. 21–27.
Orders and decrees of the forint system (1946–1986)
- LEÁNYFALUSI Károly – NAGY Ádám: Magyarország fém- és papírpénzei. A forint pénzrendszer 1946–1986. Kecskemét. 1987, MEE Bács-Kiskun megyei Szervezete. 224 p., ill.
- LEÁNYFALUSI Károly – NAGY Ádám: Magyarország fém- és papírpénzei. A pengő pénzrendszer 1926–1946. Kecskemét. 1986, MEE Bács-Kiskun megyei Szervezete. 175 p., ill. – rec. KÖHEGYI Mihály = NK, 86–87. 1987–88. 183.; NAGY Mária = Forint, 37. 1987. 3–4. 19.; PULAI Sára = Petőfi Népe, 1987. 10. 19.
- LEÁNYFALUSI Károly: A pengő-filler pénzrendszerrel kapcsolatos törvények, rendeletek, utasítások, hirdetések. = Az Érem, 44. 1988. 1. 30–37. The statutes, decrees, instructions and public notices concerning the pengő-filler monetary system.
- A MAGYAR Tanácsköztársaság pénztervei. = Forint, 38. 1988. 10–11. 10–11.
- MIKOŁAJCZYK, Andrzej: Wegierskie srebro w Polsce. The Hungarian silver in Poland – the bullion indemnity of the rapid development of the Polish mint output in late 16th and early 17th century. = PracMat, 5. 1985. 119–128. –rés.:128.
- MINAROVICOVÁ, Elena rec. → PETÁCH, Emil
- MINAROVICOVÁ, Elena: Numizmatické kolokvium „Menovy vyvoj na Slovensku v období toliarovej meny”. = Numizmatika, 1988. 3. 46–52., ill.
- MOLLAY Károly: Árszabások. A soproni vargák 1532. évi árszabása. = Soprszle, 41. 1987. 4. 289–307.
- MOLNÁR László: A XVI–XVII. századi nemesfémércbányászat Magyarországon és Erdélyben. = BányászKohászL, 119. 1986. 1. Ksz. 45–55.; DMÉ, 1986. 1987. 609–635.
- MUCZA Lajos: II. Ulászló új verdejegyű denárja? = Az Érem, 44. 1988. 2. 16–17.
A denar of Ulászló II. with a new mintmark?
- MUSIAŁOWSKI, Andrzej: Mennictwo polskie Ludwika Wegierskiego i Jadwigi, ruskie i wielunskie Władysława Opolczyka oraz mazowieckie Ziemowita. = PracMat, 5. 1985. 53–62.
- NAGY Ádám → LEÁNYFALUSI Károly
- NAGY Ádám: A „szegedi kispénz” elterjedése a leletek tanúsága alapján. = Múzeumi kutatások Csongrád megyében 1985. 36–42.
- NAGY Mária rec. → LEÁNYFALUSI Károly
- NECHANICKÝ, Zdeněk: Českobudějovický peníz Mátyáše Korvína. = SbĕrZprávy, 1987. 56. 164–167., ill.
- PÁVÓ Elemér: Török pénzek a hódoltság kori Magyarországon. Budapest. 1986, MEE, MNT. 111 p., ill. – rec. La Numismatica 18. 1987. 5. 125.; RÁDÓCZY Gyula = NK, 86–87. 1987–88. 184.
- PETÁCH, Emil: Dejiny mincovania y Košiciach. Košice. 1986, Východoslov. vyd. 204 p., ill. – rec. JURECKO, P. = NNb, 36. 1987. 7. 165.; MINAROVICOVÁ, Elena = Numizmatika, 1988. 3. 62–63.; SZÉKELY György, V. = NK, 86–87. 1987–88. 194–195.
- PULAI Sára rec. → LEÁNYFALUSI Károly
- RÁDÓCZY Gyula rec. → PÁVÓ Elemér
- RÁDÓCZY Gyula: A magyar aranypénzverés bevezetése. = Az Érem, 44. 1988. 2. 12–16.
An introduction to the Hungarian gold coin minting.
- RÁDÓCZY Gyula: Liliomos. Pénztörténet. = Magyarország, 25. 1988. 43. 38.
- SALTZER Ernő: Kiegészítések Csiky Emil: „A magyar pénzek verdehelyei történelmünkben” című munkájához. = Az Érem, 44. 1988. 2. 25–28. Data to the mints of Hungarian coins issued by Emil Csiky.
Data to the mints of Hungarian coins issued by Emil Csiky.
- SIKLÓS, Pierre L.: Az 1945–46-os magyarországi hiperinfláció kétféle pénzülméleti nézőpontból. = Pénzüszle, 31. 1987. 3. 191–202.
- SIKLÓS, Pierre L.: Hyperinflation and stabilisation 1945–46. = New Hung. q., 107. 1987. 137–142.
- SIMAY Barna: Ismeretlen verdejegy II. Ulászló denáron. = Az Érem, 44. 1988. 1. 22–23.
An unknown mintmark on a denarius of Ulászló II.

- SOLTÉSZ Ferenc: I. Lipót pozsonyi hatosai. = *Az Érem*, 43. 1987. 2. 17–22.
The six-farthings of Leopoldus I.
- SOÓS Ferenc: II. Ulászló tallérjának címerei. = *Az Érem*, 44. 1988. 2. 17–20.
The compound arms of the thaler of Ulászló II.
- SZÉKELY György rec. → IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor; PETÁCH, Emil
- SZÉKELYNÉ KÖRÖSI Ilona: Egy kecskeméti háziasszony számadáskönyve 1826–27-ből. = *Cumania*, 9. 1986. 145–168.
- SZÜCS Ernő Zoltán: Debrecen bank- és hitellete 1919–1929. = *DMÉ*, 1985. 1986. 207–222.
- TEMESVÁRI Jenő: Melyik Zrínyi Miklós kapott uralkodói kegyként pénzverési jogot? = *Az Érem*, 44. 1988. 1. 24–25.
Which Miklós Zrínyi received coinage right as royal grace?
- TRENČAN, Ludovít: A kassai CM jelű, 1698-ban vert rézpolturákról. = *Az Érem*, 44. 1988. 1. 26–29., ill.
On the copper poltura with the mint mark CM minted in 1698.
- TRENČAN, Ludovít: Neznámy denár Vladislava II. (1509 M–M) a obulus Rudolfa II. (1603 K–B). = *Numizmatika*, 1988. 3. 56–58., ill.
- TRENČAN, Ludovít: Smolnícka mincovňa v 18. a 19. storočí. = *Numizmatika*, 1987. 1. 1–8., ill.
- TRENČAN, Ludovít: Smolnícke banské znaky. Venované k 660. výročiu smolníckej mincovne. = *Numizmatika*, 1988. 3. 1–10., ill.
- UNGER Emil: Szűz Mária alakja magyar pénzekben. = *Vigília*, 52. 1987. 5. 328–332., ill.
- VADÁSZ György: Az Árpád-házi aprópénz korszakáról és II. Endre pénzveréséről. = *Az Érem*, 44. 1988. 1. 10–13., ill.
About the small charge of the Arpad dynasty and the minting of Endre II.
- VELICKY, P.R.: Prvotné kontramarkovanie pultur Františka II, Rákócziho. = *Spravodaj*, 1985. 2. 35–38. – rec. TRENČAN, Ludovít = *Numizmatika*, 1987. 2. 58–59.
- IV. ERDÉLY
- HOCHSTRASSER, Gerhardt: „Siebenbürgen” als numismatisches Stichwort. = *NNb*, 36. 1987. 5. 126–127.
- HOCHSTRASSER, Gerhardt: Über die Tätigkeit der Münzstätte Mittelberg (Felsőbánya, Baia Sprie) im 14. Jahrhundert. = *MÖNG*, 28. 1988. 1. 9–12.
- JENSEN, Jorgen Steen: Transylvanian coins in Copenhagen. = *DMÉ*, 1986. 1987. 637–638.
- KAHLER Frigyes: Pénzkibocsátás és szuverenitás Erdélyben a XVI–XVII. században. Münzprägung und Souveränität im 16. und 17. Jahrhundert in Siebenbürgen. = *DMÉ*, 1986. 1987. 597–608.
- RÁDÓCZY Gyula: Az erdélyi pénzverés kezdetei a középkorban. I. = *Az Érem*, 43. 1987. 2. 7–15.; II. = *uo.* 44. 1988. 1. 14–21.
The beginning of coin minting in medieval Transylvania.
- RÁTKAI László: Báthori Zsigmond tízdukátusának galvánmásolata. = *Az Érem*, 44. 1988. 2. 20–21.
The galvanic copy of the filled gold 10 ducats of Zsigmond Báthory.
- SZÜCS Jenő: Szlavóniai báni dénárak Erdélyben. Kereskedelem-történet a pénztörténet tükrében 1318–1336.
Deniers du ban de Slavonie en Transylvanie. Historie du commerce partant de l'histoire monétaire 1318–1336. = *Századok*, 120. 1986. 3. 591–640.
- V. KÜLFÖLDI PÉNZTÖRTÉNET
- ARCHIBALD, Marion M. – BLUNT, C.E.: Sylloge of coins of the British Isles. No. 34. British Museum Anglo-Saxon coins. No. 5. Oxford. 1986, British Museum. 151 p. – rec. GEDAI István = *NK*, 86–87. 1987–88. 192.
- BLUNT, C.E. → ARCHIBALD, Marion M.
- DENÁROVÁ mena na Morave. Szerk.: SEJBAL, Jirí. Brno. 1986, Moravské Museum. 414 p. – rec. KÖHEGYI Mihály = *NK*, 86–87. 1987–88. 196.
- GARAMI Erika: Egy távoli ország pénztörténete dióhéjban. Ausztrália. = *Forint*, 38. 1988. 10–11. 24–25.; Izland. = *Forint*, 37. 1987. 9–10. 8–9.
- GARZÓ Ferenc: Olasz valutareform. = *HVG*, 10. 1988. 7. 16.
- GEDAI István rec. → ARCHIBALD, Marion M.; STEGUWEIT, Wolfgang
- KÁLDOS István rec. → STAHL, Alan M.
- KÖHEGYI Mihály rec. → DENÁROVÁ; KRUMBACH, Karl Gerd
- KRUMBACH, Karl Gerd: Aachener Marken, Zeichen und Notmünzen. Aachen. 1986, szerző kiad. 184 p., ill. – rec. KÖHEGYI Mihály = *NK*, 86–87. 1987–88. 193.
- KRUMBACH, Karl Gerd: Die Ratspräsenzen der Reichsstadt Aachen 1622–1756. Aachen. 1985, szerző kiad. 96 p., ill. – rec. KÖHEGYI Mihály = *NK*, 86–87. 1987–88. 193.
- MEGSZÜNIK a jugoszláv apró? = *HVG*, 10. 1988. 11. 9.
- A NYUGATNÉMET márka 40 éves. = *Magyarország*, 25. 1988. 18. 3.
- ÖLCER, Cüneyt: A török birodalom hadseregében II. Musztafa szultán alatt vert pénzek. = *Az Érem*, 43. 1987. 1. 7–10.
Coin-minting in the army of the Turkish Empire during the reign of Mustapha II.
- PÉNZREFORM Nicaraguában. = *HVG*, 10. 1988. 7. 9.; *Magyar Nemzet*, 1988. 02. 16.
- POLGÁR Gyula: Zsidó pénzek a Magyar Nemzeti Múzeumban. = *Az Érem*, 44. 1988. 1. 3–4.
Old Jewish coins in the Hungarian National Museum.
- RÁDÓCZY Gyula: Mária Terézia osztrák pénzverése 1741–1768. Die Münzprägung Maria Theresias in Österreich in den Jahren 1741 bis 1768. = *NK*, 86–87. 1987–88. 93–108.

SEJBÁL, Jirí → *DENÁROVA*

STAHL, Alan M.: The Venetian tornesello a medieval colonial coinage. New York. 1985, The American Numismatic Society. 96 p., 4 t. – rec. KÁLDOS István = NK, 86–87. 1987–88. 196–197.

STEGUWEIT, Wolfgang: Geschichte der Münzstätte Gotha. Weimar. 1987, Museum. 263 p., ill. – rec. GEDAI István = NK, 86–87. 1987–88. 197–198.

ÚJ francia egyfrankos. = HVG, 10. 1988. 45.

UNYI János: Átlagos méretek, méreti eltérések a konvenció pénzrendszer bronz és ezüst pénzeinél. = *Az Érem*, 43. 1987. 1. 15–20.

Average size, differences in size on bronze and silver coins of the Convention money system.

VI. PAPÍRPÉNZ ÉS ÉRTÉKPAPÍR, SZÜKSÉGPÉNZ

AMBRUS Béla: Magyarország papírszükségpénzei 1723-tól 1914-ig. Budapest. 1977, Magyar Éremgyűjtők Egyesülete. 201 p., ill. – rec. PERSIJN, Alexander = Geldscheinsammler, 1987. 4. 203.

AMBRUS Béla: Magyarország papírszükségpénzei 1914-től 1919. VIII. 1-ig. Budapest. 1986, Magyar Éremgyűjtők Egyesülete. 2 db. – rec. La Numismatica, 18. 1987. 5. 125.; MÉSZÁROS István = Magyarország, 24. 1987. 9. 23.; NÁNÁSI Éva, R. = NK, 86–87. 1987–88. 181.

BECHERER Károly: Portrét paní Bugárdiové na madarské bankovce v hodnotě 5 Pengő. = *SběrZpravy*, 1988. 57. 196–197.

BOCZ Péter: Adat a szabadságharc szükségpénzeihez. = *Az Érem*, 44. 1988. 1. 23.

Contribution to the emergency money of the War of Independence.

FÁBIÁNNÉ KISS Erzsébet: A „Kossuth-bankók” sorsa az osztrák uralom idején. = *Századok*, 1984. 273–303. – rec. KŐHEGYI Mihály = *Az Érem*, 43. 1987. 2. 33.

FELÜLBÉLYEGZETT bankjegyek Braziliában. = Magyarország, 24. 1987. 9. 1.

GAZDY Dénes: A Kossuth-bankók. = *Új Tükör*, 25. 1988. 28.

HAITI. Duvalier-mentes bankók. = *Esti Hlap*, 1987. 05. 29.

HOMOLA, Alexander: Zberateľská pamiatka z revúcej. = *Numizmatika*, 1987. 1. 33–37., ill.

KOVÁCS Lajos: Két év múlva jön az 5000 forintos bankjegy. = *Népszabadság*, 1988. 12. 02.

KOVALCSIK András: Horváth Endre. Balassagyarmat. 1986, Városi Tanács. 88 p., ill. – rec. PERSIJN, Alexander = Geldscheinsammler, 1987. 6. 2 306.

KŐHEGYI Mihály: II. Ferenc devalvációs rendelete (1811). Der Devalvierungserlass von Franz II. (1811). = NK, 86–87. 1987–88. 113–138.

KŐHEGYI Mihály rec. → FÁBIÁNNÉ KISS Erzsébet

KUPA Mihály rec. → PICK, Albert; SCHMITZ, Jakob

KUPA Mihály – KUPA Mihály Tamás: A magyar szabadságharc pénzjegyei 1848–49-ben. = *Pénzüszle*, 31. 1987. 5. 381–390.

KUPA Mihály – KUPA Mihály Tamás: Óbuda, Pest, Buda és Budapest hatósági szükségpénzei (1848–1945). Behördliche Notgelder von Óbuda, Pest und Buda sowie Budapest (1849–1945). = NK, 86–87. 1987–88. 149–155.–res.: 155.

LEÁNYFALUSI Károly: Bőle Mária arcképe a 10 pengő bankjegyén. = *Az Érem*, 43. 1987. 2. 23–25.

The portrait of Mária Bőle on 10 Pengő banknotes.

MAJOR Árvácska: Új finn bankjegyek. = HVG, 9. 1987. 01. 24.

MÉRŐ Katalin: Részvényárfolyamok alakulása a budapesti értéktőzsdén 1864–1943. = *StatSzle*, 65. 1987. 12. 1239–1259.

MÉSZÁROS István rec. → AMBRUS Béla

M.G.: Jugoszlávia. A húszezer dináros bankjegy. = *Népszabadság*, 1987. 08. 07.

NÁNÁSI Éva: Rövid kiegészítés a „Francia katonai megszállási emlékeink” című cikkhez. = *Az Érem*, 43. 1987. 2. 25.

A few more words on French military occupation souvenirs.

NÁNÁSI Éva rec. → AMBRUS Béla

Az *OSZTRÁK* Nemzeti Bank kivonja a forgalomból a Ferdinand Raimundot ábrázoló 50 schilinges bankjegyeket. = *Magyar Nemzet*, 1988. 02. 04.

A *PÉNZMODELL* életútja. (Bőle Mária). = *Petőfi Népe*, 1988. 05. 14.

PERSIJN, Alexander rec. → AMBRUS Béla; KOVALCSIK András

PICK, Albert – RICHTER, Rudolf: Papiergeld-Spezialkatalog Österreich 1759–1986. 2. bőv. kiad. Dornbirn. 1986, Sedlmayr. 223 p., ill. – rec. KUPA Mihály = NK, 86–87. 1987–88. 195.

RAYMAN János: Adatok a szibériai hadifogolytáborok pénzeihez. = *Az Érem*, 44. 1988. 2. 23–24.

Data to the moneys of Siberian prison camps.

RAYMAN János: A korona bankjegyek szigetvári felülbélyegzése. = *Éremcsere közvetítés*, 1986. 4. 25–26.

RAYMAN János: Kossuth-bankók nyomólemezei az 1888. évi pécsi országos kiállításon. = *Éremcsere közvetítés*, 1988. 1. [3–12.]

RICHTER, Rudolf → PICK, Albert

RICHTER, Rudolf: Belagerungsnotgeld im Königreich Ungarn 1849. = *Geldscheinsammler*, 1987. 4. 161–167.

RICHTER, Rudolf: Magyar szükségpénzek 1914-től 1919. augusztusáig. = *Az Érem*, 44. 1988. 38–47.

Hungarian emergency paper money from 1914 until the August of 1919.

RITZINGER, Josef: Staatsnoten in Österreich und in Österreich-Ungarn. 1811–1909. 2. Numismatischer Teil. = *GN*, 22. 1987. 121. 220–228.; Corrigenda. = *GN*, 22. 1987. 122. 276. Előzménye: *GN*, 18. 1983. 97.

SCHMITZ, Jacob: Historische Wertpapiere. Düsseldorf. 1986, Taschenbuchvlg. 267 p., ill. – rec. KUPA Mihály = NK, 86–87. 1987–88. 196.

SPREIDL Zoltán: A pénzcsináló. Horvát Endre életrajza. *Képes Újság*, 29. 1988. 53. 10–11.

TITO és az 5 ezer dináros. = HVG, 10. 1988. 12. 10.

Új bankjegy Csehszlovákiában. = *Petőfi Népe*, 1988. 10. 04.

Új bankjegy Jugoszláviában. = Magyar Hlap, 1988. 08. 11.

ZOMBORI Lajos – TÓTH József: Das Metallnotgeld von Nagykarolyfalva. = GN, 23. 1988. 128. 296.

TÓTH József → ZOMBORI Lajos

VII. ÉREMMŰVÉSZET, EMLÉKÉREM, EMLÉKPÉNZ

ARANYÉREM az USA-ban. A honfoglalástól a múlt századig készült magyar ötvösrekekből összeállított anyag járja az Egyesült Államok nagy városait. = Képes 7, 1987. 06. 27.

A BALATON körüli várakat bemutató éremsorozat legújabb darabja elkészült. = Magyar Nemzet, 1987. 01. 14.

BARTELS, Georg: Die Medaillenkunst in Ungarn. Ein bedeutender Dichterpulzist zu Anfang dieses Jahrhunderts. = Money Trend, 20. 1988. 11. 41., ill.

BATSÁNYI emlékérem. = Magyar Nemzet, 1987. 01. 14.

A BELGA pénzverde 50 ECU arany és 5 ECU ezüst érmet veretett. = Magyarország, 24. 1987. 17. 3.

BERECZ János: Gondolatok a Sóstói Nemzetközi Éremművészeti Alkotótelep jubileumi kiállítására. = Ped. műh., 25. 1986. 3. 87–90.

BERECZ János: A művészet küldetése. Tíz éves a Sóstói Nemzetközi Éremművészeti és Kispasztikai Alkotótelep. = Művészet, 27. 1986. 11. 21–25.

BERÉNYI Zsuzsanna Ágnes: A Harkányi Ede plakett története. = NK, 86–87. 1987–88. 174–177.
Die Geschichte der Ede Harkányi Plakette.

BÓNA Endre: A XXI. FIDEM Biennale Amerikában 1987. = Az Érem, 44. 1988. 2. 44–46.
The XXI. FIDEM Biennial in America 1987.

BÓNA Endre: Medicina in nummis Szegediensis. Szeged. 1986, Somogyi Könyvtár. 114 p. – rec. VARANNAI Gyula = NK 86–87. 1987–88. 182.

BÓNA Endre: A szegedi éremalkotó műhely vert érmei 1984–1987. Szeged. 1987, MÉE Csongrád megyei Szervezete. 50 p., ill.

BÓNA Endre: A szegedi tudományegyetem történelmi emléklakettje. = Szegedi kv. műh., 25. 1986. 1–2. 104–106.

CALLOCH, Bernard le: Alexandre Csoma de Kőrös dans la numismatique. = The Medal, 1988. 13. 73–84., ill.

CSONKA-emléklakett. = Magyar Nemzet, 1988. 07. 12.

DÖRY, Ludwig – KUBINSZKY Mihály: Die Eisenbahn auf der Medaille in Mitteleuropa von den Anfängen bis 1945. Frankfurt, 1985. 192 p. – rec. KÓHEGYI Mihály = Az Érem, 43. 1987. 2. 48.

DUGONICS emlékérem. = Esti Hlap, 1988. 04. 20.; Magyar Nemzet, 1988. 04. 27.; Népszava, 1988. 04. 21.

ELKÉSZÜLT A Baranya megyei éremgyűjtők ST ELIGIUS érme. = Éremcsere közv., 1988. 1. 1.

ELKÉSZÜLTEK az olimpiai érmek. = Petőfi Népe, 1988. 01. 06.

EMBER Mária: Miklós Borsos at eighty. = New Hung. q., 106. 1987. 209–212.

EMLÉKÉREM József Attila halálának 50. évfordulójára. = Népszabadság, 1987. 12. 07.

EZÜST emlékdollár a Baffin szigetek és a Cumberland öböl felfedezésének 400. évfordulójára. = Magyarország, 1987. 04. 26.

FARKAS Ferenc – VARGA Viktor: Az árvízvédelemért éremről. = Éremcsere közv., 1987. 2. 24.

GÁL Zoltán: A vértanúk emlékére éremsorozat. = Petőfi Népe, 1988. 10. 07.

GOSZTONYI József: Kiss Kovács Gyula éremművészete. 1. = Az Érem, 43. 1987. 1. 31–37.; 2. = uo. 43. 1987. 2. 35–45.

The art of the medallist Gyula Kovács Kiss. (sic)

GRAUS, Igor: Milenárna medaila Filipa Becka pre Banskú Bystricu. = Numizmatika, 1988. 3. 42–46.

GYÁRFÁS Péter: Kis méretben. A VI. Országos Érembiennáléről. = Művészet, 28. 1987. 11–12. 78–80., ill.

GYÖRFFY István: Egy belga szemészprofesszor páratlan jutalomérem gyűjteménye. = Az Érem, 43. 1987. 2. 31–33.

A unique reward medal collection of a Belgian professor.

HÉRI Vera rec. → JOHNSON, Cesare; SZOLLÁTH György

HÉRI Vera: Az Éremtár új szerzeményei. = NK, 86–87. 1987–88. 165–167.

Neuerwerbungen des Münzkabinetts des Ungarischen Nationalmuseums.

HORVÁTH Sándor: A trezorba zárt hobbi. Emlékérem a győri éremgyűjtő kör fennállásának 30. évfordulójára. = Kisalföld, 1988. 09. 03.

HUSZÁR Lajos: Két biblikus érem 1639-ből. Zwei biblische Medaillen von 1639. = NK 86–87. 1987–88. 73–76. res.: 75–76.

JOHNSON, Cesare – MARTINI, Rodolfo: Catalogo delle medaglie. 1. Secolo XV. Milano. 1986, Comune di Milano. 205 p., ill. – rec. HÉRI Vera = NK, 86–87. 1987–88. 193–194.

A KANADAI kormány ezüst emlékdollárt adott ki. = Magyarország, 24. 1987. 17. 3.

KÉT emlékérem a III. Országos Alba Regia napok alkalmából. = Fejér m. Hlap, 1988. 05. 23.

KILENCVEN éve született Pátzay Pál. Tanulmányok. = Műhely, 9. 1985. 5. 3–17.

KISS JOACHIM Margit: Csúcsok, gerincek, élek. Kiss György érmei. = Művészet, 28. 1987. 4. 26–29.

KOSZTA Sándor: A keceli Vasarely érem. = Az Érem, 44. 1988. 2. 46–48.

The Vasarely medal of Kecel.

KOVÁSZNAI Viktória, L.: Az első világháború és a magyar éremművészet. In: A hazáért. Honvédelem és hazafiság a magyarországi művészetben. 2. 1848–1918. Budapest. 1988, Ernst Múzeum. p. 40–42.

KOVÁSZNAI Viktória, L.: Az Éremtár. In: A Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményei. Budapest. 1987, MNG. p. 27–28., 1 t.

KOVÁSZNAI Viktória, L.: Hungarian medallie art of the turn of the century. = The Medal, 1987. 11. 39–45., ill.

KOVÁSZNAI Viktória, L.: Suvremena madarska medalja iz blaga Madarske Nacionalne Galerije. Jelenkori magyar érem a Magyar Nemzeti Galéria kincseiből. Melléklet Ivo Kerdic III. emlékkiállításához. Osijek, 1987.

KOVÁSZNAI Viktória, L.: [Tizenkilencedik] XIX. századi magyar festészet és szobrászat a Magyar Nemzeti Galériában. Budapest. 1988, MNG. p. 33–35., 1 t.

- KÖHEGYI Mihály rec. → DÖRY, Ludwig; NIGGL, Paul
- KRISTÓ NAGY István: A nyolcvan éves Borsos. = Délsziget alm., 1986. 6. 37–38.
- KUTLIK, Karol: Medaila na oslavu tristoého výročia zriadenia lýcea v Bratislave. = Numizmatika, 1987. 1. 29–33., ill.
- LABDARÚGÓ Európa-bajnokság emlékérmesor kibocsátása. A Magyar Nemzeti Bank 4/1988. (MK 50.) számú hirdetménye. = Magyar Közlöny, 1988. 50. 1167.
- LABDARÚGÓ-világ bajnokság 1990 emlékérmesor első érempárjának kibocsátása. A Magyar Nemzeti Bank 5/1988. (Mk 67.) számú hirdetménye. = Magyar Közlöny, 1988. 67. 1619.
- LETENYÉT ábrázoló érem készül. = Zalai Hlap, 1988. 07. 29.
- MARTINI, Rodolfo → JOHNSON, Cesare
- A „MECSEK Tourist” vert bronzérmét bocsátott ki. = Éremcsere közv., 1988. 2. 30.
- MÉSZÁROS István: Erzsébet királyné érem. = Népszava, 1988. 01. 21.
- MÉSZÁROS M. János: A 200. éves magyar állategészségügyi szakoktatás jubileumi érmei. = Az Érem, 43. 1987. 2. 46–48.
- The 200th Anniversary of training animal breeders in Hungary.
- MÉSZÁROS M. János: Magyar állatorvosi érmek, plakettek és jelvények. Numismatic tokens of Veterinary History in Hungary. Budapest. 1986. Állatorvostudományi Egyetem, 97 p., ill. – rec. OBERMAJER, J. = NumList, 43. 1988. 3. 90–91.
- MÉSZÁROS M. János: Numismatic tokens of veterinary history in Hungary. = Historia Medicinae Veterinariae, 13. 1988. 3–4. 79–144.
- MÉSZÁROS M. János: A Phylaxia állatorvosai külföldi tevékenységének numizmatikai emlékei 1966–1985. 1. rész. = ÁllatorvKözl, 23. 1987. 3. 194–198.; 2. rész. = uo. 24. 1988. 2. 113–121.
- Az MNB 500 Ft-os emlékérmét bocsátott ki a szöuli olimpiára. = Magyarország, 1988. 13. 30.
- MULLARY, Terence: Janos Kalmár. A medallist for our time. = The Medal, 1988. 12. 53–54.
- NAGY Ildikó: Femes Beck Vilmos 1885–1918. = MűvtörtÉrt, 34. 1985. 3–4. 97–118.
- NÁNÁSI Éva, R.: Az 1985–86. évi jubileumi érmék gipsztervei. Gipsentwürfe zu den Jubiläums-Münzen in den Jahren 1985 und 1986. = NK, 86–87. 1987–88. 157–164. – res.: 164.
- NIGGL, Paul: Musiker-Medaillen. I–II. Hofheim am Taunus. 1965–1987, Hofmeister. 2 db. – rec. KÖHEGYI Mihály = Az Érem, 44. 1988. 1. 9.
- „NYÁRI Olimpia” emlékérmé kibocsátása. A Magyar Nemzeti Bank 407/1987. MNB számú közleménye. = Magyar Közlöny, 1987. 10. 163.
- OBERMAJER, J. rec. → MÉSZÁROS M. János
- PATAKI Gábor: A new generation of sculptors. The 10th National Small Sculpture Biennale at Pécs. = New Hung. q., 109. 1988. 196–197.
- PÉCSI emlékérem a török hódoltság megszűnéséről. = Éremcsere közv. 1988. 1. 2.
- PETERHANSEL, Plauen: Kálmán Renner zum 60. Geburtstag. = SE, 42. 1988. 9. 339–340., ill.
- PETERHANSEL, Richard: Ungarische Medaillen in Sopron ausgestellt. = SE, 41. 1987. 596., ill.
- PETŐFI-plakett. = Petőfi Népe, 1988. 08. 03.; Vas Népe, 1988. 07. 30.
- REMÉNYI Babkó: Geburt der Venus. = Medaillencabinet, 1986. 11. 10–11., ill.
- RENNER Kálmán Haydn érme. = Kisalföld, 1988. 03. 25.
- SASSI NAGY Béla: Új adatok a Magyar Orvosi Éremtárhoz. = Az Érem, 43. 1987. 2. 34.
- New facts and figures: Hungarian Medical Medals.
- SCHULZ, Karl: Medaillen auf die Rückeroberung Ungarns und den pfälzischen Erbfolgekrieges. = MÖNG, 28. 1988. 3. 45–51., ill.
- [SOMOGYI József] Beszélgetés Somogyi Józseffel. = Confessio, 11. 1987. 2. 104–109.
- SÜLE Tamás: Borsos Miklós életművének pécsi vonatkozásai. = Éremcsere közv., 1987. 3. 24–25.
- SÜLE Tamás: Dr. Steinmetz Endre alapítvány. Új orvosi jutalomérem. = Éremcsere közv., 1987. 1. 23–25.
- SÜLE Tamás: Egy híres orvoscsalád emlékezte érmeken. = Orvosi Hetilap, 129. 1988. 410–414.
- SÜLE Tamás: Erzsébet királyné emlékezte orvosi vonatkozású érmeken. = Éremcsere közv., 1988. 2. 28–31.
- SÜLE Tamás: Fodor József életének, munkásságának pécsi vonatkozásai és éremművészeti emlékei. = Éremcsere közv., 1988. 1. [15–20.]
- SÜLE Tamás: Két pécsi vonatkozású orvosi jutalomérem. = Éremcsere közv., 1987. 2. 25–26.
- SÜLE Tamás: A pécsi tudományegyetem orvostudományi kara, az önálló orvostudományi egyetem múltja és jelene az éremművészet tükrében. = POTE Évkönyve, 1981–82. 139.
- SÜLE Tamás: Richard Bright Pécsen. = Éremcsere közv., 1986. 4. 22–23.
- SÜLE Tamás: Az ügyefogyott szegények orvosa. Pápai Páriz Ferenc. = Dunántúli Napló, 1987. 08. 7. 6.
- SZABOLCS vezér porcelánon. = Népújság (Heves), 1987. 06. 24.
- SZENTGYÖRGYI Albert-emlékérmét jelentetett meg az éremgyűjtők Csongrád megyei Szervezete. = Népszabadság, 1987. 07. 25.
- A „SZENT István” emlékérmé kibocsátásáról. A Magyar Nemzeti Bank 2/1988 (MK 37) számú Hirdetménye. = Magyar Közlöny, 1988. 37. 964.
- SZENT László érem a gyűjtők keszthelyi csoportja kiadásában. = Somogyi Nlap, 1988. 07. 08.
- SZIGETVÁRI jubileumi emlékérmé. = Dunántúli Napló, 1988. 07. 29.; Esti Hlap, 1988. 03. 24.; Magyar Nemzet, 1988. 03. 25.
- SZOLLÁTH György: A Magyar Éremgyűjtők Egyesületének érmei 1969–1984. Budapest. 1985, MEE. 128 p., ill. – rec. HÉRI Vera = NK, 86–87. 1987–88. 184.; La Numismatica 18. 1987. 5. 125.
- TÁVOLNÉZETBEN, mégis közelről. Német emlékérem a Lusitania elsüllyesztése alkalmából. = Könyvvilág, 33. 1988. 7. 27.
- T.I.: Adatok a POTE történetéből. = Dunántúli Napló, 1985. 08. 23.
- T.I.: Éremcsere közvetítés Pécsen. Szent Eligius portréja Pécsen. = Dunántúli Napló, 1988. 01. 23.

- TÓTH Antal: Mértéktartás és konok következetesség. A kisplasztika jelentősége Pátzay Pál életművében. = Műhely, 1987. 6. 41–44.
- TÓTH János, Cs.: Művészi orientációk. Varga Géza szobrászművész indulásáról. = Művészet, 28. 1987. 7. 10–13., ill.
- ÚJABB emlékermet adtak ki Keszthelyen. Bronzérem Dr. Magyary Gerő főorvos emlékére. = Zalai Hlap, 1987. 03. 14.
- ÚJABB Móra plakett. = Csongrád m. Hlap, 1988. 01. 22.
- UNGARN. [500 Ft-os emlékerem a szöuli olimpia alkalmából.] = Münzen Revue, 20. 1988. 6. 853.
- UNGHERIA. [István halálának 900. évfordulójára kiadott emlékpénz.] = La Numismatica, 19. 1988. 9. 276.
- UNGHERIA. [Emlékpénzek. Világ Vadvédelmi Alap 25. évforduló; Nyári Olimpia Szöul 1988.] = La Numismatica, 19. 1988. 5. 158.
- VARANNAI Gyula rec. → BÓNA Endre
- VARGA Viktor → FARKAS Ferenc
- A VILÁG legsúlyosabb emlékerméjét az albánok adták ki. = Magyarország, 24. 1987. 6. 3.
- „VILÁG Vadvédelmi Alap” ezüst emlékerme kibocsátásáról. A Magyar Nemzeti Bank 1/1988 (MK 1.) MNB számú közleménye. = Magyar Közlöny, 1988. 1. 23.
- „VILÁG Vadvédelmi Alap” kupronikkal emlékerme kibocsátásáról. A Magyar Nemzeti Bank 2/1988. (MK 33.) számú közleménye. = Magyar Közlöny, 1988. 33. 885.
- WEHNER Tibor: Határok között – engedetlenül. Tornay Endre András szobrászatáról. = Művészet, 29. 1988. 4. 6–11., ill.
- WEHNER Tibor: A mesterség próbája. Gáti Gábor szobrászatáról. = Művészet, 28. 1987. 10. 17–21., ill.
- XANTUS János emlékerem. = Petőfi Népe, 1987. 08. 07.
- ZENEI éremgaléria. Időszaki kiállítás. Összeáll.: Kaisinger Rita. Budapest. 1988, MTA Zenetudományi Intézet. 46. p., ill. Kiállítási katalógus.

VIII. KITÜNTETÉSEK, RENDJELEK, JELVÉNYEK

- A „BALESETMENTES közlekedésért” érem és oklevél adományozása. A közlekedési miniszter 3/1987. KM rendelete. = Magyar Közlöny, 1987. 8. 136.
- FEKETE Gézné: Az Akadémia 1831–1858 között alapított jutalomtétellei és előzményei. Budapest. 1988, MTA. 229 p., ill.
- HÉRI Vera, G.: Az Esterházy család rendjelei. = Művészet, 28. 1987. 1. 33–36., ill.
- Az IFJÚSÁGI díj alapítása. A Minisztertanács 1003/1987. Mt. sz. rendelete. = Magyar Közlöny, 1987. 1. 14.
- MAKAI Ágnes: Az (ezernyolcszáznegyvennyolc–negyvenkilences) 1848–49 szabadságharc Hadi-polgári Érdemrendje. Der militärische Verdienstorden für nicht vor dem Feinde geleisteten Verdienste des Freiheitskrieges 1848/49. = NK, 86–87. 1987–88. 145–148. –rés.: 147–148.
- MAKAI Ágnes: A Károly-Csatkereszt. = Tarsoly, 1987–88. 18 28–29. Das Karl-Truppenkreuz.
- MAKAI Ágnes: A katonai Mária Terézia Rend emlékei múzeumunkban. Erinnerungstücken an Militär-Maria Theresiens Orden im Museum. = HadtörtÉrt, 2. 1987. 193–227.
- MAKAI Ágnes: Kitüntetések és érdemrendek. Bevezető és katalógus. In: A hazáért. Honvédelem és hazafiság a magyarországi művészetben 1848–1918. Budapest. 1988, Magyar Néphadsereg. p. 67–71.
- MAKAI Ágnes: A (negyvennyolcas) 48-as honvédek kitüntetése. = Tarsoly, 1987–88. 8–11.
- MAKAI Ágnes: A „Szent István Apostoli magyar királynak vitéz rendjéről”. = Tarsoly, 1988–89. 8–10.
- MOLNÁR József: A demokratikus Magyarország 1945-ben készített állami kitüntetésének prototípusai. = Az Érem, 43. 1987. 1. 38–44. Some Hungarian state award prototypes from 1945.
- MOLNÁR József: Kossuth Érdemrend. 1. rész. = Az Érem, 44. 1988. 2. 29–37. „Kossuth-Order” (Part one)
- „A MUNKÁS-PARASZT HATALOMÉRT” emlékerem kitüntetés visszavonásáról. A Minisztertanács 1053/1988. Mt. sz. határozata. = Magyar Közlöny, 1988. 29. 799.
- PANDULA Attila: A Herberstein-Illésházy féle alapítványi díszjel. Das Ehrenzeichen der Herberstein-Illésházy'schen Stiftung. = NK, 86–87. 1987–88. 139–144.
- PANDULA Attila: A katonai Mária Terézia rend alapítása és történetének első szakasza. = Fiatal oktatók műhelytanulmányai, 8. 1985. 76–84.
- RING Gizella: A magyarországi munkásmozgalom jelvényei. 2. = MMMÉ, 1983–84. 125–184. Előzménye: 1. = MMMÉ, 1981–82. 161–206.
- SIGNUM Laudis. = Nógrád, 1987. 07. 20.
- SZ. P.: Az első kitüntetés. = Magyar Rendőr, 42. 1988. 22. 5.

IX. BÁRCÁK, ZSETONOK

- BECHERER Károly: A bajai „kolduspénz”. = Az Érem, 44. 1988. 2. 41–44. The „beggar token” of Baja.
- KANALAS János – ZOMBORI Lajos: Adatok bárcáink ismeretéhez. = Az Érem, 44. 1988. 2. 37–41. Data to the knowledge of Hungarian tokens.
- MOLNÁR Mihály: A számolópfennigek. = Az Érem, 43. 1987. 1. 28–30. Counters.
- TÓTH József → ZOMBORI Lajos

- TÓTH József – ZOMBORI Lajos: Egy felvidéki sörbárca története. = Honismeret, 16. 1988. 4. 53–54.
ZOMBORI Lajos → KANALAS János
ZOMBORI Lajos: Adatok a bárca szavunk eredetéhez. = NK, 86–87. 1987–88. 172–173.
Angaben zur Herkunft des ungarischen „bárca” (Marke).
ZOMBORI Lajos – TÓTH József: Numizmatikai emlékeink: A zsidó bárcák (gabellák). = Új Élet, 43. 1988. 7.
ZOMBORI Lajos – TÓTH József: Pénz híján pénz. = MMM, 19. 1988. 2. 27.
ZOMBORI Lajos: A zirci ÁFÉSZ-zsetonok. = Az Érem, 43. 1987. 2. 26–27.
The Zirc Cooperative tokens.

X. HAMISÍTÁS

- BERTA József: Egy ezüstözött vas denárhamisítvány a XVI. századból. = Az Érem, 43. 1987. 2. 16.
A unique denar forfeiting in the 16th century.
CSALA Károly, Cs.: Hamis dolláros. = Magyar Rendőr, 42. 1988. 1. 12.
HAMISÍTÓK kedvence. = Magyarország, 25. 1988. 4. 24.
JÓGERŐS ítélet a pénzhamisítók ügyében. = Dél-Magyarország, 1988. 03. 31.; Népszabadság, 1988. 03. 31.
KAHLER Frigyes: Hamis bankók nyomában a XIX. század első felében. = FHE, 2. 1988. 151–157.
MENNYI hamis pénz van forgalomban? = Magyar Nemzet, 1988. 07. 28.
PÉNZKÉSZÍTÉS házilag. = Magyar Rendőr, 42. 1988. 32. 13.
[SZÁRTIZENKÉT] 112 millió hamis dollárt koboztak el. = Esti Hlap, 1987. 07. 27.
VERZÁR Péter: Néhány gondolat a hamis pénzekről és csekkokről. = Pénzüszle, 31. 1987. 1. 74–77.
ZOMBORI Lajos: Adatok hamis konvenciók húszkrajcárosokhoz. = Az Érem, 43. 1987. 1. 11–14.
Facts and figures about false 20-krajcar coins.

XI. ÉREMLELETEK

- BERENGÁR pénzeit találták leletmentés közben Balatonszemesen. = Somogyi Nlap, 1988. 05. 26.
BÍRÓNÉ SEY Katalin: A pécsváradi éremlelet. = FA, 38. 1987. 171–192.
BÍRÓNÉ SEY Katalin – LÁNYI Vera: Communicationes – Fundmünzbericht 1983. = AAH, 39. 1987. 1–2. 69–92.
EGYIPTOMI kolostor romjai között eddigi legnagyobb értékű aranypénzleletet találtak. = Magyar Nemzet, 1988. 01. 04.;
Petőfi Népe, 1988. 01. 06.
EMŐDI és bogácsi régészeti leletek... I. Ferdinánd denárjai. = Észak-Magyarország, 1988. 04. 26.
ÉSZAK-FRANCIAORSZÁGBAN 400 db 19. sz.-i aranypénzt találtak. = Magyar Nemzet, 1988. 05. 28.
FITZ Jenő: Antoninianus éremlelet Intercisából. Ein Antoninianus-Münzfund aus Intercisa. = NK, 86–87. 1987–88. 37–47.
FOMIN, Alekszej Vlagyimirovics – KOVÁCS László: A máramaros megyei („Huszt”) 10. századi dirhemkincs. Budapest.
1987, Magyar Numizmatikai Társulat. 76 p., 21 t. – angol nyelven is.
FURCSA pénzérmék. = Előre, 1988. 08. 13.
GEDAI István: The coins of Berengar in a 10th century Hungarian grave. = RIN, 90. 1988. 457–468., ill.
GEDAI István: Kolanje novca na podrucju Panonske nizine u srednjem vijeku. = Numizmatika, 1988. 54–57.
GEDAI István: A Rezi-Gyöngyösi sírlelet érmei. Münzen aus dem Grabfund von Rezi-Gyöngyös. = Zalai Gyűjtemény, 26.
1987. 79–80.
GEDAI István rec. → PIRIE, E.J.E.
G.I.: Érsekvadkert. = NK, 86–87. 1987–88. 179.
G.I.: Fertőrákos. = NK, 86–87. 1987–88. 179.
GYIMESI Károly: A Sárosdi ezüstérem. = Magyar Nemzet, 1988. 09. 15.
HUS, Miroslav: Tolarový nález ze Sytna, okr. Tachov a jeho historické souvislosti. Der Talerfund aus Sytno, Bez. Tachov und seine historischen Zusammenhänge. = NumList, 42. 1987. 5–6. 129–142., ill.
KINCSEK a tengerből. 900 db ezüstérmét hoztak felszínre egy 1715-ben elsüllyedt hajóról. = Dél-Magyarország, 1988. 08. 25.
KINCSESLÁDA a kertben. = Dél-Magyarország, 1988. 02. 04.; Magyar Nemzet, 1988. 02. 04.; Népszabadság, 1988. 02. 04.
KOVÁCS László: Máramarosi dirhemek. = Éltud, 42. 1987. 29. 904–906.
KOVÁCS László → FOMIN, Alekszej Vlagyimirovics
LÁNYI Vera → BÍRÓNÉ SEY Katalin
NAGY Ádám: Egy pénzlelet sorsa Szőregen 1837-ben. = NK, 86–87. 1987–88. 171–172.
Das Schicksal eines Münzfundes in Szőreg 1837.
NAGY Ádám: A numizmatikai leletek számítógépes feldolgozásának kérdései. = Múz. kut. Csongrád m., 1984. 156–161.
PIRIE, E.J.E.: Post-roman coins from York excavations 1971–1981. York. 1986, Council for British Archeology. 83 p., 20 t.
– rec. GEDAI István = NK, 86–87. 1987–88. 195–196.
SZÉKELY György, V.: Kecskemét, Batthány u. = NK, 86–87. 1987–88. 179.
SZÉKELY György, V.: Kecskemét, Munkácsy u. = NK, 86–87. 1987–88. 179.
A SZERÉMSÉGI Sztara Pozován 17 kg római pénzérmét találtak. = Magyar Hlap, 1987. 11. 27.
TÖBB mint tíz kilónyi ezüstérmére bukkantak az ozorai várkastély kutatása közben. = Daily News, 1987. 05. 13.; Esti Hlap,
1987. 05. 13.

XII. NUMIZMATIKUSOK, GYŰJTŐK

- BECHERER Károly: Éremgyűjtők. = Bácskai Napló, 1. 1988. 4. 5.
- [BOTHÁR, Samuel] Trenčán, Ludovít: Dr. Samuel Bothár – zakladateľ organizovanej numizmatiky na strednom Slovensku. = Numizmatika, 1987. 1. 43–45., ill.
- [HÁGEN József] Történelem éremekben. = Dunántúli Napló, 1987. 08. 31.
- [HESZ Ferenc] Nincs szívem eldobni. = Képes Ujság, 29. 1988. 32. 22.
- [HUSZÁR Lajos] Bíróné Sey Katalin: Dr. Lajos Huszár. = GN 23. 1988. 124. 83.
- [HUSZÁR Lajos] Bíróné Sey Katalin: Lajos Huszár. = Money Trend, 20. 1988. 5. 32.
- [HUSZÁR Lajos] Buza János: Huszár Lajos (1906–1987). = Századok, 1988. 1–2. 279–281.
- [HUSZÁR Lajos] Dobál, Miklós: Dr. Lajos Huszár. = SchMbl, 38. 1988. 149. 26.
- [HUSZÁR Lajos] Flören, Reinhard: Dr. Lajos Huszár wurde 80 Jahre alt. = GN, 22. 1987. 117. 50–51.
- [HUSZÁR Lajos] Gedai István: Huszár Lajos. = NK, 86–87. 1987–88. 3–4.
- [HUSZÁR Lajos] Gedai István: Lajos Huszár. = Compte Rendu, 1987. 34. 29–30.
- [HUSZÁR Lajos] Gedai István: Lajos Huszár (1906–1987). = NK, 86–87. 1987–88. 5–6.
- [HUSZÁR Lajos] Dr. Huszár Lajos meghalt. = Magyar Nemzet, 1987. 12. 24.; Népszabadság, 1987. 12. 24.
- [HUSZÁR Lajos] Jungwirt, Helmuth: Dr. Lajos Huszár gestorben. = MÖNG, 28. 1988. 1. 18.
- [HUSZÁR Lajos] Kőhegyi Mihály: Huszár Lajos (1906–1987). = Az Érem, 44. 1988. 1. 1–2.
In memoriam Lajos Huszár (1906–1987).
- [KŐHEGYI Mihály] Vallanak a régi pénzek. = Petőfi Népe, 1988. 02. 26.
- [KÖMIVES István] Gedai Istváni Kőmives István emlékére. = Népfront, 33. 1988. 3. 61.
- [KUPA Mihály] WS: Dr. Michael Kupa wurde 80. = GN, 22. 1987. 122. 287.
- [LUCZENBACHER János] Kőhegyi Mihály: Luczenbacher (Érdy) János kinevezése a MTA éremgyűjteményének élére (1840). = Az Érem, 43. 1987. 1. 45.
The appointment of János Luczenbach (Érdy) to the position of custodian of the medal and coin collection of the Hungarian Academy of Sciences in 1840.
- [NAGY Lóránt] Dr. Nagy Lóránt (1917–1986). = Az Érem, 43. 1987. 2. 49.
- [SÜLE Tamás] Mesél az Érem. Híres emberek híres művészek szemével. = Dunántúli Napló, 1988. 08. 27. 5.
- [SÜLE Tamás] K.Gy.: Orvostörténelem érmeken, plaketteken. = Hétfői Dunántúli Napló, 1984. 02. 20.
- [SZÉKELY György] „A középkori pénztörténettel foglalkozom.” = Petőfi Népe 1987. 10. 23.
- [WESZPRÉMI István] Süle Tamás: Az orvosdoktor Weszprémi István numizmatikai munkássága. = Az Érem, 43. 1987. 2. 28–30.
Doctor István Weszprémi, the numismatist.
- [WESZPRÉMI István] Süle Tamás: Weszprémi István. = Dunántúli Napló, 1986. 08. 08.

XIII. MÚZEUMOK, GYŰJTEMÉNYEK, SZERVEZETEK

- BÍRÓNÉ SEY Katalin: Numizmatika Svédországban – gyűjtők és gyűjtés. = Az Érem, 43. 1987. 1. 46–48.
Numismatics in Sweden – collectors and collections.
- ÉREMKINCSEK a Nemzeti Múzeumban. = Dél-Magyarország, 1988. 03. 05.; Dolgozók Lapja, 1988. 02. 13.; Kelet-Magyarország, 1988. 02. 06.; Népszerűség (Heves), 1988. 03. 15.; Népszerűség (Tolna), 1988. 02. 20.; Petőfi Népe, 1988. 02. 16.; Somogyi Nlap, 1988. 02. 06.; Vas Népe, 1988. 02. 02.
- GARAMI Erika: Budapest új szakmúzeuma. = Forint, 37. 1987. 3–4. 12.
- GEDAI István: Numismatics in Hungary. = Numismatic Digest, 11. 1987. 122–124.
- HALÁCKA, Ivo: Inedita českých vládních mincí tolarového období ve sbírce Národního Muzea v Budapešti. Inedita böhmischer Regierungsmünzen der Talerepoche in der Sammlung des Nationalmuseums in Budapest. = NumList, 42. 1987. 2. 56–60., ill.
- [KÉTSZÁZ] 200 éves az Ermitázs numizmatikai gyűjteménye. = Esti Hlap, 1988. 01. 19.
- KORTÁRS művek, hadi színház, régi érmek. = Szolnok m. Nlap, 1987. 01. 14.
- RAYMAN János: Egy híres pécsi éremgyűjtemény. = Éremcsere közz., 1987. 2. 22–23.
- RÁDÓCZY Gyula: Társulati élet. = NK, 86–87. 1987–88. 215–216.
- SÓLYOM Frigyes: A debreceni és Hajdú-Bihar megyei éremgyűjtők krónikája 1950–1985. Debrecen. 1987, s.n. 26 p.
- A VILÁG legnagyobb éremgyűjteményét Jan Olav Aamlid vásárolta meg. = Új Szó, 1988. 07. 05.

XIV. RENDEZVÉNYEK (KIÁLLÍTÁSOK, KONGRESSZUSOK, ÁRVERÉSEK)

- BAKONYI éremgyűjtők hetedik találkozója. = Napló (Veszprém), 1988. 04. 22.
- [ÉREMCSERE] MÉE Csongrád megyei Szervezete. = Magyar Nemzet, 1987. 01. 06.
- [ÉREMCSERE] MÉE Fejér megyei Alba Regia Szervezete. Emlékérem, kiállítás, börze. = Fejér m. Hlap, 1987. 05. 18.
- [ÉREMCSERE] MÉE Győr-Sopron megyei Szervezete. Megyei cserenap. = Kisalföld, 1987. 07. 13.
- [ÉREMCSERE] MÉE Szabolcs-Szatmár megyei Szervezete. „Senki többet, harmadszor?” Éremárverés Nyíregyházán. = Kelet-Magyarország, 1987. 04. 02.
- [ÉREMCSERE] MÉE szombat helyi szervezete. Érmek, régi pénzek. = Vas Népe, 1987. 05. 08.
- ÉREM- és pénzkiállítás a kecskeméti Szalvai Mihály Úttörő- és Ifjúsági Otthonban. = Petőfi Népe, 1987. 10. 09.

- ÉREMGYŰJTŐK** találkozója. A MEE Csongrád megyei Szervezete első sorlegvacsorája. = Csongrád m. Hlap 1988. 03. 18.
- ÉREMKIÁLLÍTÁS** a kecskeméti helyőrségi klubban. = Petőfi Népe, 1988. 07. 17.
- ÉREMKIÁLLÍTÁS** Kalocsán. = Petőfi Népe, 1988. 04. 19.
- ÉREMTRIKASÁGOK** kiállítása. = Népújság (Tolna), 1988. 10. 01.
- ÉRMEK**, pénzek – régről. Kiállítást rendez a MEE mezőtúri csoportja. = Szolnok m. Nlap, 1988. 03. 30.
- GEDAI István: Az első magyar királyné, Gizella. = Éltud, 43. 1988. 39. 1238.
- GEDAI István: Ungarn 1000 Jahre Geschichte in Münzen und Medaillen. = NK, 86–87. 1987–88. 173–174.
- GOEBEL, Herbert: III. Keszthely Nyári Numizmatikai Egyetem. III. Numismatische Sommeruniversität Keszthely. = GN, 22. 1987. 121. 245.
- [HATODIK] VI. Országos Soproni Érembiennálé. = Kisalföld, 1987. 06. 22.; Vas Népe, 1987. 06. 22.
- A **HÓNAP** műtárgya. I. István király alakja pénzeinken. = Nógrád, 1988. 08. 18.
- ISTVÁN** és Gizella. Magyar Éremkiállítás Passauban. = Magyarország, 1987. 09. 06.
- JAMBOR, Ladislav: Družobné styky. = Numizmatika, 1988. 3. 22–23.
- KIÁLLÍTÁS** a hatodik Országos Érembiennálé alkotásaiból. = Kisalföld, 1988. 06. 25.
- KIÁLLÍTÁS** Bécsben Tóth Sándor szobrászművész anyagából. = Csongrád m. Hlap, 1988. 06. 13.; Dél-Magyarország, 1988. 06. 13.
- KISS** György éremművész kiállítása a pástói műemlék kápolna kőtárában. = Népszabadság, 1987. 09. 30.
- A **MAGYAR** Éremgyűjtők Egyesülete országos vándorgyűlése, Nyíregyháza. = Dunántúli Napló, 1987. 08. 24.; Fejér m. Hlap, 1987. 06. 23.; Kelet-Magyarország, 1987. 07. 21.; 1987. 08. 10.; Népszava, 1987. 08. 06.; Vasárnapi Hírek, 1987. 08. 09.
- A **MAGYAR** Éremgyűjtők Egyesülete országos vándorgyűlése, Baja. = Esti Hírlap, 1988. 08. 13.; Magyar Hlap, 1988. 08. 15.; Népszabadság, 1988. 08. 15.; Petőfi Népe, 1988. 08. 15.
- A **MEE** kecskeméti csoportja numizmatikai kiállítást rendezett. = Vasárnapi Hírek, 1987. 30. 9.
- A **MEGSZOKÁSTÓL** a szenvedélyig. Érem-, pénz- és társgyűjtők tárlata. = Kisalföld, 1988. 07. 29.
- MOLNÁR Franciska: Mit ér az ezüstdenár? Éremgyűjtők találkozója. = Csongrád m. Hlap, 1988. 03. 18.
- NUMIZMATÁK** Nyíregyházán. = Kelet-Magyarország, 1988. 03. 14.
- NUMIZMATIKAI** híros nap Kecskeméten. = Petőfi Népe, 1987. 07. 24.
- NUMIZMATIKAI** nap Székesfehérvárott. = Magyar Hlap, 1988. 05. 23.; Magyar Nemzet, 1988. 05. 23.
- NUMIZMATIKAI** Nyári Egyetem, 1987. = Dunántúli Napló, 1987. 04. 22.; Esti Hlap, 1987. 04. 21.; Magyar Hírek, 1987. 06. 27.; Magyar Hlap, 1987. 04. 22.; Magyar Nemzet, 1987. 05. 28.; Népszava, 1987. 06. 04.; Petőfi Népe, 1987. 04. 22.; Vas Népe, 1987. 04. 22.; Zalai Hlap, 1987. 05. 05.; 1987. 05. 28.
- NUMIZMATIKAI** Nyári Egyetem, 1988. = Esti Hlap, 1988. 06. 02.; Kisalföld, 1988. 06. 06.; Népszabadság, 1988. 05. 02.; Népszava, 1988. 06. 03.; Szolnok m. Nlap, 1988. 06. 06.; Zalai Hlap 1988. 06. 02.; 1988. 06. 06.
- PÉNZTÖRTÉNETI** kiállítás. Mosonmagyaróvár. = Kisalföld, 1987. 03. 13.; Magyar Nemzet, 1987. 10. 19.; Népszava, 1987. 10. 19.
- A **TALLÉRTÓL** a forintig. Numizmatikai híros nap Kecskeméten. = Petőfi Népe, 1988. 06. 26.
- TÁPLÁNYI Endre: Éremkiállítás a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumban. = Az Érem, 44. 1988. 1. 48.
- ÜDVÖZLET Pápáról. Dr. Szabó Lajos éremgyűjtő kiállítása. = Napló (Veszprém), 1988. 04. 28.

XV. EGYÉB

- BOZSIK, L.: Egyetemi nap a POTE-n. = Dunántúli Napló, 1986. 10. 25.
- ÉRME** helyett értékártya. = Petőfi Népe, 1988. 10. 07.
- FORINT**- emlékérmék. Ezüsti és nikkel alapanyagú emlékérmék árusítását kezdi meg a Budapest Bank. = Dunántúli Napló, 1987. 12. 09.
- GEDAI István: Gondolatok Szent István királyról 1988-ban. = Honismeret, 16. 1988. 4. 9–10.
- N.A.: Régi pénzek. = Napló (Veszprém), 1988. 01. 25.
- REJTVÉNYEK I–VIII. = Magyarország, 25. 1988. 43–50.
- RÉTI Anna, L.: Vízbe mártott bankók. = Esti Hlap, 1987. 04. 03.

Baloghné Ábrányi Hedvig
Magyar Numizmatikai Társulat
1085 Budapest Csepregy u. 4.

Társulati élet

1988

KRÓNIKA

Társulatunk munkája az év folyamán a megszokott mederben folyt. Tisztújító közgyűlésünket január 14-én tartottuk meg, a következő eredménnyel:

elnök: *Fitz Jenő*
alelnökök: *Antall József, Kőhegyi Mihály*
főtitkár: *Rádóczy Gyula*
főtitkár helyettes: *Vadász György*
a Numizmatikai Közlöny felelős szerkesztője: *Bíróné Sey Katalin*
az Évkönyv felelős szerkesztője: *Torbágyi Melinda*

Számvizsgáló Bizottság: *Leányfalusi Károly* (elnök), *Saltzer Ernő, Buza János*
Választmány: *Beszeda Róbert, Bíró Miklós, Czuppon Zoltán, Grád Gusztáv, Ludvig Ferenc, Madarász Ferenc, Gosztonyi József, Mészáros István, Nagy László, Óvári Ferenc, Pandula Attila, Redő Ferenc, Székely György, Thúróczy Rezső,*

Zombori Lajos

Vezetőségünk felkereste *Dr. Fodor Istvánt*, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatóját, aki *Dr. Gedai István*, a Múzeum Éremtárának vezetője társaságában fogadta vezetőségünket. Itt a társulati gyűjtemény védettségi bejelentéséről folyt szó. Eredeti dokumentumokkal tudtuk igazolni, hogy 1949. december 29-i keltezéssel eleget tettünk gyűjteményünk bejelentési kötelezettségének a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára felé. A Múzeum részéről ezt 1950. január 11-i keltezéssel vissza is igazolták. Ezzel végre nyugvópontra jutott ez a már hosszabb ideje húzódó kérdés.

Választmányunk megtartotta a szokásos negyedévi üléseit és megrendeztük a szokásos havonkénti előadói üléseinket is, amelyek közül a februári sajnos elmaradt, haláleset miatt. Az előadások a következők voltak:

január 28: *Káldos István*: Előképek és utánzatok a velencei pénzverésben.
február 18: elmaradt
március 17: *Csongor Győző*: A II. világháború kitüntetései.
április 21: *Mészáros M. János*: Válogatás a német szükségpénzek motívumaiból.
május 19: *Stirling János*: Pénzügyviszony Magyarországon a XVI–XVII. században.
szeptember 15: *Hermann István*: Pénzügyigazgatás és pénzek elterjedése Magyarországon a XIV. század második felében.
október 20: *Székely György*: A XVI. századi éremlelet Ozorán.
november 17: *Kahler Frigyes*: Itélkezési gyakorlat pénzhamisítási ügyekben a reformkorban.
december 15: *Zombori Lajos*: A magyar bárcák osztályozásának kérdése.

Ez évben is megrendeztük a Magyar Éremgyűjtők Egyesületével közösen a *Keszthelyi Numizmatikai Nyári Egyetemet*. Június 2–5-ig voltak előadások, amelyen egyre inkább vesznek részt külföldi előadók és hallgatók. Előadást tartottak:
június 2: *Torbágyi Melinda*: A hellenizmus éremverése. *Redő Ferenc*: Római pénzverés a III. században.
június 3: *V. Székely György*: A XVI–XVII. századi pénzverés Magyarországon. *Buza János*: A XVI–XVII. századi pénzérték viszonyok Magyarországon. *Mészáros István*: Magyar iskolaérmek. – majd az előadásokhoz kapcsolódóan anyagbemutatás következett.
június 4: *Kovácsnai Viktória*: A századforduló éremművészete. *Helmut Jungwirth*: A bécsi éremtár története és válogatott darabjai. *Tóth József–Zombori Lajos*: Magyar bárcák. – utána szintén anyagbemutatás következett.

Végül kiállítás nyílt a gyűjtők éremanyagából.

A szokásos *serlegvacsoránkat* december 8-án rendeztük meg, ahol *Gedai István* emlékezett meg elhunyt tiszteleti elnökünkről: *Huszár Lajosról*.

Munkacsoportjaink is az elmúlt évekhez hasonlóan végezték a munkájukat. Az *emlékérem* munkacsoport folyamatosan készíti a magyar éremművészek mesterjegyeit feloldó katalógust, úgyszintén folyamatosan foglalkozik a munkacsoport az egyes éremművészeink munkáinak számbavételével is. A *római munkacsoport előadások* tartásával tette színesebbé összejeveleteit. Ezekre több belső- és külső előadót kért fel. A *papírpénz* munkacsoport tevékenységét elsősorban a külföldi szákiro-pírok megbeszélése. A *lexikonszerkesztőség* folyamatosan gyűjti a numizmatikai címszavakat és egyenként ki is dolgozza azokat. A munkacsoport aktivizálása érdekében figyelemre méltó tervekét kívánnak megvalósítani.

Az erdélyi menekültek megsegítésére a Magyar Éremgyűjtők Egyesületével közösen hoztunk forgalomba érme-eket, és ezeknek a teljes hasznát a menekültek megsegítésére fordítottuk.

KÖNYVTÁR

Elhunyt tiszteleti elnökünk, *Dr. Huszár Lajos* jelentős mennyiségű numizmatikai *sakkönyvet hagyatékozott* Társulatunkra. Örökösítőit pedig megvásároltuk a numizmatikai témájú levelezését, amelynek tudományos igényű feldolgozása szép

feladatot kínál az arra vállalkozónak. Szintén könyvtárunk gyarapítását szolgálta, hogy *Ambrus Béla néhai* tagtársunk *numizmatikai szakkönyveiből* sikerült jelentős anyagot megvásárolnunk.

Könyvtárosunk, B. Ábrányi Hedvig munkájának eredményeként elkészült néhai tiszteleti elnökünk, Dr. Huszár Lajos munkáinak életmű-bibliográfiája, ami több mint félezer publikáció regisztrálását jelenti. Szintén ő készítette el még ebben az évben Társulatunk könyvtárának részletes történetét, valamint a kiadványaink történetét is. Meg kell még említeni a Numizmatikai Közlöny mellékleteként megjelent *Fomin–Kovács*: „A Máramaros megyei („huszti”) 10. századi dirhemkincs” című kiadványt, amit külföld felé angol nyelvű kiadásban külön is megjelentettünk.

Könyvtárunk állománya az elmúlt év folyamán 322 egységgel gyarapodott. Ebből a könyvanyag vásárlás útján 42 darabbal, cserekapcsolatok révén 65 darabbal, ajándékozás folytán pedig 46 darabbal szaporodott. A 163 évfolyammal gyarapodott folyóiratokat többnyire cserekapcsolataink révén szereztük be. Cserepartnereink száma jelenleg 80. A folyóiratgyarapodás megoszlása a következő: 7 évfolyam vásárlás, 138 évfolyam csere és 18 évfolyam ajándék. Ezen kívül ajándékozás révén még 6 egység egyéb dokumentumhoz jutottunk.

TAGLÉTSZÁM

Taglétszámunk az évkezdő 427 főről 12 új belépővel emelkedett, azonban 30 fővel csökkent is. Ez utóbbi részletezve: 12 fő kilépett, 10 főt töröltünk tagjaink sorából és meghalt 8 fő. Az elhunytak a következők voltak: Baross János, Csiky Emil, Dózsa György, Gultenberger Antal, Gyengő László, Mucza Lajos, Sásdi Tibor és Schmidt Béla.

1989

KRÓNIKA

Társulatunk a rendes évi közgyűlést január 26-án tartotta. Választmányunk negyedévenként ülésezett és megrendeztük a szokásos havonkénti előadói üléseinket is. Ezek a következők voltak:

január 19: *Kovács László*: Szent László pénzeinek korrendje, sírleletek alapján.

február 16: *Rádóczy Gyula*: A magyar aranypénzverés kezdetei.

március 16: *Torbágyi Melinda*: Görög pénzek forgalma a Kárpát-medencében.

április 20: *Kupa Mihály–Kupa Mihály Tamás*: Állami pénzjegynyomás Magyarországon 1848-tól 1988-ig.

május 18: *Szilágyi Mihály*: Az arab pénzverés kezdetei.

szeptember 21: *Székely György*: Megjegyzések a XIII. századi árpádokori pénzleletek egy csoportjához.

október 26: *Saltzer Ernő*: A pénzváltó-mérlegek és súlyok.

november 23: *Pandula Attila*: A Corvin dekorációk története.

december 14: elmaradt

Az idén nyáron is megrendeztük az évek óta sikeres *Keszthelyi Numizmatikai Nyári Egyetemet*, a Magyar Éremgyűjtők Egyesületével közösen. Az idén osztrák, török és csehszlovák előadók és hallgatók voltak jelen. 1989 június 1–4 közötti napokon voltak az ülések, amelyeken magyar és külföldi előadók tartottak előadásokat. Így:

június 1: *Eva Kolníková*: Keltisches Münzwesen in der Slowakei. *Torbágyi Melinda*: A római pénzforgalom kezdete Pannóniában. *Rádóczy Gyula*: A magyar aranypénzverés kezdetei. – majd az előadásokhoz kapcsolódóan anyagbemutató következett.

június 2. *Tomas Krejčík*: Die Entwicklung des mittelalterlichen Münzwesens. *Helmut Jungwirth*: Münzprägung Österreichs im Mittelalter. *Cüneyt Ölcer*: Ottoman copper coinage during the early years of Empire. – majd az előadásokhoz kapcsolódóan anyagbemutató következett.

június 3. *G. Héri Vera*: Gazdasági egyletek kiállítási díjmerői. *Pandula Attila*: A Horthy-korszak kitüntetés-rendszereinek főbb jellegzetességei. *Ring Gizella*: A magyarországi jelvények ikonográfiai vonatkozásai. – majd az előadásokhoz kapcsolódóan anyagbemutató következett.

Befejezésül éremkiállítás nyílt a Balatoni Múzeumban.

Április 28-án nyílt meg az a *Berán Lajos emlékkiállítás* Dunaújvárosban, amit Társulatunk a dunaújvárosi Intercisa Múzeummal közösen rendezett. Május 21-én pedig a Magyar Éremgyűjtők Székesfehérvári Csoportjával és a Semmelweis Orvostörténeti Múzeummal rendeztünk és nyitottunk meg egy közös orvosérem kiállítást.

A szokásos serlegvacsoránkat december 7-én tartottuk az Ifjuság Szálló különtermében, ahol *Makai Ágnes* tagtársunk emlékezett meg elhunyt elnökünkről *Csillag Ferenc*ről.

November 30-án nyitottuk meg Társulatunk könyvtárhelyiségében a Magyar Éremgyűjtők Egyesületével közösen rendezett *Madarassy Walter életmű kiállítás*t.

KÖNYVTÁR

Könyvtárunk állománya ez évben 284 egységgel gyarapodott, amelyből a könyvanyag vásárlás útján 13 darabbal, cserekapcsolatok révén 33 darabbal, ajándékozás folytán pedig 101 darabbal szaporodott. A folyóiratállományunk 101 évfolyammal szaporodott az év folyamán. Ebből vásárlással 6 évfolyamot, csere útján 75 évfolyamot, ajándékozás révén pedig 20 évfolyamot sikerült megszerezni. Egyéb dokumentum pedig 10, valamint 26 kézirat került könyvtárunkba.

TAGLÉTSZÁM

Taglétszámunk az év elején 409 fő volt. Az év folyamán 8 fővel szaporodott és 31 fővel csökkent a tagjaink száma. A csökkenés a következőkből alakult ki: kilépett 10 fő, tagjaink sorából töröltünk 14 főt, meghalt 7 fő. Az elhunytak név szerint a következők voltak: Bassa Róbert, Burgián Miklós, Csillag Ferenc, Huszka Lajos, Kallós Elemér, Olbricht Vilmos, Pál Ferenc.

Rádóczy Gyula
Magyar Numizmatikai Társulat
1085 Budapest Csepreghy u. 4.

SZÁMÍTÓGÉPES RENDSZEREK

DTP rendszerek

CAD - CAM rendszerek

Professzionális rajzeszközök

HOUSTON plotterek

digitalizálók

scanner

XENIX UNIX rendszerek

ÁZSIÓ - MICROTRADE KFT

Budapest, VI., Bajcsy-Zs. u. 3.

Telefon : 12-23-025

12-29-651

Telefax : 14-23-765

NUMISMATIK

ist nicht nur Geschichte zum Anfassen

- Für meine international bekannten Auktionen suche ich *Münzen, Medaillen, Banknoten, Orden, auch Sammlungen und Funde zu Höchstpreisen.*
- Bei Einlieferung *Vorschuß* möglich.
- Haben Sie schon meinen neuesten Auktionskatalog?
Wenn nicht, fordern Sie ihn bitte an.
- Nehmen Sie meine kostenlosen und vertraulichen Leistungen, wie *Beratung, Schätzung, Angebot* sowie *Auktionsvertretung* im In- und Ausland in Anspruch.
- Sie finden in mir einen seriösen und für ein persönliches Gespräch stets bereiten Partner.

Münzenhandlung Peter Sauer
A-1011 Wien, Postfach 594, Kärntner Straße 21–23/1/3/15, Tel. 0 222/512 71 11

Münzen-Auktionsgesellschaft m. b. H.
A-1011 Wien, Postfach 655, Schottenring 17, Tel. 0 222/31 72 21

SPINK TAISEI NUMISMATIK AG

Geschäftsführer: J. P. Divo

Münzen und Medaillen aller Länder und Zeiten

Ankauf

Verkauf

Schätzungen

4 Auktionen jährlich

Verkaufslisten

SPINK TAISEI NUMISMATIK AG

Löwenstrasse, 65

CH—8001 Zürich

Tel. 01/221 18 85

Schweiz

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

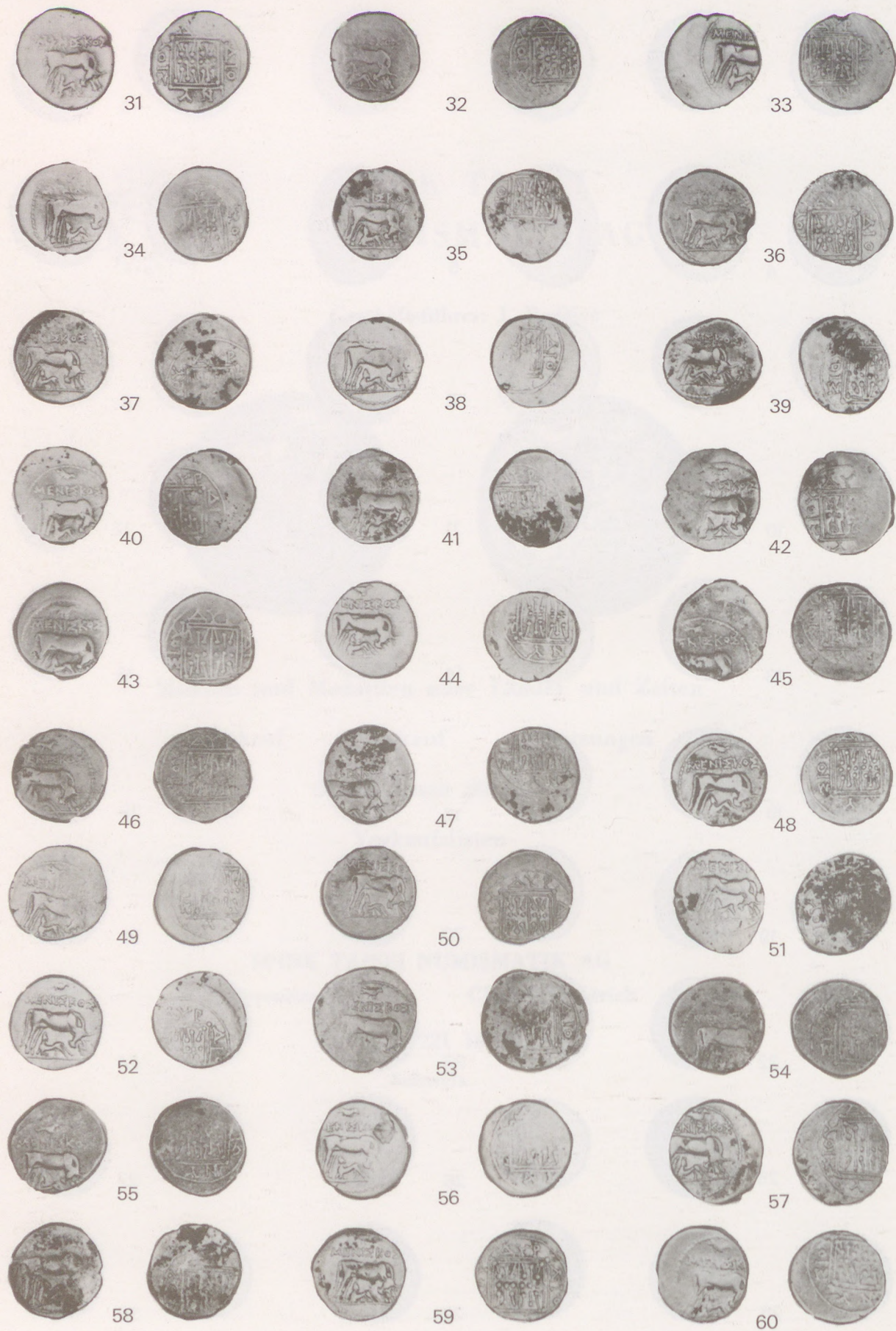
29

30

61

62

63

64

65

66

67

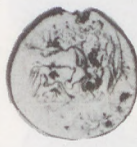
68

69

70

71

72

73

74

75

76

77

78

79

80

81

82

83

84

85

86

87

88

89

90

91

92

93

94

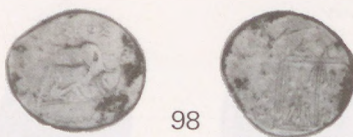
95

96

97

98

99

100

101

102

103

104

105

106

107

108

109

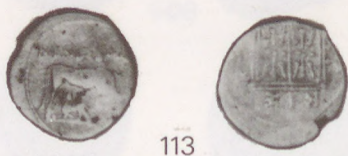
110

111

112

113

114

115

116

117

118

119

120

2a

3b

4a

4b

5b

7a

7b

9a

11b

13b

14b

15b

17a

18a

20a

22a

23b

25b

26a

28a

28b

29a

31b

32a

37a

37b

39b

38b

40a

40b

41b

46b

47b

48b

51b

53a

54

58

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

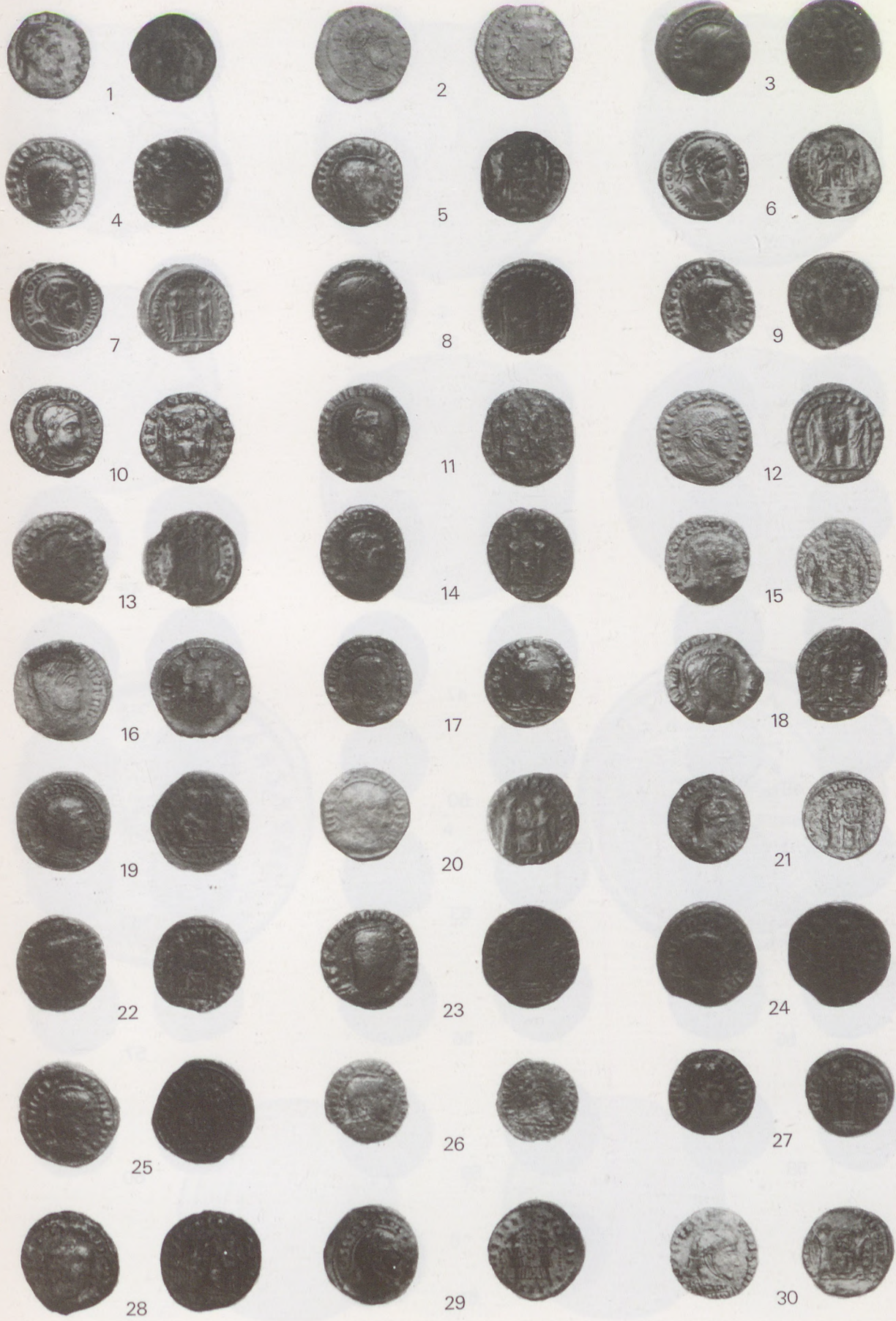
23

24

31

32

33

34

35

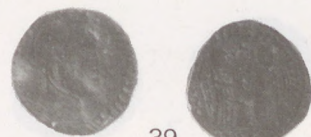
36

37

38

39

40

41

42

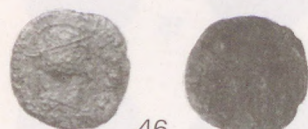
43

44

45

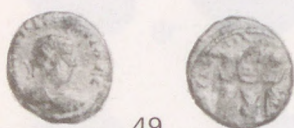
46

47

48

49

50

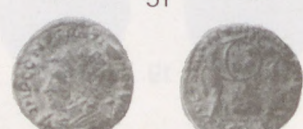
51

52

53

54

55

56

57

58

59

60

61

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

a

22

23

a

b

b

24

a

b

25

a

b

a

26

b

27

a

b

TAGTÁRSAINK FIGYELMÉBE

A Társulat kiadványaiból az alábbiak vásárolhatók meg:

Numizmatikai Közlöny	1971-72	80,- Ft
	1973-74	80,- Ft
	1975-76	100,- Ft
	1977-78	150,- Ft
	1979-80	150,- Ft
	1981-82	180,- Ft
	1983-84	180,- Ft
	1985-86	180,- Ft
	1987-88	360,- Ft

A Numizmatikai Közlöny melléklete angol és magyar
A.V. FOMIN-KOVÁCS L.: A Máramaros megyei
(„Huszt”) 10. századi dirhemkincs. Budapest 1987,
76 p. 21 t. 200,- Ft
A.V. FOMIN-L.KOVÁCS: The Tenth Century
Máramaros County („Huszt”) Dirham Hoard.
Budapest 1987, 80 p. 21 t. 380,- Ft

Évkönyv	1970	30,- Ft
	1971	50,- Ft
	1972	50,- Ft
	1973	50,- Ft
	1974	50,- Ft
	1975	50,- Ft
	1976	50,- Ft
	1977	50,- Ft
	1978	50,- Ft
	1979	50,- Ft
	1980	50,- Ft

Emlékezés a 659 éves Körnöcbányára 60,- Ft

ISBN 0230-0583

Felelős kiadó: MTA Magyar Numizmatikai Társulat

Hozott anyagról sokszorosítva

9019322 MTA Sokszorosító, Budapest F.v.: dr.Héczei Lászlóné

